

ตำนานโนรา : ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม
บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

พิทยา บุขรรัตน์

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณเงินรายได้
ประจำปีงบประมาณ 2539

ประกาศคุณูปการ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณเงินรายได้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้ (มหาวิทยาลัยทักษิณ) ประจำปีงบประมาณ 2539 จึงขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยที่ได้ให้การสนับสนุนและส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ

ขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ รองศาสตราจารย์อุดม หนูทอง อาจารย์ ดร.ฉันทักส์ ทองช่วย รองศาสตราจารย์ดน้อย ไชยโยธา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ไพบูลย์ ดวงจันทร์ อาจารย์ปก แก้วกาญจน์ ที่สนับสนุนให้กำลังใจ ให้คำแนะนำในทางวิชาการ อันเป็นองค์ความรู้แก่ผู้วิจัยตลอดมา ขอกราบขอบพระคุณคณะโหนดรา ผู้อาวุโส และชาวบ้าน ผู้เป็นเจ้าของมรดกวัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่มาของงานวิจัยนี้

ขอขอบคุณ คุณอารษา นาคเกลี้ยง คุณเนพตล ทังล่อง คุณอภิญา คงนวลไฮ อาจารย์ชัชวดี พิชะกุล อาจารย์ค่านวม นวลสนอง ที่ได้ช่วยเหลือดำเนินการ จนงานวิจัยนี้แล้วเสร็จสมบูรณ์

ประโยชน์และคุณค่าของงานวิจัยฉบับนี้ ขอมอบเป็นมิติตาคารวะ คุณพ่อคุณแม่ และเป็นขวัญกำลังใจแก่คุณศรีสมร เพ็ญลวีร์ สุพิริยา บุขรารัตน์.

ตำนานโนรา : ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม
บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

บทคัดย่อ
ของ

วิทยานิพนธ์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากงบประมาณเงินรายได้
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้ (มหาวิทยาลัยทักษิณ)

ประจำปีงบประมาณ 2539

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาเรื่องตำนานโนราห์กับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยศึกษารวบรวมตำนานโนราห์และตำนานท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ ชื่อวินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโนราห์ ศึกษาความสัมพันธ์ทางด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ สังคม และชีวิตความเป็นอยู่ ด้านศาสนสถานและโบราณวัตถุสถาน ด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ด้านอื่น ๆ ได้แก่ การสร้างระบบความสัมพันธ์และการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอนุรักษ์ สิ่งเสริม เผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่าง ๆ ศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ สังเกต ถ่ายภาพประกอบ และเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาปรากฏว่า ตำนานโนราห์มีทั้งที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ปรากฏในบทกวีและบทร้องกลอนของโนราห์ ที่มาจากหลักฐานเอกสาร ได้แก่ ตำนานโนราห์ที่เล่าโดย ชนอุปถัมภ์นราทร โนราวัด จันทรเรือง นายพูน เรืองนนท์ ตำนานโนราห์ที่ปรากฏในหนังสือตำนานละครอันเหมายของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตำนานละครชาติเรีของกรมศิลปากร และตำนานโนราห์ที่ปรากฏในรูปกลอนสี่ ส่วนตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ ได้แก่ ตำนานชนศรีทศาท่าแค้น ตำนานนางนวลทองสลี ตำนานนางเลือดขาว ตำนานตายายพราหมณ์จันทร ตำนานทวดสลีวัดพะโคะ ต่าบลู่มพล ตำนานเจ้าแม่อยู่หัววัดท่าคุระ ต่าบลคลองรี ถ้ำเกอสหิงพระ จังหวัดสงขลา รวมทั้งชื่อวินิจฉัยในเรื่องความเป็นมาของโนราห์ของ เทวสโร เขียมยง สุรกิจบรรหารและภิญญา จิตต์ธรรม สุชีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และอุดม หนูทอง

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างตำนานโนราห์และตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์กับสังคมและวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลานั้น ตำนานดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนโบราณหรือเมืองโบราณในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้แก่ชุมชนโบราณสทิงพระหรือเมืองสทิงพาราณสี ชุมชนโบราณเขาพะโคะหรือเมืองพิพิทขสิงห์ ชุมชนโบราณบางแก้วหรือเมืองพิทลุง

ชุมชนโบราณหรือเมืองโบราณเหล่านี้ได้เจริญเติบโตขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การปกครอง เป็นศูนย์กลางทางการค้าขายกับต่างประเทศ ในฐานะที่เป็น เมืองที่สำคัญในคาบสมุทรลพบุรีตอนเหนือ และเป็นแหล่งรวมของสินค้าพื้นเมือง ที่เป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ เช่น ดับก พริกไทย ฝรั่ง ข้าว เครื่องเทศ สมุนไพร เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้มีการติดต่อค้าขายกับอินเดียและ วัฒนธรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาทั้งนิกายหินยานและมหายาน เข้ามาด้วย ในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาชุมชนบริเวณนี้เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา เถรวาทแบบลังกาวงศ์ ดังปรากฏหลักฐานในเอกสาร ศาสนสถาน โบราณ วัตถุสถาน เช่น พระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว พระศรีรัตนมหาธาตุ-เจดีย์วัดพระโคะ เป็นต้น ในด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง กับโนรา พบว่าชาวบ้านในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา มีความเชื่อ ในเรื่องครุฑมอโนรา ไสยศาสตร์ การแก้บน การเหยียบเส้น การรักษา อาการป่วยไข้ ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญ คือ ประเพณีการรำโนราโรงครู ที่ชาวบ้านเชื่อและปฏิบัติสืบต่อกันมา ความเชื่อในเรื่องครุฑมอโนราและ การรำโนราโรงครูมีส่วนสำคัญในการสร้างความรัก ความสามัคคี ความมีคุณธรรม ให้เกิดขึ้นในชุมชน รวมทั้งการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน และสืบทอดการรำโนรา มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

NORA LEGENDS: CULTURAL AND SOCIAL RELATIONSHIP SYSTEM OF
SONGKHLA LAKE BASIN

ABSTRACT

BY

PITTAYA BOOSARARAT

THIS RESEARCH WORK IS SUPPORTED BY BUDGET FROM
SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY SOUTHERN CAMPUS

(THAKSIN UNIVERSITY)

B.E. 2539 FISCAL YEAR

This is a study of Nora legends and their relationship with social and cultural system of Songkhla Lake Basin. The researcher investigated legends of Nora and related local accounts, works of local authorities on Nora, implications on government, economy, society, and people's way of life, influences on religious and ancient places, local beliefs, traditions, and rituals. The study also touched on other aspects such as social relationship and behavior of people in the society, conservation, promotion, and propagation of art and cultural perspectives, as well as engendering of folk wisdom and local cultures. Document studies, observations, interviews, were made and photographs were used in the study. The results of the study were presented using the descriptive analysis technique.

The results of the study revealed that legends of Nora came from two major sources. Oral traditions told by villagers as evident in the Bot Kat Khru (paying homage to the teacher) and its poetic dialogues. The documentary sources came from articles about the Nora legends told by the masters of Nora such as Khoon Uppatham Narakorn, Nora Wat Chanrueng, Nai Phoon Ruengnon, Nora legends as appearing in the history of Inao play by Somdet Phrachao Barommawongther Krom Phraya Damrong Rachanupharp, history of court plays by the Department of Fine Arts, and history of Nora as appearing in the quartet poetic form. Local history related to Nora included the legend of Khoon Satta of Tha Khae, the legend of Nang Nualthong Samlee, the legend of Nang Lued Khao, the legend of Ta Yai Phrom Chan Buddha Statue, the legend of Thuad Samlee Buddha Statue of Wat Phakho of Tambon Choomphon, and the legend of Chao Mae Yoo Hua Buddha Statue of Wat Tha Khura, Tambon Khlongree, Amphoe Sathing Phra, Changwat Songkhla. Investigation by local authorities used in the study

included the works of Thewasaro, Yiamyong Surakit Banharn and Phinyo Chittham, Suthiwong Phongphaiboon, and Udom Noothong.

As for its relationship with social and cultural system of Songkhla Lake Basin, the legends reflected the existence of ancient communities in the region such as Sathing Phra or Sathing Baranasee, Khao Phakho or Muang Phiphatthasingh, and Bangkaeo or Phatthalung. These communities have evolved into centers of government and foreign trade, and became major ports in the northern Malay peninsular. Goods from these trading posts included tin, pepper, swallow's nest, rice, spice, herbs, etc. Moreover, these communities also fostered a trade link with India through which influences of Brahmanism and Buddhism of both Hinayana and Mahayana sects were introduced. In the Ayutthaya period, these communities were the center of Theravada Buddhism propagated from Ceylon, as evidenced in early records, religious and ancient building styles: Phramahathat Chedi (pagoda) at Wat Khian - Bangkaeo, and Phrasri Rattana Mahathat Chedi (pagoda) at Wat Phakho.

Regarding beliefs, traditions and rituals about Nora, local villagers in the Songkhla Lake Basin strongly believe in the influences of the souls of Nora's ancestors, superstition, fulfillment of a vow, the eradication of a person's birthmark, and the treatment of illness. Prominent traditions and rituals included the paying homage to late Nora's masters and the influences of the souls of Nora's ancestors, both of which playing a vital part in fostering love, solidarity, and conscience in the community, as well as helping conserve local culture, and propagating the Nora traditions.

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	ความมุ่งหมายของการวิจัย	6
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
	ขอบเขตของการวิจัย	7
	นิยามศัพท์เฉพาะ	8
	วิธีดำเนินการวิจัย	9
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	9
	การวิเคราะห์ข้อมูล	9
	การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	9
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย	10
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องโนราและ ตำนานโนรา	10
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวรรณกรรม ประเภทตำนาน	16
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบริเวณ รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา	20

3	ตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา	26
	ตำนานโนราที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ...	26
	ตำนานโนราที่ปรากฏในบทกวีและบทร้องกลอน ของโนรา.....	31
	ตำนานโนราที่มาจากหลักฐานเอกสาร	41
	ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา และข้อวินิจฉัย ของผู้รู้ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโนรา ..	51
	ที่มาหรือจุดกำเนิดของโนรา	75
	พัฒนาการของโนราในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบ สงขลา	79
4	ตำนานโนรากับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม	
	บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา	93
	ความสัมพันธ์ทางด้านการเมืองการปกครอง	94
	ความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และ ชีวิตความเป็นอยู่	109
	ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนสถานและโบราณ วัตถุสถาน	117
	ความสัมพันธ์ทางด้านความเชื่อ ประเพณี และ พิธีกรรม	148
	ความสัมพันธ์ทางด้านอื่น ๆ	188
	การสร้างระบบความสัมพันธ์และการควบคุม พฤติกรรมของคนในสังคม	188

บทที่	หน้า
การอนุรักษ์ สิ่งเสริม เพชแพร์ ศิลปวัฒนธรรม.....	191
การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ด้านต่าง ๆ	192
5 บทย่อ สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ	198
บทย่อ	198
ความมุ่งหมายของการวิจัย	198
วิธีดำเนินการวิจัย	198
การวิเคราะห์ข้อมูล	193
สรุปผลการวิจัย	199
อภิปรายผล	204
ข้อเสนอแนะ	213
ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป	215
บรรณานุกรม	216
ภาคผนวก	230

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1. แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัด ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา	231
2. แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนโบราณบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบ สงขลา	232
3. แผนที่พระราชอาณาจักรสยาม และอาณาจักร ใกล้เคียง เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2229	233
4. รูปปั้นขุนศรีศรีรักษา อนุสรณ์ขุนศรีศรีรักษา วัดท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง	234
5. รูปปั้นพรานบุญ อนุสรณ์ขุนศรีศรีรักษา วัดท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง	235
6. โฉนราโรงครุใหญ่ วัดท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง	236
7. การสืบทอดการรำโนรา ของลูกหลานทายายโนรา ชุมชนบ้านท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง	237

8. คณะโนรา คนทรงครุหมอโนรา ชาวบ้าน ร่วมพิธี
ห่มผ้าพระมหาธาตุเจดีย์วัดเข็ญบางแก้วเพื่อรำลึก
ถึงนางเลือดขาวและบูชาพระมหาธาตุ 238
9. พระมหาธาตุเจดีย์วัดเข็ญบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน
จังหวัดพัทลุง 239
10. พระมหาธาตุเจดีย์วัดจะทิ้งพระ (วัดสทิ้งพระ)
อำเภอสทิ้งพระ จังหวัดสงขลา 240
11. ชาวบ้านร่วมกันเปิดทองกั๊กน พระพุทธรูป
เจ้าแม่อยู่หัว (จำลอง) ในวันรำโนราโรงครู
วัดท่ากระหรี่ปะเพลิงงานตายายย่าน วัดท่ากระ
ตำบลคลองรี อำเภอสทิ้งพระ จังหวัดสงขลา 241
12. ถ้ำเขาควหา ศาสนสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์
ตำบลชุมพล อำเภอสทิ้งพระ จังหวัดสงขลา ... 242
13. พระศรีรัตนมหาธาตุเจดีย์ วัดพะโคะ ตำบลชุมพล
อำเภอสทิ้งพระ จังหวัดสงขลา 243

ภูมิหลัง

การศึกษาวิถีชีวิตของชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจำเป็นต้องศึกษาจากวัฒนธรรมของชนกลุ่มนั้น เพราะวัฒนธรรมครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ (สุภัตรา สุภาพ. 2529 : 107) ทั้งที่เป็น ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ กฎหมาย ศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี จารีต พิธีกรรมและนิสัยของมนุษย์ ซึ่งแสดงออกในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ๆ (ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. 2529 : 93)

วรรณกรรมเป็นวัฒนธรรมประเภทหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ๆ ทั้งนี้เพราะ "วรรณกรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญ เพราะเป็นเครื่องสื่อแสดงถึงความเจริญของสังคมหรือชาติบ้านเมืองแต่ละยุคสมัย ประชาชนมีความเป็นอยู่ มีความคิดเห็นและมีความรู้สึกอย่างไรย่อมมองเห็นได้จากวรรณกรรมทั้งสิ้น วรรณกรรมทำหน้าที่เสมือนกระจกเงาที่สะท้อนภาพเหล่านั้นเอาไว้" (อุดม พนุทอง. 2521 : 1)

วรรณกรรมนอกจากจะบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว ส่วนใหญ่จะสืบทอดด้วยการบอกเล่า การร้อง การขับกล่อม การสอน และการสนทนาโต้ตอบซึ่งกันและกันในชีวิตประจำวัน ทั้งวรรณกรรมที่สืบทอดด้วยวิธีการดังกล่าว เรียกว่า วรรณกรรมมุขปาฐะ อันประกอบด้วย ตำนาน นิทาน เพลง บทกลอน ปรีศาคำทาย คำสอน สุภาษิตคำพังเพย วรรณกรรมมุขปาฐะดังกล่าวมีบทบาทในการสืบทอดความรู้ ความคิด และประสบการณ์ของบรรพบุรุษไว้เป็นอย่างดี รวมทั้งสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้อีกด้วย (จริน ศรี. 2531 : 1)

ตำนานเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งทั้งที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรและในรูปของวรรณกรรมมุขปาฐะดังกล่าวแล้ว ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวของตำนานเรื่องใดเรื่องหนึ่งของชุมชนหรือของภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่งก็ย่อมจะสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของตำนานกับวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งด้านความเชื่อ

เศรษฐกิจ การเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ ทัศนคติ อารมณ์ การใช้เหตุผล และความรู้สึกนึกคิดต่าง ๆ ของคนในชุมชนหรือภูมิภาคนั้น ๆ เพราะตำนาน "ได้แก่ เรื่องราวหรือประวัติความเป็นมาของเมือง ปุชนีย์สถาน บุคคลสำคัญ ปุชนีย์วัตถุที่สืบทอดกันมา ทั้งโดยการจดจำบอกเล่า และรวบรวมเรียบเรียง ขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร" (นิธิ เอียวศรีวงศ์และอาคม พฤษยะ. 2525 : 63) ซึ่งสอดคล้องกับนาฏวิภา ชลิตานนท์ (2524.106 - 215) โดยศึกษาตำนานต่าง ๆ ของไทยไว้ในเรื่อง "ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย" ได้ให้ความหมายของตำนานไว้ว่า ตำนานคือ นิทานพื้นบ้าน ตำนานคืองานบันทึกประวัติศาสตร์ ตำนาน คือบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมือง และแบ่งตำนานตามแนวทางของประวัติศาสตร์นิพนธ์ออกเป็น 2 แนวทาง คือตำนานฝ่ายวัด และตำนานฝ่ายเมือง นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์ในตำนาน โลกทรรศน์และแนวความคิดเรื่องชีวิตถูกกำหนด และลักษณะของการเขียนประวัติศาสตร์แบบตำนาน

ธิดา สารระชา (2528 : 289) กล่าวถึงการศึกษาศาสตร์ศาสตร์ท้องถิ่นในด้านความหมายเอาไว้สรุปได้ว่า คือการมองประวัติศาสตร์จากระดับล่างของสังคมใดสังคมหนึ่งและองค์ประกอบต่าง ๆ ในสังคมผ่านข้อมูลที่เป็นของพื้นบ้านพื้นเมือง เกี่ยวข้องกับคน ความคิดความเชื่อ และวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ แม้ว่าข้อมูลชนิดนั้น ๆ อาจถูกกำหนดหรือบดบังโดยเงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ของสังคมนั้นเองก็ตาม กระนั้นก็ตามก็ยังมีคุณค่าให้เข้าใจพัฒนาการของสังคมนั้นระดับเบื้องล่างและกล่าวถึงข้อมูลหลักฐานในการศึกษาศาสตร์ศาสตร์ท้องถิ่นเอาไว้ตอนหนึ่งว่า

การศึกษาศาสตร์ศาสตร์ท้องถิ่น ต้องมองผ่านข้อมูลหลักฐานของท้องถิ่นเป็นหลัก เดิมชาวบ้านแสดงออกทางประวัติศาสตร์ในรูปของการบอกเล่า เช่น ตำนานนิทาน และหรือรูปแบบทางศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ หลักฐานที่เกี่ยวเนื่องกับชาวบ้านนี้เป็นหลักฐานเฉพาะท้องถิ่น ข้อมูลที่เนื่องกับ

ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามการรับรู้และเปลี่ยนแปลงของสังคม
พื้นบ้านจารีตบอกล่าของสังคมหนึ่ง สมัยหนึ่งอาจถูกตีความเสียใหม่
ตามความเข้าใจของชาวบ้านที่เปลี่ยนไป ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็น
วิวัฒนาการทางความคิด และการแสดงออกของสังคมที่ชัดเจน จากอดีต
ถึงปัจจุบัน---

ภาคใต้ของประเทศไทยเป็นดินแดนที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลป
วัฒนธรรมมาช้านาน จึงปรากฏเรื่องราวของการบันทึกประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
ในรูปของการบอกล่าเช่น ตำนาน นิทานและหรือรูปแบบทางศิลปวัฒนธรรม
ต่าง ๆ เอาไว้เป็นจำนวนมาก เช่น ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช
ตำนานนางเลือดขาว ตำนานโนรา นิทานเรื่องนายแรง เป็นต้น

ประทีป ชุ่มพล (2528 : 1 - 5) ได้ศึกษาตำนานในภาคใต้
ไว้ในเรื่อง "วรรณกรรมภาคใต้ประเภทตำนาน : การศึกษาเฉพาะกรณี"
ได้แบ่งตำนานและพงศาวดารภาคใต้ ออกเป็น 2 ลักษณะกล่าวโดยสรุปคือ
เนื้อหาที่เขียนขึ้นในท้องถิ่นเพื่อบันทึกเหตุการณ์และแสดงโลกทรรศน์ของผู้เขียน
เช่น ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช
ตำนานนางเลือดขาว เป็นต้น กับอีกลักษณะหนึ่งเขียนขึ้นเพื่อบันทึกเรื่องราว
เสนอต่อผู้ปกครองในฐานะผู้อยู่ใต้ปกครอง เช่น พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช
พงศาวดารเมืองพัทลุง พงศาวดารเมืองสงขลา เป็นต้น

ล้อม เฟื่องแก้ว (2528 : 1 - 6) ได้ศึกษาตำนานต่าง ๆ ในภาคใต้
ไว้ในเรื่อง "วรรณกรรมภาคใต้ประเภทตำนานและพงศาวดาร" ได้แบ่งตำนาน
และพงศาวดารออกเป็น 2 ประเภท กล่าวโดยสรุปคือ เอกสารที่เขียนขึ้นก่อน
ที่คณะกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณจะขอให้ผู้สนใจเรื่องราวทางประวัติศาสตร์
ท้องถิ่นเขียนขึ้น ที่รู้จักในปัจจุบันว่าประชุมพงศาวดารภาคต่าง ๆ ในภาคใต้ เช่น
ประชุมพงศาวดารภาคที่ 3 พงศาวดารเมืองปัตตานี เมืองสงขลา ภาคที่ 15
พงศาวดารเมืองพัทลุง เป็นต้น อีกประเภทหนึ่ง คือ เอกสารที่เขียนหรือจาร

ไว้ในหนังสือชุด ซึ่งนักปราชญ์ภาคใต้ครั้งโบราณได้บันทึกเรื่องราวของชาตภูมิไว้ด้วยศรัทธาและสำนึกในความสำคัญของเรื่องราวบรรพบุรุษ โดยไม่มีอำนาจทางการเมืองหรืออำนาจอื่นใดบังคับให้ทำได้ เช่น กัลปนาวัตหัวเมืองพัทลุง ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าภาคใต้ของประเทศไทยมีทั้งตำนานหรือเรื่องบอกเล่าทั้งที่เป็นตำนานเกี่ยวกับวีรบุรุษหรือบุคคล ตำนานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความ เป็นมาของสถานที่ ปุชนิสัยสถานที่สำคัญ นิทานพื้นบ้าน ตำนานเกี่ยวกับความเป็นมาของสังคมและบ้านเมือง เช่น ตำนานนางเลือดขาว นิทานเรื่องนายแรง ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานเมืองปัตตานี เป็นต้น แต่กล่าวสำหรับ ตำนานที่น่าสนใจของภาคใต้อีกเรื่องหนึ่ง คือตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่ เกี่ยวข้องกับโนราเพราะเป็นตำนานที่เกี่ยวข้องกับศิลปะการแสดงโนรา ความเชื่อ ในทางศาสนา ความเป็นไปของสังคมและบ้านเมืองในภาคใต้ เพราะการละเล่นพื้นบ้านในภาคใต้ "ที่ได้รับความนิยมสูงสุด นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีเพียง 2 อย่าง คือหนังตะลุงกับโนรา โดยเฉพาะโนรานั้นยอมรับกันว่ามีความเก่าแก่มาก ปรากฏ ตำนานเล่าขานกันหลายกระแส มีประเด็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องมากมาย" (อุดม หนูทอง. 2536 : 1) ด้วยเหตุที่โนราเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนเช่นเดียวกับวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของ ตนเองและสังคม จึงมีหน้าที่ต่อชุมชนผู้เป็นเจ้าของหลายอย่างทั้งด้านความบันเทิง และด้านอื่น ๆ ที่ทำหน้าที่รับใช้กลุ่มคนในสังคมแต่ละชุมชนอย่างสมบูรณ์ในด้านต่าง ๆ เช่น สนับสนุนความเชื่อของกลุ่มคนในสังคม ให้การศึกษา ปลูกฝังค่านิยม เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาเรื่องราวของโนรา ตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ โนราจะทำให้เราเข้าใจบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างการละเล่นพื้นบ้านประเภทนี้ กับวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งด้านความเชื่อ เศรษฐกิจ การเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ ทัศนคติ อารมณ์ การใช้เหตุผล และความรู้ลึกลับนึกคิดต่าง ๆ ของคนในชุมชนหรือ ภูมิภาคนั้น ๆ

ดินแดนอันเป็นบริเวณที่ตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา มีการแพร่กระจายสูงในภาคใต้คือ ดินแดนในบริเวณชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งในปัจจุบันคือพื้นที่ของจังหวัดพัทลุง อำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร ของจังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอระโนด อำเภอสทิงพระ อำเภอกระแสดินธุ์ อำเภอลิงหนคร อำเภอเมืองสงขลา อำเภอหาดใหญ่ และอำเภอรัตภูมิ ของจังหวัดสงขลา ดังที่สุมิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529 : 1804 - 1805) ได้กล่าวถึงจุดที่ก่อให้เกิดการรำนโนราและพัฒนาการจนเป็นศิลปะชั้นสูงว่าอยู่ที่บริเวณเมืองพัทลุงโบราณ อันได้แก่บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาทั้งฝั่งตะวันตก (อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุงปัจจุบัน) และฝั่งตะวันออก (อยู่ในเขตอำเภอกระแสดินธุ์ และอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลาปัจจุบัน) ดังความว่า

จุดที่ก่อให้เกิดการพัฒนาเป็นศิลปะชั้นสูงอยู่ที่บริเวณเมืองพัทลุงโบราณ ได้แก่ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทั้งฝั่งตะวันตก (อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุงปัจจุบัน) และฝั่งตะวันออก (เมืองพัทลุงโบราณ คือ เขตอำเภอสทิงพระ อำเภอระโนด และกิ่งอำเภอกระแสดินธุ์ จังหวัดสงขลา) เช่นที่เอ่ยถึง "ขุนศรีทศาท่าแฉด" (บ้านท่าแฉดอยู่เขตอำเภอเมืองพัทลุง) เอ่ยถึง "เกาะกะรัง" หรือ "เกาะสีซัง" (คือแหลมชัน หรือ แหลมกะรัง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเกาะใหญ่ในทะเลสาบสงขลา)---

ในทำนองเดียวกัน ผาสุข อินทรารุข (2529 : 89 - 105) ได้กล่าวถึงละครโบราณแบบหนึ่งที่ชาวไทยภาคกลางเรียกว่า "ละครชาตรี" และชาวไทยภาคใต้เรียกว่า "โนราห์" นั้นมีประวัติความเป็นมาสรุปได้ว่า ละครโนราห์ชาตรีได้ต้นแบบมาจากละครรำถลกสีของอินเดียใต้ โดยเข้ามาทางคาบสมุทรม (ภาคใต้) ของประเทศไทยราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 16 แต่นิยมเล่นเรื่องราวทางพุทธศาสนานิกายมหายานซึ่งมาเจริญรุ่งเรืองอยู่

ในดินแดนแถบนี้ การเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนคาบสมุทรของประเทศ
ไทย (ภาคใต้ของไทย) รวมทั้งดินแดนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาด้วยนั้น
ยังคงปรากฏหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีมาจนถึงปัจจุบัน
ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องตำนานโนราและ
ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม
บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา อันจะนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจ เกิด
ประโยชน์และคุณค่าในทางวิชาการ รวมทั้งแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่น
การอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และพัฒนาศิลปะการแสดงโนราของภาคใต้
ต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาเรื่องตำนานโนราในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม
และวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาตามประเด็นต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษารวบรวมตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง
กับโนราในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตำนานโนราและตำนานท้องถิ่น
ที่เกี่ยวข้องกับโนรากับสังคมและวัฒนธรรมในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาทางด้านคติชนวิทยา
มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้มีส่วน
เกี่ยวข้องในการใช้โนราเป็นสื่อประชาสัมพันธ์ทางการปกครอง และ
การพัฒนา เป็นต้น

3. ผลการศึกษาจะเป็นการบันทึกข้อมูลทางวัฒนธรรมเพื่อการเผยแพร่ และเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ ส่งเสริม และพัฒนาต่อไป

4. ผลการศึกษาจะช่วยให้ประชาชน เห็นคุณค่า เกิดความภาคภูมิใจในอันที่จะช่วยกันอนุรักษ์ ส่งเสริม และพัฒนาวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาค้นคว้าตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราที่มีความสัมพันธ์กับสังคมและวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ในพื้นที่ของจังหวัดพัทลุง อำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร ของจังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอระโนด อำเภอสทิงพระ อำเภอกระแสดินธุ์ อำเภอสิงหนคร อำเภอเมืองสงขลา อำเภอหาดใหญ่ อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ในปัจจุบัน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาค้นคว้าตามประเด็นต่อไปนี้

2.1 ศึกษารวบรวมตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังนี้

2.1.1 ตำนานโนราที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน

2.1.2 ตำนานโนราที่ปรากฏในบทภาคครูและบทร้อง

กลอนของโนรา

2.1.3 ตำนานโนราที่ปรากฏในหลักฐานเอกสาร

2.1.4 ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา และข้อ

วินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโนรา

2.2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรากับสังคมและวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังนี้

2.2.1 ความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครอง

- 2.2.2 ความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และ
ชีวิตความเป็นอยู่
- 2.2.3 ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนสถานและโบราณ
วัตถุสถาน
- 2.2.4 ความสัมพันธ์ทางด้านความเชื่อ ประเพณี
และพิธีกรรม
- 2.2.5 ความสัมพันธ์ทางด้านอื่น ๆ ได้แก่ การ
สร้างระบบความสัมพันธ์และการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอนุรักษ์
ส่งเสริม เผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม
พื้นบ้านด้านต่าง ๆ

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ตำนานโนรา หมายถึงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของโนราและ
เรื่องราวในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ทั้งที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน
บทกาศครู และบทร้องกลอนของโนรา หลักฐานเอกสาร และข้อวินิจฉัยของ
ผู้รู้ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโนรา ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
2. ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม หมายถึงภาพสะท้อนในเรื่อง
การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และชีวิตความเป็นอยู่ ศาสนสถานและ
โบราณวัตถุสถาน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมและเรื่องอื่น ๆ ในบริเวณรอบ
ลุ่มทะเลสาบสงขลา ที่ปรากฏหรือเกี่ยวข้องกับตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่
เกี่ยวข้องกับโนรา
3. บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา หมายถึงดินแดนรอบทะเลสาบ
สงขลา ได้แก่พื้นที่ของจังหวัดพัทลุง อำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร ของ
จังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอระโนด อำเภอสทิงพระ อำเภอกระแสสินธุ์
อำเภอสิงหนคร อำเภอเมืองสงขลา อำเภอหาดใหญ่ และอำเภอรัตนภูมิ

ของจังหวัดสงขลา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้จะดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. เก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับโนรา ตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

1.2 เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามที่เกี่ยวกับตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา โบราณวัตถุสถาน ชุมชนแหล่งโบราณคดีที่เกี่ยวข้องบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยวิธีสัมภาษณ์โนรา ชาวบ้าน การสังเกต และถ่ายภาพประกอบ

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ตามข้อ 1.2 มาแยกและเป็นหมวดหมู่ตามขอบเขตของเนื้อหา

2.2 นำข้อมูลมาตีความ ชยาศความ อธิบายความ โดยการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ คติชนวิทยา และมานุษยวิทยา

3. นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล จัดทำรายงานผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ผู้วิจัยได้แบ่ง
ออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่องโนราและตำนานโนรา
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาวรรณกรรมประเภท
ตำนาน
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบ
สงขลา

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับเรื่องโนราและตำนานโนรา

ได้มีผู้สนใจศึกษาค้นคว้ารวบรวมเรื่องโนราและตำนานโนราเอาไว้
ในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการวิจัยได้ดังนี้

ท้าวสาโร (2528 : 1 - 22) ได้เขียนเรื่อง "มโนราห์" ไว้ใน
หนังสือเทพสารบรรพ 2 โดยกล่าวถึงตำนานและความเป็นมาของโนราว่า
เป็นการร่ำรำสำหรับบูชาเทพเจ้าพระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์
ในศาสนาพราหมณ์ เมื่อพราหมณ์เข้าสู่ภาคใต้ จึงนำการละเล่นชนิดนี้เข้ามา
ด้วย เรื่องราวของโนราคงจะเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าจันทรภาณุทรงสถาปนา
เมืองพัทลุงที่บางแก้ว ในครั้งที่มีการฉลองพระนคร และพระธาตุบางแก้ว
ได้โปรดเกล้าให้มีการแสดงโนราด้วย ผู้ที่แสดงโนราในครั้งนั้นคือเจ้าชายราม
หรือขุนศรีศรีรักษาซึ่งเป็นพระเจ้าหลานเธอในเจ้าพระเจ้าจันทรภาณุนั่นเอง
แล้วกล่าวถึงประวัติของขุนศรีศรีรักษาและกำเนิดโนราที่เกี่ยวข้องกับประวัติ
เมืองพัทลุง สถานที่สำคัญ ๆ ในจังหวัดพัทลุง และสถานที่บริเวณรอบลุ่ม
ทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตกในเขตอำเภอสทิงพระอำเภอกระโนน และ
อำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา ดังตัวอย่างคำกลอนที่กล่าวถึงประวัติ

โนราและเมืองพัทลุง ตอนหนึ่งว่า

ก่อนกำเนิด	คราเกิดชาติรี
ปางหลังยังมี	เมื่อครั้งตั้งดิน
บิดาของเจ้า	ชื่อท้าวโกสินทร์
มารดาอุษิน	ชื่อนางอินกรณี
ครองเมืองพัทลุง	เป็นกรุงธานี
บุตรชายท่านมี	ชื่อศรีสิงห์
ทุกเข้าทุกค่ำ	เที่ยวร่าเที่ยวร่อน
บิดามารดร	อวารถับอาย
คิดอ่านไม่ถูก	เพราะลูกเป็นชาย
ห้ามบุตรสุดสาย	ไม่ฟังพ่อแม่
คิดอ่านไม่ถูก	จึงเอาลูกลอยแพ
สาวชาวชะแม	พร้อมสิบสองคน

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2508) ได้เรียบเรียงเรื่องโนรา กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาของโนราโดยคำบอกเล่าของขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) และบทร้องของโนราที่เกี่ยวกับประวัติโนราจากหลายจังหวัดมาตีความวินิจฉัย เปรียบเทียบ และรวบรวมบทกาศครู คำไหว้ครู คำเชิญครู บทสรรเสริญ-คุณครู สรรเสริญคุณนางดา บทรำท่าสิบสอง บทร้องประกอบท่ารำ ครูสอนท่าสอนรำ เพลงหน้าแตระ เพลงทับ กำพริตหน้าม่าน กำพริตซ่ม กำพริตบทเกี้ยว บทเพลงพลาญงาม การรำบทสี่โต การรำบทสิบสอง การรำคล้องหงส์ การรำแทงเข้ ธรรมเนียมในการประชันโรงโนรา พิธีพอกผ้าใหญ่หรือพิธีแต่งพอกโนรา โดยกล่าวถึงองค์ประกอบและขั้นตอนต่าง ๆ จนจบพิธี

สุริยวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529 : 1804 - 1819) ได้เขียนเรื่อง "โนรา" ไว้ในหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ โดยกล่าวถึงโนราว่าเป็นการเล่นพื้นเมืองที่สืบทอดกันมานานและนิยมกันอย่างแพร่หลายในภาคใต้เป็นการเล่นที่มีทั้งการร้อง การรำ บางส่วนเล่นเป็นเรื่อง และแสดงตามความเชื่อที่เป็นพิธีกรรม เดิมเรียกโนราว่า "ชาตรี" ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในตำนาน วรรณกรรมท้องถิ่น วรรณคดีของภาคกลาง โนรา มีการพัฒนามาจากศิลปะชั้นสูงจนกลายเป็นนาฏกรรมของราชสำนักและของท้าวพระยามหากษัตริย์ในภาคใต้มาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างน้อย แล้วกล่าวถึงคณะโนราว่าคณะหนึ่ง ๆ มีประมาณ 14 - 20 คน โนราสมัยก่อนมีตัวรำเพียง 3 ตัว คือ ตัวนายโรงหรือโนราใหญ่หรือตัวฮีนเครื่อง 1 ตัวนางหรือนางรำ 1 ตัวตลกหรือพราน 1 สมัยต่อมาเพิ่มตัวนางรำเป็น 3 - 5 คน มีนักดนตรีหรือลูกคู่ 5 - 7 คน เครื่องแต่งกายโนราที่สำคัญประกอบด้วยเทริด เครื่องลูกบิด (บ่า ปิ้งคอ ฟานนอก) ปีกนกแอ่นหรือปีกเหม้ง ซับทรวงหรือทับทรวงหรือตาบ ปีกหรือหางหงส์ ผ้านุ่ง หน้าเพล หน้าผ้า ผ่าห้อย ก่าไลตันแขนและปลายแขน ก่าไลเล็บ หน้าพราน หน้าทาลี เครื่องดนตรีประกอบด้วย ทับ (โพน) กลอง ปี่ โหม่ง ฉิ่ง แตรหรือแกระ โรงแสดง โอกาสที่แสดง องค์ประกอบหลักของการแสดง ได้แก่ การรำ การร้อง การทำบท การรำเฉพาะอย่างเช่นรำบทครูสอน รำขอเทริด รำเพลงปี่ ฯลฯ การเล่นเป็นเรื่อง ทำว่า เช่น ทำจับระบำ ทำลงจาก ทำบัวตุม ฯลฯ เพลง การร้องและการรับ ลำดับการแสดง เรื่องที่นิยมแสดง รวมทั้งเสนอแนะข้อคิดเห็นข้อวินิจฉัย และข้อสังเกตบางประการเอาไว้ด้วย

ผาสุช อินทราวุช (2529 : 89 - 105) ได้เขียนเรื่อง "ละครชาตรีหรือโนรา" ไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ 4 กล่าวถึงละครโบราณแบบหนึ่งที่ชาวไทยภาคกลางเรียกว่า "ละครชาตรี" และชาวไทยภาคใต้เรียกว่า "โนราห์" ว่ามีประวัติความเป็นมาที่ค่อนข้างสับสน

มักเป็นตำนานซึ่งเกิดจากคำบอกเล่าจากปากหนึ่งไปสู่อีกปากหนึ่ง โดยยก
 ตำนานละครชาตรีที่มีผู้ศึกษาไว้หลายฉบับมากล่าวสรุป เช่นฉบับของ
 กรมศิลปากร ฉบับคำบอกเล่าของขุนอุปถัมภ์นรากร ฉบับภิญโญ จิตต์ธรรม
 เป็นต้น กล่าวถึงสถานที่ที่เริ่มมีละครชาตรีโดยยกข้อสันนิษฐานของผู้รู้ เช่น
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้าพรหมมุนี ติลาโมท นายชนิด อยู่โพธิ์
 มาเปรียบเทียบและกล่าวถึงรูปแบบละครชาตรีโบราณ เช่น ผู้แสดง เครื่อง
 ดนตรี การเดินโรง การลอมโรง เพื่อสืบหาต้นแบบดั้งเดิมของละครชาตรี
 แล้วสรุปว่าละครโนราห์ชาตรีได้ต้นแบบมาจากละครรามเกียรติ์ของอินเดียได้
 โดยเข้ามาทางคาบสมุทรมลายู (ภาคใต้) ของประเทศไทยราวพุทธศตวรรษที่ 13 -
 16 แต่นิยมเล่นเรื่องราวทางพุทธศาสนานิกายมหายานซึ่งมาเจริญรุ่งเรืองอยู่
 ในดินแดนแถบนี้ โดยรับอิทธิพลมาจากนาลันทา (อินเดียภาคตะวันออกเฉียง
 เหนือ) ส่วนชื่อชาตรีนี้น่าจะมาจากลักษณะละครที่ร่อนเร่ไปแสดงตามที่ต่าง ๆ
 ชาวอินเดียที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนคาบสมุทรมลายูของประเทศไทย (ภาคใต้ของไทย)
 ซึ่งมีทั้งชาวอินเดียจากแคว้นเบงกอล ก็คงจะเรียกรูปแบบละครเร่ร่อน
 นี้ว่า ชาตรา ชาตรี (ภาษาสันสกฤต) ซึ่งสำเนียงเบงกอลก็เรียกว่า ชาตรา
 ชาตรี นั้นเอง

อุดม หนูทอง (2531 : 148 - 203) ได้เขียนเรื่อง "โนรา"
 ไว้ในหนังสือดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านภาคใต้ โดยกล่าวถึงความเป็นมาของ
 โนราว่ามีทั้งที่ปรากฏเป็นตำนานบอกเล่าและหลักฐานเอกสาร ตำนานโนรา
 ที่สืบค้นได้มี 5 กระแสดังนี้ 1 ปรากฏเป็นคำภาพย์ ถ่ายทอดโดย
 ขุนอุปถัมภ์นรากร (โนราฟุ่ม เทวา) กระแสที่ 2 เล่าโดยโนราวัด จันทร์เรื่อง
 ตำนานพิงขาง ล่าเงอระโหนด จังหวัดสงขลากระแสที่ 3 ปรากฏเป็นคำภาพย์
 ถ่ายทอดโดยนายช้อน ดีवासพราหมณ์ ศึกษาธิการจังหวัดสุราษฎร์ธานี
 (พ.ศ. 2500) กระแสที่ 4 ตำนานโนราของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระยาเดชาดิศรราชานุภาพ กระแสที่ 5 ตำนานละครชาตรีของกรมศิลปากร
 และได้นำข้อวินิจฉัยตำนานโนราของเยี่ยมสง สุรกิจบริหาร และภิญโญ จิตต์ธรรม

ข้อวินิจฉัยของทเวสาโร มากล่าวสรุปไว้ พร้อมทั้งตั้งข้อสังเกตและเสนอ
 ความคิดเห็นของผู้เขียน แล้วจึงกล่าวถึงองค์ประกอบในการเล่น ได้แก่
 คณะโนรา คณะหนึ่งมีประมาณ 15 - 20 คน ประกอบด้วย นายโรงหรือ
 โนราใหญ่ 1 คน ผู้รำ 5 - 6 คน พราน 1 คน ทาสี 1 คน
 หมอไสยศาสตร์ 1 คน ลูกคู่ 5 - 6 คน และผู้ติดตามที่คอยช่วยแบกหาม
 สัมภาระ เรียกว่า "ตาเสือ" ดนตรี มี ทับ 1 คู่ กลอง 1 ใบ ปี่นอก
 1 เล่า โหม่ง 1 คู่ ฉิ่ง 1 คู่ แกระไม่จำกัดจำนวน โอกาสที่เล่น
 นิยมเล่นเพื่อความบันเทิงและประกอบพิธีกรรม โรงและอุปกรณ์ประกอบโรง
 โรงโนรามี 2 แบบคือ โรงแสดงทั่วไปและโรงแสดงเพื่อประกอบพิธีกรรม
 เครื่องแต่งกายและอุปกรณ์เบ็ดเตล็ด เครื่องแต่งตัวได้แก่ เทริด สังวาล
 ปีกนกแอ่น (ปีกเหนง) ทับทรวง หางหงส์ (ปีก) ผ้าถุง หน้าเพล
 (สนับเพล) หน้าผ้า (ลักษณะเดียวกับชายไหว) ผ้าห้อย ก่าไลตันแขน
 ก่าไลปลายแขนและเล็บ อุปกรณ์เบ็ดเตล็ด ได้แก่ ชุม ไม้หวายเขียนพราย
 หมอน้ามندر ศรี หอก พระขรรค์ ขนบนิยมในการเล่นมี 2 ลักษณะคือ
 เล่นเพื่อความบันเทิง และเล่นเพื่อประกอบพิธีกรรม ทำรำและกระบวนรำ
 ทำรำเช่น ทำแม่ลาย(ทำแม่ลายกนก ทำเทพพนม) ทำช่อนอน (ทำกินนร)
 ทำจับระบำ ฯลฯ กระบวนรำเช่น รำบทครูสอน รำบทสอนรำ รำบทประถม
 ฯลฯ การแสดงเรื่อง กลอนและทำนองกลอน บทร้องกลอนโนรามี 2 ลักษณะ
 คือ บทร้องที่มีทำรำประกอบ เช่น บทครูสอน บทสอนรำ บทประถม ฯลฯ
 และบทร้องที่ไม่มีทำรำประกอบ เช่น บทกาศครูบทสรรเสริญครู บทสรรเสริญ-
 คุณมารดา ฯลฯ และได้กล่าวถึงความเชื่อของโนรา เช่น ความเชื่อเกี่ยว
 กับครูหมอโนรา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องอำนาจเวทย์
 ของโนรา ฯลฯ รวมทั้งได้ตั้งข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับโนราเอาไว้ด้วย
 พิศยา บุขรารัตน์ (2535) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องโนราโรงครูตำบล
 ท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ในด้านความเกี่ยวข้องกับตำนาน
 ท้องถิ่น ความเชื่อพิธีกรรม และความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านในตำบล

ดังกล่าว ผลการวิจัยสรุปได้ว่าตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องโนรา ในตำบลท่าแค คือ ตำนานโนรา ตำนาน-ขุนศรีรักษาท่าแค ตำนานนางเลือดขาว ตำนานลิกซีเร็ลยี ตำนานสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับโนรา เช่น โศกขุนทา เขื่อนขุนทา ต่างบอกเล่าประวัติของโนรา เหตุการณ์สำคัญ ที่เกี่ยวกับครูโนราและความสัมพันธ์ของโนรากับตำบลท่าแคที่เชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของแหล่งกำเนิดโนรา ในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับโนรา ชาวบ้านเชื่อเรื่อง ครูหมอโนรา ไสยศาสตร์ การบนและการแก้บนครูหมอโนรา การครอบเทริด การผูกผ้าปล่อย การตัดจุก การเหยียบเส้น การตัดผมผีซ้อ การรำลิบ-หัวควาย การรักษาอาการป่วยไข้ การเข้าทรงและร่างทรง ความเชื่อ ดังกล่าวเป็นความเชื่อระดับชาวบ้านที่มีการผสมผสานระหว่างความเชื่อใน พุทธศาสนากับลัทธิพราหมณ์ และความเชื่อดั้งเดิม ส่วนพิธีกรรมในการรำ โนราโรงครูมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อเซ่นไหว้ครูหมอโนรา แก้บน ทำพิธีครอบเทริด และประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น ตัดจุก เหยียบเส้น รำสอดเครื่องสอดกำไล เป็นต้น สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างโนราโรงครู กับวิถีชีวิตของชาวบ้านนั้น โนราโรงครูมีบทบาทและหน้าที่ในการสืบทอด การรำโนรา การบนบานขอความช่วยเหลือและการรักษาอาการป่วยไข้การ ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลและสังคม การสร้างอาชีพ การสร้างเอกภาพและ สัมพันธภาพในสังคม การสร้างเสริมความรู้และสติปัญญา เป็นต้น ในทำนอง เดียวกันพิทชา บุชราวัฒน์ (2537) ยังได้ศึกษาวิจัยเรื่องโนราโรงครูวัดท่าคุระ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา ผลการวิจัยสรุปได้ว่าประวัติและ ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องโนราและการรำโนราโรงครูวัดท่าคุระคือ ตำนานโนรา ตำนานนางนวลทองสำลี ตำนานนางเลือดขาว ตำนานตาชาย-พราหมณ์จันทร์ ตำนานทวดสำลี ตำนานเจ้าแม่อยู่หัวต่างบอกเล่าประวัติของ โนราเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวกับโนรา ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานโนราและ ตำนานอื่น ๆ กับตำนานเจ้าแม่อยู่หัว อันเป็นที่มาของการรำโนราโรงครู วัดท่าคุระหรือที่เรียกว่างานตาชายย่าน ในเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับโนรา

โรงครู ชาวบ้านเชื่อเรื่องครูหมอโนรา ไสยศาสตร์ การบนและการแก้บน ครูหมอโนราและเจ้าแม่อยู่หัว การรักษาอาการป่วยไข้ การเหยียบเส้น ความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัวจุดหมายสำคัญของการ ประกอบพิธีกรรมโนราโรงครูวัดท่ากระเก้ เพื่อเช่นไหว้ครูหมอโนราและ เจ้าแม่อยู่หัว รำโนราถวาย แก้บน และประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ ส่วน บทบาทและหน้าที่ที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านนั้น โนราโรงครูวัดท่ากระเก้มีบทบาท และหน้าที่ในการสร้างความเชื่อเรื่องครูหมอโนรา ความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ ของพิธีกรรมโนราโรงครูและเจ้าแม่อยู่หัว การบนบานขอความช่วยเหลือและ การรักษาอาการป่วยไข้ การควบคุมพฤติกรรมของบุคคลและสังคม การสร้างอาชีพ สืบทอดการรำโนรา และการสร้างเอกภาพและสัมพันธ์ภาพ ในสังคม

2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษาวรรณกรรมประเภทตำนาน

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมประเภทตำนาน ผู้วิจัยได้ ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้แล้ว ดังต่อไปนี้

นิธิ เอียวศรีวงศ์และอาคม พัตริยะ (2525 : 63 - 67) ได้ให้ความหมายของตำนานเอาไว้ว่า "ตำนานได้แก่เรื่องราวหรือประวัติความเป็นมา ของเมือง ปุชนิยสถาน บุคคลสำคัญ ปุชนิยวัตถุที่สืบทอดกันมา ทั้งโดยการจดจำบอกเล่า และรวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร"

นาฏวิภา ชลิตานนท์ (2524 : 106 - 215) ได้ศึกษาด้านต่าง ๆ ของไทยไว้ในเรื่อง "ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย" ได้ให้ความหมายของตำนานเอาไว้สรุปได้ว่าตำนานคือ นิทานพื้นบ้าน ตำนานคืองานบันเทิง ประวัติศาสตร์ ตำนานคือบันเทิงเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมือง และแบ่งตามแนวทางของประวัติศาสตร์นิพนธ์ออกเป็น 2 แนวทาง คือ ตำนานฝ่ายวัด และตำนานฝ่ายเมือง นอกจากนั้นยังได้ศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาประวัติศาสตร์

ในด้านาน โลกทรรศน์และแนวความคิดเรื่องชีวิตถูกกำหนด และลักษณะของการเขียนประวัติศาสตร์แบบด้านาน

สุจิตต์ วงษ์เทศ (2526 : 68) ได้กล่าวถึงด้านานไว้ในหนังสือ ศิลปวัฒนธรรมเรื่อง "พระพุทธรูปหน้าวัดนพภูมิภากร" ความตอนหนึ่งสรุปได้ว่า ด้านานเป็นวิธีการบันทึกเรื่องราวในอดีตแนวหนึ่งของคนไทยโบราณที่รับนับถือพระพุทธศาสนา ดังนั้นการเขียนเรื่องราวจึงผูกไว้กับศาสนาเป็นสำคัญ เรื่องที่เขียนจะมาจากคำบอกเล่าที่เล่าสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนเพราะฉะนั้นการจดจำจะเลื่อนลางไปบ้าง แต่ก็มีส่วนที่เป็นจริงแฝงอยู่ มีด้านานหลายเรื่องเมื่อได้รับการตรวจสอบจากผู้รู้ทางโบราณวิทยาแล้วสามารถเชื่อถือได้ ในบางส่วนว่าถูกต้องตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง วัตถุประสงค์อันยืนยันเรื่องด้านานพระแก้วมรกตนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสพิจารณาเอาไว้ว่า ตอนต้นเรื่องมีอภินิหารซึ่งถือเป็นความจริงทั้งหมดไม่ได้ แต่ตอนท้ายนับแต่พระแก้วมรกตไปประดิษฐานอยู่ที่เมืองเชียงราชลงมานั้นน่าเชื่อถือ ซึ่งมองกันในแง่ที่ใช้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่ถ้าหากจะใช้ด้านานเป็นข้อมูลศึกษาทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาแล้วก็มีคุณค่าทั้งหมด เพราะแสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของคนโบราณที่แต่งด้านานนั้น ๆ

ชิตา สาระสา (2520 : 85 - 89) ได้ศึกษาด้านานต่าง ๆ ไว้ในเรื่อง "มองประวัติศาสตร์สุโขทัยจากด้านาน" พบว่า ด้านานหรือเรื่องเล่าของไทยพอจะจำแนกตามเนื้อหาออกได้เป็น 3 ประเภท ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ด้านานเกี่ยวกับวีรบุรุษหรือบุคคล เช่น พระร่วง แกนลอ เป็นต้น
2. ด้านานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสถานที่ และปูชนียสถานสำคัญประเภทนิทานพื้นบ้าน เช่น ด้านานเรื่องตาม่องล่าย เกาะหนูเกาะแมว ด้านานพระประโทน และพระฮางพระชาพาน เป็นต้น

3. ตำนานเกี่ยวกับความเป็นมาของสังคมและบ้านเมือง เช่น ตำนานโยนกเชียงแสน ชินกาลมาลีปกรณ์ จามเทวีวงศ์ ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ ตำนานสุวรรณโคมคำ เป็นต้น

ประทีป ชุ่มพล (2528 : 1 - 5) ได้ศึกษาวิเคราะห์ตำนานในภาคใต้ไว้ในเรื่อง "วรรณกรรมภาคใต้ประเภทตำนาน : การศึกษาเฉพาะกรณี" โดยแบ่งตำนานและพงศาวดารภาคใต้ ออกเป็น 2 ลักษณะ คือ เนื้อหาที่เขียนขึ้นในท้องถิ่นเพื่อบันทึกเหตุการณ์และแสดงโลกทรรศน์ของผู้เขียน ได้แก่ ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ตำนานนางเลือดขาว กับอีกลักษณะหนึ่งเขียนขึ้นเพื่อบันทึกเรื่องราวเสนอผู้ปกครองในฐานะผู้อยู่ใต้ปกครอง ได้แก่ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช พงศาวดารเมืองพัทลุง พงศาวดารเมืองสงขลา พงศาวดารเมืองปัตตานี พงศาวดารเมืองระนอง และจากการศึกษาตำนานไทยซึ่งแปลและตีพิมพ์แล้วประมาณ 50 ฉบับ ได้สรุปคำจำกัดความของตำนานไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. ตำนาน คือนิทานพื้นบ้าน ซึ่งหมายรวมถึง นิทานปรัมปรา นิทานท้องถิ่นและเทพนิยาย
2. ตำนาน คืองานบันทึกประวัติศาสนา ได้แก่ ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ สังคีตยวงศ์
3. ตำนาน คือบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมือง กษัตริย์ราชวงศ์

ปรีชา นุ่นสุข (2528 : 1 - 7) ได้ศึกษาด้านานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชไว้ในเรื่อง "ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช : ภาพของศาสนาพราหมณ์ ในนครศรีธรรมราช พุทธศตวรรษที่ 19 - 23" โดยแยกประเด็นศึกษาออกได้ดังนี้ ความเป็นมาของตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช เนื้อหาโดยย่อ และข้อสังเกตเกี่ยวกับตำนานพราหมณ์ ซึ่งยังแยกย่อยศึกษา ชื่อของตำนาน ผู้เขียนตำนาน อายุและการลำดับความความมุ่งหมาย ลักษณะพิเศษ สถานภาพและศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสรุปได้ว่า ตำนานพราหมณ์ได้สะท้อนให้เราเห็นภาพแห่งศาสนาพราหมณ์ในเมือง

นครศรีธรรมราช ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 - 23 ได้ดี ถึงแม้ว่าจะมีบางภาพที่เลื่อนกลางอยู่บ้างนอกจากนี้เอกสารโบราณชิ้นนี้ยังสัมพันธ์กับศาสตร์สาขาต่าง ๆ อีกหลายสาขา ได้แก่ ประวัติศาสตร์ศาสนา โบราณคดี และประวัติศาสตร์

ชัชวาลย์ พิชะกุล (2538) ได้ศึกษาเรื่อง "เพลนางเลือดขาว" ฉบับวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติวรรณกรรม เรื่องย่อ สังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเพลนางเลือดขาว ผลการศึกษาสรุปได้ว่า เพลนางเลือดขาวเดิมเป็นตำนานมุขปาฐะที่เล่าสืบต่อกันมาในท้องถิ่น มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์ครั้งแรกในสมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. 2091 - 2111) แต่ต้นฉบับเดิมน่าจะสูญหายหรือชำรุด พระครูอินทเมธาธิ์ เจ้าคณะป่าแก้ว หัวเมืองพัทลุงจึงได้บันทึกหรือคิดลอกขึ้นใหม่ในปีมหาศักราช 1651 หรือ พ.ศ. 2272 ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้ทรงพบต้นฉบับที่วัดเขียนบางแก้ว และทรงนำไปมอบให้หอสมุดแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. 2452 ส่วนต้นฉบับเพลนางเลือดขาวเป็นกระดาษเพลแบบสมุดไทยจีน จารหรือเขียนด้วยเส้นดินสอดำ เป็นร้อยแก้วโดยใช้อักษรไทยย่อและอักษรขอมไทย เนื้อเรื่องกล่าวถึง การสร้างเมืองพัทลุง การสร้างวัดสำคัญ ๆ ประวัตินางเลือดขาวกับเจ้าพระยาโกษาธิบดี ๙ โศภน ประวัตินางเลือดขาว การพระราชทานพระบรมราชูทิศเพื่อถวายเป็นกุศลแก่วัดเขียนบางแก้วและวัดสังฆในสมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในเพลนางเลือดขาวนั้นสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมอินเดียและจีน ที่มีต่อเมืองสะทิงพระ และเมืองพัทลุง ในเวลาต่อมาการเข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครองของเมืองนครศรีธรรมราช และกรุงศรีอยุธยาต่อหัวเมืองต่าง ๆ ในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา การปกครองคณะสงฆ์คณะป่าแก้ว การพระราชทานพระบรมราชูทิศเพื่อการถวายเป็นกุศลแก่วัด วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับช้างในหัวเมืองพัทลุง ความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างวัด พระบรมสารีริกธาตุการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ พระพุทธลีลึงค์

การอุปปาติกะ อธิษฐาน ทรัพย์แผ่นดิน และไสยศาสตร์ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ ยังมีอิทธิพลต่อชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาและบริเวณใกล้เคียงที่มีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้แล้ว ดังต่อไปนี้

ชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา เป็นดินแดนที่มีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่เป็นของตนเองมาเป็นเวลาอันยาวนาน ปัจจุบันคือพื้นที่ของ จังหวัดพัทลุง อำเภอชะอวด อำเภอหัวไทร ของจังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอระโนด อำเภอสทิงพระ อำเภอกะแสสินธุ์ อำเภอสิงหนคร อำเภอเมืองสงขลา อำเภอหาดใหญ่ และอำเภอรัตนภูมิของจังหวัดสงขลา

ศรีศักร วัลลิโภดม (2535 : 17 - 27) ได้กล่าวถึงดินแดนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาใน "เล่าเรื่องเมืองสงขลา" สรุปได้ว่าดินแดนรอบ ๆ ทะเลสาบสงขลาที่ตั้งอยู่ระหว่างเขตจังหวัดนครศรีธรรมราชซึ่งอยู่ทางเหนือ เขตจังหวัดพัทลุงทางตะวันตก และเขตจังหวัดปัตตานีซึ่งอยู่ทางใต้ โดยมีด้านตะวันออกเป็นทะเลอ่าวไทยย้อนหลังขึ้นไปถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาและก่อนหน้านั้นบริเวณนี้ยังไม่เป็นทะเลสาบ แต่มีเกาะใหญ่ที่เกิดจากเขาได้นำและการทับถมของซากปะการังขวางอยู่ข้างหน้าขนานกับแนวฝั่งทะเลซึ่งปัจจุบันเป็นบริเวณจังหวัดพัทลุง เกาะใหญ่นี้เริ่มแต่หัวเขาแดงไปจนถึงสุดเขตอำเภอระโนดจังหวัดสงขลา ชาวบ้านแต่เดิมเรียกกันว่า "แผ่นดินบก" ต่อมาเกิดการทับถมของโคลนตะกอนและทรายที่เกิดจากการกระทำของคลื่นและลมได้ทำให้เกาะนี้ขยายใหญ่มีแผ่นดินยื่นลงไป เชื่อมกับแผ่นดินใหญ่ทางเขตอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราชที่อยู่ทางตอนบนทำให้

บริเวณที่อยู่ข้างหลังเกาะกลายเป็นทะเลเปิดที่เรียกทะเลสาบไปบริเวณที่เป็น
 เกาะใหญ่นั้นมีความเก่าแก่เป็นที่ตั้งบ้านเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13
 เป็นอย่างน้อย เพราะพบร่องรอยของโบราณวัตถุสถานที่เนื่องด้วยศาสนาฮินดู
 และพุทธศาสนาหลายแห่ง รวมทั้งร่องรอยของชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่บนแนว
 สันทรายบริเวณที่สำคัญคือ เมืองสทิงพระ และวัดพะโคะ ในเขตอำเภอ
 สทิงพระ จังหวัดสงขลา อาจกล่าวได้ว่าเกาะใหญ่หรือเกาะสทิงพระหรือ
 แผ่นดินทงนี้มีสภาพเป็นบ้านเมืองที่อยู่สืบเนื่องกันมาช้านาน โดยมีเมืองสทิงพระ
 เป็นเมืองสำคัญ และวัดพะโคะเป็นศูนย์กลางทางศาสนา ส่วนบริเวณที่อยู่
 ชายฝั่งทะเลตรงข้ามที่เป็นจังหวัดพัทลุงปัจจุบันก็เป็นอีกแห่งที่เกิดเป็นบ้านเมือง
 ปรากฏพบถ้ำศาสนาสถานตามเขาลูกโดด เช่นที่ เขาชีชัน เขาอกทะลุ
 เขาถ้ำคูหาสวรรค์ เขาชีบุรี และอื่น ๆ อีกหลายแห่ง ล้วนเป็นที่พบ
 พระพุทธรูป พระพิมพ์ที่มีอายุตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 14 ลงมา แสดง
 ให้เห็นว่ามีชุมชนกระจายกันอยู่ทั่วไป แต่แหล่งที่มีร่องรอยและหลักฐานทั้ง
 โบราณวัตถุสถานที่และเอกสารที่แสดงให้เห็นว่าเป็นบ้านเมืองที่ร่วมสมัยหรือ
 เวลาใกล้เคียงกับเมืองสทิงพระและวัดเขาพะโคะบนเกาะใหญ่ ก็คือบริเวณ
 วัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชีชัน จังหวัดพัทลุง และบริเวณเนินดินที่มี
 คูน้ำและกำแพงล้อมรอบในเขตนานควนแร่ ตำบลควนมะพร้าว อำเภอ
 เมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง บรรดาหัวเมืองเหล่านี้มีเมืองใหญ่ที่มีหน้าที่ปกครอง
 หรือเป็นศูนย์กลางทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม คือเมือง
 นครศรีธรรมราช โดยพึงพิงลัทธิศาสนาให้เป็นกลไกที่สำคัญในการปกครอง
 อย่างไม่กี่ตามหัวเมืองมาได้ตั้งแต่เมืองไชยา นครศรีธรรมราช ลงมาจนถึง
 พัทลุงมักถูกรุกรานและคุกคามจากพวกโจรสลัดมลายูอยู่เนือง ๆ ตั้งแต่ประมาณ
 พุทธศตวรรษที่ 21 ลงมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 22 ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงทาง
 เศรษฐกิจและการเมืองขึ้น อันเนื่องมาจากการค้าขายทางทะเลที่มีพ่อค้า
 นานาชาติผ่านเข้ามาทั้งชาวเอเชียและชาวยุโรป เป็นเหตุให้เกิดเมืองท่าใหม่ ๆ
 ขึ้นหลายแห่ง รวมทั้งเมืองที่มีมาแล้วแต่เดิม เช่น นครศรีธรรมราช

ปัตตานี เป็นต้น

เมืองท่าใหม่ที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ก็คือเมืองสงขลาที่บริเวณหัวเขาแดงบนเกาะใหญ่ เป็นเมืองที่พ่อค้าชาวอาหรับเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นสถานที่พักสินค้า แล้วต่อมาก็ได้รับการสนับสนุนจากพ่อค้าชาวยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา โปรตุเกส ให้เป็นเมืองท่า มีการสร้างป้อมปราการด้วยอิฐและหินอย่างมั่นคงแข็งแรงขึ้นประกอบด้วยบริเวณฝั่งทะเลตรงข้ามกับเกาะใหญ่ที่อยู่ต่อแดนระหว่างเขตเมืองปัตตานีและเมืองพัทลุงนั้น เป็นที่ซึ่งมีทั้งป่าเขาและที่ราบลุ่มอันอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุ สัตว์ป่า และของป่าต่างๆ ที่ล้วนเป็นสินค้าออกที่ดีด้วย ดังนั้นพุทธศตวรรษที่ 21 ตอนปลายกับพุทธศตวรรษที่ 22 ตอนต้น จึงเกิดเมืองสงขลาเป็นเมืองใหม่ขึ้นมาแทรกซ้อนอยู่ระหว่างเขตเมืองพัทลุง ซึ่งเป็นเมืองในขอบเขตที่สีมาของกรุงศรีอยุธยา กับเมืองปัตตานี ที่ทางกรุงศรีอยุธยาคือว่าเป็นเมืองประเทศราช ช่วงเวลาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 ลงมาบรรดาบ้านเมืองที่อยู่ชายทะเลบนคาบสมุทรไทยและคาบสมุทรมาลายูนี้ มีความมั่งคั่งและรุ่งเรืองทางการค้าขายเพิ่มขึ้น ทำให้เกิดความขัดแย้งในการแข่งขันเกี่ยวกับการค้าระหว่างกัน จนเป็นเหตุให้มีการรบพุ่งกันขึ้นบ่อย ๆ และยิ่งรวมไปถึงการปล้นสะดมของบรรดาโจรสลัดที่เป็นชาวมลายูมาจากบ้านเมืองในหมู่เกาะสุมาตราด้วย ส่วนปัตตานีและไทรบุรีในบางครั้งก็เป็นอิสระและมีอำนาจ แต่บางครั้งก็ยอมขึ้นกับทางกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2173 ปัตตานีได้รบพุ่งทำสงครามกับอยุธยา นครศรีธรรมราช พัทลุง และเมืองสงขลา ผลของสงครามทำให้การค้าทางภาคใต้ต้องชะงักไปครั้น พ.ศ. 2192 เมืองสงขลาขยายอำนาจยิ่งใหญ่มาก รวมเอาหัวเมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง ปัตตานี และไทรบุรีไว้ในอำนาจกลายเป็นแคว้นหรือรัฐอิสระที่แข็งข้อต่อกรุงศรีอยุธยาโดยตรงการสงครามระหว่างเมืองสงขลากับกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะในช่วงสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่ก็ไม่สามารถตีเมืองสงขลาได้ แต่ต่อมาเมืองสงขลาได้เกิดขัดแย้งกับปัตตานีถึงขั้นทำสงครามอย่างยืดเยื้อ อันเป็นอุปสรรคต่อการค้าและทำให้

เมืองสงขลาอันกำลังลง รวมทั้งกรุงศรีอยุธยาเองก็เสียประโยชน์ทางการค้า จึงพยายามไกล่เกลี่ยทั้ง 2 ฝ่ายให้ยุติสงคราม ครั้นถึง พ.ศ. 2223 ทางกรุงศรีอยุธยาจึงได้ส่งกองทัพไปปราบปรามเมืองสงขลา เพื่อยุติสงครามที่ยืดเยื้อระหว่างสงขลา กับปัตตานี ด้วยความช่วยเหลือของพวกฮอลันดาและฝรั่งเศส การสงครามสิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2230 ด้วยความพ่ายแพ้ของเมืองสงขลา นับเป็นการสิ้นสุดอำนาจของเมืองสำคัญที่เปรียบเสมือนรัฐอิสระที่ก่อตั้งมาเป็นเวลาถึง 40 ปี และเป็นการสิ้นสุดอำนาจของพวกอิสลามที่มีอิทธิพลเหนือดินแดนในภาคใต้ของประเทศไทยที่คลุมพื้นที่จากจังหวัดสงขลาขึ้นไปจนถึงพัทลุง ตรัง นครศรีธรรมราช และสุราษฎร์ธานี ดังกล่าวแล้ว

ยงยุทธ ชูแว่น (2529) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องพัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ผลการศึกษาสรุปได้ว่าการค้ากับต่างประเทศและการที่ทางราชธานีได้กลับมาโดยการยกที่ดินและผู้คนให้กับวัดวาอารามต่าง ๆ ในบริเวณนี้อย่างต่อเนื่อง เป็นผลให้ชุมชนขยายตัวเติบโตขึ้นเป็นเมืองและมีความเป็นปึกแผ่น แต่ความขัดแย้งภายในและการรุกรานจากศูนย์อำนาจภายนอกก็เป็นอุปสรรคต่อพัฒนาการของบ้านเมืองในบริเวณดังกล่าวอยู่ไม่น้อย ช่วงเวลาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ปราบกฏว่าทางราชธานีไม่สามารถที่จะแต่งตั้งเจ้าเมืองให้มาปกครองเมืองพัทลุงและเมืองสงขลาได้อย่างต่อเนื่อง กลุ่มอำนาจที่ทางราชธานีอนุญาตให้เข้ามา มีอิทธิพลอยู่ในเมืองพัทลุงและเมืองสงขลา คือ "กลุ่มเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช" และ "กลุ่มพ่อค้าชาวอิสลาม" กลุ่มอำนาจดังกล่าวได้แข่งขันกันหาผลประโยชน์จากการค้ากับต่างประเทศ จนสามารถสร้างสมอำนาจขึ้นมาท้าทายกับราชธานี และขยายอำนาจไปยังหัวเมืองใกล้เคียง ทางราชธานีจึงได้เพิ่มอำนาจแก่ผู้นำสงฆ์ให้มีบทบาทในชุมชนซึ่ง เป็นผลให้สถาบันศาสนา เข้าไปคานอำนาจและอิทธิพลของบรรดาเจ้าเมืองเหล่านี้ได้ระดับหนึ่ง เมื่อการเมืองภายในราชธานีมีความมั่นคงขึ้น จึงได้เริ่มวางรากฐานการปกครองหัวเมืองใหม่ โดยการแต่งตั้งขุนนางที่มี

ความใกล้ชิดและสนิทสนมกับราชสำนักให้มาปกครองเมืองพัทลุงและเมืองสงขลาแล้วสืบทอดโดยการสืบสายสกุล จากลักษณะความสัมพันธ์ทางการเมืองดังกล่าว จึงทำให้เมืองพัทลุงและเมืองสงขลาเปลี่ยนฐานะจากการเป็นเมืองปลายแดนมาเป็นเมืองภายในราชอาณาจักรในระยะตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา

สกรรจ์ จันทรัตน์และสงบ ส่องเมือง (2532) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการเริ่มต้นและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า ผลการศึกษาสรุปได้ว่าเมืองสงขลาในยุคนี้เกิดขึ้นจากการขยายอิทธิพลของพวกแขกสลัดมุสลิม ซึ่งเป็นชนเผ่าอินโดนีเซียที่เข้ายึดและตั้งมั่นในเมืองสงขลา ระหว่างตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งเป็นเมืองที่พยายามจะเป็นอิสระจากอยุธยาตลอดมา ปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เมืองสงขลาเก่าที่หัวเขาแดงเข้มแข็งอย่างรวดเร็ว คือ การติดต่อสัมพันธ์กับชาวตะวันตก ความอ่อนแอของหัวเมืองใกล้เคียง การตื่นตัวทางการค้าพริกไทยและดีบุก รวมทั้งการเป็นเมืองท่าศูนย์กลางทางการค้าและการใช้กุศโลบายทางการค้าของเมืองนี้ อย่างไรก็ตามการเป็นอิสระจากอยุธยาอ้อมเป็นเส้นหนามของราชอาณาจักรสยามไปโดยปริยาย อยุธยาจึงต้องปราบปรามเพื่อควบคุมให้เป็นหัวเมืองภายในพระราชอาณาจักร แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ด้วยเมืองสงขลาเก่าตั้งอยู่ในชัยภูมิที่ดีมีป้อมปราการแข็งแรง จึงต้องตัดสินใจทำลายเมืองนี้โดยสิ้นเชิง ในขณะที่เดียวกันอยุธยา ก็เริ่มฟื้นฟูเมืองพัทลุงขึ้นเป็นศูนย์กลางท้องถิ่นชั้นใหม่ที่ เขาชัยบุรี เพื่อควบคุมดินแดนลุ่มทะเลสาบสงขลา ตลอดตอนปลายสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งเมืองสงขลาเฟื่องฟูขึ้นใหม่ตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 24

ผลจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวแล้ว ทำให้ผู้วิจัยมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษา ซึ่งสามารถนำไปใช้กำหนดกรอบแนวความคิดในการจัดทำเค้าโครงวิจัย และส่วนหนึ่งใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ ตัดความ อธิบายและขยายความในการวิจัยเรื่องตำนานโนราห์กับ

ความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ตั้งจะ
ได้กล่าวต่อไป

ตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา

บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

จากการศึกษาตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ทั้งที่เป็นข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ได้พบตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา โดยสามารถแยกออกได้เป็นตำนานโนราที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ตำนานโนราที่ปรากฏในบทกวีละครและบทร้องกลอนของโนรา ตำนานที่มาจากหลักฐานเอกสาร ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ซึ่งจะนำมากล่าวโดยละเอียดดังต่อไปนี้

1. ตำนานโนราที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ตำนานโนราจากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่จะนำมากล่าวคือ ตำนานโนราจากคำบอกเล่าของชาวบ้านตำบลท่าแค¹ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ทั้งผู้ที่เป็นโนราคนทรงครุหมอโนรา และชาวบ้านทั่วไป พบว่าตำนานเหล่านั้นมีความแตกต่างกันในเรื่องของบุคคล ที่มาของครุโนรา เหตุการณ์และรายละเอียดของเนื้อเรื่องแต่เมื่อพิจารณาสาระสำคัญหรือโครงเรื่องใหญ่แล้วจะเห็นว่าเป็นเรื่องเดียวกันซึ่งอาจแบ่งตำนานโนราจากคำบอกเล่าของชาวบ้านในเขตตำบลท่าแค ออกเป็น 2 กลุ่มคือ

¹ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านจัดพิธีกรรมโนราโรงครุโดยเฉพาะในวัดท่าแค ตำบลท่าแค เป็นประจำทุกปี ดูรายละเอียดได้ในงานวิจัยเรื่องโนราโรงครุตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ของพิทยา บุขรรัตน์ ปี 2535.

กลุ่มที่ 1 คือกลุ่มที่เชื่อว่าการตั้งครรภ์ของนางนวลทองสำลี

มีสาเหตุมาจากการเสวยเกสรดอกบัว ดังความว่า

พระยาสาวยฟ้าฟาดเป็นเจ้าผู้ครองเมืองพัทลุงที่บางแก้ว (อำเภอ
เขาชัยสนจังหวัดพัทลุง) มีชายาชื่อนางศรีมาลา (กับแรกคือแม่อุมาวาจาสิทธิ์)
วันหนึ่งนางนวลทองสำลีสืบว่ามีเทพธิดามารายว่าให้ดู ทว่าว่ามี 12 ท่า
มีดนตรีประโคมด้วยนางจึงได้หัตถ์ตามที่สืบพร้อมด้วยพระพี่เลี้ยงและนางสนม
ก้านัลเป็นที่ครึกครื้นในปราสาท ต่อมาพระอินทร์ได้ให้เทพสิงหรมัจจุในดอกบัว
วันหนึ่งนางนวลทองสำลียากเสวยเกสรดอกบัวในสระหน้าวัง ครั้นนางก้านัล
เก็บมาถวายและนางได้เสวยแล้วก็ตั้งครรภ์ แต่ยังคงมีการร่ำรำกันในวังตาม
ปกติ วันหนึ่งพระยาสาวยฟ้าฟาดเสด็จมาทอดพระเนตรการรำของพระธิดา
เห็นนางมีครรภ์ก็ทรงชักใช้เอาความจริงจนได้ความว่าเพราะนางไปเสวยเกสร
ดอกบัว พระยาสาวยฟ้าฟาดไม่ทรงเชื่อ และเห็นว่านางทำให้เกิดความอับอาย
และเสื่อมเสียแก่บ้านเมือง จึงรับสั่งให้เนรเทศนางออกจากบ้านเมืองพร้อม
พระพี่เลี้ยงและนางสนมก้านัลโดยการลอบแพ แพของนางนวลทองสำลีถูก
ลมพายุพัดไปติดเกาะกะซัง นางจึงได้อาศัยอยู่กับตาชายซึ่งเพยดาเนรมิตให้
ลงมาช่วยเหลือในเกาะแห่งนั้น ต่อมานางนวลทองสำลีได้ประสูติโอรส
ให้ชื่อว่า "เจ้าชายน้อย" นางได้สอนให้เจ้าชายน้อยฝึกหัดรำโนราจนชำนาญ
แล้วเล่าเรื่องแต่หนหลังให้ทราบ ในการฝึกรำโนรานั้นพระอินทร์ได้มอบหมาย
ให้พระวิสุกรรมเอาไม้ไผ่สีสุกมาทำ "แตรระ" เป็นเครื่องดนตรี จึงถือว่า
แตรระเป็นเครื่องดนตรีสวรรค์ของพระเทพสิงหรมัจจุของพระ
วิสุกรรมตีนั้นได้ยินไปถึงเมืองของพระยาสาวยฟ้าฟาด จึงรับสั่งให้ทหารออกไป
สืบดูจนทราบเรื่องราวของเจ้าชายน้อย โปรดให้รับเข้ามาไว้ในราชวังเพื่อ
ทอดพระเนตร ทรงทราบว่าเป็นพระราชโอรสของพระองค์จึงรับสั่งให้อามาตย์
ออกไปรับนางนวลทองสำลีมาจากเกาะกะซัง ครั้นนางเข้าเมืองแล้วพระยา
สาวยฟ้าฟาดได้ทรงจัดพิธีรับขวัญขึ้น และให้มีการรำโนราถวายในงานนี้ด้วย
แล้วประทานเครื่องต้นมี เทริด ก่าไลแซน ปั้นเหน่ง สิ่งวาลย์ พาดเฉียง

2 ข้าง ปีกนกแอ่น ทางหงส์ สนับเพลลา ฯลฯ กันเป็นเครื่องทรงของกษัตริย์ ให้เป็นเครื่องแต่งตัวโนรา และประทานบรรดาศักดิ์ให้แก่เจ้าชายน้อยราชันีดา เป็น "ขุนศรีศรีรักษา" การรำนโนราจึงเกิดขึ้นตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา (แปลก ชนะบาล และคนอื่นๆ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศยา บุขรารัตน์เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าแค หมู่ที่ 1 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2533)

กลุ่มที่ 2 คือกลุ่มที่เชื่อว่าการตั้งครมภ์ของแม่ศรีมาลา¹ หรือนาง นวลทองสำลีนั้นเกิดจากการลักลอบได้เสียกับพระมิ่งทองหรือตาม่วงทองซึ่งเป็น มหาดเล็กคนสำคัญในราชวัง จากนั้นจึงไปเสวยเกษรดอกบัวที่เทพสิงห² แบ่ง ภาควุฒิลงมาอยู่เพื่อถือกำเนิดในเมืองมนุษย์เป็นขุนศรีศรีรักษา ดังความว่า

¹ โนราและชาวบ้านบางกลุ่มในตำบลท่าแค เชื่อว่าแม่ศรีมาลา เป็น คนคนเดียวกับแม่ นวลทองสำลีแต่คนละภาค (ทับ) กัน และเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า แม่ศรีคงคา เพราะไปประสูติในกลางทะเล บางตำนานกล่าวว่าแม่ศรีคงคา ก็คือแม่คงคาหรือน้ำที่เป็นพระจกเงาให้แม่ นวลทองสำลีได้ดูตัวเองเมื่อฝึก รำนโนรา จึงนับถือว่าแม่ศรีคงคาเป็นครูต้นของโนราด้วย

² โนราและชาวบ้านบางกลุ่มในตำบลท่าแค เชื่อว่าเทพสิงหกับขุนศรีศรีรักษา เป็นคนคนเดียวกันแต่คนละภาค (ทับ) กล่าวคือเทพสิงหเป็นภาคสวรรค์และได้ แบ่งภาควุฒิลงมาเพื่อรำให้มนุษย์โลกดูในภาคของขุนศรีศรีรักษาซึ่งเป็นภาคมนุษย์ ผู้วิจัยจึงมีข้อสังเกตว่าเทพสิงหภาคสวรรค์ที่โนราและชาวบ้านตำบลท่าแคบางกลุ่ม กล่าวถึงนั้น คือพระศิวมหาเทพหรือพระอิศวรผู้เป็นต้นกำเนิดแห่งศิลปะการรำยรา และการมีนทิงทั้งปวง และการกล่าวถึงนางนวลทองสำลีว่าทับแรกคือแม่อุมา วาจาสิทธิ์ ก็คือพระแม่ผู้มาช้ยานแห่งพระศิวมหาเทพ อันเป็นการยืนยันคติ ความเชื่อเรื่องกำเนิดของโนราดังกล่าวแล้ว

เมืองพัทลุงที่บางแก้วมีเจ้าเมืองชื่อจันทรโกสินทร์ มเหสีคือนางอินทรี นางเป็นเชื้อสายของชาวอินเดีย¹ เมื่อทรงครรภ์และใกล้กำหนดจะประสูติ นางอินทรีก็เสด็จกลับไปเพื่อประสูติที่บ้านเมืองของตนตามประเพณีที่ชาวอินเดียปฏิบัติสืบต่อกันมา แต่พระครรภ์ครบกำหนดจึงต้องประสูติในเรือพระที่นั่งกลางทะเล พระธิดาที่ประสูติใหม่จึงได้นามว่า "ศรีคงคา" จากนั้นจึงทรงนำขบวนเรือพระที่นั่งกลับเมืองพัทลุง ครั้นนางศรีคงคาเจริญวัยขึ้นได้มีเทวดามาตลจิตให้หมัดฝันว่ามีเทพธิดามาร่ำร้ายรำให้ดู ที่รำนั้นมี 12 ทำนางจำได้จึงทรงฝึกหัดท่ารำทั้ง 12 ท่า โดยดูเงาในน้ำจนชำนาญ นางจึงได้ชักชวนพระพี่เลี้ยง นางสนมกำนัลและเหล่าอำมาตย์อันมี แม่หนูย แม่เภา แม่เมาคลื่น แม่เสียงเกลี้ยง แม่เสียงหวาน แม่ใจไวจอมเฒ่า จอมแก่ จอมรอง ฯลฯ ลักลอบรำรำกันในปราสาท บรรดาทหารเห็นว่านางศรีคงคามีความสนุกสนานก็เลยช่วยกันตัดต้นกล้วยพังกา (กล้วยตานี)

¹ การกล่าวถึงนางอินทรีว่ามีเชื้อสายของชาวอินเดียนั้น มีข้อน่าสังเกตว่าหนังสือโนราของ ภิญญู จิตต์ธรรม (2508 : 26 - 27) ก็กล่าวถึงการกวาดต้อนชาวลังกาสิงห์ซึ่งหมายถึงชาวอินเดียใต้ (ทมิฬ) ของพระเจ้าศรีธรรมมาโศกราชจากเมืองพัททะเลมาไว้ที่บางแก้ว (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) ซึ่งการศึกษาทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ก็ยืนยันว่าบริเวณโคกเมืองบางแก้วและวัด เขียนบางแก้ว เคยเป็นที่ตั้งของเมืองพัทลุงมาแล้วตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18- 20 จึงเห็นว่าตำนานโนราจากคำบอกเล่าของชาวบ้านตำบลท่าแค กับตำนานโนราของภิญญู จิตต์ธรรม และหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีมีเรื่องสอดคล้องกันอยู่ดังกล่าวแล้ว

มาทำเป็นหน้าพราน แล้วจัดทำเครื่องดนตรีมี กลอง ทับ โหม่ง จิ้ง ปี่ และแตรระ ตีประโคมประกอบการรำรำจนเรื่องล่วงรู้ไปถึงพระบิดามารดาแต่ก็ทรงเก็บเรื่องเงียบไว้ไม่ตัดทอนแต่อย่างใด ครั้นต่อมาพระม่วงทองมหาดเล็กคนสำคัญซึ่งเป็นบุตรของพระสวาทองลู่หรือกำทองอยู่ได้ลักลอบเข้าไปหานางศรีคงคา และได้เสียเป็นสามีภรรยากันในเวลาต่อมานางศรีคงคาอยากเสวยแหสรดอกบัวในสระหน้าวัง นางสนมกำนัลก็ไปเก็บมาถวายโดยไม่มีใครรู้ว่าในดอกบัวนั้นเทพสิงหรัได้แบ่งภาคลงมาอยู่เพื่อกำเนิดในเมืองมนุษย์ เมื่อเสวยแหสรดอกบัวแล้วนางศรีคงคาก็ตั้งครรภ์และครรภ์ก็โตขึ้นเรื่อย ๆ ความทั้งหมดทราบถึงพระบิดามารดา ทรงสอบสวนเรื่องราวว่าใครเป็นสามีของนาง แต่นางศรีคงคาก็ไม่ทรงยอมเปิดเผยความจริง ทำให้พระบิดาพิโรธ และเห็นว่าเป็นเรื่องชั่วร้ายทำให้เกิดความอัปยศแก่บ้านเมือง จึงรับสั่งให้เนรเทศโดยเอานางลอยแพพร้อมด้วยพระพี่เลี้ยงและนางสนมกำนัล แพลอยไปติดเกาะกะซัง นางและพี่เลี้ยงได้อาศัยอยู่ที่เกาะนั้นกับตายายและได้เปลี่ยนชื่อเป็นนม่นวลทองสำลี เนื่องจากพระบิดาไม่ต้องการให้ใช้ชื่อเดิมเพราะเป็นการเสียพระเกียรติยศ นางนม่นวลทองสำลีได้ตอบแทนบุญคุณตายายด้วยการช่วยนันทาสทนต์ ต่อมาได้ประสูติโอรสให้ชื่อว่า เจ้าชายน้อย และทรงสอนให้เจ้าชายน้อยฝึกวิชาในราชสำนักแล้วเล่าเรื่องแต่หนหลังให้ทราบ เจ้าชายน้อยและพระมารดาได้ออกเที่ยวร่ำโนราจนเป็นที่หลงใหลของชาวบ้านและบรรดานายสำเภาที่เดินทางค้าขายไปมา ชาวการร่ำโนราของสองแม่ลูกล่วงรู้ไปถึงเมืองพระอัยกา พระอัยกาได้ขอให้นายสำเภาที่มารับสองแม่ลูกเข้าเมือง แต่นางนม่นวลทองสำลีไม่ยอมกลับเพราะความน้อยใจ ท้าวจันทรโกสินทร์จึงต้องพาทหารไปรับนางด้วยพระองค์เองนางนม่นวลทองสำลีจึงยอมกลับ เมื่อมาถึงบ้านเมืองแล้วทุกคนก็ฮากดูการร่ำโนรา ดังนั้นในงานพิธีรับขวัญนางนม่นวลทองสำลีและเจ้าชายน้อยจึงจัดให้มีการร่ำโนราด้วย โดยท้าวจันทรโกสินทร์ได้ประทานเครื่องต้น คันมี เทริด กำไลแขน ปิ่นเหน่ง สິงวาลย์ พาดเฉียง 2 ข้าง ปีกนกอ่อน หางหงส์ สนับเพล ฯลฯ ซึ่งเป็นเครื่องทรงของกษัตริย์ให้เป็นเครื่องแต่งตัวโนราและเรียกโนรา

ในตอนแรกว่า "ชาตรี" เชื่อกันว่ากำไลต้นแขนปลายแขนและเครื่องเงินอื่น ๆ พระสามมือข้าง พระสามมือเหล็ก พระสามมือไฟ ผู้เป็นช่างหลวงในราชสำนัก ได้ทำถวาย นางนวลทองสลักก็เปลี่ยนชื่ออีกครั้งหนึ่งเป็นแม่ศรีมาลา ส่วน เจ้าชายน้อยได้รับบรรดาศักดิ์จากพระอัยกาเป็นขุนศรีศรีรักษา และทรงอนุญาตให้มีแผ่นดินอยู่เท่ากับวังโนรา ดังนั้นเมื่อเข้าวังโนราที่ไหนจึงต้องมีบทตั้งเมืองเปรียบเหมือนการไปหาแผ่นดินตั้งเป็นเมืองของตัวเอง แต่เป็นเมืองที่มีอำนาจปกครองและอาณาเขตเท่ากับพื้นที่ของวังโนราเท่านั้น จึงมีส่วนวนเปรียบเทียบชีวิตความเป็นอยู่ของโนราว่า "แต่งตัวเทียมเจ้า กินข้าวเทียมมหาภิกษุได้แรง" จากนั้นขุนศรีศรีรักษาจึงเที่ยวร่ำรายนโนราไปในชมพูโลก และได้มาขึ้นแพที่หน้าวัดแห่งหนึ่งเรียกว่าท่าแพ ภายหลังชื่อเพี้ยนเป็นท่าแค เพื่อตั้งโรงฝึกหัดศิษย์อยู่ที่โคกขุนทา (บ้านท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) ดังปรากฏหลักฐานบริเวณที่เป็นเนินดินในบ้านท่าแค ที่ชาวบ้านเรียกว่า "โคกขุนทา" มาจนทุกวันนี้ (เพ็ชร เพ็ชร์น้อย และคนอื่น ๆ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิทยา บุขรารัตน์เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 70 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2533)

2. ตำนานโนราที่ปรากฏในบทกวีและบทร้องกลอนของโนรา ซึ่งผู้วิจัยนำมาจากบทกวีและบทร้องกลอนของคณะโนราแปลก หนองบาล ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมโนราโรงครูตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง และเห็นว่าบทกวีและบทร้องกลอนของโนราโดยทั่วไปเนื้อความส่วนใหญ่จะเหมือนกัน จะแตกต่างกันบ้างก็ในเรื่องถ้อยคำและการตัดต่อข้อความที่จำเป็นต้องปรับไปตามสภาพพื้นที่และโอกาสที่ใช้ เช่นเพื่อการประกอบพิธีกรรมหรือแสดงเพื่อความบันเทิง เป็นต้น ประกอบด้วยบทชานเอ บทหน้าแตรระบทรายแตรระบตเพลงทับเพลงโทน ต่างกล่าวถึงประวัติของโนรา เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นกับโนรา ชื่อบุคคลและสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับโนรา เช่น การลอยแพนางนวลทองสลัก ขุนศรีศรีรักษาท่าแค การถูกลงโทษของครูโนราพระคุณของ

ครูโนราและบิดามารดาการขอความคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ส่วนบทร้องกลอนของโนราที่จะนำมากล่าวไว้ คือบทร้องกลอนที่เรียกว่า "บทบาลีหน้าศาล" บทบาลีหน้าศาลเป็นบทร้องกลอนเพื่อบอกเล่าประวัติโนราที่ต้นตอของการประกอบพิธีกรรมโนราโรงครู โดยทั่วไปนิยมว่าในโนราโรงครูก่อนประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ครูโนรา จึงเรียกว่าบทบาลีหน้าศาล โดยกล่าวถึง "ชาตรี"¹ ว่ามีมาตั้งแต่ครั้งปฐมกษัตริย์โดยพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างเพื่อให้เป็นเครื่องประโลมโลก กล่าวถึงประวัติของแม่ศรีมาลาจนกระทั่งถูกกลืนแพไปติดอยู่ที่เกาะกะรัง ซึ่งสันนิษฐานกันว่าเกาะกะรังคือส่วนหนึ่งของเกาะใหญ่ในทะเลสาบสงขลา แต่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะหมายถึงส่วนหนึ่งของ "แผ่นดินบก" หรือ "ดอนเกาะใหญ่" ก่อนที่แผ่นดินจะเชื่อมติดกับแผ่นดินใหญ่ เขตอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช กลายมาเป็นคาบสมุทรสทิงพระในปัจจุบัน แล้วกล่าวถึงเทพเจ้าที่คอยพิทักษ์รักษา พวกกษัตริย์ลงมาพ้องรำกวยและเกิดเครื่องดนตรีประกอบการรำ คือ โหม่ง ลึง ทับ โทน ที่ จากนั้นจึงกล่าวถึงองค์ประกอบและขั้นตอนของพิธีกรรมโนราโรงครู เรื่องราวที่กล่าวถึงในบทกลอนเหล่านั้นส่วนหนึ่งเป็นทำนที่สืบถึงความเชื่อของโนราและช่างทำน โดยทั่วไปในเรื่องกำเนิดโนราและความสัมพันธ์ของตำนานโนรากับชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังต่อไปนี้

¹คำว่าชาตรี หมายถึงโนรา คำนี้ปรากฏอยู่ในตำนาน บรรณกรรม-ท้องถิ่นวรรณคดีของภาคกลางที่กล่าวถึงการละเล่นพื้นเมือง เช่น บทพระราชนิพนธ์เรื่องถิเหนาในรัชกาลที่ 2 แม้เมื่อชาตรีแพร่หลายเข้าสู่ภาคกลาง ชาวภาคกลางเห็นว่ามีลักษณะคล้ายละคร จึงเรียกกันว่า ละครชาตรี (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529 : 1804)

1. บทกาศครูของโนรา ประกอบด้วย บทชานเอ บทหน้าแคระ
บทรายแคระ บทเพลงทับเพลงโทน มีบทร้องกลอนดังนี้

ตอนที่ 1 (บทชานเอ)

วันเอสรันวัน	จะไหวนางพรณีผั่งแผน
เอาหลังมาฟังเป็นนกัน	รองต้นมนุษย์ทั้งหลาย
ตื่นซ้ายรองหญิง	ยังเล่าตื่นขวารองชาย
นาดเจ้าฤาสาย	ชานให้โนเนโนไน
ชนามา <u>ชา</u> ต้อง	ทำนองเหมือน <u>วัวชกไถ</u>
เพลงตรวจคิดมา	ทรหวน <u>หัว</u> ใจ
เพลงสำลีไม้ลิ้มใน	พีไปไม้ลิ้มน้องหนา
ลมเอยรวยรวย	ยังหอมแต่รสแป้งทา
หอมรส <u>ครู</u> ซ้ำ	ส่งกลิ่นพ้อมาไรไร
หอมมา <u>สา</u> แต่	ลูกเหลือ <u>ว</u> ไปแลหอมไกล
หอม <u>ฟุ้ง</u> สุราลัย	<u>ไคล</u> เข้าในโรงน้องหนา
ลมว่า <u>ว</u> ดา <u>ห</u> รา	พัดไต่ด้วยลม <u>หลา</u> ตัน
ลูกก็ <u>ชก</u> ไบบแล่น	กลางคืนมาเป็นกลางวัน
ไกล <u>หลัง</u> ไกล <u>ผั่ง</u>	เอาเกาะกะซังเป็นเรือ
เพื่อนบ้านนับปี	นวลทองสำลีนับเดือน
เอาเกาะกะซังเป็นเรือ	เป็นกันที่นอนน้องหนา

(ชาต้อง = ได้ยินเสียงซับกล่อม ชา หมายถึงซับกล่อม, วัวชกไถ =
เป็นไปด้วยความยากลำบาก ทุกขเวทนา, ทรหวน = ปั้นปูน, สาแต่ =
อยู่ใกล้ ๆ, ไปแล = ไปดู, ไคล = ครรไล ไป, ดาหรา = ลมเหนือหรือ
ลมอุตตรา, หลาตัน = ลมสลาดัน, หลัง = ตลิ่ง)

ตอนที่ 2 (บทหน้าตพระ)

แล้วตั้งถูกตั้งงามส่วนขามมันแค้นแล้ว
 ป่านนี้ได้ถูกหึงจึงเบิกโรง
 พระราชครูของข้า
 ลูกยกกอดขึ้นข้ามแม่ สี่สไม้มงคล
 แม่ศรีมาลาเป็นครูต้น
 ใต้ร่มพระโอรสผู้มาโปรดเกล้า
 พ่อขุนศรีรักษาอยู่ที่ท่าแค
 ถ้าพ่อสมิตรีรักลูกจริง
 จะให้พ่อเทพสิงห
 สอนมาเป็นเหล่าสอนมาเป็นหลั่น
 จับเริ่มเดิมมา
 ตาหมิ่นเส้นท่านเป็นครูฝึก
 กัดนั้นแต่สันดาน
 จะให้วิชาหลวงคงคอย
 เมื่อพ่อลาตัวมาเข้าสู่เมือง
 พ่อได้สอนศิษย์เอาไว้แทนตัว
 สิบนิ้วข้าหรือคือลาเกียน
 ลูกนั้นทนจะขอเป็นदान
 ลูกเปรียบเหมือนเรือไม้ไผ่
 เกศาโลมาและหนังหัว
 ลูกรักสิ้นรักสุด
 ลูกให้ตาตรงราชให้ตาบัวทอง
 ให้พ่อตาศรีวิญกับพ่อตาจันทร์แก้ว
 ให้ตาบดจะให้ตาชา

ดีแล้วชอบขามพระเวลา
 จะบวงสรวงราชครูถ้วนหน้า
 แม่ศรีมาลาเป็นครูต้น
 จะก้มลงลอดก็ไม่พ้น
 มารดาศรีรักษาอยู่ที่ท่าแค
 มาเป็นคนเล่าคนแก่
 ถัดแต่พ่อเทพสิงห
 เข้ามาอวยสิ่งอวสพร
 ท่านได้สอนสืบสืบต่อกันมา
 ตั้งแต่วันนั้นเล่าและหนา
 คือพ่อขุนศรีรักษาผู้เป็นประธาน
 เป็นหลักหลักเลงแต่โบราณ
 จะให้วิชาหลวงไปทั้งสองเมือง
 สมหมลให้ตัวาวิจิตรเรื่อง
 ลือเลื่องความรู้ลูกได้เล่าเรียน
 ไม่อยากจะกลัวเรื่องความเพียร
 สลัดเสกขรขอไหว้ไป
 เพื่อจะทอดสะพานให้พ่อได้ไต่
 ถึงจะเอนจะค้อมให้พ่อสุด
 จะควั่นจะเผื่อเข้ามาเป็นสายหยุด
 รักราชครูถ้วนหน้า
 ลงสนแล้วให้ล่องกันเข้ามา
 ลูกแค้นแต่โรงเอาไว้ท่า
 ศรีมหาพ่อตาลมเจ็ล

สอนลูกให้เล่นให้เดินให้รำ

ศรีมหาพ้อตาลมเณ็ย

ไหว้ตาหลวงสุดพ้อตาหลวงสอน

หลวงสุดพ้อตาหลวงเสน

พ้อตายแล้วนี่เกิดมา

เล่นไหนรำไหนพ้อทองทราวมปลอด

ไหว้พระยาพ้อตาโถมน้ำ

ลูกไหว้พระยาสายฟ้าฟาด

พระยามือเหล็กพระยามือไฟ

ตรงนี้ลูกชายได้แทนมา

ลูกไหว้ผมตรงและทรงคอ

จะไหว้หลวงคงไหว้หลวงนาย

หลวงคงกระยาปราจิต

แต่พ้อรู้แล้วว่า เรือพ้อหนัก

เรือพ้อล่มลงบัดเดี๋ยว

ถ้าพ้อตายเจ็บหรือตายไข้

ในฝั่งแม่น้ำย่านขาว

ถ้าพ้อไปตายฝ่ายบก

ถ้าพ้อมาตายฝ่ายล

พ้อตายข้างฝ่ายเหนือ

น้ำเน่าลูกไ่วลายจันทน์

โดกแห้งหรือโดกขา

เที่ยงเที่ยงและสายสาย

ทำไม้กลัดผม

พ้อร้อยซึ้งแก้ว

ถ้าพ้อร้อยซึ้งรักข้า

แต่ยังคำไม่รู้จักเหน็ย

เรือนทองของพ้อมีแต่ปัญญา

จะหลับจะนอนไม่เต็มตา

หลวงคงวังเวนครูของข้า

ชื่อว่าพระยาโถมน้ำ

ลูกไม่หาปลอดไม่หาทุข้าม

โถมงามพระยาไหว้ตาลุไฟ

ลงโรงจะร้องประกาศไป

ไหว้ไฮตาหลวงคงคอ

ชื่อจันท์กระยาผมหมอ

ผมหมอหลวงคงปราจิต

ใจคอพ้อร้ายซึ่งความคิด

พ้อผิตด้วยความค่าเด็ย

แกลิงซึกเข้าไปขวางแม่น้ำเช็ย

ในฝั่งแม่น้ำย่านขาว

ลูกรักจะได้ไปถามข่าว

ชีวิตของพ้อม้วยมรณา

ได้เป็นเหยื่อนกเหยื่อกา

ต้องเป็นเหยื่อจระเข้เหรา

ให้น้ำเน่าน้ำเหม็นไหลดลงมา

น้ำมันลูกชายลายแบ็งทา

ลูกชายจะได้ทำไม้กลัดผม

ลูกรักจะได้คลายออกซ่ม

ซ่มต่างพ้อร้อยซึ้งแก้ว

สองแถวพ้อร้อยซึ้งอา

พ้ออย่าตัดรักเส็ยให้ม้วย

ผ้าพ่อตัดลูกเหมือนตัดตาล
ตัดรักเสียดให้ม้วย

แต่พ่อฮ่อฮ่ารานหลานเหมือนรานกล้วย
เดินดูด้วยชว่ขรามโนราห์

(ไม้รอด = ไม้ไหวท้าวไปไม่ได้, ลักเลง = ศิลปิน นักแสดง ผู้ชำนาญการ,
ตาน = ไม้กระดาน, ยุต = สัตว์จับ, แม้ว = เติร์มเอาไว้ จัดเอาไว้, ไม้หาญ =
ไม้กล้วย ไม้บึงอาจ, เล = ทะเล, โดก = กระตูก, ราน = ตัด โคน)

ตอนที่ 3 (บทราชดำเนิน)

พอลงโรงจะไหว้คุณ

ศรัทธาแถมศรัทธาราม

ศรัทธาเทพศรัทธาเกล้า

พระราชครูของเจ้า

ฝ่าเท้ามาเกิดมาแหละ

ให้พ่อมาอยู่กับให้พร้อม

ขอที่ตั้ง เทียนตั้งฉัตร

สถานที่ตรงนี้ชาวบ้านเขา ลโองโอง

ขอที่โรงว่า เขาท้าวให้ข้า

ภักดิ์นิตราช

นางโองกะแรงทั้งหกเสา

จะให้นางสรณ์แม่เจ้าข้า

ลูกเล่นเต้นรำอยู่บนเหนือแม่

ลูกคู้มันบัวหน้าลายกลางคนเคยหมากใส่

ปากคนทักดีปากผีทักไว้

เจ้าที่ไม่ท้วงตาหลวงไม้ทัก

ท้าวพ่อขุนศรัทธา

โถมงามเบิกหน้าบายตา

แต่บรรดาเป็นเหล่ามโนราห์

คืนนี้ให้ญมากันให้พร้อม

แต่ราชครูฮ่อฮ่าวอฮ่อฮ่อ

ได้มานั่งห้อมล้อมอยู่ซ้ายขวา

ที่ตั้ง มิดโรงเบญจา

จึงปลูกเป็นโรงมโนราห์

นางโองกะแรงทั้งหกเสา

ฮ่อฮ่าเข้ามาใกล้โหมเรา

ขอสมอลฮ่อฮ่ามีจึงไหว

หลีกเกล้าเกล้าเสียดให้ไกล

ลูกหลังจะขอคำภี

แต่รอดไซฮ่อฮ่าท้วงฮ่อฮ่าทัก

ลูกขมมือไหว้สากกล้วยหนัก

ขอศรัทธามาแลแต่ตา

(เขียน = เขียนหมาก, มัด = โรงมัด หรือโรงเคียวมัด, โรงเบญจา = โรงทำพิธี หรือโรงรดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่, โองโอง = โถ้โอง, ขอสมา = ขอสมา ขออภิษ, จังไทร = จัญไร เสนียดจัญไร)

ตอนที่ 4 (บทเพลงโขน)

ไม้ดอกสองทองเกล้า
 หัตถ์ทั้งสองประคองเตียร
 ไหว้มุนีนาถพระศาสดา
 ไหว้คุณศีลาพระบารมี
 ครุฑยักษ์ปีกขามพาบาล
 ในจักรวาลทั่วแผ่นดินฟ้าครอบ
 ท้าวเวสสุวรรณเจ้าบัญชา
 พระบวรพระเรียนจำเนียรนาถ
 ครุฑนาถไวยุทธาสม
 ไหว้พระอิศวรพ่อทองเนื้อนิล
 ตั้งแผ่นดินเท่าลูกหมากบัว
 พ่อตั้งขนาดเอาไว้อ่อน
 ตั้งดินตั้งฟ้าปาชะมิ้ว
 เช็ดมอนตั้งไว้เมื่อภายหลัง
 พระจันทร์รักษาในตอนค่ำคืน
 ตั้งดวงอาทิตย์และดวงพระจันทร์
 พ่อมาตั้งสิ้นมาตั้งสุด
 พ่อตั้งหญิงคนชายคน
 บทนี้เปลืองปลดงตไว้
 ไหว้หลวงพ่อคงหลวงพ่อดำ
 ลูกยกเหนือเตียรเกล้าตั้งดอกปทุมมา
 นั่งไหว้เวียนมาแต่ซ้ายซ้ายหาขวา
 พุกยังข้มมิ่งสิ่งมาไหว้อาจารย์
 เวลาป่าละนี้ไหว้พระคุณท่าน
 พร้อมศีตรูหม่มารขอให้หลบหลักหนี
 ไปทั่วทุกชั้นชั้นขอบในขอบพระโลกี
 ไหว้ครุฑนาถไวยุทธาสม
 ไหว้ลายลักษณ์พระบาทองค์พระชಾಯม
 ลูกนั่งไหว้บังคมทุกเวลา
 ท่านเป็นผู้ตั้งแผ่นดินตั้งแผ่นดิน
 ตั้งแผ่นดินมั่นใหญ่เท่าใบบอน
 แต่หญ้าเช็ดมอนตั้งไว้เมื่อภายหลัง
 พ่อให้ปลุกบัวนาปลุกบัวครึ่ง
 ได้ตั้งดวงอาทิตย์ดวงพระจันทร์
 พระอาทิตย์งามขึ้นเดินกลางวัน
 สว่างฉันทัวโลกโลกา
 ตั้งพวงมณุษย์ไว้ได้หล้า
 แต่มันเป็นพืชเป็นผลสืบต่อมา
 จะนั่งกราบไหว้สมภารอาจารย์ข้า
 ลูกกาศทุกที่ร่วมโนราห์

ลูกเล่นแต่เช้าแต่คืนค่ำไหน
 บรรดาสมภารก็ในใต้หล้า
 เห็นลูกเล็กเล็กเด็กอ่อนอ่อน
 ไม่เจาะไม่จงเสากำแพงค์ใด
 แลดูว่าสมภารจะชองดไว้
 ศักดิ์สิทธิ์ศักดิ์ชนในด้านสนี่ในจังหวัดนี้
 ศักดิ์สิทธิ์สำคัญและอื่นยิ่งยวด
 ลูกกาศไม่เหลือไม่หสัง
 ศักดิ์สิทธิ์ที่ตรอกบางตามหว่างเขา
 ศักดิ์สิทธิ์ที่เรือขางแรงนี้ทั้งกล้า
 งามปลอดปล่อยสอดเส้นนี้
 ลูกไฉนารำพ่อตาหมอช้อง

ให้โลมงามตามไปช่วยรักษา
 ลูกไม่จาเพราะไม่เจาะจงว่าองค์ใด
 ผมหนอชลพรนึ่งชอชียง
 คั้นบีโฆพรชียงส่งให้มา
 นึ่งกรายไหววีศักดิ์สิทธิ์ในใต้หล้า
 ใต้เบิกร้างสร้างที่แต่ก่อนมา
 ลูกกรายไหววัดาทวดไปทุกศาลา
 ศักดิ์สิทธิ์กลางท้องกลางนา
 เยี่ยมแก้วเภาเนาห้วยเหวด
 ลูกจะไหวบุญข้าตาหมอช้อง
 ช่างรดช่วยเทอย่าให้ขัดข้อง
 ลอยแล้วให้ล่องกันเข้ามา

(ชานาค = พญานาค, ปาชะมัว = ปาละเมาะ, หล้อง = หลงลืม

ทอลง = ท่องหรือท่องท่อง)

2. บทบาลีหน้าศาล มีบทร้องกลอนดังนี้

ยกหัตถ์ตั้งตั้งนะโม
 กรกราชไหว้วอน
 แล้วจะตั้งสัจเจ
 ขอประกาศเทวา
 ผมหนอชอกกล้า
 จะขึ้นชื่อต่อตั้ง
 ในทวีสัมพู
 เจริญราชมาวรี
 ออ่าพึ่งแต่เพราะ

จะได้วีศรูเสือก่อน
 นึ่งชลพรเทวา
 เกลเตภูมีนา
 ช่างสัจับตวัปึง
 เจ้าเวียงแต่หลัง
 ครั้งเมื่อเกิดชาติวี
 ตวัสวัถวันถึ
 นาลีลิกลับ
 นะเพราะที่ตามฉบับ

นิยมถมกัปป
 คืออาจารย์ท่านคิด
 บอกบาลีนัน
 ขอพระพุทธรูปเจ้า
 โอวาทคำสอน
 บอกบาลีชานเอด
 ลักเลงผู้ใด
 ถ้าแต่งตั้งเดิมได้
 ชาติเชื้อโนรา
 ตั้งพระไตรโลกแล้ว
 ยั้งขัดข้องชิง
 ไม่ได้ตั้งชาติวี
 ระงับดับโศก
 มาชุมนุมพร้อมกัน
 เทพเจ้าจัดไว้
 ให้ขึ้นไปทูลจิต
 อรหันต์ทั้งสององค์
 ขึ้นกราบบาทบาทา
 รับอาสาท้าว
 ว่าในไตรโลกนี้
 เชิญองค์พระธรรม
 มาช่วยสอนคำกล่าว
 ร้องเพลงโอชา
 อะโหพุทโธ
 อะโหสังโฆ
 ลิกขีสังฆัง

นับเอนกแสนกัลป์
 ได้ประสิทธิ์ไว้ให้ฉัน
 ไว้ให้ฉันแต่งตอน
 มาโปรดเกล้าอวยพร
 ให้ข้าพเจ้าเข้าใจ
 ว่าโนเนโนไน
 ถ้าวบในตำรา
 เหมือนพलय้างงา
 เป็นเณรเมืองคนหนึ่ง
 พระแก้วรำพึง
 สิ่งหนึ่งไม่โลก
 ไว้เป็นที่ประโลมโลก
 สนั่นสบาย
 อรหันต์ทั้งหลาย
 อรหันต์ทั้งสององค์
 ตามคิดตกลง
 เสด็จตรงขึ้นไปเฝ้า
 พระผู้เป็นเจ้า
 เหมือนที่กล่าวขึ้นตำ
 หลาไม่มีคนจะว่า
 ให้เสด็จลงมา
 ให้ข้าพเจ้าทั้งห้า
 สวัสดิ์สัตโต
 อะโหัมโม
 ชัยโยยันตั้ง
 ตามคำสั่งครูเดิม

เทพเจ้านิมนต์	สนลงคนไว้ไม่ลืม
กราบเท้าครูเดิม	ที่ได้ไว้มั่งสอน
มาสมมุติเอาบุตรท้าว	ลูกพระเจ้านคร
นามชื่อเจ้าพลอน	ว่าแม่ศรีมาลา
รู้เรื่องรู้ข้าง	รู้ทางรู้ท่า
บทบาทภาษา	ถึงไม่เล่าก็เข้าใจ
จำเล่นอยู่ด้วย	กับสาวสวยสาวใน
ลือเล่าเท้าไป	ถึงพระเจ้าอยู่หัว
ว่าลูกเจ้าฟ้า	นี้มาประมุขีหัว
สั่งให้จับตัว	เมียนส่งลงแพ
ท้าวหน้าสั่งให้	ลอสไปในกระแส
ฝูงพระห้อมแห่	เข้าตามหลัง
เทพเจ้าจำเพาะ	ได้ไปเกาะกะซิ่ง
นิมิตปิดปัง	นสนหึ่งส่าย
ยังมีพวกชู้หนอน	ลงรำพันถวาย
เทพเจ้าทั้งหลาย	เข้ามาเนืองนอง
เกิดใหม่จึงกับโชน	เครื่องโชนปีกลอง
เป็นภูษาทอง	สู้มปราสาท
นางปิดตมเอาไว้	ดีดหมายประกาศ
ไม่ได้รับคนดูาศ	นางไม่เบิกโรงรำ

(นุเคราะห์ = วิเคราะห์, เดระเมือง = พระผู้ใหญ่ประจำเมือง, ชู้หนอน =

กัณทร)

3. ตำนานโนราห์ที่มาจากหลักฐานเอกสาร กล่าวสำหรับตำนานโนราห์ที่มาจากหลักฐานเอกสารนั้น เดิมมีที่มาจากคำบอกเล่าของผู้รู้ ศิลปิน แต่ภายหลังได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และจัดพิมพ์ออกเผยแพร่ในหนังสือต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ตำนานโนราห์ที่เล่าโดยขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา) และศิษย์ ภิญโญ จิตต์ธรรม ได้เรียบเรียงเป็นหนังสือเรื่องโนราห์ออกจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2508 และจัดพิมพ์เผยแพร่อีกหลายครั้งในโอกาสต่อมา หรือตำนานโนราห์ที่เล่าโดย โนราวัด จันทร เรื่อง บ้านกล้วย ตำบลพังงา อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา (อุดม หนูทอง. 2536 : 10 - 16) ก็จัดพิมพ์เผยแพร่ในหนังสือมโนห์รานิเวศ ของวิทยาลัยวิชาการศึกษา สงขลามานแล้ว เป็นต้น ตำนานโนราห์ที่มาจากหลักฐานเอกสารนอกจากจะเกิดขึ้นโดยคนท้องถิ่นแล้ว ยังปรากฏในตำนานละครอิเหนาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิราชานุภาพ ตำนานละครชาตรีของกรมศิลปากรและตำนานที่เล่าโดยนายพูน เรื่องนนท์ ดังปรากฏในหนังสือ การละเล่นของไทย ของมนตรี ตราโมท (อุดม หนูทอง. 2536 : 16 - 18) ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำมากล่าวโดยสรุป ดังนี้

3.1 ตำนานโนราห์ที่เล่าโดยขุนอุปถัมภ์นรากร (โนราพุ่ม เทวา) อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง (ภิญโญ จิตต์ธรรม. 2527 : 1 - 6)
 ความว่า

พระยาสายฟ้าฟาดเป็นกษัตริย์ครองเมือง ๆ หนึ่ง มีชายาชื่อนางศรีมาลา มีบิดาที่อนวลทองสำลี วันหนึ่งนางนวลทองสำลีสู้บินว่ามีเทพธิดามาร่ำรำพันให้ดู ทำรำมี 12 ท่า มีดนตรีระนาด ได้แก่ กลอง ทับ โหม่ง ฉิ่ง ปี่และแตรระ นางให้ทำเครื่องดนตรีและหัดรำตามที่สู้บินเป็นที่ครึกครื้นในปราสาท วันหนึ่ง นางอยากเสวยเกษรบัวในสระหน้าวัง ครั้นนางกำนัลเก็บถวายเป็นเสวยนางก็ทรงตั้งครุฑแต่ก็ยังคงเล่นรำตามปกติ วันหนึ่งพระยาสายฟ้าฟาดเสด็จมาทอดพระเนตรการรำของธิดาเห็นนางทรงครุฑจึงชักใช้เอาความจริงได้ความว่าเหตุเพราะเสวยเกษรบัว พระยาสายฟ้าฟาดไม่ทรงเชื่อ

และทรงเห็นว่านางทำเรื่องอัปยศจึงรับสั่งให้เอานางลอยแพพร้อมด้วยสนมกำนัล 30 คน แพบ่ไปติดเกาะกะชัง นางจึงเอาเกาะกะชังเป็นที่อาศัยต่อมาได้ประสูติโอรส ทรงสอนให้โอรสร่ำวิชาได้ช้านานแล้วเล่าเรื่องแต่หนหลังให้ทราบ

ต่อมา कुमारน้อยซึ่งเป็นโอรสนางนวลทองสำลี ได้โดยสารเรือพ่อค้าไปที่สุวราชธานีเมืองพระภักขุ เรื่องเล่าลือไปถึงพระสาสยฟ้าฟาด ๆ ทรงปลอมพระองค์ไปดูโอรสเห็นกุมารน้อยมีหน้าตาคล้ายพระบิดา จึงทรงสอบถามจนได้ความจริงว่าเป็นพระราชธิดดา จึงรับสั่งให้ข้าวังและให้อำมาตย์ไปรับนางนวลทองสำลีจากเกาะกะชังแต่นางไม่ยอมกลับ พระสาสยฟ้าฟาดจึงกำชับให้จับมัดขึ้นเรือพามา ครั้นเรือมาถึงปากน้ำจะเข้าเมืองก็มีระเข้ลลชขวางทางไว้ ลูกเรือจึงต้องปราบระเข้ ครั้นนางเข้าเมืองแล้วพระสาสยฟ้าฟาดได้ทรงจัดพิธีรับขวัญขึ้นและให้มีการร่ำวิชาในงานนี้ โดยประทานเครื่องต้นอันมี เทวียด ก่าไลแชน ปั้นแท่ง สิ่งवाल พาดเจียง 2 ช้าง ปืนนกแอน หางหงส์ สนับเพลา ฯลฯ ซึ่งเป็นเครื่องทรงของกษัตริย์ให้ เป็นเครื่องแต่งตัวโอรานและพระราชทานบรรดาศักดิ์ให้แก่กุมารน้อยราชธิดดาเป็น สุนศรีศรีรักษา

ตำนานที่เล่าโดยขุนอุปถัมภ์นรากร (โอรสพุ่ม เทวา) ยังปรากฏเป็นคำกล่าวพิศด้วย "ให้ร้องในพิธีโรงครูเพื่อเล่าความเป็นมาของโอรส โดยร้องตอนเช็ดครู (อุดม หนูทอง. 2536 : 8) ซึ่งมีข้อความว่าดังนี้

นางนวลทองสำลี	เป็นบุตรที่วาพระสา
นวลลักษณ์งามหนักหนา	จะนงมตั้งอุปสว
เทวาเข้าไปดลจิต	ให้เรวมิต เทพสิงทร
รูปร่างอย่าง <u>ขันทอน</u> (เกินนร)	จลน <u>เง่า</u> ทำต่างกัน
แม่ลาสพื้นเพื่อน	กระชนกล้วนแต่ <u>เครือวัลย์</u>
บทบาทกล่าวพาดพัน	ยอมจ่านกั้นหนักหนา
จำได้สิบสองบท	ตามกำหนด <u>ในวิญญาน์</u>
เมื่อฟื้นตนขึ้นมา	แจ้งความเล่าเหล่ากำนัล

แฉ่งตามเนื้อความฝัน
 วันเมื่อจะเกิดเหตุ
 ให้ยวากดอกมาลัย
 เทพบุตรจุติจากสวรรค์
 รู้ถึงพระบิดา
 ลูกข้าร้ายท่าชายหน้า
 พร้อมสิ้นก้านัลใน
 พระพาสก็พัดกล้า
 พัดเข้าเกาะกะซัง
 ร้อนเร่าไปถึงท้าว
 ชับเป็นบรรณศาลา
 พร้อมสิ้นทั้งโพกหมอน
 ด้วยบุญพระหน่อไท
 เมื่อครรถภาถวันทศมาส
 อีگونهเยี่ยมเทียมผู้ชาย
 เล่นร่าตามภาษา
 เล่นร่าพอจำได้
 เล่นร่าตามภาษา
 จินจามพราหมณ์ข้าหลวง
 จินจามพราหมณ์เทศไท
 ท้าวพระยาสายฟ้าฟาด
 ดุนรลักษณ์และพิศตรา
 แล้วหามาถามไถ่
 รู้ว่าบุตรแม่ทองสำลี
 แล้วให้ร่าสนองบาท
 สมพระทัยหัตถ์ยัง

หน้าที่นั่งของท้าวไท
 ให้อาเพทก้ามจักไกล
 อุบลชาติผลพฤษษา
 เข้าทรงครรรภ์นางฉายา
 โกรธโกรธาเป็นพุนไฟ
 ไล่แพมาแม่น้ำไหล
 ลอยแพไปในธารัล
 (ทะ) เลบัวพันกำลัง
 นั่งเงื่องงอยู่ในป่า
 โกลสีเจ้าท่านลงมา
 นางพระยาอยู่อาศัย
 แทนที่นอนนางทราวมวย
 อยู่เป็นสุขเปรมปรีย์
 ประสูติราชจากนั้นก็
 เล่นร่าได้ด้วยมารดา
 ตามวิชาแม่สอนให้
 เจ้าเข้าไปเมืองอัยกา
 ท้าวพระยามาหลงไหล
 ไททั้งปวงอ่อนน้ำใจ
 ย่อมหลงไหลในวิญญาณ์
 เห็นประหลาดใจนักหนา
 เหมือนลูกขานาลทองสำลี
 เจ้าเล่าความไปถ้วนถี่
 พาตัวไปในพระราชวัง
 ไทธีราชสมจิตหวัง
 ท้าวชลเนตรเห็นความดี

แล้วประทานซึ่งเควี่่องทรง	สำหรับองค์พระภูมิ
กำไลใส่กรศวี	สรวลกับทรวงแพรวภูษา
แล้วประทานซึ่งเควี่่องทรง	คล้ายขององค์พระราชา
แล้วจดค่าจวนบรรจ	ให้ชื่อว่าขุนศรีศรีรักษา

(ที่หนอน = กิณนท, ง่า = ก้าง, อ้า, เล = ทะเล, เกาะกะซิง = เขี้ยวใจ
ว่า เป็นเกาะกะซิงในทะเลสาบสงขลา, ชับ = เนรมิต, โพล = พุก)

3.2 ตำนานโนราที่ปรากฏในรูปกลอน 4¹ ดังคำกลอนว่า

ถือถือกำเน็ด	ตรวจเกิดชาติวี
ปางหลังยังมี	เมื่อครั้งตั้งถิ่น
บิดาทองเจ้า	ชื่อท่านท้าวโกสินทร์
มารดาสุพิน	ชื่อนางฉันทกรณีย์
ครองเมืองพิทลุง	เป็นกรุงธานี
บุตรชายท่านมี	ชื่อศรีสิงห์พรดี
ทุกเจ้าทุกคำ	เที่ยวว่าเที่ยวอื่น

¹ ข้อมูลนี้จาก จิตต์ธรรม (2527 : 15 - 16) กล่าวว่า ได้มาจาก นายชื่อน สว่างพรหมดี ศึกษาธิการจังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่ผู้วิจัยพบว่าโนราบางคนก็จำได้ และเมื่อท้าวสาร (2508 : 5 - 29) ได้เขียนตำนานโนราไว้ในหนังสือเทพสารบรรพ 2 ก็ยกข้อมูลนี้มาสนับสนุนชื่อวันจัญไรเรื่องตำนานโนรา โดยเรียกว่า "บทเล่าประวัติโนรา" จึงน่าจะเป็นตำนานที่แพร่หลายโดยทั่วไป

บิดามารดร	อาวรณ์อับอาย
คิดอ่านไม่ถูก	เพราะลูกเป็นชาย
ห้ามบุตรสุดสาย	ไม่ฟังพ่อแม่
คิดอ่านไม่ถูก	จึงเอาลูกลอยแพ
สาวชาวชะแม่ม	พร้อมสิบสองคน
มาด้วยหน้าใย	ที่ในกลางหน
บังเกิดลมฝน	มีดมนเมฆ
คลื่นซัดมิ่งมิตร	ไปติดเกาะสี่ข้าง
สาวน้อยร้อยทั้ง	เคื่องคังบิตร
จับระบำรำร่อน	ที่ดอนเกาะใหญ่ ¹

¹ คำว่าดอนเกาะใหญ่หรือเกาะใหญ่ ที่ปรากฏในตำนานโนราหลายกระแส ผู้รู้ทั่วไปเชื่อว่าเป็นเกาะใหญ่ในทะเลสาบสงขลา เพราะตำนานโนราพูดถึงแพ ของนางนวลทองสำลีว่าไปติดอยู่ที่เกาะกะรังอันเป็นส่วนหนึ่งของเกาะใหญ่ แต่ผู้วิจัย มีข้อสังเกตว่าดอนเกาะใหญ่หรือเกาะใหญ่ในที่นี้ น่าจะหมายถึงแผ่นดินบกหรือเขต อำเภอสติงพระจังหวัดสงขลาในปัจจุบัน เพราะ ย้อนหลังขึ้นไปถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาและก่อนหน้านั้นบริเวณนี้ยังไม่เป็นทะเลสาบ แต่มีเกาะใหญ่ (เกาะสติงพระหรือแผ่นดินบก) ที่เกิดจากเขาได้นำและการทับถมของซากปะการัง ชาวกรุงอยู่ข้างหน้าชนานกับแนวฝั่งทะเลซึ่งปัจจุบันเป็นบริเวณจังหวัดพัทลุง เกาะใหญ่นี้ เริ่มแต่หัวเขาแดงไปจนถึงสุดเขตอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา (ศรีตีกร วลัยโกดม. 2534 : 17 - 19) ความข้อนี้ น่าจะมีนัยสำคัญต่อการลอยแพเพื่อเนรเทศนางนวลทองสำลีหรือศรีสังหรณ์ตามประเพณีนิยมของบทลงโทษผู้กระทำความผิดในอดีตได้ รวมทั้งมีนัยสำคัญต่อช่วงเวลาของการเกิดเหตุการณ์ ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเรื่องราวของโนราตามความที่ปรากฏในตำนาน จะต้องมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้วเป็นอย่างน้อย

ข้าวโหดสาส์	มากมีถมไป
เทวาเทพไท	ตามไปรักษา
รู้ถึงพ่อค้า	รับพาเข้าเมือง
ฝ่ายปิตุรงค์	ประทานให้เครื่อง
สำหรับเจ้าเมือง	เปลื้องให้ทันที
นับแต่นั้นมา	เรียกว่าชาติวี
ประวัติว่ามี	แก่นแหลหะหนา

3.3 ตำนานโนราที่เล่าโดย โนราวัด จันทร่ เรือง บ้านกล้วย ตำบลพังงา อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ความว่า

ท้าวมหัทธิศิลป์ นางกัญเกล้า เจ้าเมืองปัทมา มอบราชสมบัติให้เจ้าสิบสาย ราชโอรสขึ้นครองแทนโดยแต่งตั้งให้เป็นเจ้าพระยาสาวยฟ้าฟาดและมอบพี่เลี้ยงให้ 6 คน ชื่อ นายทอง นายเหม นายบุษย์ นายวงศ์ นายตัน และนายกัน โดยแต่งตั้งให้แต่ละคนมีบรรดาศักดิ์และหน้าที่ดังนี้ นายทองเป็นพระยาหงส์ทอง ตำแหน่งทหารเอกฝ่ายขวา นายเหมเป็นพระยาหงส์เหมราช ตำแหน่งทหารเอกฝ่ายซ้าย นายบุษย์เป็นขุนพิจิตรบุษบว ตำแหน่งปลัดขวา นายวงศ์เป็นพระยาไกรวงศา ตำแหน่งปลัดซ้าย นายตันเป็นพระยาหริตันปัทมา ตำแหน่งขุนคลัง และนายกันเป็นพระยาโกนกันราชาให้เป็นใหญ่ฝ่ายปกครอง

เจ้าพระยาสาวยฟ้าฟาดมีชายาชื่อ ศรีดอกไม้ มีธิดาชื่อ นวลสาส์ นางนวลสาส์มีพี่เลี้ยง 4 คน คือ แม่ชนอ่อน แม่เกา แม่เมาะคลื่น และแม่ยอดทอง เมื่อนางนวลสาส์เจริญวัย พระอินทร์คิดจะให้มีนักรบแบบใหม่ขึ้นในเมืองกุหลัมพู เพิ่มจากหัวล้านชนกันและนมยานตีเก่งซึ่งมีมาก่อนจึงดลใจให้นางนวลสาส์อยากกินเกสรดอกบัว ขณะที่นางกินเกสรดอกบัว พระอินทร์ก็ส่งเทพบุตรไปปฏิบัติในครรถ์ของนาง จากนั้นมา นางรักแต่ร้องรำสนุกสนาน แม้เจ้าพระยาสาวยฟ้าฟาดจะห้ามปราม แต่พอลับหลังก็ยังสนุกสนานยิ่งขึ้น เจ้าพระยาสาวยฟ้าฟาดจึงสั่งเนรเทศโดยให้จับลอยแพพร้อมด้วยพี่เลี้ยงไปเสีย

จากเมือง พระยาหงส์ทองกับพระยาหงส์เหมราชเห็นเช่นนั้นจึงวิตกว่า ขนาด
พระราชบิดาท่าผิดเพียงนี้ให้ทำโทษถึงลอยแพ ถ้าตนผิดก็ต้องถึงประหาร จึงหนี
ออกจากเมืองไปเสีย

แพขนางนวลสำลีสลอยไปติดเกาะกะทั่ง นางคลอตบุตรที่เกาะนั้น
ให้ชื่อว่า อจิตกุมาร เมื่อจิตกุมารโตขึ้นก็หัดร้องรำด้วยตนเอง โดยดูเงาในน้ำ
เพื่อรำให้สวยงาม และสามารถรำท่าแม่บทได้ครบ 12 ท่า ต่อมาข่าวการรำ
แบบใหม่แพร่ไปถึงเมืองปิฎกา เจ้าพระยาสาวยฟ้าพาดจึงให้คนไปรับมารำให้
ชาวเมืองดู คณะของอจิตกุมารถึงเมืองปิฎกาวันพุธตอนบ่ายโมง เมื่ออจิตกุมาร
รำคนก็ชอบหลงไหล ฝ่ายนางนวลสำลีและพี่เลี้ยงได้เล่าความหลังให้อจิตกุมารฟัง
อจิตกุมารจึงหาทางจนได้เข้าเฝ้าพระเจ้าตา เมื่อทูลถามว่า ที่ขับไล่นางนวลสำลี
นั้นชาวเมืองชอบใจหรือไม่พอใจ เจ้าพระยาสาวยฟ้าพาดว่าไม่รู้ได้ แต่น่าจะไม่พอใจ
เพราะเห็นได้จากที่พระยาหงส์ทองและพระยาหงส์เหมราชหนีไปเสีย คงจะโกรธ
เคืองในเรื่องนี้อจิตกุมารถามว่า ถ้าพระยาทั้งสองกลับจะสู้บเลียงหรือไม่ เมื่อ
เจ้าพระยาสาวยฟ้าพาดว่า จะสู้บเลียงอีก อจิตกุมารจึงทำพิธีเชิญพระยาทั้งสอง
ให้กลับ โดยทำพิธีโรงครู ตั้งเครื่องที่ลิบสองแล้วเชิญครูเก่าแก่ให้มาดูการรำ
ถวายของเขาและเชิญมากินเครื่องบูชา เมื่อเชิญครูนั้น ได้เชิญพระยาทั้งสอง
ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงเจ้าพระยาสาวยฟ้าพาดขึ้นกินเครื่องบูชาด้วย เมื่อทุกคนได้เห็น
การรำก็พอใจหลงไหล แต่เสียดตรงที่เครื่องแต่งกายเป็นผ้าเก่า ๆ ขาด ๆ จึง
หยิบผ้ายกที่จัดไว้เป็นเครื่องบูชาให้เปลี่ยนแทน พอเปลี่ยนแล้ว เห็นว่ารำสวยยิ่งขึ้น
เจ้าพระยาสาวยฟ้าพาดเห็นดังนั้นจึงเปลื้องเครื่องทรงและถอดมงกุฎให้ และกำหนด
เป็นหลักปฏิบัติว่า ถ้าใครจะรับโนราไปรำต้องมีชั้นหมาก ให้ปลุกโรงรำกว้าง 9
ศอก ยาว 11 ศอก ให้โรงรำเป็นเขตกรรมสิทธิ์ของคณะผู้รำ

อจิตกุมารรำถวายครูอยู่ 3 วัน 3 คืน พอถึงวันศุกร์จึงเชิญครูทั้งหมดให้
กลับไป เสรีพิธีแล้วเจ้าพระยาสาวยฟ้าพาดให้เปลี่ยนชื่อธิดาเพื่อให้สิ้นเคราะห์
จากนวลสำลีเป็น ศรีมาลา ให้เปลี่ยนชื่ออจิตกุมารเป็น เทพสิงสอน แล้ว
พระราชทานเศและพระขรรค์ให้ด้วย

จากนั้น พระเทพสิงสอนได้เที่ยวเล่นร่ายยี่ที่ต่าง ๆ พระยา 4 คน
ขอติดตามไปเล่นด้วย ขุนพิจิตบุษบกกับพระยาไกรยวงศาเล่นเป็นตัวตลก
สวมหน้ากากพราน จึงเรียกขานต่อมาว่า ขุนพราน พระยาพราน พระยา-
โกนทันราชาแสดงการโถมน้ำ ส่วนพระยาหริตันมีัญญาแสดงการลุยไฟให้คนดู
จึงได้นามเรียกขานกันต่อมาว่า พระยาโถมน้ำ และพระยาลุยไฟ ตามลำดับ

เมืองปัญจา เจ้าเมืองชื่อ ท้าวแสงอาทิตย์ ชายาชื่อ กฤษณา มีโอรส
ชื่อศรีสุชน ศรีสุชนมีชายาชื่อกาหนม มีพรานเป็น 1 คน คอยรับใช้ชื่อ บุญสิทธิ์
พรานออกป่าล่าเนื้อมาส่งส่วยทุก 7 วัน ครั้งหนึ่งหาเนื้อไม่ได้ แต่ได้พบนาง
7 คนมาอาบน้ำที่สระอนันต์ ครั้งกลับมาเฝ้าพระราชและทูลว่าหาเนื้อไม่ได้
จึงถูกภาคทัณฑ์ว่าถ้าหาเนื้อไม่ได้อีกครั้งเดียวจะถูกตัดหัว พรานจึงคิดจะไป
จับนางทั้ง 7 คนมาถวายแทนสักหนึ่งคน

นางทั้ง 7 คนเป็นลูกสาวท้าวทุมพร เดิมท้าวทุมพรเป็นนายช่างของเมือง
ปัญจา ท้าวแสงอาทิตย์ให้สร้างปราสาทให้สวยที่สุด ครั้นสร้างเสร็จ ท้าว
แสงอาทิตย์เกรงว่าถ้าเลี้ยงไว้ต่อไปจะไปสร้างปราสาทให้เมืองอื่นอีกและจะทำให้
สวยกว่าปราสาทเมืองปัญจา จึงสั่งให้ฆ่าท้าวทุมพรเสีย ท้าวทุมพรหนีออกจากเมือง
ไปอยู่เมืองไทรลาสมีเมียชื่อ เกษณี มีลูกสาว 7 คน ชื่อ จันทสุหรี ศรีสุรัต พิม
พัต รัชดา วิมลมาลา และโนรา เมื่อลูกสาวจะไปอาบน้ำที่สระอนันต์ท้าวทุมพร
ได้ทำปิกหางให้บินไป

ครั้งหนึ่ง ขณะนางทั้ง 7 คนอาบน้ำที่สระอนันต์ พรานบุญลักปิกหาง
นางโนรา แล้วไปขอร้องพญานาคเกลามาช่วยจับ พญานาคนี้เดิมเคยถูครุฑฉีก
พรานบุญสิทธิ์ได้ช่วยชีวิตไว้ ครั้นพรานขอร้องจึงให้การช่วยเหลือ พรานนำนางโนรา
ไปถวายพระศรีสุชน ๆ รับไว้เป็นชายา

ต่อมาข้าศึกเมืองพระยาจันทรย์ยกมาตีปัญจา พระศรีสุชนออกศึก แล้วตามไป
ปราบถึงเมืองพระยาจันทรย์ อยู่ข้างหลัง นางกาหนมก็หาอุบายจะพ่นางโนรา
โดยจ้างโจรให้ทำนายว่าพระศรีสุชนมีพระเคราะห์จะไม่ได้กลับเมือง ถ้าไม่ได้
ทำพิธีบูชาอัญญ และการบูชาอัญญนี้ให้อนางโนราเผาไฟ นางโนราจึงอุบายขอปิก

นางสาวมโนให้แม่ผู้ดูแลก่อนตาย และให้เปิดจาก 7 ดับเพื่อรำถวายเทวดา นางรำจนเพลิน แล้วบินไปเมืองไกรลาส พระสุชนตามไปจนได้รับกลับเมือง

ต่อมาพรานบุญสิทธิ์ได้พบน้ำสุราที่คาบไม้ ดื่มแล้วนิกลนุก เดินทางไปพบ เทพสิงสอนเทีศวรว่าเล่นอยู่ จึงสมัครเข้าเป็นพราน

เมื่อเทพสิงสอนอายุได้ 25 ปี เจ้าพระยาสาวยฟ้าฟาดให้บวช ในพิธีบวชมี การตัดจุกใหญ่โต พรานบุญจึงนำเรื่องนางโนราที่ตนพบมาแล้วและตัดแปลงขึ้นเล่น ในครั้งนั้น โดยเล่นตอนคล้องนางโนราที่เรียกว่า "คล้องหงส์"

3.4 ตำนานโนรา ที่ปรากฏในตำนานละครอิเหนาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โดยทรงอ้างถึงหลักฐาน อันเป็นตำนานที่ได้ไปจากนครศรีธรรมราช ความว่า

ในคำไหว้ครูของโนรามีคำกล่าวถึงครูเดิมของโนราที่ชื่อ ชุนศรีรักษาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา มีความผิดต้องราชทัณฑ์ ถูกลอยแพไปเสียจากนคร แพรชุนศรีรักษาลอยออกจากปากน้ำไปติดอยู่ที่เกาะสีชัง พวกชาวเรือทะเลมาพบเข้า จึงรับไปส่งขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราชหรือเมืองนคร ชุนศรีรักษาจึงได้เป็นครูฝึก โนราให้มีชื่อที่เมืองละครเป็นเดิมมา ทั้งยังประทานความเห็นอีกว่า ชุนศรีรักษานี้ เป็นตัวละครที่มีชื่อเสียงมากในกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะเมื่อเล่นเรื่อง "นางมโนห์รา" ครั้นถูกเนรเทศไปอยู่เมืองนคร ก็ให้ชาวเมืองเล่นแบบเก่า ชาวเมืองนครซึ่งชอบพูดหัวนสัน โดยตัดคำต้นทิ้ง จึงเรียกละครชนิดนี้ว่า "โนรา"

3.5 ตำนานโนรา ที่ปรากฏในตำนานละครชาตรีของกรมศิลปากร สรุปความได้ว่า ท้าวทศวงศ์ นางสุวรรณดารา ครองกรุงศรีอยุธยา มีพระธิดา ชื่อ นวลสำลี ครั้นนางนวลสำลีเจริญวัย เทพดาได้มาปฏิสนธิในครรภ์โดยที่นาง มิได้มีสวามี ความทราบถึงท้าวทศวงศ์ จึงทรงให้โหรทำนาย ได้ความว่า ชะตา บ้านเมืองจะบังเกิดนักเลงชาตรี ท้าวทศวงศ์เกรงจะอับอายแก่ชาวเมืองจึงให้เอานางลอยแพไปเสีย เทพดาบันดาลให้แพไปติดเกาะสีชัง แล้วเนรมิตศาลาให้นาง

อยู่อาศัย เมื่อครรถ์ครบทศมาสก็ประสูติพระโอรส เทพยดาंनाดอกมณฑาสวรรค์ มาชุบเป็นนางนมชื่อ แม่ศรีมาลา แล้วชุบแม่เพ็ญ แม่เกา เป็นพี่เลี้ยง ต่อมา นางศรีมาลาและพี่เลี้ยงพากุมารไปเที่ยวป่า ได้เห็นกษัตริย์ร่ำราในสระอนันต์ต นที่ก็จดจำได้ เมื่อกุมารชันษาได้ 9 ปี เทพยดาให้นามว่า พระเทพสิงห และ เทพยดาเอาศีลามาชุบเป็นพรานบุญ พร้อมกับชุบน้ำกากพรานให้ด้วย พรานบุญ เล่นร่ำอยู่กับพระเทพสิงหได้ชวปีก็ชวนกันไปเที่ยวป่า ขณะนอนหลับใต้ต้นรัง ในป่า เทพยดาลงมาบอกทำร้ายให้ 12 ท่า มีท่าแม่ลอย ท่าเขาควาช ท่ากษัตริย์ ท่าจับระบำ ท่าลงจาก ท่าจากน้อย ท่าผาหลา ท่าบัวตุม ท่าบัวบาน ท่าบัวแฉ่ม และท่าแมงมุมชักใย ทั้งเนรมิตทับให้ 2 ใบ ชื่อน้ำตาตกกับนกเขาขัน เนรมิตกลองให้ใบหนึ่งชื่อ เกียรติสุวรรณโลก แล้วชุบขุนศรัทธาขึ้นให้เป็นครูโหรา เมื่อพระเทพสิงหและพรานบุญตื่นขึ้นมาเห็นขุนศรัทธา กับ และกลอง ก็ยินดี ชวนกันกลับศาลาที่พัก จากนั้นเทพยดาเนรมิตเรือให้ลำหนึ่ง บุคคลทั้งหมดจึงได้ อาศัยเรือกลับอยุธยา เที่ยวเล่นร่ำราจนลือกันทั่วว่า ชาตรีร่ำร่านี้ ก้าวทศวงศ์จึง รับสั่งให้เข้าเฝ้า ทอดพระเนตรเห็นนางนวลสลีก็ทรงจำได้ ตรัสถามความ หนหลังแล้วโปรดปรานประทานเครื่องต้นให้พระเทพสิงหใช้เล่นชาตรีด้วย

3.6 ตำนานโหราที่เล่าโดยนายพูน เรื่องนันทน์ ดังปรากฏใน หนังสือ "การละเล่นของไทย" ของมนตรี ตราโมท ความว่า

"พระเทพสิงหกับแม่ศรีคงคาเป็นสามีภรรยา กัน เป็นผู้มีความสามารถแสดงละครชาตรีได้อย่างเลิศ แต่เป็นคนขี้ใจ ต้องเที่ยวแสดงละคร ไร่ร้อนไปในที่ต่าง ๆ เพื่อหาเลี้ยงตัว การแสดงละครของพระเทพสิงหกับแม่ศรี คงคามีศิลปะถึงขนาดใคร ๆ ก็เลื่องลือไปทั่วเมือง ตลอดจนนางฟ้าเทวดาก็พากัน มาดูจนเพลิดเพลิน และลืมหันไปเฝ้าพระอิศวร ๆ ก็กริ้วตรีว่าจะจัดละครโรงใหญ่ ขึ้นแสดงเพื่อประชัน และจะทำลายการแสดงของพระเทพสิงหและแม่ศรีคงคา พระวิสุกรรมได้ทูลทัดทานอย่างไรก็ไม่ทรงเชื่อ พระวิสุกรรมจึงบอกให้พระเทพ- สิงหและแม่ศรีคงคาว่า เวลาแสดงให้ทำที่ประทับของพระองค์ไว้ พระองค์จะ เสด็จมาคุ้มครองไม่ให้แพ้พระอิศวร" จากตำนานนี้จึงเป็นธรรมเนียมของการเล่น

โนราว่า ต้องทำเสาผูกด้านดงปักไว้กลางโรง มิฉะนั้นต้องสมมติเอาเสาอื่นขึ้นแทน

4. ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราและข้อวินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโนรา ตำนานท้องถิ่นที่จะกล่าวถึงนี้เป็นตำนานที่เกี่ยวข้องกับวีรบุรุษหรือบุคคล ตำนานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสถานที่ และปูชนียสถานสำคัญในบริเวณชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา บางตำนานก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโนราโดยตรง เช่นตำนานนางนวลทองสลัด ตำนานขุนศรีศรัทธาท่าแค เพียงแต่อธิบายรายละเอียดปลีกย่อยของประวัติครุต้นโนราและเชื่อมโยงให้สัมพันธ์กับสถานที่โดยตรงเรื่องหลักก็คือตำนานโนรานั่นเอง ส่วนตำนานสถานที่บางแห่งที่เกี่ยวข้องกับโนรา มีลักษณะเช่นเดียวกับนิทานหรือตำนานสถานที่อื่น ๆ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า "เป็นเรื่องจริง เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงและบุคคลในเรื่องนั้นมีตัวจริง" (ปรานี วงษ์เทศ. 2531 : 123) เช่น เรื่อง "โคกขุนทา" ซึ่งเป็นเนินดินหรือโคกสูง กว้างประมาณ 1 ไร่เศษ อยู่ในหมู่ที่ 5 ตำบลท่าแค อำเภอเมือง-พัทลุง จังหวัดพัทลุง ชาวบ้านเชื่อกันว่าบริเวณโคกแห่งนี้เป็นสถานที่ที่ขุนศรีศรัทธาครุต้นของโนราใช้เป็นที่ฝึกหัดศิษย์ให้รำโนราหรือเป็นโรงรำโนราของขุนศรีศรัทธา เรื่อง "เขื่อนขุนทา" ตั้งอยู่ในวัดท่าแค หมู่ที่ 5 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง คำว่า "เขื่อน" หมายถึงสถานที่เก็บรักษาสีงศักดิ์สิทธิ์ หรือที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นที่บรรจุอิฐหรือเก้าอี้ของบุคคลสำคัญ ซึ่งในที่นี้หมายถึงอิฐของขุนศรีศรัทธา ต่อมาในปีพ.ศ. 2514 พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร ทรงสร้างรูปปั้นขุนศรีศรัทธาและพราณบุญแล้วสร้างศาลาตรงบริเวณเขื่อนขุนทานำรูปปั้นไปประดิษฐานไว้เป็นอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ของขุนศรีศรัทธา และเป็นส่วนหนึ่งของการเกิดประเพณีการรำโนราโรงครุใหญ่ในวัดท่าแค ของชาวบ้านตำบลท่าแค และบริเวณใกล้เคียงเป็นประจำทุกปี เป็นต้น (พิทยา บุชราชรัตน์. 2535 : 59 - 60) ส่วนตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราที่จะนำมากล่าวถึงมีตำนานนางเลือดขาว ตำนานดาชายพราหมณ์จันทร์ ตำนานทวดสลัด ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว (วัดท่าคุระ

ตำบลคลองรี อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 ตำนานนางเลือดขาว

ตำนานนางเลือดขาวเป็นตำนานท้องถิ่นที่แพร่หลายในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดอื่น ๆ ในภาคใต้ "อาจถือได้ว่าเป็นนิทานหรือตำนานที่มีความสำคัญและน่าสนใจที่สุดในภาคใต้ของประเทศไทยหรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นนิทานเรื่องเอกประจำแหลมมลายูตอนเหนือ มีท้องที่อาณาเขตอันเกี่ยวข้องกับเรื่องราวในนิทานอย่างกว้างขวาง" (ประทุม ชุ่มเพ็ญพันธ์, 2525 : 219) ตำนานนางเลือดขาวปรากฏทั้งในรูปลายลักษณ์และมุขปาฐะดังที่ประทุม ชุ่มเพ็ญพันธ์ (2525 : 219) กล่าวว่า

เดิมเรื่องนางเลือดขาว เป็นเพียงนิทานหรือคำบอกเล่าที่ชาวพื้นเมืองเล่าสืบทอดกันมาแต่โบราณกาล เป็นทำนองเรื่องราวกนิหาคารยิดขาวแสดงบุญญาธิการและการเดินทางสร้างสาธารณกุศลของผู้มีบุญ ต่อมาในสมัยอยุธยาจึงได้มีผู้จารเรื่องนางเลือดขาวลงไว้ในสมุดพื้นเมือง (บุตดำ บุตขาว) ขึ้น เมื่อครั้งพระครูอินทโมฬีคณะป่าแก้วได้ปฏิสังขรณ์วัดสังข์และวัดเขียนบางแก้ว คือเขียนด้วยเส้นดินสอดำในกระดาษเพลาเย็บเป็นเล่มคล้ายสมุดจีน และได้มีการคัดลอกบอกเล่าสืบทอดกันมาหลายชั้น เมื่อการเขียนหนังสือไทยเจริญแพร่หลายมากยิ่งขึ้น

ตำนานนางเลือดขาวตามความที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองพัทลุง (2507 : 1 - 8) ซึ่งหลวงศรีวรวัตร (พิณ จันทโรจวงศ์) เป็นผู้เรียบเรียงขึ้นในราว พ.ศ. 2460 - 2461 นั้นสรุปความได้ว่า

เมืองพัทลุงได้ตั้งมาก่อน พ.ศ. 1480 เมืองตั้งอยู่ที่สังขละบุรีหรือสังขละบุรีสมัยสุโขทัยมีเจ้าเมืองชื่อพระยาทรงทอง ครั้งนั้นมีตาสามโหมยเพชรสองสามีภรรยาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลปละท่า ทางตะวันตกของทะเลสาบสงขลา คือบ้านพระเกิด

(อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง) เป็นหมอสดำ หมอเด่านายกองข้าง มีหน้าที่
 เลี้ยงช้างส่งเจ้าพระยากรงทองทุกปี ต่อมาสองตาชายได้พบกุมารจากป่าไม้ไผ่เสวียง
 มีพรรณเลือดเขียว ขาว เหลือง ดำ แดง และได้พบเด็กผู้หญิงหรือนางจาก
 ไม้ไผ่ดงมีพรรณเลือดขาว จึงได้ชื่อว่า "นางเลือดขาว" ตาชายได้นำเด็กทั้งสอง
 มาเลี้ยงไว้จนเจริญวัยแล้วให้อยู่กินเป็นสามีภรรยากัน ครั้นตาชายถึงแก่กรรมกุมาร
 และนางเลือดขาวได้ทำอาชีพกสิกรรมแล้วนำอัฐิไปฝังไว้ในถ้ำคูหาสวรรค์ (วัดคูหาสวรรค์
 อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) กุมารกับนางเลือดขาวได้รับมรดกเป็น
 นายกองข้างต่อมาจนมีกำลังขึ้นและมีผู้คนนับถือมาก แต่นั้นมาก็เรียกตำบลบ้านนั้นว่า
 "พระเกิด" ได้เป็นส่วยช้างเลี้ยงช้างส่งเจ้าพระยากรงทองปีละเชือก ในกาล
 ต่อมากุมารกับนางเลือดขาวได้พาสมัครพรรคพวกเดินทางไปทางทิศอีสานบ้านพระเกิด
 โดยกุมารขึ้นช้างพลายควยวิชัยมณฑลมีหมอเด่านำกันมั่นคงเป็นความฤ ส่วนนางเลือดขาว
 ที่ช้างพังตลับมีหมอเด่านำสืบทอดเป็นความฤ เมื่อเดินทางไปถึงที่ซึ่งเป็นชัยภูมิตั้งพักอยู่
 ณ บางแก้ว (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) แต่นั้นมาก็เรียกกุมารนั้นว่า
 "พระยา" มีอำนาจและทรัพย์สมบัติข้าทาสบริวารมากขึ้นตามลำดับ พระยา
 กุมารกับนางเลือดขาวเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จึงได้สร้าง
 พระพุทธรูปอุโบสถขึ้นไว้ที่วัดสทัง (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) ได้สร้าง
 ถาวรวัตถุไว้ที่วัดเขียนบางแก้ว (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) คือวิหารและ
 พระพุทธรูปพร้อมทั้งได้สร้างจารึกไว้ในแผ่นทองคำด้วย ในขณะเดียวกันเจ้าพระยา
 กรงทองก็ทำพระมหาธาตุเจดีย์และก่อพระเชตุพนวิหารขึ้นที่จังหวัดสงขลา (วัดจะทิ้งพระ
 อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา) เมื่อ พ.ศ. 1492 (จ.ศ. 311) พร้อมกับ
 วัดเขียนบางแก้วและวัดสทัง เป็น 3 อาราม ครั้นถึง พ.ศ. 1493 พระยา
 กุมารกับนางเลือดขาวก็เดินทางเที่ยวไป 7 วัน คือเดินทางไปถึงเมืองตรังได้สร้าง
 พระพุทธรูปเป็นพระบรมมที่เมืองตรังองค์หนึ่ง และเมื่อกลับจากลังกาก็ได้สร้าง
 อารามพระศรีสรรเพชญ์พุทธสิหิงค์ (วัดพระสิงห์หรือวัดพระพุทธรังสิหิงค์ อำเภอ
 เมืองตรัง จังหวัดตรัง) ตั้งแต่ พ.ศ. 1500 พระยา กุมารกับนางเลือดขาวก็
 พำนักอยู่ที่บางแก้ว ซึ่งต่อมาเรียกที่นั้นว่า "ที่วัด" มีเขตถึงบ้านดอนจิงจาย

ในเวลาต่อมาพระยา कुमारกับนางเลือดขาวได้เที่ยวไปถึงเมืองนครศรีธรรมราช ได้สร้างพระพุทธรูปไว้ในหลายตำบล นับตั้งแต่นั้นมาเกียรติคุณของนางเลือดขาวก็ ร่ำลือขึ้นไปถึงกรุงสุโขทัยธานี พระเจ้ากรุงสุโขทัยจึงโปรดให้พระยาพิชัยโลกกับ นางทองจันทร์พร้อมนางสนมออกมารับนางเลือดขาวที่เมืองนครศรีธรรมราช เพื่อ จะทรงนำไปเป็นพระมเหสี ส่วนพระยา कुमारก็กลับไปอยู่ที่บ้านพระเกิดตามเดิม เมื่อนางเลือดขาวเดินทางไปถึงกรุงสุโขทัยก็ทรงทราบว่านางมีสามีและมีครรภ์ติด มาจึงไม่ได้ทรงยกขึ้นเป็นพระมเหสีหรือนางสนมแต่อย่างใด ครั้นนางคลอดบุตร เป็นกุมารก็ทรงขอไว้ชุบเลี้ยง ต่อมานางเลือดขาวทูลลากลับบ้านเดิม จึงโปรด ให้จัดส่งถึงบ้านพระเกิด ระหว่างเดินทางกลับมาถึงคลองปากพื้งนางเลือดขาว ได้พำนักอยู่บริเวณบ้านควงเป็นเวลาหลายวันเพื่อสร้างวัดขึ้นวัดหนึ่งใกล้ ๆ คลองควง เรียกว่า "วัดแม่อยู่หัวเลือดขาว" (อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรี- ธรรมราช) จากนั้นจึงเดินทางต่อไปยังบ้านพระเกิดอยู่กับสามีตามเดิมจนอายุ ล่วงประมาณ 70 ปี ก็ถึงแก่กรรมทั้งสองคน ภายหลังบุตรของนางเลือดขาว ได้ออกจากกรุงสุโขทัยกลับมาเป็นคนทบต้อยที่บ้านพระเกิดเมืองพัทลุง ชาวเมือง เรียกว่า "เจ้าฟ้าคอลาย"

ส่วนตำนานนางเลือดขาวที่ชัชวาลิ พิษะกุล (2538 : 22 - 24) รวบรวม ไว้ในนิทานพื้นบ้านเรื่อง "ตำนานนางเลือดขาว" ในตอนต้นได้กล่าวถึงสงคราม ในอินเดียสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ทว่าให้ชาวอินเดียเดือดร้อนต้องอพยพหนีภัย มาขึ้นฝั่งทางด้านตะวันตกของแหลมมลายูบริเวณเมืองท่าปะเหลียน (อำเภอ ปะเหลียน จังหวัดตรัง) แล้วข้ามแหลมมายังอำเภอตะโหนด และอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ในขณะที่นางสามเฒ่ากับชายเพชรสองผิวเมียชาวบ้านพระเกิด (ตำบล ฝาละมี อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง) เป็นนาชก่องข้างไม่มีบุตรจึงเดินทางไป ขอบุตรชาวอินเดียที่ถ้าไม้ไผ่ตง บ้านตะโหนด (อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง) นำมาเลี้ยงไว้ให้ชื่อว่า "นางเลือดขาว" เพราะเป็นคนผิวขาวกว่าคนในพื้นที่เมือง ต่อมาได้เดินทางไปขอบุตรชายชาวอินเดียที่ถ้าไม้ไผ่เสี้ยงให้ชื่อว่า "กุมาร" หรือ "เจ้าหน่อ" เมื่อทั้งสองเจริญวัยเป็นหนุ่มตาชายจึงให้แต่งงานกัน แล้วอพยพไป

ตั้งบ้านที่บางแก้ว (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) เมื่อตายายถึงแก่กรรมกุมารกับนางเลือดขาวได้นำอัฐิไปไว้ที่ถ้ำคูหาสวรรค์ (อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) หลังจากนั้นกุมารกับนางเลือดขาวได้สละทรัพย์สร้างโบสถ์ วิหาร ในวัดเขียนบางแก้วและวัดสทิง เมื่อเดินทางไปที่ใดก็สร้างวัดขึ้นที่นั่น เช่น เดินทางไปลังกา กับคณะทูตเมืองนครศรีธรรมราช ได้นำพระบรมสารีริกธาตุมาบรรจุไว้ที่วัดเขียนบางแก้ว สร้างวัดพระพุทธรูปหินดี วัดพระงาม วัดถ้ำพระพุทธรูปที่เมืองตรัง สร้างวัดแม่อยู่หัว ที่อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช สร้างวัดเจ้าแม่ (ชะแม) วัดเจดีย์งาม วัดท่าคุระ (วัดเจ้าแม่อยู่หัว ตำบลคลองรี อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา) เป็นต้น เมื่อข่าวความงามของนางเลือดขาวทราบไปถึงกษัตริย์กรุงสุโขทัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพิชัยโลกมารับนางเลือดขาว เพื่อชุบเลี้ยงเป็นนมหลီး แต่นางมีครรภ์แล้ว จึงไม่ได้ยกเป็นนมหลီး หลังจากนั้นตลอดบุตรพระเจ้ากรุงสุโขทัยได้ทรงขอบุตรไว้ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระยาพิชัยโลกนำนางเลือดขาวไปส่งถึงเมืองพัทลุง ตั้งแต่นั้นมาประชาชนเรียกว่า "เจ้าแม่อยู่หัวเลือดขาว" หรือ "นางพระยาเลือดขาว" หรือ "พระนางเลือดขาว" เพราะเข้าใจว่าเป็นพระมเหสีของพระเจ้าแผ่นดิน นางเลือดขาวได้อยู่กินกับพระยา कुमार จนแก่ชรา อายุได้ 70 ปี ทั้งสองก็ถึงแก่กรรมเข้าฟ้าคอบลายผู้เป็นบุตรได้นำศพไปประกอบพิธีฌาปนกิจศพที่บ้านพระเกิด เส้นทางที่นำศพไปจากบ้านบางแก้วถึงบ้านพระเกิด เรียกว่า "ถนนนางเลือดขาว"

ส่วนวิชัย อินทวงศ์ (2524 : 26 - 31) ได้กล่าวถึงนางเลือดขาวไว้ในเรื่อง "ตามรอยเจ้าแม่อยู่หัว วัดท่าคุระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา" ความว่า

ประมาณ พ.ศ. 1900 เจ้าเมืองพัทลุงชื่อพระยากรรทอง มีบุตรชายชื่อพระยา कुमार เมื่อพระกุมารเป็นหนุ่มได้ไปดูแลกองทัพข้างที่บ้านพระเกิด (เขตอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง) พระกุมารได้พบและหลงรักนางเลือดขาว กุลธิดาผู้เลอโฉมของนายกองข้างคือ ตามสามโม ชายเพชร พระกุมารก็ได้นางเลือดขาวเป็นชู้สาว จากนั้นด้วยการสนับสนุนของพระยา

กรุงทอง ตาสามโหม ยายเพชร พระยา कुमार นางเลือดขาวก็ได้ยก
 ไพร่พล ไปทางทิศเหนือตั้งเมืองใหม่ขึ้นบนฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา
 คือที่ชาวบ้านเรียกกันปัจจุบันว่า "โคกเมือง" จากนั้นก็เรียกกันว่าพระยา
 कुमारพระนางเลือดขาว เป็นปฐมกษัตริย์เมืองพัทลุงใหม่ มีฐานะเป็น
 เมืองลูกหลวงของพระบิดาที่สืบทอดพระเสมีอนนครศรีสังขานลัย กับกรุงสุโขทัย
 สมัยพระร่วง นั่นเอง พระนางเลือดขาว ทรงพระเกียรติคุณสูงเด่น
 เป็นที่รู้จัก กล่าวขวัญ อยู่ในความทรงจำของคนรุ่นหลังตลอดมาเป็นนางแก้ว
 ในประวัติศาสตร์ เช่นเดียวกับพระนางจามเทวีแห่งอาณาจักรลานนาไทย
 ทรงเพียบพร้อมด้วยศิริโฉมบริบูรณ์ด้วยคุณธรรมแห่งขัตติยนาารี ทรงศรัทธา
 ต่อหลักธรรมพุทธศาสนาอย่างแรงกล้ามีความสัมพันธ์ในงานเผยแผ่พุทธ-
 ศาสนากับพระยาอโศกศรีธรรมราช และพระร่วงเจ้ากรุงสุโขทัย เคย
 เสด็จไปเกาะลังกา (สิงหล) กรุงสุโขทัยและเสด็จไปนครศรีธรรมราช
 บ่อยครั้ง ได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ นำไปบรรจุไว้ในพระธาตุ
 เจดีย์ วัดพระธาตุปากบางแก้ว และวัดพระธาตุสืบทอดพระ เป็นปูชนีย-
 สถานสำคัญทางศาสนาตลอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนั้นนางยังได้สร้าง
 วัด "แม่อยู่หัวนางเลือดขาว" ไว้ที่เข็ญรใหญ่เขตเมืองนครศรีธรรมราช
 และสร้างวัด "วัดพระศรีสรรเพชญ์พุทธลีลึงค์" ที่เมืองตรังเหล่านั้นมีประวัติ
 การสร้างจารึกไว้เป็นหลักฐานด้วย โดยเฉพาะที่เมืองพัทลุงใหม่
 (โคกเมืองบางแก้ว) พระพุทธศาสนาเฟื่องฟูมากแม้เวลาล่วงมาเกือบ
 600 ปี ปัจจุบันยังมีหลักฐานที่เป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ นิทาน-
 ชาวบ้าน เล่าขานกล่าวขวัญต่อ ๆ มา ในบริเวณเมืองนี้มีซากวัดร้าง
 เป็นสิบ ๆ วัด ทั้งวัดไทยและวัดแขก (พระคูลา 7 องค์ในวัดแขกสี)
 พระธาตุเจดีย์ พระพุทธรูปและโบราณวัตถุอื่น ๆ มากมาย เหล่านั้นเป็น
 การเชิดชูพระเกียรติเมืองพัทลุงสมัยพระยา कुमार พระนางเลือดขาว
 และเชื้อพระวงศ์ (พระยาคอลาย) ที่เป็นเจ้าเมืองต่อมา

จากตำนานนางเลือดขาวที่ยกมากล่าวทั้งหมด ต่างกล่าวถึงนางเลือดขาว
 ว่าเป็นผู้มีใจบุญชอบสร้างวัดวาอารามในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวัดสำคัญ ๆ
 ที่เคยเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีตในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น วัดเข็ญ-
 บางแก้ว วัดสทัง (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) วัดท่าคูระ (วัดเจ้าแม่
 อยู่หัว ตำบลคลองรี อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา) วัดเจ้าแม่หรือวัดชะแม
 (อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา) วัดเจดีย์งาม (อำเภอรโนด จังหวัด
 สงขลา) เป็นต้น และยังสะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองทางการเมือง
 การปกครองและพุทธศาสนาในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างน้อยตั้งแต่
 พุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยาหัวเมืองสะทิงพระและหัวเมืองพัทลุง
 มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาทั้งหมด ซึ่งเป็นแหล่งที่มี
 ความเจริญรุ่งเรืองเรื่องทางพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานั้นได้
 จัดแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 4 คณะ ได้แก่ คณะป่าแก้ว คณะการาม
 คณะกาชาติ และคณะกาเดิม ตามแบบอย่างของเมืองนครศรีธรรมราช โดยมี
 ศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สำคัญ 2 แห่ง คือ วัดพะโคะเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนา
 ฝั่งตะวันออกของทะเลสาบ และวัดเข็ญบางแก้ว เป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาทาง
 ฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2531 : 217) นอกจากนี้
 เพลานางเลือดขาว¹ ยังชี้ให้เห็นว่าวัดเข็ญบางแก้ว วัดสทัง เป็นศูนย์กลาง

¹ เพลานางเลือดขาว ก็คือตำนานนางเลือดขาว คำว่าเพลาคือ ตำรา
 ตำนาน พระราชกำหนด ซึ่งได้แต่งขึ้นหรือตราไว้เป็นหลักฐานสำคัญเขียนลงสมุดข่อย
 หรือสมุดไทยเงินเย็บสมุดแบบฝรั่ง รวมทั้งพระกัลปนาวัต ซึ่งพระมหากษัตริย์พระราชทาน
 อุทิศไว้สำหรับวัดนั้น ๆ เรียกว่า "หนังสือเพล"

การปกครองคณะสงฆ์ที่สำคัญแห่งหนึ่งในภาคใต้ มีวัดในหัวเมืองนครศรีธรรมราช เมืองตรัง เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง ขึ้นกับคณะป่าแก้วเมืองพัทลุง จำนวน 298 วัด แต่ปรากฏชื่อในเพลานางเลือดขาว จำนวน 24 วัด (ชัยวุฒิ พิชะกุล. 2538 : 172 - 173) กล่าวได้ว่าตำนานนางเลือดขาวกับตำนานโนรามีความ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่คณะโนรา คนทรงครุหมอโนรา และชาวบ้านส่วนหนึ่งเชื่อว่า นางเลือดขาวเป็นคนคนเดียวกับนางศรีมาลาหรือนางนวลทองสลีแต่เป็นคนละภาค (กับ) กัน และเชื่อว่าเป็นครูโนราองค์หนึ่งด้วย ในการรำโนราโรงครูใหญ่วัดท่าแค ตำบลท่าแคอำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง จะมีว่างทรงของนางเลือดขาวเช่นเดียวกับครูโนราองค์อื่น ๆ เพียงแต่นางไม่เข้าทรงให้ปรากฏบ่อนัก (พิชชา บุขรารัตน์. 2535 : 56) นอกจากนี้ชื่อนางเลือดขาวยังปรากฏชื่อตามความเชื่อของชาวบ้านอีก ชื่อหนึ่งว่า "เจ้าแม่อยู่หัว" ด้วยมีวัดที่เชื่อว่านางเลือดขาว (เจ้าแม่อยู่หัว) เป็นผู้ สร้างและเรียกชื่อวัดตามชื่อของนาง คือวัดเจ้าแม่ (ชะแม) ตำบลตีหลวงวัดท่ากระหรื่อหรือวัดเจ้าแม่อยู่หัว ตำบลคลองรี อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา วัดเจ้าแม่อยู่หัว ตำบลแม่อยู่หัว อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช (พิชชา บุขรารัตน์. 2537 : 58) โดยเฉพาะวัดท่ากระหรื่อ ตำบลคลองรี อำเภอสทิงพระ มีพระพุทธรูป "เจ้าแม่อยู่หัว"¹ ที่ชาวบ้านท่ากระหรื่อและตำบลใกล้เคียง

¹พระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัว เป็นพระพุทธรูปทองคำปางสมาธิ ขนาดหน้าตัก กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร สูงประมาณ 2.5 เซนติเมตร เก็บไว้ในถอบ ประดิษฐานอยู่ในมณฑปวัดท่ากระหรื่อ ตำบลคลองรี อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ชาวบ้านท่ากระหรื่อและตำบลใกล้เคียงเรียกว่า "เจ้าแม่อยู่หัว" และเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูป ศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง มีความเกี่ยวข้องกับตำนานโนรา จึงเป็นที่มาของการรำโนรา โรงครูวัดท่ากระหรื่อ หรือ "งานพิธีสมโภชและสร้างน้ำเจ้าแม่อยู่หัว" หรือที่ชาวบ้าน เรียกว่า "งานตาชาย่าน" ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6

เชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปแทนตัวเจ้าแม่อยู่หัว (นางเลือดขาวหรือนางนวลทองสำลี) ประดิษฐานอยู่ ชาวบ้านท่าคูระและตำบลใกล้เคียงจัดให้มีการรำโนราโรงครู เพื่อ เช่นไหว้และแก้บนเจ้าแม่อยู่หัวเป็นประจำทุกปี นอกจากนั้นคณะโนรา คนทรง ครูหมอโนรา ชาวบ้าน ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ที่เชื่อว่า นางเลือดขาวเป็นคนคนเดียวกับแม่ศรีมาลาหรือนางนวลทองสำลี และเชื่อว่านาง เป็นผู้สร้างวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ก็จะร่วมกันจัด ประเพณีห่มผ้าพระมหาธาตุวัดเขียนบางแก้วในวันเพ็ญเดือน 3 เป็นประจำทุกปี ในตำนานโนราก็กล่าวว่านางศรีมาลาหรือนางนวลทองสำลีเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจาก เจ้าผู้ครองเมืองพัทลุงเช่นเดียวกัน ตำนานดังกล่าวต่างบันทึกบอกเล่าเหตุการณ์ และพัฒนาการของชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่าง น้อย ดังจะได้กล่าวต่อไป

4.2 ตำนานตาสายพราหมณ์จันทร์

ตำนานตาสายพราหมณ์จันทร์เป็นตำนานที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์ กับตำนานโนรา ตำนานนางนวลทองสำลี ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว เพราะบุคคลทั้งสองได้ชื่อว่าเป็นผู้อุปการะเลี้ยงดูบุคคลเหล่านั้นในขณะที่พริตพราภหรือถูกขับไล่ออกจากบ้านเมือง และเป็นตำนานเดียวกับตำนานเจ้าแม่อยู่หัวในอีกกระแสหนึ่ง ซึ่ง วิชัย อินทวงศ์ (2524 : 3 - 6) นำมาเรียบเรียงไว้ในหนังสือตามรอย- เจ้าแม่อยู่หัว ความว่า

เจ้าแม่อยู่หัวเป็นมเหสีของกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ภายในพระราชสำนัก ของกษัตริย์องค์นั้นมีการฝึกฝนรำรำมโนห์ราก็กันอย่างสนุกสนาน เพราะ องค์พระมเหสีโปรดมากถึงกับให้รำรำกันตลอดวันตลอดคืน เป็นเหตุให้ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระสวามีไม่พอพระทัยทรงตักเตือนให้เลิกการเล่น พระนางไม่เชื่อฟังยิ่งทวีความสนุกสนานในการรำรำมากยิ่งขึ้นเป็นเหตุ

ให้พระสวามีทรงขัดเคือง รับสั่งให้มหาอำมาตย์จับพระนางกับสาวสนม
 กำนัลที่ร่วมสนุกกันนั้นลงโทษด้วยการลอยแพไปจากเมือง ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้น
 พระชานากำลังทรงพระครรภ์อยู่ แพรพระมเหสีล่องลอยไปตามสายลม
 หลายคืนหลายวันจนไปเกยหาดเกาะสีชัง พระนางกับสาวใช้ก็ขึ้นบกอาศัย
 อยู่บนเกาะนั้น ต่างดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมผัสน้ำผลไม้ เพื่อมันเป็นอาหาร
 เวลาวผ่านไปอย่างเชื่องช้าจนกวันทศมาสพระนางได้ประสูติโอรสเป็น
 พระกุมาร เมื่อเจริญวัยขึ้นลักษณะเฉลียวฉลาดน่ารักพระมารดาและ
 นางกำนัลก็สั่งสอนวิชาการร้ายรำแก่พระกุมารด้วย ต่อมาคณะของ
 พระนางได้เดินทางออกจากเกาะสีชังได้ไปพบกับตายายพรหมณ์จันทร์
 ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ตายายพรหมณ์จันทร์ได้ทราบว่าเป็นขัตติยนารี
 ก็เอาใจใส่ให้การอุปการะด้วยดี พระนางกับคณะก็ได้พึ่งไบบุญชของตา
 พรหมณ์จันทร์เป็นสุขสบายตลอดมา เวลาล่วงมานานนับปีพระมหากษัตริย์
 ผู้เป็นพระสวามีคลายพระพิโรธทรงคิดถึงความทุกข์ยากของพระมเหสี ที่ได้
 รับสั่งให้เนรเทศด้วยการลอยแพไปในขณะที่ทรงพระครรภ์อยู่ จึงรับสั่งให้
 มหาอำมาตย์ติดตามไป คณะมหาอำมาตย์ได้ออกติดตามไปจนถึงบ้านตายาย-
 พรหมณ์จันทร์ได้พบพระมเหสีและพระกุมารน้อยได้อัญเชิญเสด็จกลับตามรับสั่ง
 แต่พระนางยังมีความโกรธแค้นพระสวามีไม่ยอมเสด็จกลับเพียงอนุญาตให้พระ
 กุมารน้อยกลับไปหาพระบิดา เมื่อพระสวามีได้ทรงทราบถึงความทุกข์ยาก
 ของพระมเหสีก็เกิดความรู้สึกเศร้าสลดพระทัยมาก ทันใดนั้นก็รับสั่งให้
 มหาอำมาตย์จัดกองทัพเกียรติยศแล้วพระองค์เสด็จไปรับพระมเหสี ณ ที่บ้าน
 พรหมณ์จันทร์ทรงรับโทษผิดและอ้อนวอนขอภัยโทษต่อพระมเหสีครั้งแล้ว
 ครั้งแล้วจนพระมเหสีอ่อนใจคลายความผูกโกรธ เกิดความสงสารต่อ
 พระสวามีก็เป็นการตกลงใจเสด็จกลับพระนครครั้งนั้น แต่โดยเหตุที่
 พระมเหสีได้เคยระง่ำล่าบจากเมืองมาอาศัยอยู่กับชาวบ้าน - พรหมณ์
 จันทร์ ได้รับการอุปการะสุขสบายเป็นเวลานาน ดังนั้นเมื่อถึงคราวที่
 จะต้องจากกันไปจึงเกิดความรัก ความอาลัยซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุนี้

ท่านผู้เล่าพราหมณ์จันทร์จึงได้จัดพิธีส่งเสด็จขึ้นในวันพุธแรกข้างแรม เดือน 6 ด้วยการนิมนต์พระสงฆ์สวดพุทธมนต์ประจำพรสร้างน้ำพุทธมนต์แก่พระมเหสี พร้อมการแสดงการละเล่นที่พระนางโปรดคือการรำมโหรี และในโอกาสนั้นเองที่พระมเหสีได้มอบของขวัญอันมีค่าซึ่งแก่ตาพราหมณ์จันทร์ไว้เป็นอนุสรณ์ในคุณธรรมความดีที่มีต่อกันนั้นคือ พระพุทธรูปทองคำซึ่งได้นำมต้อมาว่า เจ้าแม่อยู่หัว ส่วนตาพราหมณ์จันทร์เมื่อได้รับของขวัญประเสริฐก็ทูลนอบนุชาเก็บรักษาไว้ระลึกถึงคุณงามความดีของพระมเหสี เมื่อถึงวันที่พระมเหสีเสด็จกลับ คือ วันพุธแรก ข้างแรม เดือน 6 ก็ชักนำชาวบ้านกระทำพิธีการตามเยี่ยงอย่างที่ได้จัดขึ้นครั้งแรก จนกลายเป็นวัฒนธรรมประเพณีตกทอดถึงชาวท่ากระเบื้องปัจจุบัน อันเป็นสายเลือดของชาวบ้านพราหมณ์จันทร์ในอดีต เสร็จพิธีส่งเสด็จของชาวบ้านพราหมณ์จันทร์ พระมเหสีก็เสด็จกลับพระนครพร้อมกับพระสวามีและกองทัพเกียรติยศ เกิดความยินดีปรีดาแก่พระสวามีและพสกนิกรของพระองค์เป็นอย่างยิ่งต่อไป

เกี่ยวกับสถานที่ที่อยู่ของตาชายพราหมณ์จันทร์ตามตำนานนั้น วิชัย

อินทวงศ์ (2524 : 42 - 44) ได้เสนอความเห็นเพิ่มเติมว่า

นาพรจันทร์¹ ตั้งอยู่ทางทิศใต้เขาพะโคะ (วัดพะโคะ ตำบลชุมพล

¹บริเวณที่เรียกว่านาพรจันทร์นั้นเดิมเชื่อกันว่าเป็นสถานที่อยู่ของตาชายพราหมณ์จันทร์ ตั้งอยู่ห่างจากวัดท่ากระเบื้อง ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 1.5 กิโลเมตร ปัจจุบันอยู่ในตำบลตีหลวง อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา ใกล้กับวัดเจ้าแม่หรือวัดชะแม ชาวบ้านได้ขุดพบเครื่องถ้วยชามและเศษเครื่องปั้นดินเผาสมัยอยุธยาเป็นจำนวนมาก

อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา) ประมาณ 2 กิโลเมตร จากนั้นประมาณอีก 2 กิโลเมตรไปทางทิศใต้ก็ถึงฝั่งทะเลสาบเป็นที่ตั้งวัดท่าคูระ วัดซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัวตามที่ได้อ่านไว้ในเบื้องต้น ตามเส้นทางนี้ปัจจุบันก็มีถนนดินลูกรัง รถยนต์ไปมาได้รับความสะดวกในบางฤดูเท่านั้น

นางแพรวจันทร์ เนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ ปัจจุบันเป็นกรรมสิทธิ์ของนายเอียดแสงจันทร์ ราษฎรบ้านท่าคูระ ขณะนี้ท่านมีอายุ 85 ปี เป็นผู้ให้ความรู้ประวัติของเจ้าแม่อยู่หัว และเป็นผู้ออกเรื่องราวของนางแพรวจันทร์ว่าสัมพันธ์กับเรื่องเจ้าแม่อยู่หัวด้วย ความว่า "นางแพรวจันทร์ ท่านรับมรดกจากบรรพบุรุษต่อกันมาหลายชั่วอายุคน เดิมเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ของตาชายพราหมณ์จันทร์ ผู้อุปการะเจ้าแม่อยู่หัวเมื่อครั้งท่าน (นางเอียด) ยังเด็ก ๆ ได้เห็นลักษณะบางอย่างของหมู่บ้านนี้ เช่น มีสระน้ำกลางบ้าน รอบ ๆ สระมีต้นไม้ใหญ่หลายต้น เช่น มะขาม มะม่วง และต้นแค โดยเฉพาะต้นแคนั้นใหญ่มาก มีโคนต้นวัดโดยรอบประมาณ 6 - 7 เมตร ประมาณอายุถึง 200 ปี ต่อมาพ่อท่านรอด (วัดท่าคูระ) ได้โค่นไม้ต้นนี้ไปสร้างกุฏิวิหาร ไว้ที่ท่าคูระหมด นอกจากไม้ใหญ่ตามขอบสระ ก็มีต้นมะพร้าวสูงมาก (อายุเกือบ 100 ปี) อีกหลายต้น ภายในบริเวณบ้านมีเศษอิฐ หิน และกระเบื้องตกร้างทั่วไป รอบ ๆ บ้านก็มีกอไผ่เป็นรั้วเรียงรายอยู่ แต่สิ่งเหล่านั้นค่อย ๆ ถูกทำลายหมดไปตอนหลัง เหล่านี้เป็นลักษณะของนางแพรวจันทร์เมื่อเกือบร้อยปีมาแล้ว ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงมาจากบ้านของ - นายพราหมณ์จันทร์ในอดีต อันมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องราวของเจ้าแม่อยู่หัว วัดท่าคูระตามที่ได้อ่านไว้ข้างต้นนั้น"

เมื่อนำเอาตำนานโนรา ตำนานนางนวลทองสำลี ตำนานตาชาย-พราหมณ์จันทร์หรือตำนานเจ้าแม่อยู่หัวที่กล่าวมาแล้วมาเปรียบเทียบกันจะพบว่าสาระหลักที่ปรากฏทั้ง 3 ตำนานมีส่วนคล้ายกันแตกต่างกันเฉพาะในรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น ทั้ง 3 ตำนานกล่าวถึงตาชายหรือตาชายพราหมณ์จันทร์ว่าเป็นผู้อุปการะเลี้ยงดูเจ้าแม่อยู่หัว นางนวลทองสำลีก่อนที่จะกลับสู่บ้านเมืองในภายหลัง

เรื่องราวของเจ้าแม่อยู่หัววัดท่าคุระจึงน่าจะมีส่วนสัมพันธ์กับตำนานโนรา อันมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการรำโนราโรงครูวัดท่าคุระ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

4.3 ตำนานทวดสล้า

ทวดสล้า¹ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "เจ้าแม่อยู่หัว" หรือ "ทวดหมลิ" หมายถึงพระพุทธรูปสำริดทรงเครื่องปางอุ้มบาตรศิลปะสมัยอยุธยาในวัดพะโคะ ตำบลชุมพล อำเภอสังขะ จังหวัดสงขลา เกี่ยวกับตำนานพระพุทธรูปองค์นี้ วิชัย อินทวงศ์ (2524 : 41 - 42) ได้นำมาเรียบเรียงไว้ในหนังสือตามรอยเจ้าแม่อยู่หัว ความว่า

พระพุทธรูปปางอุ้มบาตรองค์หนึ่งเก่าแก่มาก สร้างด้วยสัมฤทธิ์ ความสูงประมาณ 1.5 เมตร สันเกตุวางพระพักตร์และเครื่องทรงเหมือนนางกษัตริย์ พระพุทธรูปองค์นี้ชาวบ้านนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ ใช้สำหรับประทับในเรือทรงพระบก ฟ้าชบวนแห่ไปชุมนุมกันที่บ้านพรหมณีจันทร์ (ทางทิศใต้วัดพะโคะ)

¹พระพุทธรูปที่เรียกว่า "ทวดสล้า" หรือ "แม่ทวด" ยังมีที่วัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง อีก 1 องค์ เป็นพระพุทธรูปสำริดปางอุ้มบาตรศิลปะสมัยอยุธยา ประดิษฐานบนกุฏิเจ้าอาวาส มีตำนานเล่าว่าสร้างขึ้นเพื่อฉลองแทนองค์ "สมเด็จพระเจ้าแม่อยู่หัวเมือง" บางตำนานว่าหมายถึงนางเลือดขาวหรือแม่ศรีมาลาหรือนางนวลทองสล้า

ในเทศกาลพระออกพรรษาทุก ๆ ปี พระพุทธรูปองค์นี้ชาวบ้านเรียกกันว่าทวดยายหมลี หรือทวดสาลี ซึ่งมีตำนานเล่าต่อ ๆ กันมาว่า ในอดีตกาลนานมากมีผู้หญิงท่านหนึ่งไปพักอาศัยอยู่ เป็นที่รักใคร่นับถือของชาวบ้าน นางได้สั่งสอนฝึกฝนให้ชาวบ้านรู้จักปั่นฝ้ายทอผ้าจนขายเป็นสินค้าได้เงินทองกัน ชาวบ้านต่างสำนึกในคุณธรรมความดีงาม จึงได้รวมเงินไปสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ไว้เป็นอนุสรณ์ของผู้หญิงคนนั้นจึงให้ชื่อว่า พระพุทธรูปสาลี คำว่าสาลี หมายถึงฝ้ายที่ใช้ทอผ้านั่นเอง กล่าวต่อมาหลายชั่วอายุคนลูกหลานซึ่งเกิดมารุ่นหลังจึงเรียกกันว่าพระพุทธรูปทวดยายหมลี ทวดสาลีตามภาษาไทยได้นั้น ผู้เขียนเชื่อว่า พระพุทธรูปนี้เป็นอนุสรณ์ของนางนวลทองสาลี ธิดาพระยาสาขฟ้าพาด พ่อเมืองพิทลุง ตามที่ได้นำหลักฐานต่าง ๆ มาอ้างอิงเป็นลำดับนั้น

จากประวัติของพระพุทธรูปที่เรียกว่าทวดสาลี หรือเจ้าแม่อยู่หัว เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าประวัติเกี่ยวข้องกับตำนานโนรา ตำนานนางเลียดชาวตำนานนางนวลทองสาลี ตำนานดาชายพราหมณ์จันทร์ และพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัวในวัดท่ากระ ตาบลคลองรี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา ดังที่ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529 : 856) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

เจ้าแม่อยู่หัว หรือเจ้าหญิงนวลทองสาลี ยังมีประวัติเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปอีกองค์หนึ่ง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ทวดสาลี" หรือตามสำเนียงท้องถิ่นว่า "ทวดยายหมลี" (อ่านเสียง ม และ ล ควบกัน) เป็นพระพุทธรูปปางอุ้มบาตร เป็นพระสาวัดทรงเครื่องสมัยกรุงศรีอยุธยาเครื่องทรงเหมือนนางกษัตริย์ มีความสูงประมาณ 1.5 เมตร ปัจจุบันอยู่วัดพะโคะ (วัดราชประดิษฐาน) ตำบลชุมพล อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา ใช้สำหรับประทับในเรือพระในประเพณีชักพระเป็นประจำตามตำนานว่า เมื่อเจ้าแม่อยู่หัวหรือเจ้าหญิงนวลทองสาลีได้พักอาศัยอยู่กับดาชายพราหมณ์จันทร์ที่บริเวณนาพรจันทร์นั้น นางมีความรู้ความชำนาญในการปั่นฝ้ายและทอผ้า ได้ใช้เวลาแนะนำสั่งสอน

ชาวบ้าน นางจึงเป็นที่รักใคร่บูชาของคนทั่วไป ทั้งบริเวณเขาพิชชะสิงห์ (เขาพะโคะ) เมื่อนางต้องจากไปชาวบ้านที่ศรัทธาได้ร่วมกันสละทุนทรัพย์สร้างรูปเจ้าหญิงนวลทองสำลีขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ พระพุทธรูปองค์นี้จึงมีวงพระพักตร์และเครื่องทรงเหมือนนางกษัตริย์และมีชื่อว่า "ทวดสำลี"

4.4 ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว

ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว วัดท่ากระ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา หรือตำนานที่มาของพระพุทธรูปที่เรียกว่าเจ้าแม่อยู่หัวนั้น จากการศึกษาพบว่าตำนานดังกล่าวมี 2 กระแส กระแสที่ 1 กล่าวถึงเจ้าแม่อยู่หัวนั้นเป็นผู้หญิงหรือเกี่ยวข้องกับผู้หญิง กระแสที่ 2 กล่าวว่าเจ้าแม่อยู่หัวเป็นผู้ชายหรือเกี่ยวข้องกับผู้ชาย และจากคำบอกเล่าของชาวบ้านในเขตบ้านท่ากระ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา มีความเป็น 2 ฝ่าย ทั้งฝ่ายที่เชื่อว่าเป็นผู้ชาย และฝ่ายที่เชื่อว่าเป็นผู้หญิง ดังรายละเอียดของตำนานซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

4.4.1 ประวัติเจ้าแม่อยู่หัวตามตำนานในกระแสที่ 1 ความว่า เจ้าแม่อยู่หัว เป็นมเหสีกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ภายในราชสำนักกษัตริย์องค์นั้นมีการฝึกฝนรำร่ายในราชองค์พระมเหสีโปรดมากถึงกับให้รำร่ายตลอดวันตลอดคืนจนพระสวามีไม่พอพระทัยทรงตกเดือนให้เลิกพระนางก็ไม่เชื่อฟัง ในที่สุดรับสั่งให้อำมาตย์จับพระนางและสาวสนมกำนัลที่ร่วมสนุกลอยแพไปจากเมืองทั้ง ๆ ที่พระนางทรงพระครรภ์อยู่ แพของนางถูกลมพัดพาไปเกยหาดที่เกาะสี่ซั้ง พระนางและสาวใช้ได้ขึ้นบกอาศัยอยู่บนเกาะนั้น และได้ประสูติโอรส เมื่อเจริญวัยพระมารดาและนางกำนัลก็สั่งสอนวิชาการรำร่ายแก่พระกุมารนั้น ต่อมาพระนางได้เดินทางออกจากเกาะไปพบตายายพราหมณ์จันทร์ ตาและยายพราหมณ์จันทร์รู้ว่านางเป็นชัตติยนาวิกก็คอยอุปการะตลอดมา ต่อมาพระสวามีคลายพระพิโรธ ทรงอาลัยจึงรับสั่งให้คณะอำมาตย์ออกติดตามพระนางไปจนพบที่บ้านตายายพราหมณ์จันทร์

กับพระกุมารน้อยจึงกราบบังคมทูลให้เสด็จกลับตามรับสั่ง พระนางไม่ยอมกลับ แต่อนุญาตให้พระกุมารไปเฝ้าพระบิดา เมื่อพระสวามีทรงทราบความทุกข์ยากของพระนางก็ให้จัดกองทัพเกียรติยศและพระองค์ก็เสด็จไปรับพระมเหสี ณ ที่บ้านพราหมณ์จันทร์ พราหมณ์จันทร์จึงจัดพิธีส่งเสด็จขึ้นในวันพุธแรกของเดือน เดือน 6 ด้วยการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดพระพุทธรูปประสาทรสร้างน้ำพระพุทธรูปแก่พระมเหสีและจัดการเล่นโหราอาวษ และในโอกาสนั้นพระมเหสีทรงมอบพระพุทธรูปทองคำแก่พราหมณ์จันทร์ไว้ เป็นอนุสรณ์ พราหมณ์จันทร์บูชาของขวัญอันประเสริฐนั้นเรื่อยมาและเมื่อครบรอบปีที่พระนางเสด็จกลับในวันพุธแรกของเดือนหกข้างแรมทุกปี พราหมณ์จันทร์ก็ชักชวนชาวบ้านกระทำพิธีระลึกถึงเป็นประจำ จนกลายเป็นประเพณีสืบมา (สุวิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529 : 855 - 856)

4.4.2 ประวัติเจ้าแม่อยู่หัวตามตำนานในกระแสที่ 2 ความว่า พระพุทธรูป "เจ้าแม่อยู่หัว" มีประวัติตามที่ชาวบ้านเล่าสืบต่อ ๆ กันมา ในสมัยกรุงศรีอยุธยาขณะนั้นสภิงพระเป็นเมืองพัทลุง ได้มีพวกพี้เลี้ยงนำเอาโอรส (หมายถึงพระหน่อตามที่ชาวบ้านออกชื่อ - ผู้วิจัย) ของเจ้าแม่อยู่มาสงขล โดยลอบในอุ้มแล้วตบและเล่นที่ชายหาด น้ำเกิดเป็นละลอกพาลู่อลอยไกลฝั่งออกไป พี้เลี้ยงติดตามไปแล้วพากันจมน้ำตาย โอรสองค์นั้นลอยมาในอุ้มมาติดที่อ่าวท่าคุระ (บ้านท่าคุระ ตำบลคลองรี อำเภอสภิงพระ จังหวัดสงขลา) ซึ่งตอนนั้นเรียกว่าท่าทอง มีชายคนหนึ่งออกไปหากุ้งหอยปลา พบเข้าจึงเก็บไปเลี้ยงไว้ที่บ้านแพรจันทร์ (ปัจจุบันเรียกนาแพรจันทร์ อยู่ทางทิศใต้เขาพะโต๊ะประมาณ 2 กิโลเมตร) ส่วนสมเด็จพระเจ้าแม่เห็นทั้งโอรสและพี้เลี้ยงหายไ้ก็ให้คนออกติดตามแต่ไม่พบ หาโอรสมาทำนายน โอรสบอกว่าโอรสไม่เสียชีวิตแต่จะตกไปอยู่ทางทิศใต้ ต่อมาผู้ที่ออกติดตามได้มาพบที่บ้านแพรจันทร์ จึงร้องขอให้กลับแต่ชายไม่ยอมให้ สมเด็จพระเจ้าแม่อยู่หัวจึงเสด็จมาเอง ตอนแรกชายไม่ยอมให้แต่ในที่สุดก็ยอม สมเด็จพระเจ้าแม่อยู่หัวจึงประทานถาดทองเป็นรางวัลให้กับชาย พร้อมกับตั้งวัดขึ้นเรียกว่าวัดท่าทอง ก่อนชาย-ตาจะถวษถาดทองให้กับวัด มีบางคนนำเอาถาดไปทำเป็นแหวนเกิดให้โทษ มีอาการฟกบวมและเท้าเปื่อย คนเหล่านั้นพากันบนบานและนำมาคืนแก่วัด อาการ

ต่าง ๆ ก็หายไป ต่อมาสมภารแก้วเจ้าอาวาสได้ไปปรึกษากับเจ้าแม่ที่เมืองสะทิง-
พระว่าจะเอาถาดทองหล่อเป็นพระพุทธรูป เจ้าแม่ก็โปรดอนุญาต ท่านสมภาร
จึงปรึกษากับเจ้าแม่กำหนดวันหล่อ เจ้าแม่กำหนดเอาวันพุธ เดือน 6 ข้างแรม
พอถึงกำหนดเจ้าแม่ก็เสด็จมา ได้หล่อพระพุทธรูปขึ้น ชาวบ้านจึงพากันเรียกว่า
"เจ้าแม่อยู่หัว" มาตราบเท่าทุกวันนี้ และเมื่อถึงวันพุธแรกของข้างแรม เดือน 6
มีประชาชนเป็นอันมากมากับัน จนเกิดประเพณีงานตาชายย่านขึ้นเป็นประจำและ
เป็นงานใหญ่ มีการทำขวัญบูชา มีมหรสพกับัน (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2529 :
855 - 856)

เกี่ยวกับประวัติเจ้าแม่อยู่หัวตามที่ปรากฏในตำนานกระแสะที่ 2 นั้น ยังมี
รายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันออกไปตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน ตัวอย่างเช่น
การกล่าวถึงปฏิหาริย์และบุญญาบารมีของพระโอรสหรือพระหน่อ โดย พระสมนึก
สุวรรณโณ (2527 : 7 - 8) ในหนังสือ ศาสน์เจ้าแม่อยู่หัว ตอนหนึ่งว่า

เพื่อนบ้านใกล้เคียง เมื่อรู้ว่าตาพรหม ขยายจัน ได้เด็กมาเลี้ยงไว้ก็พากัน
ไปเยี่ยมเยียน เมื่อเห็นเด็กมีบุคลิกลักษณะเหมือนชาววัง พุดจาไฟเราะ
อ่อนหวาน จึงเกิดความเคารพนับถือ ย้ำเกรง และเข้าใจกันว่าเป็นเด็ก
ที่มีบุญญาบารมี น่าจะเป็นราชินิกุล ชาวนี้ลือซจรไปไกล หมู่ราษฎรจึงได้
ชักชวนกันมาชมพระบารมีมากมาย ด้วยบุญญาบารมีของพระหน่อ ปรากฏว่า
ราษฎรที่ได้มาเฝ้าชมพระบารมี เมื่อได้รับความทุกข์ร้อน เจ็บไข้ได้ป่วย
ก็หายคลายความทุกข์ และหายจากการเจ็บป่วย อย่างน่าอัศจรรย์
เหล่าราษฎรจึงยังเพิ่มความเคารพบูชายิ่งขึ้น จึงเกิดมีการอธิษฐานบนบาน
ให้หายป่วยหายไข้ให้ประสบความสำเร็จในสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ตนปรารถนา และ
ผลการตอบสนองก็ปรากฏแก่พวกเขาโดยทั่วกัน ทั้ง ๆ ที่พระหน่อเพียงแต่รับรู้
และพุดคุยตามอัธยาศัย เมื่อเกิดเหตุอัศจรรย์ปาฏิหาริย์เช่นนี้ ราษฎรจึงมี
ความเคารพนับถือพระหน่อเพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ ทุกคนมีความจงรักภักดี
ต่อพระหน่อ และให้ความเคารพในตาพรหม ขยายจัน ผู้มีพระคุณในการ

ชูปเลียงพระหน่อด้วย ราชบุตรที่มาเยี่ยมเยียนกราบไหว้ จึงได้จัดหาสิ่งของ
มามอบให้จำนวนมาก ทำให้ฐานะของตาพรหม ยายจัน ร่ำรวยขึ้น

ข้อวินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโนรา

ท้าวสาโร (2528 : 5 - 29) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของโนรา
ไว้ในหนังสือ เทพสาร บรรพ 2 สรุปความได้ว่า โนราเป็นการร่ายรำ
สำหรับบูชาเทพเจ้า พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์ ในศาสนาพราหมณ์
เมื่อพราหมณ์เข้าสู่ป่าหิมพานต์จึงได้นำการละเล่นชนิดนี้เข้ามาด้วย โดยนำบทไหว้ครู
และบทเล่าประวัติโนรา มาตีความอธิบายความว่า โนราคงจะเกิดขึ้นราวสมัย
พระเจ้าจันทรภาณุ เป็นช่วงที่มีการสถาปนาเมืองพัทลุงขึ้นที่บางแก้ว (อำเภอ
เขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) นามท้าวโกสินทร์ก็คือพระเจ้าจันทรภาณุนั่นเอง
ที่ได้พระนามนี้ก็เพราะทรงสร้างพระแก้วมรกต ซึ่งถือเป็นสมบัติอันยิ่งใหญ่
ส่วนนางอินทรมณีผู้เป็นชายาก็ือนางอินทราณีนางพระยาเมืองสิงหล ซึ่งพระเจ้า
จันทรภาณุได้มาเมื่อครั้งยกทัพไปตีสิงหล กษัตริย์ทั้งสองมีโอรสชื่อพระเทพสิงห
หรือศรีสิงห มีธิดาชื่อศรีคงคาหรือศิริคงคา ที่ได้ชื่อนี้สันนิษฐานว่านางคง
จะประสูติกลางทะเลเมื่อครั้งที่พระบิดามารดาเสด็จกลับจากสิงหล พระนาง
ศรีคงคาผู้นี้ตามประวัติกล่าวว่าได้เสี้ยมสรสกันเองกับเจ้านครอื่นผู้น้อย เข้าใจว่า
เป็นเชื้อสายมาจาก "คชรัฐ" (บ้านชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง)
ตั้งความว่า "เจ้าชายของอู่ ก็เป็นเชื้อสายพระวงศ์ไปครองหัวเมือง "คชรัฐ"
ภายหลังจากนี้จึงทรงโปรดแต่งตั้งให้ไปครอง "คชรัฐ" แต่เพราะพิจารณา
เห็นว่าอาณาบริเวณที่ "ท่าแค" (ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง)
เหมาะสมกว่าที่จะตั้งนิเวศน์สถานลงที่ตงนั้น เพราะทรงเพ็งเล็งถึงประโยชน์
ทางด้านเกษตรกรรม" (ท้าวสาโร. 2528 : 28) ต่อมาความทราบถึงพระเจ้า
จันทรภาณุหรือท้าวโกสินทร์โปรดให้มีการสืบสวนความและโดยที่ทั้งสองไม่กล้า
กราบทูลความจริง จึงทำให้ท้าวโกสินทร์กริ้วมาก ประกอบกับพระเทพสิงห
มิได้ทรงสนพระทัยทางด้านการศึกษาการปกครองมิถุผลแต่คิดปะการพ้อร่า พระองค์

จึงสั่งเนรเทศลอยแพโอรสธิดาไปพร้อมกัน แพบ่ไปติดเกาะสี่สี่งี้ ในทะเลสาบ
 สงขลา ต่อมานางศรีคงคาได้ประสูติพระกุมารชื่อ "ราม" นางได้ฝึกฝนพระกุมาร
 ให้ร่ำโหราจนชำนาญ ภายหลังพระเจ้าจันทรภาณุทรงทราบถึงความทุกข์ยากของ
 โอรสธิดาและพระเจ้าหลาน จึงทรงนิรโทษกรรม พระเทพสิงหจึงได้ครองเมือง
 "สักขิงพระ" ณ บริเวณเขานันทพิทสิงห์ และเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นนันทพิทสิงห์ (เขา
 พระโคตะ อ่าเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา) ทรงเป็นแม่กองจัดสร้าง
 "พระธาตุสักขิงพระ" (พระธาตุสทิงพระ อ่าเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา)
 เพื่อเป็นการสนองคุณพระบิดาและล้างมลทินที่กระทำมาก่อน ส่วนเจ้าชายราม
 ได้สร้าง "พระธาตุสักขิงพระ" (วัดสทิง ตำบลห่านโพธิ์ อ่าเภอเขาชัยสน
 จังหวัดพัทลุง) โดยมีเจ้าทองอู่และนางศรีคงคาเป็นผู้สนับสนุน และเมื่อถึงคราว
 ฉลองพระนครและพระธาตุบางแก้วได้จัดให้มีการแสดงโหราด้วย โดยเจ้าชายราม
 เป็นผู้ร่ำโหราถวาย ในครั้งนั้นเจ้าชายรามจึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น
 "ขุนศรีศรัทธา" พร้อมทั้งเครื่องทรงกษัตริย์จากพระอัยกาให้เป็นเครื่องแต่งตัวโหรา
 ด้วย ต่อมาพระเจ้าจันทรภาณุทรงส่งขุนศรีศรัทธาไปครอบครองดินแดนอันเป็น
 อาณาบริเวณ "การเกษตร" ที่ถือเป็นท้องของกองทัพ ตรงที่เรียกว่า "ท่าแค"
 เพื่อเป็นศูนย์กลางการเกษตร ควบคุมกองทัพช้างที่ "ศรัฐ" และควบคุม
 การเคลื่อนไหวพวก "ทมิฬนครัม" (เทวสาโร อธิบายว่าเป็นดินแดนที่เขลยศึก
 ชาวทมิฬตั้งที่อยู่บังในลังกาและอินเดียใต้ของพระเจ้าจันทรภาณุอาศัยอยู่ ปัจจุบันคือ
 ตำบลท่ามิหร่ออ่าเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) อีกด้วย โดยมีเจ้าชายทองอู่
 และพระนางศรีคงคาเสด็จไปอยู่ด้วย การร่ำโหราก็คงลงหลักปักฐานขึ้นที่
 บ้านท่าแค โดยการนำของขุนศรีศรัทธาสืบทอดกันมาตั้งแต่ศรัทธาราม ศรัทธาแยม
 ศรัทธาซุ้ย ผู้เป็นเชื้อสายพระเจ้าจันทรภาณุแห่งพระนครพัทลุงธานี มาตราบ
 จนถึงปัจจุบันนี้

เขียนยง สุรกิจบรรหาร และภิญญา จิตต์ขรรณ (2508 : 19 - 31) ได้เสนอความเห็นเรื่องความเป็นมาของโนราโดยพิจารณาจากตำนานโนราสรุปความได้ว่า ในระหว่าง พ.ศ. 1858 - 2051 เมืองพัทลุงที่บางแก้ว (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) มีเจ้าเมืองชื่อพระยาสาขฟ้าพาดหรือท้าวโกสินทร์ มีมเหสีชื่อศรีมาลา หรือ อินทรภรณ์ มีลูกชายชื่อ เทพลิงทร และลูกหญิงชื่อนวลทองสำลี หรือ ศรีคงคา คนทั้งสองเป็นพี่น้องร่วมท้องกัน พระยาสาขฟ้าพาดได้จัดหาผู้รู้ครูวิชาต่าง ๆ มาอยู่ประจำทำการฝึกสอนในราชสำนัก เรียกว่า "ราชครู" มีหลวงนายเสน 1 นายทองกันดาร 1 หลวงนายคง-พมหมอ 1 หลวงนายชม 1 นายจิตร 1 โดยเฉพาะวิชารำรำขับร้อง ประกอบดนตรี ในที่สุดนางนวลทองสำลีฝึกรำได้ 12 ท่า อย่างชำนาญจนนางสามารถเป็นครูฝึกสอนผู้อื่นได้ ต่อมาเจ้าเทพลิงทรกับน้องสาวคือนางนวลทองสำลี หรือศรีคงคา ได้ลักลอบได้เสี้ยกันในทางขู้สาวในระหว่างพี่ร่วมท้องน้องร่วมไส้ และพวกราชครูบางคนก็ได้เสี้ยกับศิษย์สาวที่เป็นสาวชาวสำนักเมื่อเรื่องเปิดเผยขึ้นเพราะนางนวลทองสำลี หรือ ศรีคงคาตั้งครรภ์ตลอดถึงข้าสาวชาวแม่ผู้อื่นอีกด้วย พระยาสาขฟ้าพาดพิโรธมาก ได้จับเอานายคงพมหมอ นายชม นายจิตร นายทองกันดาร รวม 4 คน กว่งน้ำเสี้ย ส่วนนางนวลทองสำลี หรือ ศรีคงคา เจ้าเทพลิงทร ได้ถูกทำโทษโดยการลอยแพพร้อมกับพรรคพวก 12 คน ไปขึ้นฝั่งที่เกาะกะชัง ในที่สุดนางนวลทองสำลีให้กำเนิดบุตรชายชื่อทองอู่ ข้าสาวที่ได้เสี้ยกับนายคงพมหมอก็ได้บุตรชายคนหนึ่งภายหลังชื่อว่าจันทร์กระษามหมอ เมื่อบุตรชายของสองพี่น้องเติบโตใหญ่ขึ้น ก็ได้รับการฝึกสอนจากแม่จนพอรำได้ชำนาญ ในวันหนึ่งเมื่อมีโอกาสกลับไปเมืองพัทลุง ก็ได้ไปเที่ยวร้องรำในที่ต่าง ๆ จนข้าสาวลือไปถึงพระยาสาขฟ้าพาดเจ้าเมืองผู้เป็นพระอัยกา โนราน้อยจึงได้ถูกเรียกตัวไปแสดงการร้องรำให้ดู เมื่อปู่หลานได้พบกันเรื่องขุ่นข้องหมองใจแต่หนหลังก็หมดสิ้นไป จึงได้มีการรับเจ้าเทพลิงทรกับนางนวลทองสำลี หรือ ศรีคงคา กลับคืนสู่บ้านเมือง แล้วพระยาสาขฟ้าพาดได้ให้การสนับสนุนการเล่นโนราของลูกกับหลานเป็นอย่างดี โดยให้เครื่องแต่งตัวโนราจนถือเป็นแบบอย่างมาจนบัดนี้

หลังจากนั้นก็แต่งตั้งหลานชายเป็นขุนศรัทธาอันถือเป็นที่ครูเล่าของโนรามาจจนถึงปัจจุบัน

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529 : 1804 - 1819) ได้เขียนเรื่อง "โนรา" ไว้ในหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ โดยกล่าวถึงโนราว่าเป็นการเล่นพื้นเมืองที่สืบทอดกันมานานและนิยมกันอย่างแพร่หลายในภาคใต้เป็นการละเล่นที่มีทั้งการร้อง การรำ บางส่วนเป็นเรื่อง และแสดงตามความเชื่อที่เป็นพิธีกรรมเดิมเรียกโนราว่า "ชาตรี" ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในตำนาน วรรณกรรมท้องถิ่น วรรณคดีของภาคกลาง โนรามีการพัฒนาการมาจากศิลปะชั้นสูงจนกลายเป็นนาฏกรรมของราชสำนัก และของท้าวพระยามหากษัตริย์ในภาคใต้มาแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างน้อย จุดที่ก่อให้เกิดการพัฒนาเป็นศิลปะชั้นสูงอยู่ที่บริเวณเมืองพัทลุงโบราณ ได้แก่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทั้งฝั่งตะวันตก (อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุงปัจจุบัน) และฝั่งตะวันออก (เมืองพัทลุงโบราณ คือ เขตอำเภอสทิงพระ อำเภอระโนด และอำเภอกระแสดินธุ์ จังหวัดสงขลา)

อุดม หนูทอง (2536 : 24 - 25) ได้เสนอข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับที่มาของโนราว่ามีแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเห็นว่าโนราเกิดขึ้นทางภาคใต้แล้วแพร่ขึ้นสู่ภาคกลาง เป็นต้นแบบของละครไทย กลุ่มที่สองเห็นว่าโนราสืบทอดมาจากทางภาคกลาง แต่จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าเรื่องราวที่เกี่ยวกับโนราไม่ว่าจะเป็นตำนานโนรา ตำนานสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับโนรา บทกลอนเก่า ๆ ของโนราโดยเฉพาะบทกวีศรัทธา ตลอดจนการยอมรับนับถือครูหมอตายายโนราล้วนแต่รู้เรื่องและปฏิบัติอย่างแพร่หลายมากในบริเวณจังหวัดพัทลุง สงขลา นครศรีธรรมราช ซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับทะเลสาบสงขลา ส่วนจังหวัดที่อยู่ห่างทะเลสาบออกไป ผู้คนจะรู้เรื่องและปฏิบัติเจือจางกันลงไป เช่นแถวจังหวัดชุมพร พวกโนราจะเล่าเรื่องโนราได้กระต่อนกระแท่นมาก และมีอ้างที่มาว่ามาจากพัทลุง การจับเอากลอนจากบทโนนนิตินี้หน่อยมาประสมปะติดปะต่อกันจนเลอะเลือนพบได้ทั่วไป เช่นเดียวกับที่พบในบทไหว้ครูของละครชาตรีแถวเพชรบุรี จันทบุรี

และตราด ซึ่งหากนำบทกลอนไห้ครูเหล่านั้นไปเปรียบเทียบกับกลอนโนรา
แถวพัทลุง สงขลา นครศรีธรรมราชแล้ว จะบอกได้ว่ากลอนที่กระท่อนกระถ่น
นั้นเก็บตกมาจากบทไต่บ้าง ทำให้คิดได้ว่าโนราเกิดและรุ่งเรืองอยู่บริเวณ
รอบทะเลสาบสงขลามาก่อนแล้วแพร่กระจายสู่รอบนอก ตรงศูนย์กลางจึงยัง
เข้มเข็งมาก และห่างจากศูนย์กลางจะเจือจางลงไป

ดังได้กล่าวแล้วว่าตำนานโนรา ทั้งที่ปรากฏจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน
ตำนานโนราที่ปรากฏในบทกวีและบทร้องกลอนของโนรา ตำนานโนราที่มาจาก
หลักฐานเอกสาร ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา รวมทั้งข้อวินิจฉัยของผู้รู้
ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโนรา มาเปรียบเทียบกันโดยยกเว้นตำนานโนรา
ที่ปรากฏในตำนานละครโอเปร่าของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง-
ราชานุภาพ ที่มีสาระหลักแตกต่างออกไปจากตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่
เกี่ยวข้องกับโนราเรื่องอื่น ๆ ส่วนตำนานที่ปรากฏในตำนานละครชาตรีของ
กรมศิลปากร ที่มีนุภาคในเรื่องที่มาของ "นางนวลสำลี" ที่กล่าวว่านางเป็น
พระธิดาของท้าวทศวงศ์และนางสุวรรณดารดา ผู้ครองกรุงศรีอยุธยาซึ่งแตกต่าง
ไปจากตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราเรื่องอื่น ๆ ส่วนสาระ
หลักของตำนานก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน เป็นไปได้หรือไม่ว่าตำนานโนรา
ที่ปรากฏในตำนานละครชาตรีของกรมศิลปากรไปจากภาคใต้ในช่วงสมัยใดสมัยหนึ่ง
ดังที่ มนต์วี ตราโมท (2540 : 5) กล่าวว่า

การที่ละคอนชาตรีเข้ามาแพร่หลายอยู่ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้มิได้ว่าจะเข้า
มาจากจังหวัดภาคใต้ได้ 3 ครั้ง ครั้งแรกในพ.ศ. 2321 สมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรีเสด็จยกกองทัพไปปราบปรามจับตัวเจ้านครและพาขึ้นมากรุงธนบุรี
พร้อมด้วยพวกละคอน แต่แล้วก็โปรดให้กลับไปเป็นเจ้านครศรีธรรมราช
ตามเดิมทั้งมีละคอนผู้หญิงเป็นเครื่องประดับยศด้วย ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ.
2323 ในการฉลองพระแก้วมรกต โปรดให้ละคอนของเจ้านครขึ้นมาแสดง
ปรากฏว่าได้แสดงประชันกับละคอนผู้หญิงของหลวงด้วย แต่ในครั้งกรุงธนบุรีนี้

คงจะมีได้ทำความแพร่หลายเท่าใดนัก แม้จะเหลือตกค้างอยู่บ้างก็คงไม่
 ก็คน ที่ทำความแพร่หลายแก่ละครชาตรีให้มีมาได้จนถึงทุกวันนี้ก็เมื่อรัชกาล
 ที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์---

ความในตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ต่างกล่าวถึง
 พระบิดาของเจ้าเมืองเมืองหนึ่งว่ามีความหลงใหลในการร่ำรำโนรา และต่อมา
 ได้ตั้งครุภักข์ขึ้นจะโดยการเสวยเกสรดอกบัว หรือลักลอบได้เสียกันระหว่างพี่น้อง
 ร่วมท้องเดียวกัน หรือลักลอบได้เสียกับมหาดเล็กคนสำคัญ แล้วไปเสวยเกสรดอกบัว
 ที่เทพสิงห (หมายถึงถึงพระศิวมหาเทพหรือพระอิศวรผู้เป็นต้นกำเนิดแห่งศิลปะ
 การร่ำรำและการบันเทิงทั้งปวง-ผู้วิจิตร) แบ่งภาคจุดลงมาเพื่อถือกำเนิดใน
 โลกมนุษย์ เมื่อความทราบถึงพระบิดาก็ทรงพิโรธ และขับไล่ออกจากบ้านเมือง
 โดยการลอบแพแพลอบไปติดอยู่ที่เกาะกะซัง นางได้อาศัยอยู่กับตาชาย และฝึก
 การร่ำรำโนราให้กับบุตรจนชำนาญ ภายหลังได้เดินทางกลับเมืองพระอัยกา
 ร่ำรำโนราถวายพระอัยกาจนพอพระทัย และทรงมอบเครื่องทรงของกษัตริย์ให้
 เป็นเครื่องแต่งตัวโนรา และประทานบรรดาศักดิ์เป็น "ขุนศรีศรัทธา" แล้วจึง
 ได้รับพระบิดากลับบ้านเมือง สาธารณหลักในตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง
 กับโนรา คือความเป็นมาของครุต้นโนรา ซึ่งได้แก่นางนวลทองสำลี หรือ
 นางศรีคงคาหรือแม่ศรีคงคา เทพสิงห ขุนศรีศรัทธา โดยกล่าวว่านางนวลทองสำลี
 เป็นพระบิดาของพระขาสายฟ้าฟาดหรือท้าวโกสินทร์หรือจันทรโกสินทร์ และ
 นางศรีมาลาหรือนางอินทรณีหรือศรีดอกไม้อู้อครองเมืองพัทลุงในครั้งนั้น ดังความ
 ตอนหนึ่งในตำนานโนราที่ปรากฏในรูปกลอน 4 ว่า

ก่อเกือกกำเนิด	ครวเกิดชาติรี
ปางหลังยังมี	เมื่อครั้งตั้งดิน
บิดาของเจ้า	ชื่อท้าวโกสินทร์
มารดาอุพัน	ชื่อนางอินทรภรณ์

ครองเมืองพัทลุง	เป็นกรุงธานี
บุตรชายท่านมี	ชื่อศรีสิงห์
ทุกเช้าทุกค่ำ	เที่ยวรำเที่ยวร่อน
บิดารมารดร	อวารถลับอาช

ส่วนตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ตั้งแต่ตำนานนางเลือดขาว ตำนานตาชายพราหมณ์จันทร์ ตำนานทวดลำลี และตำนานเจ้าแม่อยู่หัว ต่างสัมพันธ์กับตำนานโนราเพราะตัวบุคคล เหตุการณ์ ปุชนิยมวัตถุ และชื่อสถานที่ ล้วนเกิดขึ้นในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาทั้งสิ้น เมื่อนำเอาตำนานโนรา ตำนานตาชายพราหมณ์จันทร์ ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว มาเปรียบเทียบกันจะพบว่า มีสาระหลักที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ นางนวลทองลำลี หรือเจ้าแม่อยู่หัว ต่างได้รับการอุปการะเลี้ยงดูจากตาชายหรือตาชายพราหมณ์จันทร์ก่อนกลับสู่บ้านเมืองในภายหลังและเมื่อถึงเวลากลับบ้านเมือง ความในตำนานทั้งหมดก็กล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่า "ทวดลำลี" หรือ "เจ้าแม่อยู่หัว" ที่วัดพะโคะ และวัดท่ากระเพื่อเป็นรูปแทนตัว หรือเป็นการแสดงความกตัญญูทดแทนต่อตาชายพราหมณ์จันทร์ ที่ได้ชุบเลี้ยงนางมา นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปในลักษณะเดียวกันที่วัดเขียนบางแก้ว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง ที่ชาวบ้านเรียกว่า "แม่ทวด" หรือ "ทวดลำลี" ตามตำนานกล่าวว่าสร้างขึ้นเพื่อฉลองแทนองค์ "สมเด็จพระเจ้าแม่อยู่หัวเมือง" ซึ่งหมายถึงนางเลือดขาวหรือแม่ศรีมาลาหรือนางนวลทองลำลีนั่นเอง แม้ในตำนานนางเลือดขาวจะมีสาระหลักเกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเมือง และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา แต่ตำนานท้องถิ่นจากคำบอกเล่าของชาวบ้านก็เชื่อว่านางเลือดขาวคือคนคนเดียวกับแม่ศรีมาลาหรือนางนวลทองลำลี แต่เป็นคนละภาค (กับ) กัน การออกชื่อวัดและพระพุทธรูปที่เชื่อว่านางเลือดขาวเป็นผู้สร้างหรือสร้างขึ้นเพื่อฉลองแทนองค์ "สมเด็จพระเจ้าแม่อยู่หัวเมือง" ว่าพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัวบ้าง วัดแม่อยู่หัว หรือวัดเจ้าแม่บ้าง นั้นแสดงให้เห็นถึงบุญญาบารมีของนางเลือดขาวหรือเจ้าแม่อยู่หัวที่ทำให้การพระศาสนาเจริญรุ่งเรืองในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นอย่างน้อย และตำนานเกี่ยวกับวัด ปูชนียวัตถุ ที่กล่าวมาแล้วก็ เชื่อมโยงสัมพันธ์กับตำนานนางนวลทองสำลีหรือตำนานโนราห์ ที่กล่าวแล้ว อย่างไรก็ตามประเด็นที่ควรพิจารณาต่อไปคือที่มาหรือจุดกำเนิด ของโนรา และพัฒนาการของโนราในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

ประการแรกเรื่องที่มาหรือจุดกำเนิดของโนรา ตามความในตำนานโนรา และตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรารวมทั้งข้อวินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่นเห็นว่าโนรา น่าจะเกิดขึ้นครั้งแรกที่เมืองพัทลุง แล้วค่อยแพร่กระจายออกไปรอบนอกตั้งแต่อกลอน ในตำนานโนราที่กล่าวไว้ว่า

ก่อเกิดกำเนิด	คราเกิดชาติวี
ปางหลังยังมี	เมื่อครั้งตั้งดิน
บิดาของเจ้า	ชื่อท้าวโกสินทร์
มารดาอุพัน	ชื่ออินทรภรณ์
ครองเมืองพัทลุง	เป็นกรุงธานี
บุตรชายท่านมี	ชื่อศรีสิงห์

จากความในตำนานโนราข้อนี้ กล่าวว่าชาติวี หรือโนรา เกิดขึ้นครั้งแรก พร้อมกับ การตั้งแผ่นดินหรือลงหลักปักฐานเมืองพัทลุง ซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่ลง ความเห็นว่า เมืองพัทลุงตั้งครั้งแรกที่บางแก้ว (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) ใกล้บริเวณวัดเขียนบางแก้วที่เรียกว่า "โคกเมือง" ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2527 : 23 - 29) ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

หลักฐานเกี่ยวกับชุมชนโบราณที่พบรอบ ๆ ทะเลสาบสงขลานอกเขตแผ่นดิน บกออกไปที่สำคัญได้แก่ บริเวณวัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง มีทั้งโบราณสถานที่เป็นวัดและเนินดินที่เป็นชุมชนที่เรียกว่า

โคกเมือง โบราณวัตถุที่พบมีพระพุทธรูปหินทรายแดงขนาดใหญ่หน่อย มีพระเจดีย์ทรงกลมขนาดใหญ่ และพบเศษเครื่องปั้นดินเผาเงินในสมัยราชวงศ์หยวนและเหม็งเป็นจำนวนมาก รวมทั้งของชาติอื่น ๆ และภายในท้องถิ่นด้วย โบราณวัตถุเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นของตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ลงมา ชุมชนโบราณที่วัดเขียนบางแก้วนี้เป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นเมืองพัทลุงเก่า---

นอกจากนี้มนูญ ทรงกัลยาณวัตร (2531 : 70) ได้เสนอความเห็นถึงความ เป็นมาของโคกเมืองบางแก้วสรุปได้ว่า บริเวณโคกเมืองบางแก้วเป็นแหล่ง ชุมชนใหญ่ที่มีการอยู่อาศัยติดต่อกันมาบนโคกเมืองและบริเวณโดยรอบพบเครื่องถ้วย เศษถ้วยจีน ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ้อง เหม็ง เซ็ง เครื่องถ้วยสุโขทัย เครื่องถ้วย-ญวน และเศษเครื่องปั้นดินเผาแบบเหนดินไม้เคลือบปะปนกันอยู่ (ราวพุทธ-ศตวรรษที่ 17 - 22) รวมทั้งหลักฐานโบราณคดีอื่น ๆ ดังนั้นนักโบราณคดี กลุ่มหนึ่งจึงสันนิษฐานว่าชุมชนหรือเมืองพัทลุงที่โคกเมืองบางแก้ว เป็นแหล่งชุมชนที่ มีการอยู่อาศัยต่อเนื่องขึ้นไปถึงพุทธศตวรรษที่ 17 ส่วนองสุกช ชูแ่วน (2529 : 22) เสนอความเห็นว่าเป็นเมืองพัทลุงที่โคกเมืองบางแก้วมีอายุตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 - 14 หรือพุทธศตวรรษที่ 18 - 19 โดยเริ่มมีบทบาทในฐานะที่เป็นเมืองท่า ค้าขายกับต่างประเทศแทนเมืองสทิงพระซึ่งเริ่มหมดความสำคัญลงไป ดังนั้นหาก นำเอาตำนานโนราห์เชื่อมโยงกับการเกิดขึ้นของเมืองพัทลุง ก็อาจกล่าวได้ว่า พัฒนาการของโนราห์มาตั้งแต่สมัยศรีวิชัย หรือสมัยลพบุรี เป็นอย่างต่ำ ก็คง อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 - 19 ดังกล่าวแล้ว

ส่วนศิลปะการละเล่นโนราห์จะเกิดขึ้นเองภายในท้องถิ่นหรือในชุมชนบริเวณ รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา หรือได้รับอิทธิพลมาจากภายนอกแล้วค่อยพัฒนาการเจริญขึ้น เป็นศิลปะชั้นสูงของชุมชนต่าง ๆ ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาหรือไม่นั้น ความ ในบทรับรองกลอนที่เรียกว่าบทบาลีหน้าศาล กล่าวถึงที่มาของโนราห์ตอนหนึ่งว่า

ชาติเชื้อโนรา
ตั้งพระไตรโลกแล้ว
ยังขัดข้องถึง
ไม่ได้ตั้งชาติรี
ระงับดับโศก
มาชุมนุมพร้อมกัน
เทพเจ้าจัดไว้
ให้ขึ้นไปทูลจิต
อรหันต์ทั้งสององค์
ขึ้นกราบบาทบาทา
รับอาสาท้าว
ว่าในไตรโลกนี้
เชิญองค์พระธรรม
มาช่วยสอนค่ากล่าว
ร้องเพลงโอชา

เป็นเถรเมืองคนหนึ่ง
พระแก้วรำพึง
สิ่งหนึ่งไม่โลก
ไว้เป็นที่ประโลมโลก
สนุกสบาย
อรหันต์ทั้งหลาย
อรหันต์ทั้งสององค์
ตามคิดตกลง
เสด็จตรงขึ้นไปเฝ้า
พระผู้เป็นเจ้า
เหมือนที่กล่าวขันท้า
หาไม่มีคนจะร่า
ให้เสด็จลงมา
ให้ข้าพเจ้าทั้งห้า
สวัสดีสัตโต

ความข้อนี้สอดคล้องกับตำนานโนราจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ที่กล่าวถึง พระผู้เป็นเจ้า คือ เทพสิงหที่แบ่งภาคจุติลงมาอยู่ในเกษรดอกบัวที่นางนวลทองสำลี เสวยเพื่อถือกำเนิดในโลกมนุษย์เป็นขุนศรีศรีรักษา พระผู้เป็นเจ้าในบทบาลีหน้าศาล และเทพสิงหในตำนานโนราก็คือ พระติฆมาเทพหรือพระอิศวรผู้เป็นต้นกำเนิดแห่ง ศิลปะการร่ายรำและการบันเทิงทั้งปวง อันเป็นคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ สอดคล้องกับข้อวินิจฉัยในเรื่องความเป็นมาของโนราของ เทวสาร (2508 : 5 - 29) ที่ได้กล่าวถึงความเป็นมาของโนราว่า โนราเป็นการร่ายรำสำหรับบูชา เทพเจ้า พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์ ในศาสนาพราหมณ์ เมื่อพราหมณ์ เข้าสู่ภาคใต้ จึงนำการละเล่นชนิดนี้เข้ามาด้วย ส่วนศาสนาพราหมณ์จะเผยแพร่ เข้ามายังเมืองพัทลุงและดินแดนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาเมื่อใดนั้น เรา

สามารถพิจารณาได้จากหลักฐานโบราณคดีในดินแดนแถบนี้ที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน
 ตั้งที่ประชุม ชุ่มเพ็งพันธ์ (2531 : 47 - 48) กล่าวถึงดินแดนบริเวณทลโดย
 รอบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12 - 18 สรุปได้ว่าเป็น
 เมืองที่เจริญควบคู่กับเมืองตามพรลิงค์หรือเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งได้พบโบราณ
 ศิลปวัตถุและศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์จำนวนมากแถบคาบสมุทรสทิงพระ
 อาทิ พระนารายณ์ พระพิศเณศ ศิวลึงค์ ฐานศิวลึงค์ และเทวรูปอื่น ๆ ใน
 ศาสนาพราหมณ์ซึ่งโดยมากสลักขึ้นจากศิลา มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11 - 14
 ศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาเจริญแพร่หลายบนคาบสมุทรสทิงพระมี 2 นิภาย คือ
 ไชยณพนิกาย อันนับถือพระนารายณ์เป็นใหญ่ และไศวนิกาย อันนับถือองค์พระศิวะ
 เป็นใหญ่ ศาสนาพราหมณ์นี้คงมีอยู่สืบมาจนถึงสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์
 และเป็นกลุ่มพราหมณ์ที่มีบทบาทสำคัญสืบเชื้อสายมาถึงปัจจุบัน ในหนังสือตำนาน
 พราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราชได้กล่าวว่พราหมณ์เมืองพัทลุงเป็นพราหมณ์พวก
 โทรดาจารย์ซึ่งมีต้นสกุลสืบมาแต่เมืองพาราณสีอันเป็นจังหวัดเดียวกับเมืองรามนคร
 นั้นเอง นอกจากนี้วีเชียร ณ นคร (2523 : 94 - 95) ได้กล่าวถึงความป็นมา
 ของมโนห์ราหรือโนราสรุปได้ว่าคงมีการร่ายรำกันในราชสำนักของกษัตริย์ทาง
 ภาคใต้มาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล และคงเป็นอารยธรรมของอินเดียภาคใต้ที่เข้ามา
 ทางแหลมมลายู และภาคใต้ของไทยก่อนภาคอื่น ๆ จะเห็นว่า "มะโย่ง" ของ
 มลายูนั้นมีลักษณะการแสดงคล้ายโนรา ต่างกันเพียงภาษาและทำนองเพลงเท่านั้น
 และได้นำเอาชื่อคิดเห็นของชนิด อยู่โพธิ์ มากล่าวไว้ว่าท่ารำแม่บทของโนห์รา
 ชาตรี คล้ายกับ "ท้าวกระณะ" ในคัมภีร์ภทรตนาฏยศาสตร์ และคล้ายกันมากกับท่ารำ
 ในแผ่นศิลาจำหลักที่ยุโรปทโย และละคอนชาตรียังคล้ายคลึงกับละคอนประเภทหนึ่ง
 ของอินเดีย ซึ่งเล่นอยู่ตามแคว้นเบงกอลสมัยโบราณ ที่เรียกว่า "ชาตรา"
 หมายถึงละคอนเร่เล่นเรื่อง คีตโควินท์ ประกอบทั้งละคอนชาตรีที่เล่นกันทาง
 ปักษ์ใต้แต่โบราณก็เป็นแบบละคอนเร่เช่นกัน ทั้งคำว่า "ชาตรี" ยังไม่ทราบ
 แน่ว่าแปลว่าอะไร แต่ตัวละคอนเร่ใน "ชาตรา" ที่เล่นเรื่องคีตโควินท์และ
 ละคอนชาตรีเล่นเรื่องพระสุชนนางมโนห์รานั้น ต่างมีตัวละคอนสำคัญอยู่สามตัว

เช่นกัน จึงมีผู้สันนิษฐานว่าคำว่า "ชาตรี" อาจกลายมาจาก "ชาตรา" ก็ได้ ความข้อนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของผาสุข อินทราวุช (2529 : 89 - 105) ที่สรุปว่าละครโนห์ราชาตรีได้ต้นแบบมาจากละครรำกลากลิของอินเดียใต้ โดยเข้ามาทางคาบสมุทรม (ภาคใต้) ของประเทศไทยราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 16 ซึ่งเป็นช่วงที่อาณาจักรศรีวิชัยเจริญรุ่งเรือง แต่นิยมเล่นเรื่องราวทางพุทธ-ศาสนาในภาษามหาสารคามคือ เรื่องพระสุทนต์ - นางมโนห์รา แทนเรื่องมหากาพย์รามายณะและมหาภารตะของอินเดีย โดยรับอิทธิพลมาจากนาถันทา (อินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) ส่วนชื่อชาตรีนี้น่าจะมาจากลักษณะละครที่ร้อนเร่ไปแสดงตามที่ต่าง ๆ ชาวอินเดียที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนคาบสมุทรมของประเทศไทย (ภาคใต้ของไทย) ซึ่งมีทั้งชาวอินเดียจากแคว้นเบงกอล ก็คงเรียกรูปแบบละครเร่ร้อนนี้ว่า ชาตรา ชาตรี (ภาษาสันสกฤต) ซึ่งสำเนียงเบงกอลก็เรียกว่า ชาตรา ชาตรี ดังกล่าวแล้ว

ประการต่อมาคือพัฒนาการของโนราในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ความข้อนี้หากพิจารณาตามตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ที่กล่าวว่า การมีกัณฑ์รำชาตรีโนราเกิดขึ้นในราชสำนักของพระยาสาวยฟ้าพาดหรือท้าวโกสินทร์กับนางอินทรรณีย์ หรือนางอินทราณี หรือนางศรีวามลา ที่ความในตำนานโนรากล่าวว่าเป็นผู้ครองเมืองพัทลุง (บางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) ดังได้กล่าวแล้วว่าพัฒนาการของโนราที่เมืองพัทลุงบางแก้วคงอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17 - 19 ซึ่งจากหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานอื่น ๆ ยืนยันได้ว่าชุมชนโคกเมืองบางแก้วไม่ได้เป็นชุมชนแรกของเมืองพัทลุง เพราะยังมีชุมชนอื่น ๆ ที่ก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนบริเวณเขาชัยสน (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) ชุมชนบริเวณเขาชัยบุรี (อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) ชุมชนบริเวณเขาควหาสวรรค์ (อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) ชุมชนบริเวณบ้านพระเกิด (อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง) (ปรีชา กาญจนาคม และมณูญ ทรงกัลยา-ณวัตร. 2531 : 56 - 64) ตามเพลานางเลือดขาวระบุว่าบ้านพระเกิดเป็น

ที่อยู่ของตาสามโฆษาเพชรสองผิวเมียเป็นหมอสดำ ทำหน้าที่จับช้างปามาฝึกหัด
ใช้งานและส่งส่วยให้เจ้าพระยากรุงสทิงพาราณสีทุกปี (ชัยวุฒิ พิชะกุล. 2538 :
85) เพราะฉะนั้นพัฒนาการของโนราอาจจะเริ่มต้นหรือก่อตัวขึ้นมาก่อนหน้าที่จะ
เกิดเมืองพัทลุงที่บางแก้วแล้วก็ได้ที่ใดที่หนึ่งในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบ
สงขลา แต่อาจจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ หรือมีจุดประสงค์เพียงเพื่อการประกอบ
พิธีกรรมตามบทบาทหน้าที่ของนาฏยกรรมด้านนี้ในตอนแรก ๆ ดังจะได้กล่าวต่อไป
ประเด็นต่อไปที่จะต้องพิจารณาก็คือการเข้ามาของอารยธรรมอินเดียหรือ
การเผยแพร่ของศาสนาพราหมณ์ในดินแดนคาบสมุทรของประเทศไทย หรือชุมชน
บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งได้กล่าวไปข้างแล้วในเรื่องที่มาและกำเนิด
ของโนรา หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา
ทั้งนิกายหินยานและมหายาน แต่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 นิกายมหายาน
ต้นตระกูลวัชรยานแพร่หลายในบริเวณคาบสมุทร ดังที่ผาสุข อินทรารุช
(2535 : 125) ได้กล่าวสรุปไว้ตอนหนึ่งว่า

ชุมชนโบราณบนคาบสมุทรสทิงพระน่าจะเริ่มปรากฏบทบาทมาตั้งแต่ช่วง
พุทธศตวรรษที่ 12 ในฐานะเมืองท่าหรือศูนย์กลางสำคัญสำหรับพ่อค้า
ชาวฮินดู (ดังได้พบประติมากรรมรูปพระศิวะ) และชาวจีน (ดังได้พบ
ประติมากรรมรูปโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรราชวงศ์ถัง) แต่บทบาทที่เด่นชัด
ดูเหมือนจะเป็นช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 คือเป็นศูนย์กลางการติดต่อกับ
ชุมชนร่วมสมัยในชวาภาคกลาง ดังได้พบประติมากรรมเนื่องในศาสนา
พราหมณ์ (ศิวิมหาเทพและอค์สัตยะ) และพุทธศาสนามหายานต้นตระกูล
(โพธิสัตว์อวโลกิเตศวร) ที่มีรูปแบบร่วมกับศิลปะชวาภาคกลาง และ
ยังเป็นศูนย์กลางสำคัญในการส่งออกภาชนะดินเผาประเภทหม้อกุ่มที่ผลิต
จากแหล่งโบราณคดีปะโอไปขายยังสุมาตรา ชวา และไปถึงฟิลิปปินส์อีกด้วย

นอกจากนี้หลักฐานจากจารึก (จารึกของพระเจ้าแก้วปาละ ใน พ.ศ. 1403 กล่าวถึงพระเจ้าपालบุตรกษัตริย์ไศเลนทร์ของสุมาตราว่ามาสร้างวัดไว้ที่ นาลันทา สำหรับพวกจารึกแสงบุญจากคาบสมุทรมมาเลย์) บ่งชี้ว่าชุมชนโบราณ คาบสมุทรมมาเลย์ ได้มีการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับชุมชนโบราณในประเทศ อินเดีย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือแถบแคว้นเบงกอลในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 และในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15 ก็มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับอินเดียภาคใต้ (ผาสุข อินทรารุช. 2535 : 122) หากข้อคิดเห็นของนักวิชาการที่ว่า โนราหรือชาตรีเป็นอารยธรรมของอินเดียภาคใต้ที่เข้ามาทางมลายูและภาคใต้ ของไทยหรือละคอนชาตรีคล้ายคลึงกับละคอนประเภทหนึ่งของอินเดีย ซึ่งเล่น อยู่ตามแคว้นเบงกอลสมัยโบราณหรือละครโนห์ราชาตรีได้ต้นแบบมาจากละครรำ ภากลีของอินเดียใต้ โดยรับอิทธิพลมาจากนาลันทา (อินเดียภาคตะวันออกเฉียงเหนือแถบแคว้นเบงกอล) ที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นเป็นไปได้แล้ว ก็กล่าว ได้ว่าพัฒนาการในช่วงต้นของโนรานั้นจะเริ่มขึ้นที่คาบสมุทรมมาเลย์หรือชุมชนโบราณ ในคาบสมุทรมมาเลย์แต่ความในตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา เช่น ตำนานนางเลือดขาวที่มาสร้างวัดไว้ที่คาบสมุทรมมาเลย์ ตำนานตายาย-พราหมณ์จันทร์ที่ เป็นผู้ขับเสียงเจ้าแม่อยู่หัวหรือนางนวลทองสำลีที่พัดพรากจาก บ้านเมืองมาก็มาอยู่ในชุมชนโบราณในคาบสมุทรมมาเลย์ ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว แห่งวัดท่ากระดาดคลองรี อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ก็กล่าวถึงตายาย-พราหมณ์จันทร์ที่ เป็นผู้ขับเสียงนางเช่นกัน ตำนานโนราที่กล่าวถึงนางนวลทองสำลี และ/หรือเทพสิงห์ที่ถูกกลืนแพกขึ้นฝั่งที่เกาะกะซังอันเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนใน คาบสมุทรมมาเลย์ ตำนานทวดสำลี วัดพะโคะ ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ก็เป็นไปในทำนองเดียวกับตำนานโนรา ตำนานตายายพราหมณ์-จันทร์ และตำนานเจ้าแม่อยู่หัว เมื่อทุกคนได้กลับบ้านเมืองแล้วก็จะมีการสร้าง พระพุทธรูปไว้แทนตัวหรือมีการจัดพิธีกรรมโนราโรงครูเพื่อเซ่นไหว้หรือแก้บน เช่น โนราโรงครูวัดท่ากระดาดคลองรี อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา และ เมื่อกลับถึงบ้านเมืองของตนก็ได้รับการอภิเษกโทษ ได้รับการยกย่อง การรำโนรา

กลายเป็นที่ขอมรับ ถึงกับยกเครื่องทรงของกษัตริย์ให้เป็นเครื่องแต่งตัวของโนรา หรือประธานบรรดาศักดิ์เป็น "ขุนศรีศรีทษา" ความข้อนี้เรื่องราวที่ปรากฏในตำนาน โนราก็มีส่วนรองรับอยู่เพียงแต่ "ตำนานมีเรื่องราวผิดแปลกไปจากความจริงนั้น เป็น เพราะเหตุหลายประการ เช่นการเพิ่มเติมเสริมแต่งให้เหมาะสมกับศรัทธาความ- เชื่อของคนตามกาลสมัย การพยายามอธิบายหรือเล่าเรื่องใหม่" (นิธิ เอียวศรีวงศ์ และอาคม พฤษะ. 2524 : 65) กรณีการถูกเนรเทศออกจาก บ้านเมือง ของนางนวลทองสำลี เทพสิงห และข้าราชการบริวาร โดยการลอบแพ้นั้น เนื้อความในตำนานโนราส่วนอื่นต่าง ๆ ก็ดูสับสน บ้างว่าเพราะ เทพสิงห หรือ ศรีสิงหณ์มัวแต่สนใจการร้ายรา บิดามารดาจึงเกิดความอับอาย หรือกรณี นางนวลทองสำลีตั้งครรภ์เพราะไปเสวยเกสรดอกไม้ที่เทพบุตรจุติลงมาเข้าครรภ์ นาง หรือเป็นเพราะการลักลอบได้เสียกันระหว่างพี่น้องแต่ตามจารีตประเพณี โบราณในการรักษาอำนาจวงศ์ตระกูลเพราะ "การแต่งงานระหว่างพี่น้องเป็นปัจจัย หนึ่งที่ทำให้เกิดศูนย์กลางอำนาจขึ้น จากต้นกำเนิดที่ว่าผู้ปกครองหรือผู้นำท้องถิ่น ใกล้เคียงกัน เป็นเชื้อสายเดียวกัน" (ดวงเดือน บุนยวง และโอทอง คำอินฐ. 2540 : 40) การแต่งงานระหว่างลูกหลาน หรือแม้แต่พี่น้องพ่อแม่ เดียวกัน เป็นสิ่งสนับสนุนอำนาจ ให้เป็นระบบรวมศูนย์สมบูรณ์ยิ่งขึ้นหากได้พิจารณา เนื้อความในตำนานโนราในบทภาคครู (บททานเอ) ตอนหนึ่งว่า

ลมหว่าวคาหรา	พัดโต้ด้วยลมหลาน
ลูกก็ชักใบแล่น	กลางคืนมาเป็นกลางวัน
ไกลหลังไกลฝั่ง	เอาเกาะกะซังเป็นเรือ
เพื่อนบ้านนับปี	นวลทองสำลีนับเดือน

เนื้อความในตำนานโนรานี้จะแตกต่างกับส่วนอื่น ๆ ที่กล่าวว่าต้องถูก ลอบแพทั้งสิ้น ไม่ใช่การเดินทางโดยเรือใบ แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นลักษณะเด่น ของตำนานที่ "ดูซึมเอาเนียน นิยาย คติชาวบ้าน และข้อเท็จจริงใน

ประวัติศาสตร์หลายยุคหลายสมัยเข้าไปในเรื่องเดียวกัน (นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ
 อาคม พฤษะ. 2524 : 64) ประเด็นที่จะพิจารณาต่อไปคือเนื้อความในตำนาน
 โนราที่ต่างกล่าวถึง "เกาะกะซัง" ว่านางนวลทองสลี เทพสิงห ไปได้ไป
 อาศัยอยู่กับตาชาย (ตาชายพราหมณ์จันทร์) และมีเทพยดามาเนรมิตบรรดาศาลา
 ให้เป็นที่อยู่อาศัยมีนางกนิษฐลงมารำฟ้อนถวาย เนื้อความของตำนานตรงนี้ผู้วิจัย
 เห็นว่ามีนัยของการแสดงให้เห็นถึงการก่อตัวหรือจุดเริ่มของพัฒนาการการรำรำ
 โนราที่ได้มีการฝึกฝนและแพร่กระจายอย่างจริงจังบนคาบสมุทรมหานครหรือการ
 ได้รับการถ่ายทอดการรำโนราหรือชาตรี จากชาวอินเดียหรือคนในท้องถิ่นที่ได้รับ
 การฝึกฝนถ่ายทอดมาจากเจ้าของอารยธรรมดังกล่าวแล้ว การอ้างเอาเทพยดา
 หรืออิทธิฤทธิ์ปฎิหาริย์ก็เป็นไปเพื่อสร้างความเชื่อความศรัทธาหรือคุณสมบัติพิเศษ
 เพื่อยืนยันหรือสร้างเงื่อนไขให้เกิดความเชื่อมั่นในทฤษฎีเทวสิทธิ์อย่างลึกซึ้งอันเป็น
 รูปแบบหนึ่งของการบันทึกตำนานหรือเป็นคำตอบที่มนุษย์มีต่อระบบสากลจักรวาล
 ดังความในตำนานตอนหนึ่งว่า

พระพายก็พัดกล้า	(ทะ) เลก็ข้าพันกำลัง
พัดเข้าเกาะกะซัง	นั่งเงื่องงงอยู่ในป่า
ร้อนเราไปถึงท้าว	โกสีย์เจ้าท่านลงมา
ขับเป็นบรรดาศาลา	นางพระยาอยู่อาศัย
พร้อมสิ้นทั้งโปกหมอน	แท่นที่นอนนางทราวมวย
ด้วยบุญพระหน่อไท	อยู่เป็นสุขเปรมปรดี
	หรือ
เทพเจ้าจำเพาะ	ได้ไปเกาะกะซัง
นิมิตปิดบัง	นอนหนึ่งสบาย
ยังมีพวกที่นอน	ลงรำฟ้อนถวาย
เทพเจ้าทั้งหลาย	เข้ามาเนืองนอง

เกิดโหม่งถึงทับทอน	เครื่องโยนปีกลอง
เป็นภูเขาทอง	ลุ่มปราสาท
นางบิดดูเอาไว	ตีดหมายประกาศ
ไม่ได้รับอนุญาต	นางไม้เบิกโรงรำ

คำว่า "เกาะกะซัง" นี้ผู้ท้องถิ่นต่างสันนิษฐานว่า คือส่วนหนึ่งของเกาะใหญ่ ในทะเลสาบสงขลา ปัจจุบันคือ ตำบลเกาะใหญ่ อำเภอกระแสดำเนิน จังหวัดสงขลา ดังเช่น เขียมยง สุรกิจบรรหาร และภิญโญ จิตต์ธรรม (2527 : 27) กล่าวว่าคือ บ้านเกาะกะซังหรือบ้านคลองซัง อยู่ในเกาะใหญ่ ทางทิศเหนือ ส่วนสุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529 : 1805) กล่าวว่า เกาะที่กล่าวถึงคือแหลมชันหรือแหลมกะซัง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเกาะใหญ่ในทะเลสาบสงขลา อย่างไรก็ตามผู้วิจัยเห็นว่าหากเอาความในตำนานนี้ไปพิจารณาร่วมกับตำนานนางเลือดขาว ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว ตำนานดาชายพราหมณ์จันทร์ ตำนานทวดสาส์นแห่งวัดพะโคะ ตำบลชุ่มพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ตามตำนานกล่าวว่าพระพุทธรูปที่เรียกว่าทวดสาส์นแห่งวัดพะโคะสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่เจ้าแม่อยู่หัวหรือเจ้าหญิงนวลทองสาส์น (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529 : 856) และที่วัดพะโคะนี้มีความสำคัญทางด้านโบราณคดีบนคาบสมุทรสทิงพระและศูนย์กลางทางศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม. (2535 : 17) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

วัดพะโคะตั้งอยู่บนเขาสูงเตี้ย ๆ เป็นวัดเก่าแก่ที่มีพระธาตุเจดีย์และระเบียงคดที่มีพระพุทธรูปหินทรายแดงประดิษฐานเรียงรายอยู่ เป็นวัดที่มีอายุอย่างน้อยก็สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นหรือก่อนหน้านั้น ใกล้เคียง ๆ กับเขาพะโคะมีเขาผู้ มีถ้ำคูหาเป็นถ้ำทางศาสนาฮินดูที่มนุษย์สร้างขึ้น พบแท่นฐานศิวิลิ่ง และใกล้เคียง ๆ กันมีระฆังน้ำศักดิ์สิทธิ์ขนาดใหญ่อาจเป็นศาสนสถานที่มีอายุย้อนหลังไปถึงสมัยศตวรรษที่ 13 - 14 ก็ว่าได้

ตำนานโนราอีกส่วนหนึ่งที่ต้องนำมาพิจารณา คือตำนานโนราที่ปรากฏในรูปกลอน 4 แม้จะมีข้อความไม่ครบบริบูรณ์ แต่ก็มีประเด็นที่น่าสนใจที่ว่า

คลื่นซัดมิ่งมิตร	ไปติดเกาะสี่ซัง
สาวน้อยร้อยซัง	เคื่องคังบิตร
<u>จิบระบำรำร่อน</u>	<u>ที่ดอนเกาะใหญ่</u>
ข้าวโพดสาลี	มากมีถมไป

คำว่าจิบระบำรำร่อน หมายถึงท่ารำและเป็นเรื่องราวของการฝึกฝนรำร่ำหรือการออกไปรำร่ำโนราในที่ต่าง ๆ ส่วนคำว่า "ดอนเกาะใหญ่" นั้นผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่าหมายถึงแผ่นดินบกหรือเขตอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลาในปัจจุบัน ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2534 : 17 - 19) กล่าวไว้สรุปได้ว่า ย้อนหลังขึ้นไปถึงกรุงศรีอยุธยาและก่อนหน้านั้น บริเวณนี้ยังไม่เป็นทะเลสาบ แต่มีเกาะใหญ่ (เกาะสทิงพระหรือแผ่นดินบก) ที่เกิดจากเขาไถ่น้ำและการทับถมของซากปะการังซึ่งวางอยู่ข้างหน้าขนานกับแนวฝั่งทะเล ปัจจุบันเป็นบริเวณจังหวัดพัทลุง เกาะใหญ่นี้เริ่มแต่หัวเขาแดงไปจนสุดเขตอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ซึ่งสอดคล้องกับที่งสุท ขุนว้น (2531 : 122) กล่าวถึงเส้นทางการค้าในทะเลสาบสงขลาตอนหนึ่งว่า

เส้นทางการค้าในทะเลสาบสงขลา นั้นนับว่ามีความสะดวกมาก เพราะนอกจากมีทางออกสู่อ่าวไทยที่ปากน้ำเมืองสงขลาแล้ว ก็ยังสามารถใช้ทางน้ำทางตอนเหนือของทะเลสาบได้อีกด้วย ในสมัยอยุธยาเส้นทางตอนเหนือนี้ยังคงกว้างและลึกมากจึงทำให้แผ่นดินทางฝั่งตะวันออกที่เรียกว่าคาบสมุทรสทิงพระในปัจจุบันมีลักษณะเป็นเกาะดังที่ปรากฏอยู่ในแผนที่ของชาวตะวันตก พวกเขาได้บันทึกเรียกชื่อเกาะนี้แตกต่างกันออกไปตามระยะเวลา คือในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เรียกว่า Coete Inficos ตอนต้น

คริสต์ศตวรรษที่ 18 เรียกว่า Ile de papir หรือ Ile de ligor
 ในตอนกลางศตวรรษเรียกว่า Tantalem และในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19
 เรียกว่า Koyai---

ดังนั้นคำว่า "ดอนเกาะใหญ่" ที่กล่าวไว้ในตำนานโนราไม่ได้เป็นคำที่
 กล่าวขึ้นมาลอย ๆ เป็นไปได้หรือไม่ว่าในช่วงพัฒนาการของโนราในระยะแรก ๆ
 จะเกิดขึ้นในเกาะใหญ่หรือบริเวณที่เรียกว่าคาบสมุทรสทิงพระ เพราะ "การละเล่น
 โนรามีมามาก่อนนั้นแล้วช้านาน และสืบต่อยาวกันมาจนถึงพวกราชครูที่เป็นผู้ฝึกสอน
 เจ้าเทพสิงหกับนางนวลทองสำลีหรือศรีคงคา" (เยี่ยมอง สุรกิจบรรหาร และ
 ภิญโญ จิตต์ธรรม. 2508 : 31) หลังจากนั้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 เมือง
 สทิงพระเริ่มเสื่อมอำนาจลง เนื่องจากเป็นเมืองขนาดเล็ก ตั้งอยู่ใกล้ทะเล
 อ่าวไทยมากเกินไป ประกอบกับโจรสลัดมาเลย์จากชวา สุมาตรา ยุกกาดัง
 เข้าปล้นสดมภ์ทำลายเมืองหลายครั้ง จึงทำให้เมืองสทิงพระเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว
 (ชัชวาลิ พิษะกุล. 2538 : 133) ในขณะที่ยวกันทางฝั่งตะวันตกของ
 ทะเลสาบสงขลาที่เกิดเมืองพัทลุงที่โคกเมืองบางแก้ว เป็นศูนย์กลางทางการเมือง
 การปกครอง ศูนย์กลางทางศาสนา และศิลปวัฒนธรรมแทนเมืองสทิงพระ อันเป็น
 ช่วงสมัยที่ "โนรามิพัฒนาการมาจากศิลปะชั้นสูงจนกลายเป็นนาฏกรรมของราชสำนัก
 และของท้าวพระยามหากษัตริย์ในภาคใต้" (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2529 : 1804
 - 1819) นั่นคือศิลปะการละเล่นโนราได้เป็นที่ยอมรับของประชาชนและราชสำนัก
 ในหัวเมืองพัทลุงจนพัฒนาเป็นศิลปะชั้นสูงแล้วแพร่กระจายไปยังชุมชนต่าง ๆ ใน
 บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังความในตำนานโนราตอนหนึ่งว่า

เล่นว่าตามภาษา	ท้าวพระยามาหลงไหล
เงินจามพราหมณ์ข้าหลวง	ไททั้งปวงอ่อนน้าใจ
เงินจามพราหมณ์เทศไท	ย่อมหลงไหลในวิญญูณ์
ท้าวพระยาสายฟ้าฟาด	เห็นประหลาดใจนักหนา

ตุนรลักษณ์และพิศตรา	เหมือนลูกขานวลทองสำลี
แล้วหามาถามไถ่	เจ้าเล่าความไปถ้วนถึ
รู้ว่าบุตรแม่ทองสำลี	พาตัวไปในพระราชวัง
แล้วให้ร่ำสนองบาท	ไท้ทราชมัจฉิตหวัง
สมพระทัยหัตถ์ยัง	ท้าวชลเนตรเห็นความดี
แล้วประทานซึ่งเครื่องทรง	สำหรับองค์พระกุมิ
กำไลใส่กรศรี	สร้อยทับทรวงแพรภูษา
แล้วประทานซึ่งเครื่องทรง	คล้ายขององค์พระราช
แล้วจงด่าจันทรจวา	ให้ชื่อว่าขุนศรีศรีทษา

ปรากฏการณ์เช่นนี้ยังเห็นได้จากคำกาศครูของโนรา ที่ออกชื่อครุตันหรือราชครูของโนราเป็นชั้น ๆ ถัดกันมา ครูโนราหลายองค์มีชั้นบรรดาศักดิ์นำหน้าชื่อแตกต่างกันไป เช่น ขุน หลวง หมื่น พระยา เป็นต้น การออกชื่อครูโนราโดยมีบรรดาศักดิ์ ยศ ตำแหน่ง นำหน้า ไม่น่าจะเกิดขึ้นเพียงเพื่อการยกย่องครูของตนหรือการแลกเข้าความโดยปราศจากข้อเท็จจริงทั้งหมด แต่จะต้องมีนัยสัมพันธ์กับข้าราชการสำนัก หรือผู้ปกครองบ้านเมืองอยู่บ้าง เพียงแต่ตำนานหรือข้อจำกัดบางประการของการบันทึกบอกเล่าประวัติโนราไม่สามารถบอกเล่าความจริงทั้งหมดได้ หลักฐานอันหนึ่งคือพระอัยการตำแหน่งนาคทหารหัวเมือง อันเป็นกฎหมายที่ประกาศออกมาเพื่อกำหนดบรรดาศักดิ์ และศักดินาของขุนนางไทย พวกเจ้าเมืองกรมการเมือง ในหัวเมืองชั้นของกรุงศรีอยุธยาโดยประกาศใช้ในปี พ.ศ. 1998 สมัยพระบรมไตรโลกนาถ ได้กล่าวถึงชื่อบรรดาศักดิ์และศักดินาของเจ้าเมืองพัทลุงไว้ว่า "---ออกญาแก้ว เการพิไชยภักดีบดินเดโชชัย อภัยพีริยะภาหะ ออกญาพิตะลุงเมืองตรีนา 5000---" และยังปรากฏชื่อเจ้าเมืองพัทลุงสมัยอยุธยา ในหนังสือกัลปนาวัตจังหวัดพัทลุงสมัยอยุธยา เช่น พระยาธรรมรังคัล ออกเมือง-ราช ๗ แสน ออกพระสุรราชา ออกหลวงเขาวราชเดชะ เป็นต้น (สงบสงเมือง. 2522 : 32) เป็นไปได้หรือไม่ว่าครุตันหรือราชครูของโนราบางองค์

ที่โนราออกชื่อ เป็นข้าราชการสำนัก หรือผู้ปกครองหัวเมืองพัทลุงแม้จะไม่ได้เป็น
ครูโนราโดยตรง ก็น่าจะมีส่วนให้การสนับสนุนศิลปะการละเล่นชนิดนี้ให้เจริญรุ่งเรือง
สืบมา ดังตัวอย่างในบทกวีครุฑตอนหนึ่งว่า

ไหว้ดาราจะไหว้ตาชา
สอนลูกให้เล่นให้เดินให้รำ
ศรีมหาพ่อตาลมเจ็ย
ไหว้ตาหลวงสุดพ่อตาหลวงสอน
หลวงสุดพ่อตาหลวงเสน
พ่อตายแล้วนี่เกิดมา
เล่นไหนรำไหนพ่อทองทรามปลอด
ไหว้พระยาพ่อตาโถมน้ำ
ลูกไหว้พระยาส่วยฟ้าฟาด
พระยามือเหล็กพระยามือไฟ

ศรีมหาพ่อตาลมเจ็ย
แต่ยังคำไม่รู้จักเหนือย
เรือนทองของพ้อมีแต่ปัญญา
จะหลับจะนอนไม่เต็มตา
หลวงคงวังเวนครูของข้า
ชื่อว่าพระยาโถมน้ำ
ลูกไม้หาญลอดไม้หาญข้าม
โถมงามพระยาไหว้ตาลุยไฟ
ลงโรงจะร้องประกาศไป
ไหว้โยตาหลวงดวงคอ

นอกจากนี้การออกชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านและโนราเคารพนับถือและชื่อ
สถานที่ต่าง ๆ ในบริเวณชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ทั้งที่ปรากฏในตำนานโนรา
บทกวีครุฑ และบทร้องกลอนของโนรา อาจจะเป็นหลักฐานอันหนึ่งที่ทำให้เรา
มองเห็นพัฒนาการและการแพร่กระจายของโนรา เช่น ตอนเกาะใหญ่
เกาะกะรัง บ้านควนแร่ (ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง)
บ้านวังเนียง (ตำบลคูหาสวรรค์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) บ้านท่าแค
ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) บ้านโหละพันหงส์ (ตำบลท่าแค
อำเภอเมืองพัทลุงจังหวัดพัทลุง) หลุมพอกทอง (ตำบลร่วมเมือง อำเภอเมืองพัทลุง
จังหวัดพัทลุง) หินแบก สะบ้าย้อย สร้อยทองสองแพรก (ตำบลลำสินธุ์
อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง) เขาพระยากรุงจีน เขาซาโั้ง (อำเภอกงหรา
จังหวัดพัทลุง) ทวดคู เช่น พระม่วงทอง ทวดละลวย ทวดนารา ทวดสมกไม้ฟาด

(หมู่เกาะและภูเขาในเขตปากแม่น้ำตริง อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง) เป็นต้น
 สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่โนราออกชื่อ เช่น ไหว้และชื่อสถานที่ต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนอยู่ในเส้นทาง
 ไปมาติดต่อค้าขายระหว่างชุมชนภายนอกกับชุมชนภายในและลำคลองบางสายเช่น
 คลองท่าแค คลองลำสินธุ์ อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง คลองบางแก้ว
 คลองหานโพธิ์ อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ล้วนเป็นเส้นทางข้ามแดนระหว่าง
 ฝั่งทะเลตะวันตกหรือมหาสมุทรอินเดียทางจังหวัดตรัง และฝั่งทะเลด้านตะวันออก
 หรืออ่าวไทยในสมัยโบราณของชุมชนภายนอกที่เข้ามาติดต่อค้าขายหรือเผยแพร่
 อารยธรรม เช่น อินเดีย จีน เป็นต้น ตลอดเส้นทางเหล่านั้น ชาวบ้าน
 มักจะพบชิ้นส่วนของเรือ เครื่องปั้นดินเผาของจีน ญวน เครื่องสังคโลก
 จากสุโขทัย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 - 22

ตัวอย่างบทกาศครูของโนราแปลก ชนะบาล บ้านท่าแค ตำบลท่าแค
 อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ที่ออกชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และชื่อสถานที่ต่าง ๆ
 ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ตอนหนึ่งว่า

ลูกร้องประกาศอยู่เกณฑ์เกณฑ์	จะไหว้ทวดคุณเช่นเขาเทียมป่า
ลูกไหว้ <u>ม่วงทอง</u> ที่ปากน้ำตริง	ที่ริมรอบขอบฝั่งแม่น้ำกระทั้งฉา
พ่อเรือวแรงแข็งกล้า	ส่วบนาวาให้กลายเป็นชาตุหิน
พวกเจ๊กไทยแขกจีน	ทรัพย์สินจมลงในเลตะวันตก
ยังองค์หนึ่งแล้วพ่อทองขนสวย	ไหว้ทวดละลวยเข้ามาจวยฉก
ไหว้ทวด <u>นาราย</u> อยู่ประน้ำตก	ทวดสมกไม้ฟาดทุกองค์และท้าวเทวา
ทวดสมกไม้ฟาด	ถัดมาหินแบก <u>ทวดสะบ้า</u> ย้อย
หินแบกทวดสะบ้าย้อย	ลูกไหว้ <u>สร้อยทอง</u> ที่อยู่สองแพรก
แพรกหนึ่งรักษาไทย	ยังแพรกหนึ่งใช้ไว้ไปรักษาแขก
สร้อยทองทั้งสองแพรก	ถัดมา <u>น้ำร้อน</u> ทวด <u>แม่น้ำ</u> เย็น

ในเรื่องเส้นทางคมนาคม การติดต่อค้าขายหรือการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก เพื่อแสวงหาโภคทรัพย์ หรือ เพื่อรับวัฒนธรรมความเจริญและเทคโนโลยีจากภายนอก โดยเฉพาะเส้นทางคมนาคมข้ามแหลมมลายู ซึ่งประชุมชุมเพ็งพันธ์ุ (2531 : 46 - 47) กล่าวไว้สรุปได้ว่า เดิมเมืองพัทลุงกับเมืองสทิงพระเป็นเมืองคู่กันตั้งอยู่คนละฝั่งทะเลสาบสงขลา เมืองสทิงพระมีอายุเก่าแก่กว่ามากและเป็นผู้ปกครองดูแลเมืองพัทลุง เมืองสทิงพระเดิมมีอาณาเขตครอบคลุมแหลมมลายูถึงฝั่งทะเลตะวันตก คือติดต่อทะเลอันดามันโดยมีเมืองปะเหลียนเป็นท่าเรือประจำฝั่งมหาสมุทรอินเดีย ทำหน้าที่รับส่งสินค้าเพื่อเดินทางเลียบชายฝั่งติดต่อกับเมืองต่าง ๆ ทางตะวันตก เช่น ไทรบุรี ตะนาวศรี สะเทิม เป็นต้น เช่นเดียวกับเมืองตรังซึ่งเป็นเมืองท่าเรือประจำฝั่งตะวันตกของเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุงที่เกิดขึ้นทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา และทำหน้าที่ควบคุมเส้นทางเดินบกข้ามแหลมมลายูอันเป็นเส้นทางติดต่อของเมืองพัทลุงมี 3 ทาง คือ

1. พัทลุง - ตรัง เส้นทางนี้ต้องเดินทางขึ้นไปทางเหนือจากอำเภอควนขนุน เข้าเขตอำเภอชะอวดมีทางต่อไปกะปางไป เขาขาวห้วยยอดออกทะเลเมืองตรังได้ ทางนี้อ้อมไกลแต่สะดวกเพราะไปร่วมท่าเรือกับเมืองนครศรีธรรมราช
2. พัทลุง - ปะเหลียน เมืองปะเหลียนเป็นเมืองท่าของพัทลุงคงเกิดขึ้นราวสมัยอยุธยาตอนต้น สมัยโบราณการค้าเลี้ยงสินค้าพืชผลต่าง ๆ จากเมืองปะเหลียนมายังเมืองพัทลุงโดยอาศัยช้างเป็นสำคัญ เส้นทางบรรทุกสินค้าของขบวนช้างต้องผ่านมายังเมืองชะรัดก่อนจะมาสู่อำเภอเขาชัยสน อำเภอเมืองหรือจะถ่ายสินค้าลงเรือล่องมาตามคลองชะรัด มาเข้าคลองปากเพรียต และคลองหานโพธิ์ ออกสู่ทะเลสาบสงขลาก็ได้ คือเส้นทางนี้ต้องเดินทางผ่านช่องเขาตระมายังบ้านตะโหนด แล้วลงคลองต่าง ๆ
3. พัทลุง - ไทรบุรี เส้นทางนี้ต้องเดินทางผ่านแดนเมืองสงขลา เป็นเส้นทางที่สะดวกไม่ต้องผ่านภูเขาสูง ดังนั้นเวลาพวกแขกเมืองไทรบุรียกกองทัพมาจิงรุกรบได้รวดเร็ว สมัยหลังฝรั่งยุโรปเดินทางเข้าติดต่อกับไทยก็ได้

ใช้เส้นทางนี้

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างเมืองสทิงพระ เมืองพัทลุงทางฝั่งตะวันออกหรือฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา กับฝั่งทะเลตะวันตก หรือมหาสมุทรอินเดีย สามารถใช้เส้นทางข้ามแหลมมลายูได้หลายเส้นทาง ไม่ว่าจะเป็นเส้นทางพัทลุง - ตรัง พัทลุง - ปะเหลียน หรือพัทลุงไทรบุรี เป็นไปได้หรือไม่ว่าเส้นทางข้ามแหลมมลายูหรือคาบสมุทรไทยดังกล่าวแล้ว นอกจากจะเป็นเส้นทางติดต่อค้าขาย การมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนภายนอกด้าน มหาสมุทรอินเดียแล้วยังเป็นเส้นทางสายที่อารยธรรมจากประเทศอินเดีย - ลังกา รวมทั้งศิลปะการร่ายรำโนราห์เข้าสู่ชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาด้วย ดังที่สุธีวงศ์ พงศไพบูลย์ (2529 : 1804 - 1805) กล่าวถึงพัฒนาการของ ชาตรีในภาคใต้ไว้ตอนหนึ่งว่า

จุดที่ก่อให้เกิดการพัฒนาเป็นศิลปะชั้นสูงอยู่ที่บริเวณเมืองพัทลุงโบราณได้แก่ บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ทั้งฝั่งตะวันตก (อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง ปัจจุบัน) และฝั่งตะวันออก (เมืองพัทลุงโบราณ คือเขตอำเภอสทิงพระ อำเภอระโนด และกิ่งอำเภอกระแสมลิญี่ จังหวัดสงขลา) เช่นที่เอ่ยถึง "ขุนศรีรักษาท่าแค" (บ้านท่าแคอยู่เขตอำเภอเมืองพัทลุง) เอ่ยถึง "เกาะกะรัง" หรือ "เกาะลิซัง" (คือแหลมชัน หรือแหลมกะรัง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเกาะใหญ่ในทะเลสาบสงขลา) ---

อย่างไรก็ตามการนำเอาตำนานโนราห์ ทั้งที่ปรากฏจากคำบอกเล่าของ ชาวบ้าน บทกวีและบทร้องกลอนของโนราห์ หลักฐานเอกสาร ตำนานท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ รวมทั้งข้อวินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโนราห์ มาวิเคราะห์เพื่อศึกษาที่มาและพัฒนาการของโนราห์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังที่กล่าวมาแล้ว เป็นส่วนหนึ่งของการพยายามตอบคำถามในทางวิชาการต่อศิลปะ การละเล่นชนิดนี้ที่ถือเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของภาคใต้ด้วยเงื่อนไขและข้อจำกัด

หลายประการ คำตอบส่วนหนึ่งพอจะอธิบายและยืนยันได้ว่าโนรามมีประวัติความเป็นมาอันยาวนาน มีมิติที่สัมพันธ์กับผู้คนและสังคมในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างแนบแน่น มีพัฒนาการที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนี้ อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าโนราเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนเช่นเดียวกับวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองและสังคมในชุมชนนั้น ๆ จากอดีตจนถึงปัจจุบันโนรายังคงมีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชนผู้เป็นเจ้าของทั้งด้านให้ความบันเทิงและการประกอบพิธีกรรม ศิลปะการละเล่นชนิดนี้จึงมีความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมกับชุมชน ทั้งด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วิถีความเป็นอยู่ ศาสนสถาน และโบราณวัตถุสถาน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และความสัมพันธ์ด้านอื่น ๆ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

บทที่ 4

ตำนานโนรากับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม

บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

ดังได้กล่าวแล้วว่า ตำนานเป็นวรรณกรรมประเภทหนึ่งทั้งที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรและในรูปของวรรณกรรมมุขปาฐะ เนื้อหาของตำนานเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับวีรบุรุษหรือบุคคล ประวัติความเป็นมาของสถานที่และปูชนียสถานสำคัญ ความเป็นมาของสังคมและบ้านเมือง ด้วยเหตุดังกล่าวการศึกษาเรื่องราวของตำนานของชุมชนหรือภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่ง ก็ย่อมสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับวิถีชีวิตของชุมชนทั้งด้าน ความเชื่อ เศรษฐกิจ ชีวิต-ความเป็นอยู่ ทัศนคติ อารมณ์ การใช้เหตุผล และความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชนหรือภูมิกษณนั้น ๆ

การศึกษาเรื่องตำนานโนรากับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยศึกษาจากตำนานโนราที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ตำนานโนราที่ปรากฏในบทกวีและบทร้องกลอนของโนรา ตำนานโนราที่ปรากฏในหลักฐานเอกสาร ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา และข้อวินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโนรา ผลการศึกษาวิจัยพบว่าตำนานโนรา มีความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังต่อไปนี้

1. ความสัมพันธ์ทางด้านการเมืองการปกครอง
2. ความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่
3. ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนสถานและโบราณวัตถุสถาน
4. ความสัมพันธ์ทางด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม
5. ความสัมพันธ์ทางด้านอื่น ๆ ได้แก่ การสร้างระบบความสัมพันธ์

และการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอนุรักษ์ ส่งเสริมและเผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่าง ๆ

1. ความสัมพันธ์ทางด้านการเมืองการปกครอง

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าโบราณมีพัฒนาการที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา อย่างน้อยตำนานโบราณได้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนและการเมืองการปกครองของชุมชนโบราณสทิงพระหรือเมืองสทิงพระ ชุมชนโบราณเขาพะโคะหรือเมืองพิพิทขลิ่งที่ ชุมชนโบราณบางแก้วหรือเมืองพัทลุง ปรากฏความในตำนานโบราณและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโบราณ ดังนี้

1.1 การกล่าวถึงชุมชนโบราณสทิงพระ และการเริ่มต้นฝึกฝนหรือการออกเรือสำเภาโบราณในที่ต่าง ๆ ในชื่อ "ดอนเกาะใหญ่" ดังความว่า

คลื่นซัดมึงมิตร	ไปติด เกาะสี่ซัง
สาวน้อยร้อยซัง	เต็ลงคังบิตร
จับระบำรำร่อน	ที่ดอนเกาะใหญ่
ท้าวโพตสาลี	มากมีลมไป
ท้าวเทพไท	ตามไปรักษา

นอกจากนี้ตำนานนางเลือดขาว ซึ่งเป็นตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโบราณ ก็กล่าวถึงสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในภาคใต้ (สมัยกรุงศรีอยุธยา) รวมทั้ง การตั้งและพัฒนาการของเมืองสทิงพระและเมืองพัทลุงที่มีบทบาทในฐานะศูนย์อำนาจทางการเมือง การปกครอง ศาสนา และวัฒนธรรมในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังตัวอย่างตำนานนางเลือดขาวที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองพัทลุง (2507 : 1 - 8) ซึ่งหลวงศรีวรวัตร (พิมพ์ จันทโรจวงศ์) เป็นผู้เรียบเรียงขึ้น ในราว พ.ศ. 2460 - 2461 นั้นสรุปความได้ตอนหนึ่งว่า

เมืองพัทลุงได้ตั้งมาก่อน พ.ศ. 1480 เมืองตั้งอยู่ที่สทิงพระราวสมัยสุโขทัย มีเจ้าเมืองชื่อพระยากรงทอง ครั้งนั้นมีตาสามโมยายเพชรสองสามีภรรยา ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลปละท่า ทางตะวันตกของทะเลสาบสงขลา คือ

บ้านพระเกิด (อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง) เป็นหมอสดำ หมอเด่า นายกองข้าง มีหน้าที่เลี้ยงช้างส่งพระยากรุงทองทุกปี ต่อมาสองตายาย ได้พบกุมารจากป่าไม้ไผ่เสวียง มีพรรณเลือดเขียว ขาว เหลือง ดำ แดง และได้พบเด็กผู้หญิงหรือนางจากป่าไม้ไผ่ดง มีพรรณเลือดขาว จึงได้ชื่อว่า "นางเลือดขาว" ตายายได้นำเด็กทั้งสองมาเลี้ยงไว้จนเจริญวัยแล้วให้อยู่กันเป็นสามีภรรยากัน---

ส่วนตำนานนางเลือดขาวที่ วิชัย อินทวงศ์ (2524 : 26 - 31) นำมากล่าวไว้ในเรื่อง "ตามรอยเจ้าแม่อยู่หัว วัดท่าคุระ อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา" ความตอนหนึ่งว่า

ประมาณ พ.ศ. 1900 เจ้าเมืองพัทลุงคือพระยากรุงทอง มีบุตรชายชื่อพระยา कुमार เมื่อพระกุมารเป็นหนุ่มได้ไปดูแลกองทัพข้างที่บ้านพระเกิด (เขตอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง) พระกุมารได้พบและหลงรักนางเลือดขาว กุลธิดาผู้เลอโฉมของนายกองข้างคือ ตาสามโหม ยายเพชร พระกุมารก็ได้นางเลือดขาวเป็นชายา จากนั้นด้วยการสนับสนุนของพระยากรุงทอง ตามสามโหม ยายเพชร พระยา कुमार นางเลือดขาวก็ได้ยกไพร่พลไปทางทิศเหนือ ตั้งเมืองใหม่ขึ้นบนฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา คือที่บ้านเรียกกันปัจจุบัน "โคกเมือง" จากนั้นก็เรียกกันว่า พระยา कुमार พระนางเลือดขาว เป็นปฐมกษัตริย์เมืองพัทลุงใหม่ มีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงของพระบิดาที่สทิงพระเสมือนนครศรีวิชัยนำด้วยกับกรุงสุโขทัย---

ชุมชนโบราณสทิงพระหรือเมืองสทิงพระ ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา ในปัจจุบันมีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่อำเภอระโนด อำเภอกระแสดำสนัญ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา พื้นที่ส่วนนี้ ก็ เทรบูนส์, สมยศ กุ้งหว่า และอิงอร เทรบูนส์ เรียกว่า "คาบสมุทรสทิงพระ" แต่ชาวบ้านเรียกว่า "แผ่นดินบก" และเรียกตัวเองว่า "ชาวบก" ดังที่

มานิต วัลลิโภดม ได้กล่าวว่า "เกาะที่เรียกแผ่นดินบกนี้แหละเป็นแหล่งพบ โบราณวัตถุสถานศิลปศรีวิชัยและอื่น ๆ มากมายแห่งหนึ่ง คำว่า "บก" ในภาษาท้องถิ่น แปลว่า "ดอน" ชาวดอนนั้นมักนิยมเรียกกันว่า "ชาวบก" เข้าคู่กับ "ชาน้ำ" (ชัยวุฒิ พิษะกุล. 2538 : 89 - 90) ซึ่งสอดคล้อง กับที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2535 : 17) กล่าวไว้ในเล่าเรื่องเมืองสงขลา สรุปได้ว่า สมัยที่บริเวณตั้งแต่หัวเขาแดงไปถึงระโนดยังเป็นเกาะใหญ่อยู่นั้น ชาวบ้านแต่เดิมเรียกกันมาช้านานว่าแผ่นดินบก คงจะเนื่องมาจากว่าเป็น บริเวณที่อยู่กลางน้ำก็เป็นได้ บริเวณนี้มีความเก่าแก่เป็นที่สร้างบ้านแปงเมือง มาแต่ดึกดำบรรพ์อย่างน้อยก็สมัยพุทธศตวรรษที่ 13 ลงมา เพราะพบร่องรอย ของโบราณสถานวัตถุที่เนื่องด้วยศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาหลายแห่ง รวมทั้ง ร่องรอยของชุมชนโบราณที่ตั้งอยู่บนแนวสันทรายพร้อมด้วยสระน้ำขนาดใหญ่อีก เป็นจำนวนมาก

กล่าวได้ว่าหัวเมืองต่าง ๆ ในคาบสมุทรมลายูหรือคาบสมุทรมลายู ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาเคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของรัฐหรืออาณาจักรศรีวิชัย ประมาณ พุทธศตวรรษที่ 13 - 18 เมืองเซโกลิงหรือจิง - โกล - กิง หรือเมืองสะทิงพระ ก็คงเป็นเมืองหนึ่งที่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐศรีวิชัยด้วย (ระคม ชุมเพ็งพันธ์. 2519 : 27 - 28) จนประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 อำนาจรัฐศรีวิชัยเริ่มเสื่อมลง อาณาจักรตามพรลิงค์หรือนครศรีธรรมราชเริ่มมีอำนาจเหนือเมืองต่าง ๆ ใน คาบสมุทรมลายู เมืองสะทิงพระก็คงเป็นเมืองบริวารของอาณาจักรตามพรลิงค์ หรือนครศรีธรรมราชด้วย "แต่ก็มีอิสระในการปกครองภายใน โดยเฉพาะเป็น ศูนย์กลางการปกครองที่มีอำนาจเหนือเมืองหรือชุมชนต่าง ๆ ในแถบลุ่มทะเลสาบ- สงขลา" (ชัยวุฒิ พิษะกุล. 2538 : 137) เมืองนครศรีธรรมราชต้องพึ่งพิง พุทธศาสนาให้เป็นกลไกที่สำคัญในการปกครอง ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2535 : 20) กล่าวว่า

เมืองนครศรีธรรมราช จึงต้องหันมาพึ่งพิงลัทธิศาสนาให้เป็นกลไกที่สำคัญในการปกครอง โดยการจัดตั้งชั้น 2 ระดับ คือ วัดที่เป็นศูนย์กลาง อันเป็นที่สถิตของพระสังฆราชหรือพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่มีอำนาจปกครอง วัดใหญ่น้อยตามชุมชนบ้านเมืองต่าง ๆ ระดับหนึ่ง กับอีกระดับหนึ่ง คือ วัดใหญ่น้อยประจำชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ไหนมีชุมชนก็ให้มีการสร้างวัดขึ้น เพื่อสนับสนุนให้ผู้คนที่มีความแตกต่างกันในด้านเผ่าพันธุ์ ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี มากลายเป็นพวกเดียวกัน นับถือพุทธศาสนา และมีกิจกรรมร่วมกันทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

เมืองหรือชุมชนโบราณที่เชื่อว่าเป็นเมืองบริวารของเมืองสทิงพระหรือกรุงสทิงพาราณสี เช่น ชุมชนโบราณเขาพะโคะ - เขาคูหา (อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา) ชุมชนโบราณบ้านพระเกิด (อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง) ชุมชนโบราณบางแก้ว (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) ชุมชนโบราณบ้านสทิง (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) เป็นต้น ดังที่เพลานางเลือดขาวได้ระบุไว้ตอนหนึ่งว่า "จับเดิมแต่แรกตั้งเมืองพัทลุงครั้งเมื่อตั้งพระวัดเขียน วัดสทิงแลสทิงพระคณะสามป่าแก้วอนุโลมเป็นหัวเมืองสทิงพระ" (ชัชวดี พิชะกุล. 2538 : 137) ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 เมืองสทิงพระเริ่มเสื่อมอำนาจลง เนื่องจากเป็นเมืองขนาดเล็ก ตั้งอยู่ใกล้ทะเลอ่าวไทยมากเกินไป ง่ายต่อการรุกรานกำลังเข้าปล้นสะดมทำลายของโจรสลัดมาเลย์จากชวา สุมาตรา (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. 2531 : 37 - 38) หรืออาจจะเป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองเพราะ "ในราวตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ 19 อาณาจักรนครศรีธรรมราชก็เสื่อมลงถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอโยธยาหรือต่อมาคือ กรุงศรีอยุธยาในที่สุด" (ศรีคีกร วัลลิโถม. 2521 : 42) ความเจริญและศูนย์กลางในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงได้เปลี่ยนจากเมืองสทิงพระไปอยู่ที่เมืองพัทลุง ขณะเดียวกันเมืองพัทลุงก็ขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา โดยการควบคุมของเมืองนครศรีธรรมราช และน่าจะเป็นเหตุผล

รองรับการเปลี่ยนแปลงศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองการปกครองเพราะ "เมื่อชื่อเมืองสทิงพระเริ่มเลือนหายจากตำนานท้องถิ่น ชื่อเมืองพัทลุงก็เริ่มปรากฏขึ้นมาแทนพร้อม ๆ กับการซ่อมแซมวัดวาอาราม" (ขงยูทช ชูวัน. 2529 : 20)

1.2 การกล่าวถึงชุมชนโบราณเขาพะโต๊ะหรือเมืองพิพัทลุงสิงห์

เรื่องที่ต้องนำมาพิจารณาคือพระพุทธรูปสำริดปางอุ้มบาตร ศิลปะสมัยอยุธยา สูงประมาณ 1.5 เมตร ประดิษฐานอยู่ที่วัดพะโต๊ะ หรือวัดราชประดิษฐานตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ทางวัดและพุทธศาสนิกชนจะอัญเชิญไปประดิษฐานบนบุษบกหรือเรือพระในประเพณีชักพระเป็นประจำชาวบ้านเรียกว่าทวดสำลีหรือทวดยายหมลี มีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราคือตำนานนางเลือดขาว ตำนานดาวยศพรารามณ์จันทร์ ตำนานทวดสำลี ดังความในตำนานที่สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์.

(2529 : 856) นำมากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

เมื่อเจ้าแม่อยู่หัวหรือเจ้าหญิงนวลทองสำลี ได้พักอาศัยอยู่กับดาวยศพรารามณ์จันทร์ที่บริเวณนาพรจันทร์นั้นนางมีความรู้ความชำนาญในการปั้นผ้าและทอผ้า ได้ใช้เวลาแนะนำสั่งสอนชาวบ้าน นางจึงเป็นที่รักใคร่บูชาของคนทั่วไป ทั้งทั้งบริเวณเขาพิพัทลุง (เขาพะโต๊ะ) เมื่อนางต้องจากไปชาวบ้านที่ศรัทธาได้ร่วมกันสละทุนทรัพย์สร้างรูปเจ้าหญิงนวลทองสำลีขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ พระพุทธรูปองค์นี้จึงมีวงพระพักตร์และเครื่องทรงเหมือนนางกษัตริย์ และมีชื่อว่า "ทวดสำลี"

นอกจากนี้พระพุทธรูปที่เรียกว่า "ทวดสำลี" หรือ "แม่ทวด" ยังมีที่วัดเขียนบางแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง อีก 1 องค์ ดังกล่าวแล้วว่าเป็นพระพุทธรูปสำริดปางอุ้มบาตรศิลปะสมัยอยุธยา ประดิษฐานบนกุฏิเจ้าอาวาส

มีตำนานเล่าว่าสร้างขึ้นเพื่อฉลองแทนองค์ "สมเด็จพระเจ้าแม่อยู่หัวเมือง" บางตำนานว่าหมายถึงนางเลือดขาว หรือศรีมาลาหรือนางนวลทองสำลี (พิชชา บุขรารัตน์. 2537 : 64) ผู้วิจัยมีความเห็นว่าพระพุทธรูป 3 องค์ คือพระพุทธรูปที่เรียกว่าทวดสำลี แห่งวัดพะโคะ พระพุทธรูปที่เรียกว่าเจ้าแม่อยู่หัว แห่งวัดท่ากระ พระพุทธรูปที่เรียกว่าทวดสำลี หรือแม่ทวด แห่งวัดเขียนบางแก้ว ต่างก็เป็นพระพุทธรูปศิลปะสมัยอยุธยา น่าจะมีนัยที่เกี่ยวข้อสัมพันธ์กันอยู่ ในตำนานดาชายพราหมณ์จันทร์ ที่วิชัย อินทวงศ์ (2524 : 42 - 44) นำมาเรียบเรียงไว้ในหนังสือตามรอยเจ้าแม่อยู่หัว ได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับที่อยู่ของดาชายพราหมณ์-จันทร์ตามตำนานนั้นชาวบ้านเรียกว่า "นาแพรจันทร์" ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้เขาพะโคะหรือวัดพะโคะ ตำบลชุมพล อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา ประมาณ 2 กิโลเมตร ในการวัดพระตามประเพณีของชาวบ้านวัดพะโคะและบริเวณใกล้เคียงก็จะลากเรือพระที่มีพระพุทธรูป "ทวดสำลี" ประดิษฐานบนเรือพระไปชุมนุมกันที่บ้านนาแพรจันทร์ ในเทศกาลออกพรรษาทุก ๆ ปี ปัจจุบันสถานที่ที่เรียกว่านาแพรจันทร์นั้นอยู่ในตำบลดีหลวง อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา ใกล้กับวัดเจ้าแม่หรือวัดชะแม (ตำบลดีหลวง อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา) ชาวบ้านได้ทอดพบเครื่องถ้วยชามและเศษเครื่องปั้นดินเผาสมัยอยุธยาเป็นจำนวนมาก (พิชชา บุขรารัตน์. 2537 : 62)

ชุมชนโบราณเขาพะโคะหรือเมืองพิพิทขลิ่งนั้น นักวิชาการส่วนหนึ่งสันนิษฐานว่าเป็นที่ตั้งเมืองพิทลุง ในสมัยอยุธยา ดังที่ สุชีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2523 : 17 - 18) ได้เสนอความเห็นไว้ตอนหนึ่งว่า

จากเรื่องกัลปนาจังหวัดพิทลุง กล่าวว่า "เมื่อขณะพญาธรรมรังคัลกินเมืองสังขละ และนิมนต์พระมหาอโนมทิสสีให้ไปเอากระบวนพระมหาธาตุเจ้ามาแต่เมืองลังกา และมาก่อนพระศรีรัตนมหาธาตุเจ้าสูงเสั้นหนึ่ง" และว่า "ในวัดหลวงนั้นมีกุเหา 4 กุเหา ในวัดหลวงเขาหนึ่ง ชื่อพิพิทขลิ่ง เขาหนึ่งชื่อเขาพ่นตุกแก อยู่ข้างทักษิณ เขาหนึ่งชื่อเขาคุหา

อยู่ข้างอุดร เขาหนึ่งเล่าชื่อเขาผี อยู่ข้างพายัพ เขาก็พิชสังและเขากิ่งนี้ อยู่ที่วัดหลวงนั้น" แสดงว่าเมื่อพระยาธรรมรังค์ลมากินเมืองสทิงพระนั้น เมืองสทิงพระได้ย้ายจากจะทิงพระมาอยู่ในที่ใหม่แล้ว และที่ใหม่ก็กล่าวถึงว่ามีภูเขากิ่ง 4 ในวัดหลวงนั้นก็คือ ๗ เขิงเขาพิชสังหังคือบริเวณใกล้วัดราชประดิษฐาน (วัดพะโคะ) ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระในปัจจุบัน จากหลักฐานที่กล่าวมาทั้งหมด อาจเป็นได้ว่าในช่วงระยะที่เจ้าพระยากรุงทองเป็นเจ้าของเมือง สทิงพระเป็นเมืองอิสระอยู่ ครั้นถึงสมัยกรุงสุโขทัยมีอำนาจแผ่คลุมไปถึงภาคใต้รวมถึงสทิงพระด้วย และในช่วงใกล้ ๆ นั้น (ราวจะเป็นต้นสมัยกรุงศรีอยุธยา) จึงได้มีการตั้งเมืองใหม่ขึ้นที่บริเวณวัดพะโคะ ใกล้เขาพิชสังหัง จึงเรียกว่าเมืองพัทลุง

ในเรื่องเดียวกันนี้ สงบ ส่องเมือง. (2522 : 24 - 32) กล่าวถึงการตั้งเมืองพัทลุงที่เขาพะโคะเอาไว้สรุปได้ว่า ชุมชนขนาดใหญ่ที่เกิดขึ้นแทนที่เมืองสทิงพระบริเวณรอบ ๆ ลุ่มทะเลสาบสงขลา คือ "เมืองพัทลุง" ปรากฏชื่ออยู่ในเอกสารต่าง ๆ ที่เชื่อถือได้มาตั้งแต่ตอนต้นสมัยอยุธยา เช่น พระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง ซึ่งเป็นกฎหมายที่ประกาศออกมาเพื่อกำหนดบรรดาศักดิ์และศักดินาของขุนนางไทยพวกเจ้าเมืองกรมการเมืองในหัวเมืองชั้นของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งประกาศใช้ในปี พ.ศ. 1998 สมัยพระบรมไตรโลกนาถ เมืองดังกล่าวตั้งอยู่ในพื้นที่บริเวณเดียวกันกับเมืองสทิงพระ แต่จวนเจ้าเมืองคงจะตั้งอยู่บริเวณใกล้ ๆ กับวัดพะโคะ สำหรับเจ้าเมืองพัทลุงในระยะที่ตั้งเมืองพะโคะ มีรายชื่อปรากฏอยู่ในหนังสือกัลปนาวัต จังหวัดพัทลุง สมัยอยุธยาหลายคนด้วยกัน เช่น พระยาธรรมรังค์ล กินเมืองสทิงพระ ออกเมืองราช ๗ แสน กินเมืองพัทลุง ออกพระสุรราชา กินเมืองพัทลุง ออกหลวงเขาวราชเดชะ กินเมืองพัทลุง เป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าชุมชนโบราณพะโคะหรือเมืองพิชสังหังที่มีวัดพะโคะเป็นศูนย์กลางทั้งการศาสนาและการปกครองมีบทบาทสำคัญต่อผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่

บนคาบสมุทรสทิงพระในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังที่ศรีศักร วัลลิโภดม (2535 : 20 - 21) กล่าวไว้ว่า

ปรากฏในหลักฐานทั้งพงศาวดารและเอกสารที่เป็นแผนที่โบราณครึ่งกรุงศรีอยุธยาว่า บริเวณวัดพะโคะนั้นเรียกว่า เมืองพะโค๊ะ พระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ปกครองมีอำนาจในการเกณฑ์ผู้คนจากชุมชนต่าง ๆ มาต่อสู้ป้องกันการรุกรานของพวกโจรสลัดและศัตรูที่มาจากภายนอก โดยเฉพาะ เอกสารที่เป็นแผนที่นั้นแสดงตำแหน่งที่ตั้งวัดตามชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การปกครองของวัดพะโคะอย่างชัดเจน รวมทั้งมีข้อความที่ระบุให้เห็นว่าบรรดาที่ดินที่เป็นชุมชนและที่ทำกินตลอดจนป่าเขาทั้งหลายบนเกาะใหญ่นั้นเป็นกรรมสิทธิ์ของวัด ผู้คนที่ตั้งหลักแหล่งอาศัยล้วนเป็นข้าพระทั้งสิ้น พระมหากษัตริย์ที่กรุงศรีอยุธยาดูเหมือนให้ความสำคัญแก่วัดพะโคะเป็นอย่างยิ่ง เพราะปรากฏหลักฐานทางเอกสารว่าทรงเอาพระทัยใส่ในการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์พระมหาธาตุเจดีย์ และวัดบนเขาพะโคะเป็นประจำ

อย่างไรก็ตามหัวเมืองภาคใต้ นับแต่เมืองไชยา นครศรีธรรมราช ลงมาจนถึงพัทลุงมักถูกรุกรานและคุกคามจากพวกโจรสลัดมลายูอยู่เนือง ๆ (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2535 : 21) ชุมชนโบราณที่พะโคะหรือเมืองพิพิทลิ่งหังก็เช่นเดียวกัน ต้องประสบปัญหาจากการคุกคามของพวกโจรสลัดมลายู "พวกโจรสลัดยกกำลังเข้าปล้นตีเมืองพัทลุงหลายครั้งและทุกครั้งที่จะเข้าตีจะสามารถตีได้อย่างง่ายดายเพราะไม่มีกำแพงเมืองคูเมืองหรือปราการธรรมชาติอื่นใดป้องกันเลย" (สงขม สงเมือง. 2522 : 26) และคงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หัวเมืองพัทลุงต้องย้ายเมืองอยู่บ่อยครั้ง ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 22 ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองขึ้น อันเนื่องมาจากการค้าขายทางทะเล เป็นผลให้เกิดเมืองท่าใหม่ ๆ ขึ้น เช่นเมืองสงขลาที่บริเวณหัวเขาแดง เป็นต้น

1.3 การกล่าวถึงชุมชนโบราณบางแก้วหรือเมืองพัทลุง

ในตำนานโนราที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้านต่างพูดถึงที่มาของโนราว่าเกิดขึ้นครั้งแรกที่เมืองพัทลุงบางแก้ว ในสมัยที่พระยาสาयฟ้าพาดหรือท้าวโกสินทร์ กับนางศรีมาลาหรือนางอินทรภณีย์ ครองเมืองเช่นเดียวกับข้อวินิจฉัยเรื่องความเป็นมาของโนราของเยี่ยมอง สุรกิจบริหารและกัญญา จิตต์ธรรม (2527 : 19 - 31) ที่กล่าวว่าในระหว่าง พ.ศ. 1858 - 2051 เมืองพัทลุงที่บางแก้ว มีเจ้าเมืองชื่อพระยาสาयฟ้าพาดหรือท้าวโกสินทร์มีมเหสีชื่อ ศรีมาลา หรืออินทรภณีย์ มีลูกชายชื่อเทพสิงห และลูกหญิงชื่อนวลทองสำลีหรือศรีคงคา ดังปรากฏในตำนานโนราในรูปกลอน 4 ว่า

ก่อเกล้ากำเนิด	คราเกิดชาติรี
ปางหลังยังมี	เมื่อครั้งตั้งดิน
บิดาของเจ้า	ชื่อท่านท้าวโกสินทร์
มารดาอุพัน	ชื่อนางอินทรภณีย์
ครองเมืองพัทลุง	เป็นกรุงธานี
บุตรชายท่านมี	ชื่อศรีสิงหณ์
และ	
ฝ่ายข้างบิดวงศ์	ประทานให้เครื่อง
สำหรับเจ้าเมือง	เปลื้องให้ทันที
ตั้งแต่นั้นมา	เรียกว่าชาติรี
ประวัติว่ามี	เท่านั้นแหละหนา

นอกจากนี้ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ตั้งแต่ตำนานนางเลือดขาว ที่กล่าวว่านางเป็นผู้สร้างวัดเข็ชฌและเมืองพัทลุงที่บางแก้ว ดังความในตำนานนางเลือดขาวที่ปรากฏในพงศาวดารเมืองพัทลุง (2507 : 1 - 8)

ซึ่งหลวงศรีวราวัตร (พิมพ์ จันทโรจวงศ์) เป็นผู้เรียบเรียงขึ้นในราว พ.ศ. 2460 - 2461 ตอนหนึ่งสรุปได้ว่า ในกาลต่อมา कुमार กับนางเลือดขาวได้พาสมัครพรรคพวกเดินทางไปที่ศรีส้านบ้านพระเกิด โดย कुमार ขึ้นช้างพลายคชวิชัยมณฑล มีหมอเฒ่าแก่แก่นมั่นคงเป็นควาญ ส่วนนางเลือดขาวขี่ช้างพังตลับมีหมอเฒ่าสี่เทพเป็นควาญ เมื่อเดินทางไปถึงที่ซึ่งเป็นที่ขุมมิดก็ตั้งพักอยู่ ณ บางแก้ว (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) แต่นั้นมาก็เรียก कुमार นั้นว่า "พระยา" มีอำนาจและทรัพย์สมบัติข้าทาสบริวารมากขึ้นตามลำดับ พระยา कुमार กับนางเลือดขาวเป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากจึงได้สร้างพระพุทธรูป อุโบสถขึ้นไว้ที่วัดสทัง (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) ได้สร้างถาวรวัตถุไว้ที่วัดเขียนบางแก้ว (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) คือวิหารและพระพุทธรูปพร้อมทั้งได้สร้างจารึกไว้ในแผ่นทองคำด้วย ซึ่งความในเพลานางเลือดขาวก็กล่าวไว้ตรงกันว่า "อนึ่งครั้ง कुमार อยู่ ณ แม่น้ำพระเกิดพระศพนครตายานั้นไซ้รัก็กรีธาพลไปข้างหัวนอนทักษิณเมืองพระกรุงนครพาราณสีนั้นไซ้รัมิพบที่จะเป็นประโยชน์ กรีธาพลมาข้างอีสานเมืองพระเกิดนั้นก็ตั้งพลับพลาไป ณ บางแก้ว" (ชัยวุฒิ นิยะกุล, 2538 : 110) ส่วนความในตำนานตายายพราหมณ์จันทร์ ตำนานทวดสล้า ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว ก็มีสาระหลักในทำนองเดียวกัน ทั้ง 3 ตำนานกล่าวถึงตายายหรือตายายพราหมณ์จันทร์ว่าเป็นผู้อุปการะเลี้ยงดูเจ้าแม่อยู่หัว นางนวลทองสล้า ก่อนที่จะกลับสู่บ้านเมืองในภายหลัง ดังที่ วิชัย อินทวงศ์ (2524 : 19) กล่าวว่า

ตามประวัติของละครชาตรีนั้น เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับเรื่องราวของเจ้าแม่อยู่หัว และเจ้าหญิงนวลทองสล้ามีประเด็นที่น่าสนใจ พิจารณาหลายประการ เช่น ตัวเอกของเรื่องทั้ง 3 คน คือ เจ้าแม่อยู่หัว เจ้าหญิงนวลทองสล้า และพระเทพสิงห์ ต่างก็ถูกลงโทษเนรเทศออกจากเมืองด้วยการถูกลอยแพ และมีมูลเหตุเหมือนกัน คือ หลงระเหิงการร้ายว่า และแต่ละคนก็ถูกลอยแพไปนั้นต่างก็ไปขึ้นบก

ชาติซึ่งกันที่เกาะกะบัง หรือเกาะสีชัง ต่อมาทั้ง 3 คน ก็ได้รับ
อภัยโทษโปรดให้ไปรับกลับเข้าเมือง สนับสนุนการเล่นมโหรีราละคร-
ชาตรีกันต่อไป

กล่าวสำหรับชุมชนโบราณบางแก้วหรือเมืองพัทลุงที่บางแก้วนั้น ผู้วิจัย
ได้กล่าวไปบ้างแล้วในเรื่องที่มาและพัฒนาการของโนรา หากพิจารณาจากความ
ที่ปรากฏตามเพลานางเลือดขาวที่ว่า

"จับแต่ตั้งแต่แรกตั้งเมืองพัทลุง ครั้งเมื่อตั้งพระวัดเขียน วัดสทิงและ
วัดสทิงพระ คณะสามป่าแก้ว อนุโลมเป็นหัวเมืองสทิงพระ อนึ่ง
เมืองพัทลุงเมื่อแรกแต่เดิมนั้นสทิงพระเป็นเมืองกรุงสทิงพาราณสีและ
เจ้าพระยาณสทิงพระนั้นชื่อเจ้าพระยากรุงสทิงพาราณสี" (ชัยวุฒิ
พิยะกุล. 2538 : 107)

จากความในเพลานางเลือดขาว ชัยวุฒิ พริยะกุล (2538 : 103)
กล่าวไว้สรุปได้ว่า เมืองพัทลุงตั้งขึ้นพร้อมกับการสร้างพระพุทธรูป และ
พระมหาธาตุเจดีย์ วัดเขียน วัดสทิง (วัดสทิงใหญ่) (อำเภอเขาชัยสน
จังหวัดพัทลุง) วัดสทิงพระ (จะทิงพระ) อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา
ทั้งสามวัดรวมเรียกว่า คณะสามป่าแก้วหรือเป็นคณะป่าแก้ว ซึ่งเป็นการปกครอง
คณะสงฆ์ในหัวเมืองภาคใต้ที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ โดยผ่าน
ทางเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุงเมื่อแรกตั้งนั้นขึ้นกับเมืองสทิงพระ (เพราะ
ภายหลังได้ขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา โดยมีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นผู้ควบคุมดูแล
ในฐานะเมืองเอกทางปักษ์ใต้) ขณะนั้นเมืองสทิงพระมีชื่อเรียกว่า "กรุงสทิง-
พาราณสี" มีเจ้าเมืองชื่อว่า "เจ้าพระยากรุงสทิงพาราณสี" ซึ่งศรีศักร วัลลิโภดม
(2535 : 19) ก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า

ตำนานนางเลือดขาวซึ่งเป็นพงศาวดารเมืองพัทลุง นับได้ว่าเป็นเอกสาร
สำคัญที่รวมความเชื่อและเหตุการณ์บ้านเมืองที่จดบันทึกหรือบอกเล่าสืบทอด

กันมาช้านาน ระบุให้เห็นการเริ่มต้นและการสืบทอดของชุมชนบ้านเมือง
ในแถบนี้ค่อนข้างชัดเจนว่าเมืองสำคัญคือกรุงสทิงพารามลี มีกษัตริย์
ปกครองและที่ออกพระนามก็มีเจ้าพระยากรุงทองได้สร้างวัดพระธาตุและ
มหาธาตุเจดีย์ขึ้น ณ เมืองนี้ บ้านเมืองสืบทอดมาช้านาน สมัยหลังลงมา
เกิดเมืองใหม่ขึ้นทางชายฝั่งทะเลที่เป็นเขตจังหวัดพัทลุงปัจจุบัน คือ
บริเวณวัดเขียน ตำบลบางแก้ว โดยมีเจ้ากวมารและนางเลือดขาว
ผู้เป็นชายาสร้างขึ้น มีการสร้างวัดและพระธาตุเจดีย์เป็นที่เคารพสักการะ
ของผู้คน ในชั้นแรกเมืองที่วัดเขียนบางแก้วนี้เป็นบริวารขึ้นแก่เมือง
สทิงพารามลีบนเกาะใหญ่---

ดังได้กล่าวแล้วว่าชุมชนโบราณบางแก้วหรือเมืองพัทลุงที่บางแก้วในระยะ
แรก ๆ ก็คงขึ้นกับเมืองสทิงพระ เมื่อเมืองสทิงพระเสื่อมอำนาจลง เมืองพัทลุง
ที่บางแก้วจึงได้พัฒนาขึ้นเป็นเมืองที่สำคัญ มีอำนาจเหนือชุมชนบริเวณรอบลุ่ม-
ทะเลสาบสงขลา แต่ก็อยู่ภายใต้การปกครองดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะ
เมืองบริวารของนครศรีธรรมราชในระบบการปกครองแบบเมืองบริวาร 12
นักษัตร เมืองพัทลุงเป็นปีมะเส็ง ถิ่นตราฐเล็ก ครั้นอำนาจของอาณาจักรสุโขทัย
และกรุงศรีอยุธยาขยายลงมาในภาคใต้ "ในราวตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ 19
อาณาจักรนครศรีธรรมราชก็เสื่อมอำนาจลงถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร
อโยธยาหรือต่อมาคือ กรุงศรีอยุธยาในที่สุด" (ศรีคีกร วัลลิโกดม. 2521 : 42)
จึงได้ยกเมืองพัทลุงขึ้นเป็นเมืองตรีขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ยังอยู่ภายใต้
การควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะหัวเมืองเอกทางปักษ์ใต้ ปรากฏ
ในกฎหมาย พระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง พ.ศ. 1998 สมัยพระบรม-
ไตรโลกนารถแห่งกรุงศรีอยุธยาตอนหนึ่งว่า "ออกญาแก้ว เคารพพิไชยภักดีบดินทร์-
เดโชชัยพิริยะภาหะ ออกญาพัตะลุง เมืองตรีนนา 5000 ขึ้นปะแดงอินปญาซ้าย"
(สงบบ สิ่งเมือง. 2522 : 32) ส่วนชุมชนต่าง ๆ ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบ-
สงขลาที่พัฒนากำขึ้นจนเจริญรุ่งเรืองและเป็นเมืองบริเวณของเมืองพัทลุงในสมัย

กรุงศรีอยุธยา 8 เมือง และสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองพัทลุง
มีเมืองชั้น 7 เมือง ดังที่ชัยวุฒิ พิชะกุล (2538 : 150) กล่าวไว้สรุปได้ว่า
เมืองบริวารของพัทลุงทั้ง 8 เมืองสมัยกรุงศรีอยุธยาได้แก่ เมืองปะเหลียน
เมืองพะโต๊ะ เมืองสทิง เมืองศรีขันนา เมืองคย เมืองจะนะ และเมืองเทพา
จนกระทั่งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตน-
โกสินทร์ ปรากฏหลักฐานในจารึกวัดพระเชตุพนฯว่าเมืองพัทลุงมีเมืองชั้น 7 เมือง
ได้แก่ เมืองคชราช เมืองศรีขันนา เมืองปะเหลียน เมืองชรัต เมืองกำแพง-
เพชร เมืองสทิง เมืองพะโต๊ะ ดังกล่าวแล้ว

จึงได้กล่าวว่าการตั้งบ้านโนราและบ้านนอกอื่นที่เกี่ยวข้องกับโนราและพัฒนาการ
ของศิลปะการละเล่นชนิดนี้มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการและการเมืองการปกครองของ
ชุมชนหรือบ้านเมืองในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา เพียงแต่บ้านดังกล่าวเกิดขึ้น
และดำรงอยู่ในสถานการณ์ เงื่อนไข บริบทแวดล้อมทางสังคม และปัจจัยรองรับ
อีกรูปแบบหนึ่ง ไม่ใช่งานบันทึกประวัติศาสตร์หรือเหตุการณ์บ้านเมืองโดยตรง
อย่างไรก็ตามการศึกษาวิจัยบ้านโนราและบ้านนอกอื่นที่เกี่ยวข้องกับโนราทำให้
เราทราบว่าดินแดนที่เรียกว่าลุ่มทะเลสาบสงขลาทั้งฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก
มีชุมชนใหญ่ๆมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์กระจายอยู่ทั่วไป มีความหลากหลาย
ทั้งเผ่าพันธุ์ ศาสนา และชนบทรวมเนียมประเพณี ต่อเมื่อชุมชนใดมีความพร้อม
และมีปัจจัยต่าง ๆ เลือ่อำนวยก็พัฒนาขึ้นเป็นบ้านเมือง เป็นศูนย์รวมอำนาจใน
ทางการเมือง การปกครอง ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมดังเช่นเมืองสทิงพระ
หรือเมืองสทิงพาราณสีบนแผ่นดินบกที่เชื่อว่าการสร้างบ้านแปงเมืองอย่างน้อย
ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 เพราะพบร่องรอยของโบราณวัตถุสถานที่เนื่องด้วย
ศาสนาฮินดูและพุทธศาสนาหลายแห่งบนแนวสันทรายพร้อมด้วยสระน้ำขนาดใหญ่
เป็นจำนวนมาก โดยอิงอยู่กับอำนาจรัฐหรืออาณาจักรศรีวิชัยและตามพริ้งค์หรือ
นครศรีธรรมราช เป็นเมืองท่าค้าขายกับนานาชาติ ประมาณพุทธศตวรรษที่
15 - 18 เมืองสทิงพระจึงเริ่มเสื่อมอำนาจลงก็เกิดศูนย์กลางทางการเมือง
การปกครองแห่งใหม่ บนฝั่งทะเลสาบตะวันออกนั้นเชื่อว่าเป็นชุมชนโบราณพะโต๊ะ

หรือที่เรียกว่า "เมืองพะโคะ" แม้ว่าจะยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจนว่าเมืองพะโคะคือที่ตั้งของเมืองพัทลุงมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นหรือเป็นเพียงเมืองบริวารของเมืองพัทลุง แต่พระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ปกครองวัดพะโคะมีอำนาจในการเกณฑ์ผู้คนจากชุมชนต่าง ๆ มาต่อสู้ป้องกันการรุกรานของพวกโจรสลัดและศัตรูที่มาจากภายนอก รวมทั้งที่ดินที่เป็นชุมชนและที่กำกั้นตลอดจนป่าเขาบนแผ่นดินบกหรือคาบสมุทรสทิงพระเป็นกรรมสิทธิ์ของวัด ผู้คนที่ตั้งหลักแหล่งอาศัยล้วนเป็นข้าพระทั้งสิ้น ส่วนฝั่งทะเลสาบตะวันตกที่เป็นเขตจังหวัดพัทลุงปัจจุบัน บริเวณวัดเขียนบางแก้ว และเนินดินที่เรียกว่า "โคกเมือง" (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) เจ้าพระยาสุรสีห์และนางเลือดขาวผู้สืบสกุลมาจากตาสามโมบายเพชรแห่งเมือง "พระเกิด" (อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง) ได้มาสร้างเมืองพัทลุงขึ้นที่บางแก้ว พร้อมกับการสร้างพระพุทธรูปและพระมหาธาตุเจดีย์ที่วัดเขียน วัดสทิง และวัดสทิงพระ ระยะเริ่มต้นก็ยังขึ้นอยู่กับเมืองสทิงพระต่อเมื่อเมืองสทิงพระเสื่อมอำนาจลง เมืองพัทลุงที่บางแก้วจึงได้พัฒนาขึ้นเป็นเมืองสำคัญ มีอำนาจเหนือชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช ในฐานะเมืองหนึ่งในเมือง 12 นักชัตร เมื่ออำนาจของกรุงศรีอยุธยาแผ่ลงมาถึงภาคใต้ ก็ได้รวมเอาเมืองนครศรีธรรมราชเป็นหัวเมืองเอกของกรุงศรีอยุธยา ปกครองดูแลหัวเมืองภาคใต้ทั้งหมด และยกเมืองพัทลุงขึ้นเป็นเมืองตรีขึ้นตรงต่อกรุงศรีอยุธยาด้วยภัยของโจรสลัดมลายูที่กล่าวแล้วทำให้เมืองพัทลุงที่บางแก้วต้องย้ายศูนย์อำนาจไปปกครองที่อื่น ซึ่งอาจจะเป็นที่เมืองควนแคว ตำบลควนมะพร้าว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง และเมืองชัยบุรี อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมืองพัทลุงที่บางแก้วจึงหมดความสำคัญทางการเมืองการปกครองลงไป

อย่างไรก็ตามในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรากับการเมืองการปกครองของหัวเมืองต่าง ๆ ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะเมืองพัทลุง เมืองพะโคะ และเมืองสทิงพระโดยมองผ่านจากตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา เช่น

ตำนานทวดสำลี ตำนานดาชายพราหมณ์จันทร์ ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว ความในตำนานต่างกล่าวถึงโอรสธิดาที่ต้องพริตพรากจากเมืองด้วยสาเหตุต่าง ๆ แล้วไปมีชีวิตร้างหนึ่งอยู่บนเกาะใหญ่หรือแผ่นดินบก โดยแพไปติดเกาะกะซัง หรือเรือไปเกยหาดที่เกาะกะซัง หรือที่ท่าทอง (บ้านท่าคุระ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา) แล้วมีดาชายพราหมณ์จันทร์ เป็นผู้อุปการะเลี้ยงดู จนกระทั่งได้รับการให้อภิเษก หรือพระบิดาหรือพระมารดาต่างมารับกลับบ้านเมืองตน จากประเด็นดังกล่าวหากมองผ่านมิติของตำนานโนราห์ ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ เราก็มองเห็นระบบความสัมพันธ์ของชุมชนโนราห์หรือเมืองต่าง ๆ ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาหรือความสัมพันธ์ทางด้านการเมืองการปกครองที่มีเมืองสังขละหรือกรุงสทิงพาราณสีที่เป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ศาสนาและศิลปวัฒนธรรม ที่หัวเมืองต่าง ๆ ต้องขึ้นอยู่กับศูนย์กลางอำนาจแห่งนี้ เป็นระยะเวลาอันยาวนานแม้แต่โนราห์ก็ต้อง "จับระบำรำร่อนที่ดอนเกาะใหญ่" ต่อมาเมืองสังขละหรือกรุงสทิงพาราณสีเลื่อนอำนาจลงศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองการปกครองเปลี่ยนไปอยู่ที่แห่งใหม่ เช่นที่เมืองพัทลุงทางฝั่งทะเลตะวันตกของทะเลสาบสงขลา ด้วยเหตุดังกล่าวโนราห์จึง

รู้ถึงพ่อค้า	รับพาเข้าเมือง
ฝ่ายข้างปิตุรงค์	ประทานให้เครื่อง
สำหรับเจ้าเมือง	เปลือกให้ทันที
ตั้งแต่นั้นมา	เรียกว่าชาตรี
ประวัติน่ามี	ท่านแต่ละหน้า

2. ความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และชีวิตความเป็นอยู่

ดังได้กล่าวแล้วว่าโนรามิพัฒนาการที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การที่บ้านเมืองจะหันมาเอาใจใส่ทำนุบำรุง ศิลปวัฒนธรรมให้เจริญรุ่งเรือง ย่อมจะขึ้นอยู่กับสภาวะเศรษฐกิจ สังคม และ ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ได้สะท้อนให้เห็นสภาพและบทบาทของชุมชนในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา รวมทั้งการปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่นทั้งภายนอกและภายใน ดังที่ ผาสุข อินทรารุช. (2535 : 123) ได้กล่าวถึงการพบประติมากรรมรูปพระคเณศศิลา ที่อำเภอ สทิงพระ ซึ่งเป็นพระคเณศที่มีรูปแบบใกล้เคียงศิลปะอินเดียภาคเหนือสมัยคุปตะ ตอนหนึ่งว่า

พระคเณศองค์นี้ได้รับการกำหนดอายุโดยนักประวัติศาสตร์ศิลปะว่าอยู่ใน ช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 12 พระคเณศนั้นนอกจากจะเป็นเทพสำคัญ ของไศวนิกายแล้ว ยังเป็นเทพสำคัญที่นับถือกันในหมู่พ่อค้าชาวฮินดูที่ เดินทางไปค้าขายยังต่างแดน เนื่องจากมีคุณสมบัติเป็นเทพแห่งอุปสรรค หรือขจัดอุปสรรคให้การค้าขายประสบผลสมบูรณ์นั่นเอง จากการสำรวจ ทางโบราณคดีได้พบประติมากรรมรูปพระคเณศทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ ในหลายประเทศในดินแดนเอเชียอาคเนย์ในบริเวณที่เคยเป็นศูนย์กลาง การค้าหรือเมืองท่าโบราณ และในบริเวณคาบสมุทรภาคใต้ของไทยได้พบ พระคเณศที่เก่าแก่ที่สุดปรากฏบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ

จากการค้นพบรูปประติมากรรมพระคเณศดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า เมืองสทิงพระหรือชุมชนโบราณคาบสมุทรสทิงพระ และดินแดนบริเวณรอบลุ่ม ทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งที่ได้ติดต่อไปมาค้าขายกับชาวฮินดูมาเป็นเวลาช้านาน หรืออาจจะเป็นเมืองท่าหรือสถานที่พักสินค้าดังที่ยงยุทธ ชูแว่น (2529 : 29)

กล่าวถึงความสำคัญด้านเศรษฐกิจของชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาเอาไว้
ตอนหนึ่งว่า

บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาจัดได้ว่าเป็นเขตที่มีความสำคัญทางด้าน
เศรษฐกิจมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ดังที่เราทราบว่าในระยะแรกนั้น
เมืองสทิงพระเป็นเมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่งในภาคใต้ที่ได้ติดต่อค้าขายกับ
ต่างประเทศ ครั้นพอมมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 - 16 เมืองพัทลุง
ก็ได้เจริญขึ้นมาแทนเมืองสทิงพระที่เริ่มเสื่อมลงไป ในระยะดังกล่าว
ได้มีพ่อค้าชาวต่างชาติ (โดยเฉพาะชาวจีน) ได้เดินทางมาค้าขาย
ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากยิ่งขึ้น ดังนั้นเมืองท่าบนฝั่ง
ตะวันออกของคาบสมุทรมาลายูจึงได้มีบทบาทในกิจกรรมดังกล่าว

ความขัดแย้งสอดรับกับตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา
ในตอนเช้าชายน้อย (ขุนศรีศรีรักษา) และนางนวลทองสำลีได้เดินทางกลับบ้าน
เมืองของตนก็ได้อาศัยเรือสำเภาของพ่อค้าที่นำสินค้ามาขายในบริเวณนี้รวมทั้ง
การกล่าวถึงผู้คนหลายเชื้อชาติภาษาที่ได้แสดงความชื่นชมการรำโนราของตน ผู้คน
เหล่านั้นน่าจะมาร่วมชมรมและมีปฏิสัมพันธ์กัน在地ดินแดนบริเวณนี้ เนื่องด้วยการค้า
และการเผยแพร่ศาสนาทั้งศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา ดังความในตำนานโนรา
ตอนหนึ่งว่า "รู้ถึงพ่อค้า รับพาเข้าเมือง" และอีกสำนวนหนึ่งว่า

เล่นรำตามภาษา	ตามวิชาแม่สอนให้
เล่นรำพอจำได้	เจ้าเข้าไปเมืองอชกา
เล่นรำตามภาษา	ท้าวพระยามาหลงไหล
เงินจามพราหมณ์ข้าหลวง	ไททั้งปวงอ่อนน้าใจ
เงินจามพราหมณ์เทศไท	ฮ่อมหลงไหลในวิญญาณ

ในตำนานโนราที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ก็กล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า "เจ้าชายน้อยและพระมารดาได้ออกเที่ยวร่ำโนราจนเป็นที่หลงใหลของชาวบ้านและบรรดานายสำเภาที่เดินทางค้าขายไปมา ชาวการร่ำโนราของสองแม่ลูกล่องเรือไปจนถึงเมืองอัยกา พระอัยกาได้ขอให้นายสำเภาช่วยรับสองแม่ลูกเข้าเมือง"

เมืองท่าในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาได้มีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศมานานแล้ว ทั้งนี้เพราะบริเวณดังกล่าวมีท่าจอดเรือที่ดีและยังเป็นเขตที่มีทรัพยากรธรรมชาติหลายชนิดซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนบริเวณนี้ขยายตัวออกไปเป็นเมืองท่าที่สำคัญ มีบทบาททั้งในฐานะที่เป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าและเป็นแหล่งรวมสินค้าพื้นเมืองเพื่อระบายสินค้าสู่ตลาดต่างประเทศ "บริเวณแผ่นดินภายในคาบสมุทรซึ่งเป็นเขตที่มีป่าเขาปกคลุมนั้นมีผลผลิตจากป่าจำนวนหนึ่ง เช่น หวาย ไม้ไผ่ สมุนไพรรักษาไข้ งามช้าง เครื่องเทศ หนังสัตว์ เขาสัตว์ ฯลฯ ของพื้นเมืองเหล่านี้เป็นสินค้าที่พ่อค้าชาวจีนและอินเดียในคริสต์ศตวรรษแรก ๆ ต้องการเป็นอย่างยิ่ง" (ยงยุทธ ชูแว่น, 2529 : 10 - 11)

สำหรับการเดินทางเข้ามาติดต่อค้าขายกับเมืองท่าฝั่งตะวันตก คือเมืองพัทลุงที่บางแก้ว ก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นไปโดยสะดวก "เพราะได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ คือมีเกาะ (ซึ่งคือคาบสมุทรสทิงพระในปัจจุบัน) เป็นที่กำบังลม การเข้าออกก็สะดวก เพราะเข้าได้สองทางคือ เข้าทางปากน้ำสงขลาหรือเข้าทางระโนดก็ได้" (สมคิด ทองสง, 2535 - 2536 : 23) ในเรื่องความเป็นมาและอายุของทะเลสาบสงขลา เริงชัย ต้นสกุล (2535 - 2536 : 41 - 42) กล่าวไว้สรุปได้ว่าหลักฐานแผนที่ลึกลงไปถึง 300 ปีที่แล้วเมื่อ พ.ศ. 2229 (ค.ศ. 1686) สมัยที่ฝรั่งชาวฝรั่งเศสได้เดินทางเข้ามา และได้จัดทำแผนที่อาณาจักรสยามขึ้นในปี พ.ศ. 2229 แสดงให้เห็นถึงเกาะ Pulo Tantalam ยังแยกเป็นเกาะเล็ก เกาะน้อยจำนวน 5 เกาะด้วยกัน โดยมีเกาะใหญ่ที่สุดอยู่ทางเหนือของหมู่เกาะนอกฝั่งเมืองลิเกอร์ (Ligor) ออกไป มีชื่อในแผนที่ว่า 1. Goete Inficos และหมู่เกาะขนาดเล็กลงมาจำนวน 4 เกาะ อยู่ทางใต้ใกล้เมืองสงขลา จาก

หลักฐานดังกล่าวและหลักฐานการเดินทางเรือของ F.A Neale ผ่านเกาะ Tantalam เมื่อปี ค.ศ. 1840 (พ.ศ. 2383) โดยมีร่องน้ำระโนดเป็นเส้นทาง ซึ่งเรือขนาด 1400 ตัน สามารถผ่านได้ แต่ต่อมาในปี ค.ศ. 1874 (พ.ศ. 2417) ก็ปัดัน Warington Smyth ทดลองใช้เส้นทางดังกล่าวในลักษณะเดียวกันพบว่าไม่สามารถใช้ได้แล้วต้องอ้อมไปทางทะเลด้านตะวันออกของ Tantalam ซึ่งด้านใต้กลายเป็นเกาะใหญ่ (Kho Yai) แสดงว่าในช่วงเวลาดังกล่าวทะเลสาบสงขลายังมีลักษณะเป็นอ่าวขนาดใหญ่ติดต่อกับอ่าวไทย โดยมีเกาะขนาดใหญ่ขวางกั้นปากอ่าวอยู่ ทำให้อ่าวดังกล่าวมีลักษณะคล้ายแม่น้ำขนาดใหญ่ทอดตัวจากเมืองนครศรีธรรมราชเดิม ผ่านเมืองพัทลุงไปยังเมืองสงขลาทางด้านทิศใต้ ดังกล่าวแล้ว

ด้วยเหตุตั้งนั้นเมืองพัทลุงที่บางแก้ว จึงมีทำเลที่ตั้งเหมาะสมที่จะเป็นเมืองท่าค้าขายกับต่างประเทศเพราะอยู่ใกล้ทะเล ซึ่งได้พบหลักฐานที่เป็นสินค้าในสมัยนั้น ทั้งในบริเวณโคกเมืองบางแก้วและที่ตั้งอยู่ในทะเลสาบสงขลาตรงบริเวณเกาะหมาก หมู่เกาะสี่เกาะห้า และที่บริเวณหน้าอ่าวจงเก ตั้งแต่เครื่องสังคโลก เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ซ้อง ราชวงศ์เหม็ง ราชวงศ์เฉิงมากมาย สถานที่เหล่านี้คือเส้นทางการค้าที่เกี่ยวข้องกับเมืองพัทลุงในสมัยนั้น นอกจากนี้จะติดต่อกับชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบได้แล้ว เมืองพัทลุงที่บางแก้วยังสามารถติดต่อกับชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินอีกด้วย ดังที่ ชงยุทธ ชูวัน (2529 : 23) กล่าวว่า

ตัวเมืองตั้งอยู่ที่ปากแม่น้ำบางแก้ว (มีปัจจุบันเนินหินไปมากแล้ว) ซึ่งเกิดจากเทือกเขานครศรีธรรมราชทางทิศตะวันตกของทะเลสาบดังกล่าวแล้ว ดังนั้นเมืองพัทลุงจึงได้ใช้แม่น้ำสายนี้ติดต่อกับชุมชนที่อยู่ทางต้นน้ำได้ดี ดังที่ได้พบหลักฐานจากพวกเครื่องปั้นดินเผาทั้งของสมัยสุโขทัยและของจีนราชวงศ์ต่าง ๆ จำนวนหนึ่งตลอดทั้งสองฝั่งของแม่น้ำสายนี้ นอกจากนั้นเส้นทางดังกล่าวก็สามารถใช้ติดต่อกับเมืองปะเหลียนอันเป็นเมืองท่าโบราณทางฝั่งทะเลอันดามันได้อีกด้วย

กล่าวได้ว่าพื้นที่ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลานอกจากจะมีเมืองท่าที่ดีแล้วยังเป็นแหล่งที่มีสินค้าสำคัญเป็นที่ต้องการของตลาดหลายชนิด ซึ่งยังยกยชูแวน (2529 : 40 - 22) กล่าวไว้สรุปได้ว่า สินค้าดังกล่าวมี พริกไทย ดีบุก ริงนก ข้าวและของป่า เช่น สมุนไพร ไม้ไผ่ งาช้าง หนังสัตว์ เขาสัตว์ เป็นต้น พริกไทยเป็นสินค้าที่ตลาดต้องการมากได้รับการส่งเสริมให้ปลูกทั้งในปัตตานี สงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช สำหรับริงนกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากตามเกาะแก่งใหญ่น้อยในทะเลสาบสงขลาเป็นสินค้าสำคัญมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ดีบุกนั้นมีศูนย์การค้าแหล่งใหญ่ในภาคใต้อยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ส่วนข้าวก็เป็นสินค้าที่สำคัญยิ่งที่ผลิตได้ในเขตเมืองสงขลาและพัทลุง โดยเฉพาะเมืองพัทลุงซึ่งมีพื้นที่ราบเหมาะแก่การปลูกข้าวมากกว่าในเขตเมืองสงขลา ข้าวที่สงขลาส่งออกให้กับชาวต่างประเทศส่วนใหญ่จึงน่าจะมาจากเมืองพัทลุงดังกล่าวแล้ว

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าสภาพเศรษฐกิจของชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาขึ้นอยู่กับการค้าขายกับต่างประเทศเป็นปัจจัยสำคัญ และส่งผลต่อสภาพสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในบริเวณนี้ เพราะผลจากการค้าทำให้มีการอพยพของผู้คนเข้ามาอาศัยในบริเวณนี้เพิ่มมากขึ้น มีการผลิตสินค้ามากขึ้น ดังที่ ศรีศักร วัลลิโภดม (2535 : 21) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 ลงมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 22 ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมืองขึ้น อันเนื่องมาจากการค้าขายทางทะเลที่มีพ่อค้านานาชาติผ่านเข้ามา มีทั้งชาวเอเชียและชาวยุโรป ต่างก็ต้องการสถานที่เป็นเมืองท่าหรือสถานที่พักสินค้า เป็นเหตุให้เกิดเมืองท่าใหม่ ๆ ขึ้นหลายแห่ง รวมทั้งเมืองที่มีมาแล้วแต่เดิม เช่น นครศรีธรรมราช ปัตตานี และอื่น ๆ เมืองใหม่ที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ก็คือเมืองสงขลาที่บริเวณหัวเขาแดง บนเกาะใหญ่ เป็นเมืองที่พ่อค้าชาวอาหรับเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นสถานที่พักสินค้า แล้วต่อมา

ก็ได้รับการสนับสนุนจากพวกพ่อค้าชาวยุโรป เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา โปรตุเกส ให้เป็นเมืองท่า มีการสร้างป้อมปราการด้วยอิฐ และหินอย่างมั่นคงแข็งแรงขึ้น

กล่าวในเรื่องสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบ-สงขลา วิถีชีวิตของผู้คนในบริเวณนี้ก็เป็นไปในทางใกล้เคียงกับชุมชนอื่น ๆ ในภาคใต้นับแต่อดีตต่อเนื่องมาช้านาน ล้วนเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีการทำนา ทำประมงน้ำจืด ประมงน้ำกร่อย และประมงน้ำเค็มเป็นหลัก ดังที่ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2535 - 2536 : 57) กล่าวถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา "นับตั้งแต่รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ย้อนหลังไปสู่อดีต" ตอนหนึ่งว่า

ระยะเวลาช้านานนับได้หลายศตวรรษ แต่ปรากฏว่าวิถีดำเนินชีวิตของชาวบ้านบริเวณนี้ ส่วนใหญ่จะเปลี่ยนแปลงอย่างเชื่องช้า เช่น ความเชื่อ ความศรัทธาต่าง ๆ ของคนถิ่นนี้ไม่ว่าจะเป็นคนในต้นสมัยรัชกาลที่ 5 สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงสุโขทัยหรือสมัยศรีวิชัย ต่างก็เชื่อถือเรื่องโชคลาง เชื่อในอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติมีแตกต่างกัน การศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทั้งในด้านศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนวัตถุ และศาสนพิธี ส่วนใหญ่เป็นลักษณะเดียวกัน ต่างนิยมบำเพ็ญตนเป็นพุทธบูชาเพื่อหวังให้นานุญแบบเดียวกัน มีวิธีการผลิตและการบริโภคโดยอาศัยภูมิปัญญาและเทคโนโลยีพื้นบ้านแบบดั้งเดิมในลักษณะเดียวกัน มีการใช้หม้อดินหุงต้ม ใช้เขียนหมาก รับประทานขกหรือและนิยมกินหมากเหมือนกันตลอดช่วง มีการอาศัยหม้อตำแย ทำคลอดและบริบาลทารกในลักษณะเดียวกัน ปรากฏร่องรอยการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งวิถีคิด ค่านิยม โลกทัศน์ ประดิษฐ์กรรม ทั้งที่เป็นพฤติกรรมและมโนธรรมล้วนอยู่ในจารีตนิยมเดียวกัน มีประเพณีนิยมในการผูกญาติผูกมิตรและเป็นสังคมแบบเครือญาติเช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบริเวณ
รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่ง
เชื่อว่าธรรมชาติแม้มองไม่เห็นตัวตนแต่มีอำนาจเหนือคนสามารถบันดาลให้เกิดคุณ
และโทษแก่คนได้ เราเรียกความเชื่อเหล่านี้ว่า ลัทธิผีสังเทวดา (animism)
ความเชื่อพื้นฐานดังกล่าว อาจแบ่งออกได้ 3 ประเภท คือ ความเชื่อที่มนุษย์
มีต่อมนุษย์ ความเชื่อที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ ความเชื่อที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือ
ธรรมชาติ ความเชื่อดังกล่าว เช่น ความเชื่อและประเพณีเกี่ยวกับชีวิต
ความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ความเชื่อในผีเจ้าที่หรือเทวดาอารักษ์ ความเชื่อ
ในครุหมอบ ความเชื่อที่มนุษย์สามารถติดต่อกับดวงวิญญาณได้ ความเชื่อ
ว่าคำสาบานและแรงอธิษฐานเป็นความจริง ความเชื่อในกฎแห่งกรรมและภพหน้า
ว่ามีจริง เป็นต้น (พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข. 2525 :
110 - 127) กรณีความเชื่อในผีเจ้าที่หรือเทวดาอารักษ์รวมทั้งจิตวิญญาณที่มี
บุญญาธิการที่คอยปกป้องคุ้มครองสถานที่ต่าง ๆ ที่เรียกว่า "ทวด" หากเป็นผู้ชาย
เรียกว่า "เจ้าแม่" หากเป็นผู้หญิงอันเป็นความเชื่อที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ
เช่นเดียวกัน ผู้คนในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ต่างเคารพนับถือ
เทวดาอารักษ์และวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ในบริเวณนี้ เช่น ทวดเขาแดง ทวดเกาะขอม
ทวดนางเงือก เทวดาประจำเกาะสี่เกาะห้า เป็นต้น ดังปรากฏในบทกวีครุ
โนรา (บทเพลงโขน) ของโนราแปลก ชะนะบาล บ้านท่าแค ตอนหนึ่งว่า

ถิ่นฐานพ่อไม้แค
ทวดชัยสุริยวงศ์
ทวดบ้านแร่ทวดบ้านสวน
ช่างทองบ้านนางลาด
เข้ากราบบาทฝ่าละออง
ทวด เขากิ่งทวดวังเนียง
ศักดิ์สิทธิ์ทางฝ่ายเล

เหนือไพท่าแค ธิษทโละพันหงส์
แย่งองค์ส่งญานให้ท่านแลมา
ทวดหัวควนทวดบ้านยา
ขอร้องประกาศอาราธนา
จะไหว้ทวดโตทองวัดคูหา
ฟังเสียงลูกร้องประกาศหา
เทวาเกาะสี่เกาะห้า

ให้ถัดให้เคลื่อนเลื่อนกันมา

อย่าให้ล้าลาบสาบสูญ

เกาะหนูกะแมว

ลู่ข้างหว่างคองค

ไหว้เกาะแก้วเกาะขอ

จะไหว้เกาะราบไหว้เกาะกุน

ไหว้เกาะแก้วกัณธา

จะไหว้เกาะหนูกะแมว

หาเรือพ่อทูลกระหม่อมแก้ว

ลูกไหว้เกาะแก้วไหว้เกาะขอ

พระพายพัดพาสร้อย

ผมหมอลู่ข้างหว่างคองค

เกาะหมากปากขุนที่อยู่ฝ่ายท่า

อีกมาปากบางทวดแม่นางเรียม

ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์เข้ามาในภาคใต้ "การนับถือบูชา
ผีสงฆ์เทวดาก็ยังมีกว้างขวางและพิสดารยิ่งขึ้น เช่น มีเทพประจำท้องถิ่น (ดิน น้ำ
ลม ไฟ) คือมีเทพผู้รักษาสถานที่หรือสถิตีศาลที่ชาวภาคใต้เรียกว่า "บริถิว"
(จากสันสกฤตว่า ปาบริถิว" (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2529 : 478) เชื่อว่ามี
นางธรณีประจำผืนดิน มีนางมณีเมขลาเป็นเทพประจำสมุทร มีพระพายเป็นเทพ
แห่งลม มีพระเพลิงเป็นเทพแห่งไฟ เป็นต้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นความเชื่อ
ทางศาสนาแบบชาวบ้านหรือพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่เป็น "การผสมผสานระหว่าง
พุทธศาสนา ลัทธิพราหมณ์ และความเชื่อในเรื่องผีสงฆ์เทวดาจนเป็นระบบเดียวกัน"
(ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2527 : 34) ดังตัวอย่างที่ปรากฏในบทละครของโนรา
(บทเพลงโขน) ตอนหนึ่งว่า

ไหว้มนี่นาคพระศาสดา
ไหว้คุณศีลาพระบารมี
ครุฑยักข์ปีกขามาพญาบาล
ในจักรวาลทั่วแผ่นดินฟ้าครอบ
ท้าวเวสสุวรรณเจ้าบัญชา
พระนพพระเรียมจำเนียรนาค
ครุฑานาคีไหว้ฤาษีสัม
ไหว้พระอิศวรพ่อทองเนือนิล

พุกั้งอ้มมิ่งสิงฆาไหว้ลาจารย์
เวลาป่าจะนี้ไหว้พระคุณท่าน
พร้อมศัทรูหม่มมารขอให้หลบหลีกหนี
ไปทั่วทุกชั้นชั้นขอบในขอบพระโลกี
ไหว้ครุฑานาคีไหว้ฤาษีสัม
ไหว้ลายลักษณ์พระบาทองค์พระยาสม
ลูกนั่งไหว้บึงคมทุกเวลา
ท่านเป็นผู้ตั้งแผ่นดินตั้งแผ่นดินฟ้า

ตั้งแผ่นดินเท่าลูกหมากบัว

พ่อตั้งขนาดเอาไว้ก่อน

ตั้งดินตั้งฟ้าปาชะมัว

เซ็ดมอนตั้งไว้เมื่อภายหลัง

พระจันทร์รักษาในตอนค่ำคืน

ตั้งดวงอาทิตย์และดวงพระจันทร์

พ่อมาตั้งสิ้นตั้งสุด

พ่อตั้งหญิงคนชายคน

ต่อมาอาทิตย์และดวงพระจันทร์

ตั้งแผ่นดินฟ้ามันใหญ่เท่าใบบอน

แต่หญ้าเซ็ดมอนตั้งไว้เมื่อภายหลัง

พ่อได้ปลูกบัวนาปลูกบัวครึ่ง

ได้ตั้งดวงอาทิตย์ดวงพระจันทร์

พระอาทิตย์งามขึ้นเดินกลางวัน

สว่างขึ้นทั่วโลกโลกา

ตั้งพวกมนุษย์ไว้ได้หล้า

แต่มันเป็นพืชเป็นผลสืบต่อมา

ตั้งปั้งเดือนตั้งคืนวันถัดนั้นมา

3. ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนา และโบราณวัตถุสถาน

ชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาในอดีตก่อตัวมาตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ แล้วพัฒนาการเจริญรุ่งเรืองขึ้นในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ มีการติดต่อค้าขายกับอินเดียและรับวัฒนธรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาเข้ามาด้วย ดังปรากฏเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ พระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนาทั้งนิกายหินยานและมหานายจำนวนมากในบริเวณชุมชนโบราณ นอกจากนี้จะติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับอินเดียโดยตรงแล้ว ยังมีการติดต่อกับชุมชนร่วมสมัยในประเทศใกล้เคียง เช่น มาเลเซีย กัมพูชา อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ ตลอดจนได้ติดต่อค้าขายกับจีนด้วย

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2535 : 11) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการปกครองที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจ และศาสนา เอาไว้ตอนหนึ่งว่า

ศูนย์กลางการปกครองอาจดาบเกี่ยวกับศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและศาสนา โดยเฉพาะเมืองที่เคยเป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักรหรือสระในสมัยหนึ่ง และโดยเฉพาะในบริเวณคาบสมุทรมลายู ทั้งนี้เนื่องจากการค้าระหว่างประเทศ เป็นปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจที่พ่วงระบอบปกครองของรัฐแถบนี้ ตลอดมาในขณะที่เดิยวกันศาสนาและศาสนสถานที่สำคัญก็เป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ทุกรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไว้ เพื่อรักษาบารมีความเป็นรัฐผู้นำมาแต่โบราณกาล---

บทบาทของศาสนาในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังได้กล่าวแล้วว่าเมืองโบราณสทิงพระและดินแดนปริมณฑลโดยรอบทะเลสาบสงขลา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 - 18 ได้รับเอาวัฒนธรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์เข้าสู่วิถีชีวิตโดยผสมผสานกับลัทธิความเชื่อดั้งเดิมหรือลัทธิผีสงเทวดา และพุทธศาสนา เข้าด้วยกัน ศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาเจริญแพร่หลายบนคาบสมุทรสทิงพระมี 2 นิกาย คือ ไวษณพนิกาย ถิ่นนับถือองค์พระนารายณ์เป็นใหญ่ และไศวนิกาย ถิ่นนับถือองค์พระศิวะเป็นใหญ่ ศาสนาพราหมณ์นี้คงมีอยู่สืบมาจนถึงสมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นกลุ่มพราหมณ์ที่มีบทบาทสำคัญสืบเชื้อสายมาถึงปัจจุบัน (ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2531 : 47) ในช่วงสมัยศรีวิชัย เรื่องอ่านานั้นเป็นยุคที่พุทธศาสนาเถรวาทเข้ามาเจริญรุ่งเรือง ดังได้พบรูปเคารพเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาทเป็นจำนวนมากในคาบสมุทรสทิงพระและบริเวณใกล้เคียง เช่น พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระโพธิสัตว์ปีทมปาณี นางตารา ท้าวภูเวร พระพิมพ์ดินดิบ เป็นต้น ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 พุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์เผยแพร่เข้ามาและแผ่คลุมทั่วไปในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังที่ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (2531 : 48 - 49) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

พุทธศาสนาลังกาวงศ์ก็เข้ามาเจริญรุ่งเรืองชาวเมืองสร้างวัดวาอาราม
เจดีย์ วิหาร พระพุทธรูป ปรากฏอยู่ทั่วไปหมด เฉพาะที่มังก์กล่าวถึง
ไว้ในพระตำรา ก็เปลี่ยนว่าเมืองนคร เมืองพัทลุงและเมืองขึ้น คณะป่าแก้ว
มีถึง 290 วัด ในสมัยพระเพทราชา พ.ศ. 2442 ในตำราแผนที่ภาพ
เมืองนครศรีธรรมราช จ.ศ. 997¹ อันเป็นแผนที่แสดงกัลปนาวัดหัวเมือง
พัทลุง ซึ่งเขียนขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลายก็เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นชัดเจน
ว่าบนคาบสมุทรสทิงพระฝั่งตะวันออกมีวัดวาอาราม โบสถ์ วิหาร
เจดีย์ ตั้งเรียงรายนับร้อยตลอดแนวสันทรายชายทะเล

ตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ได้กล่าวถึงศาสนสถาน
และโบราณวัตถุสถานที่เกี่ยวเนื่องกับตำนานดังกล่าวในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
ไว้หลายอย่าง ดังปรากฏในตำนานนางเลือดขาวที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน
ในเรื่องคตินิยมในการสร้างวัด นอกจากนางเลือดขาวหรือเจ้าแม่อยู่หัวและ
เจ้าพระยา कुमारจะสร้างวัดเขียนบางแก้ว วัดสทิง และวัดสทิงพระแล้ว รัชวุฒิ
พิยะกุล (2525 : 59 - 60) ได้รวบรวมตำนานนางเลือดขาว จากคำบอกเล่า
ของชาวบ้านในท้องถิ่นพัทลุง พบว่าวัดที่นางเลือดขาวและเจ้าพระยา कुमार

¹ สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2523 : 111) ได้วิจัยเรื่องพุทธศาสนาแถบ
ลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยาได้สรุปไว้ว่าแผนที่ภาพเมือง
นครศรีธรรมราช สมัยอยุธยาซึ่งบอกชื่อวัดต่าง ๆ ที่ขึ้นต่อวัดพะโคะนั้น เขียนขึ้น
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช หลัง พ.ศ. 2223 ไม่ใช่ จ.ศ. 997
พ.ศ. 2158 สมัยสมเด็จพระเอกาทศรถตามที่หอสมุดแห่งชาติเขียนคำอธิบายไว้

ได้สร้างขึ้น ได้แก่ วัดนางหลง (อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) วัดหาดแก้ว หรือวัดพระพุทธไสยาสน์หรือวัดพระนอน (ปัจจุบันเป็นวัดร้าง อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) วัดป่าขอม (อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) วัดควนมะพร้าว (อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) วัดควนอบ (อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) วัดท่าคูระหรือวัดเจ้าแม่อยู่หัว (อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา) วัดสนามชัย (อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา) หรือวัดชะแม¹ (อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา) วัดเจดีย์งาม (อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา) วัดถรการาม (ปัจจุบันเป็นวัดร้าง อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา) วัดเหล่านี้มีหลักฐานทั้งทางเอกสาร โบราณวัตถุสถานที่ชี้ให้เห็นว่าสร้างขึ้นอย่างน้อยสมัยอยุธยา เช่น "วัดชะแม มีพระพุทธรูปปูนปั้น ศรีศักร วัลลิโถม กล่าวว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะอุทของ สร้างประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 วัดเจดีย์งาม มีพระมหาธาตุเจดีย์ ซึ่ง อนุวิทย์ เจริญศุภกุล ได้กำหนดอายุว่าอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 17 - 18 เป็นต้น" (ชัยวุฒิ พิยะกุล. 2538 : 214) นอกจากนี้ในตำนานนางเลื้อยชวายังกล่าวว่านางเลื้อยชว

¹ตามประวัติเจ้าแม่อยู่หัว วัดท่าคูระ ตำบลคลองวี อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ซึ่งเรียบเรียงโดยพระสมณิก สุวณฺโณ (สมณิก ระฆัง) (2527 : 12 - 13) กล่าวว่า วัดเจ้าแม่หรือวัดชะแม นั้น พระราชมารดาของพระหน่อ (เจ้าแม่อยู่หัว) ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องรำลึก และเป็นบุญกุศลต่อพระหน่อ ก่อนที่จะรีบกลับบ้านเมือง แล้วให้ชื่อว่า "วัดเจ้าแม่" (ตำบลดีหลวง อำเภอ สทิงพระ จังหวัดสงขลา) ภายหลังเสียงเพี้ยนเป็นวัดชะแม

และเจ้าพระยาสุรสีห์ได้ไปสร้างวัดไว้ในที่ต่าง ๆ เช่นวัดเจ้าแม่อยู่หัว (ตำบลแม่อยู่หัว อำเภอเข็ญใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช) วัดพระนางสร้าง (อำเภอกลาง จังหวัดภูเก็ต) วัดพระนางสร้างหรือวัดนางสร้าง (อำเภอท่าชะ จังหวัดชุมพร) วัดพระศรีสรรเพชญ์หรือวัดพระพุทธรูปสิงห์ (ตำบลนาโง่งเหนือ อำเภอนาโง่ง จังหวัดตรัง) เป็นต้น มีข้อน่าสังเกตว่า วัดเหล่านี้นางเลียดชาวและเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นผู้สร้างหรือปฏิสังขรณ์จริง ๆ กับที่เล่าว่าเป็นผู้สร้างเรื่องราวเหล่านี้อาจจะมาจากอิทธิพลทางการเมือง การปกครองหรือการแพร่กระจายทางด้านศาสนาและวัฒนธรรม เพราะในสมัยกรุงศรีอยุธยาขึ้นหัวเมืองสทิงพระและเมืองพัทลุง เป็นแหล่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ มีการจัดแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 4 คณะได้แก่ คณะป่าแก้ว คณะการาม คณะกาชาติ และคณะกาเดิม ตามแบบอย่างของเมืองนครศรีธรรมราช โดยมีศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สำคัญ 2 แห่ง คือวัดพะโคะเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาฝั่งตะวันออกของทะเลสาบ ส่วนฝั่งตะวันตกมีวัดเข็ญบางแก้ว นอกจากนี้เพลานางเลียดชาวยังชี้ให้เห็นว่า วัดเข็ญบางแก้ว วัดสทิง เป็นศูนย์กลางการปกครองคณะสงฆ์ที่สำคัญแห่งหนึ่งในภาคใต้ มีวัดในหัวเมืองนครศรีธรรมราช เมืองตรัง เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง ขึ้นกับคณะป่าแก้วเมืองพัทลุง จำนวน 298 วัด แต่ปรากฏชื่อในเพลานางเลียดชาว จำนวน 24 วัด (ชัชวาลย์ พิชะกุล. 2538 : 172 - 173) วัดต่าง ๆ ที่กล่าวว่านางเลียดชาวและเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นผู้สร้างจึงน่าจะมึนัยสัมพันธ์กับการปกครองดูแลวัดและสถาบันสงฆ์คณะป่าแก้วหัวเมืองพัทลุง ดังกล่าวแล้ว ส่วนศาสนสถานและโบราณวัตถุสถาน ที่สัมพันธ์กับตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราที่เจ้านางกล่าว ได้แก่ โศกขุนทา เขื่อนขุนตาเมืองสทิงพระ และวัดจะทิ้งพระ เมืองพะโคะวัดพะโคะและพระพุทธรูปทวดสำลี วัดท่าคุระและพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัว เมืองสทิงและวัดสทิง เมืองพัทลุง (บางแก้ว) และวัดเข็ญบางแก้ว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 โคกขุนทาศ เป็นเนินดินหรือโคกสูง¹ กว้างประมาณ 1ไร่เศษ อยู่ในหมู่ที่ 5 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร ชาวบ้านตำบลท่าแค เชื่อกันว่าบริเวณโคกหรือเนินดินแห่งนี้เป็นสถานที่ที่ขุนศรีศรีทศพรสำคัญของโนรา ใช้เป็นที่ฝึกหัดศิษย์ให้รำโนราหรือโรงรำของขุนศรีศรีทศพร ชาวบ้านบางคนเล่าว่า ในช่วงชีวิตที่ตัวเองยังเป็นเด็กได้เคยเห็นเสาไม้ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเสาโรงโนรา จากข้อวินิจฉัยของทนาย (2508 : 7 - 31) กล่าวถึงขุนศรีศรีทศพรสรุปได้ว่า เจ้าชายทองอุ้มหรือทองโอ ซึ่งเป็นบุตรของเจ้านครชั้นผู้น้อยที่เป็นเชื้อสายมาจากคชรัฐและตั้งบ้านเมืองอยู่บริเวณท่าแคเกิดได้เสียดกับเจ้าหญิงศรีคงคาหรือศิริคงคา (นางนวลทองสำลี) แห่งเมืองพิจิตร (บางแก้ว) โดยมีได้ทูลขอให้ถูกต้องตามประเพณีจนในที่สุดนางศรีคงคาตั้งครุภัณฑ์ขึ้นมา เจ้าทองอุ้มก็ไม่กล้าจะทูลขออย่าง เป็นทางการ ส่วนเจ้าหญิงศรีคงคาก็ไม่กล้าทูลพระบิดาเช่นเดียวกัน เมื่อความทราบถึงเจ้าเมืองพิจิตรจึงลงโทษด้วยการเนรเทศลอยแพทั้งสององค์ก็พร้อมกับ เจ้าพี่คือพระเทพสิงหนร เพราะมิได้ทรงใฝ่พระทัยในการปกครองมิวันแต่หลงคิดประกอบการฟ้อนรำ แพของนางศรีคงคาลอยไปติดที่เกาะสี่สี่งษ์ (เกาะกะซิง) ในทะเลสาบสงขลา ณ ที่นั้นนางศรีคงคาได้ประสูติโอรสชื่อ เจ้าชายราม นางได้ฝึกให้ เจ้าชายรามรำโนราจนชำนาญและต่อมานางได้รับนิรโทษกรรมจากพระบิดา เจ้าชายรามก็ได้รับตำแหน่งเป็นขุนศรีศรีทศพร พระอัยกาโปรดให้ไปตั้งบ้านเมือง

¹ ปัจจุบันสถานที่ที่เรียกว่าโคกขุนทาศ ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัยและ โรงงานแปรรูปไม้ของเอกชน

อยู่ที่ท่าแคพร้อมด้วยเจ้าทองอู่ ที่บ้านท่าแคนั้นเองขุนศรีศรัทธาได้ตั้งโรงโนราผีกหัดศิษย์ตรงบริเวณที่เรียกว่า "โคกขุนทา" ในปัจจุบัน จึงทำให้โนราในตำบลท่าแค ได้มีสืบทอดกันมาทุกวันนี้ คำว่า "ขุนศรีศรัทธา" หรือ "ขุนศรัทธา" หรือ "ขุนทา" ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าควรเป็นชื่อตำแหน่งเพราะได้มีการออกชื่อขุนศรัทธาหลายคน ที่เป็นครูของโนรา โดยคณะโนราและชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้สืบทอดการรำโนราต่อ ๆ กันมา ดังปรากฏในบทกวีศครูของคณะโนราในตำบลท่าแคและโนราคณะอื่น ๆ ซึ่งอาจปรับเปลี่ยนไปตามความเหมาะสม ตัวอย่างเช่น

ครั้นลงถึงโรงลูกจะขอไหว้คุณ	หาหรือพ่อขุนศรัทธา ¹
ศรัทธาแยม ศรัทธาราม	โถมงาม เบิกหน้าบายตา
ศรัทธาแยม ศรัทธาขี้	เอ็นดูลูกนุ้ยทูลหัวอา
จึงเต็มเริ่มมา	แม่ศรีคงดา ² เป็นครูต้น
ลูกข้ามไม้รอด	ลูกจะก้มลอดก็ไม่พัน
แม่ศรีคงดาเป็นครูต้น	มารดาศรัทธาท่าแค
ทองอู่คู่เกล้า	มาเป็นคนเฝ้าคนแก่

¹ คำว่าขุนศรัทธาหรือขุนศรีศรัทธานั้น มีผู้ให้ความหมายและกล่าวถึงจำนวนบุคคลที่เป็นขุนศรีศรัทธา เอาไว้อีกว่า คำว่า ศรัทธา แปลว่า แบบฉบับ หรือครูก็ได้ ขุนศรัทธามีหลายคน เช่น ขุนศรัทธาท่าแค (คนแรก) ขุนศรัทธา (แยม) ขุนศรัทธา (ขี้) ขุนศรัทธา (ราม) ขุนศรัทธา (บ้านนาเขือ) และขุนศรัทธาเมืองตรัง (ภิญโญ จิตต์ธรรม, 2508 : 30) ส่วนโนราแปลก ชนะบาลบ้านท่าแค กล่าวว่ามี ศรัทธาเทพ (ศรัทธาท่าแค) ศรัทธาแยม ศรัทธาราม ศรัทธาเภา

² แม่ศรีคงดานั้นบางส่วนในบทกวีศครูออกเสียงเป็นศรีมาลา

มารดาศรัทธาท่านใด
ถ้าพ่อสมัครักลูกจริง
น้องแต่พ่อเทพสิงห

น้องแต่พระเทพสิงห
วันนี้ลวยสิงอวยพร
ได้สอนสืบสืบกันมา

2.2 เชื่อนขุนทา ตั้งอยู่ในบริเวณวัดท่าแคด้านทิศใต้ หมู่ที่ 5 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง คำว่า "เชื่อน" หมายถึงสถานที่ที่เก็บรักษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่บรรจุอัฐิหรือเถ้าถ่านของบุคคลสำคัญ ซึ่งในที่นี้หมายถึงอัฐิของขุนศรีศรัทธา ต่อมาในปี พ.ศ. 2514 พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร ทรงสร้างรูปปั้นขุนศรีศรัทธาและพรานบุญ แล้วสร้างศาลาตรงบริเวณ เชื่อนขุนทานำรูปปั้นไปประดิษฐานไว้เป็นอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ของขุนศรีศรัทธา

นอกจากสถานที่ที่กล่าวมาแล้วยังพบว่ามีสถานที่อื่น ๆ ที่เป็นตำนานสถานที่หรือนิทานท้องถิ่นในเขตตำบลท่าแคและตำบลใกล้เคียงที่เกี่ยวข้องกับโนรา เช่น ที่ขุนทาหรือหลักขุนทา (วัดท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) วัดอภยารามหรือวัดไผ่ ที่ชาวบ้านเชื่อว่าขุนศรีศรัทธารามเป็นผู้สร้างไว้ที่ศพนางพระยาที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่ฝังพระศพนางเลือดขาว (หมู่ที่ 6 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง) บ้านโหละพันหงส์ บ้านชัยสุริยวงศ์ หรือเกาะชัยสุริยวงศ์ บ้านทัพเงิงช้าง วัดนาโถ้ว ในเขตตำบลท่าแค ก็มีตำนานบอกเล่าที่เกี่ยวข้องกับโนรา ผู้วิจัยมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่าในพื้นที่เขตรอยต่อหมู่ที่ 3 หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 7 ตำบลท่ามัทรี ตำบลร่มเมือง ตำบลตำนาน อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เช่นบ้านน้ำเลือด บ้านสวนศฟ บ้านนาโถ้ว บ้านโตรีะ ชาวบ้านต่างมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโนรา มีการรำนโนราโรงครูอย่างหนาแน่นในช่วงเดือนหกถึงเดือนเก้าของทุกปีเช่นเดียวกับตำบลท่าแค ผู้ประกอบพิธีกรรมก็มักเป็นกลุ่มบุคคลเดียวกันหรือต่างไปร่วมในการรำนโนราโรงครูซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะการรำนโนราโรงครูใหญ่วัดท่าแคอันแสดงให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติในเขตวัฒนธรรมหรือกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกัน (พิทยา บุษราวัฒน์, 2535 : 60 - 61)

2.3 เมืองสทิงพระและวัดจะทังพระ (วัดสทิงพระมหาธาตุ)

เมืองสทิงพระคือบริเวณที่เรียกว่า "ในเมือง" ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนในเมือง ในหมู่ที่ 5 บ้านจะทังพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา หรือตามพิกัดภูมิศาสตร์ เส้นรุ้ง 7 องศา 28 ลิปดา 35 ฟิลิปดาเหนือ และเส้นแวง 100 องศา 26 ลิปดา 20 ฟิลิปดาตะวันออก ปัจจุบันยังปรากฏร่องรอยของคูน้ำคันดิน และซากโบราณสถานจำนวนมากที่แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีต ลักษณะของตัวเมืองมีรูปแบบแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า มีกำแพงและคูเมืองล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน มีขนาดดังนี้ทิศเหนือกว้าง 280 เมตร ด้านทิศใต้กว้าง 275 เมตร ด้านทิศตะวันออกกว้าง 270 เมตร และด้านทิศตะวันตกกว้าง 305 เมตร ส่วนคูเมืองนั้น ด้านทิศใต้กว้าง 12 เมตร ด้านทิศเหนือกว้าง 17 เมตร ด้านทิศตะวันออกกว้าง 20 เมตร ทิศตะวันตกกว้าง 23 เมตร หากพิจารณาขนาดของเมืองแล้วเชื่อว่าเดิมคงจะเป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตัวเมืองตั้งอยู่ห่างจากทะเลอ่าวไทย ประมาณ 500 เมตรและห่างจากทะเลสาบสงขลาประมาณ 3500 เมตร (ชัยวุฒิ พิชะกุล. 2538 : 90 - 92)

เมืองสทิงพระนั้นปรากฏความตามเพลนางเลือดขาวว่า "จับเดิมแต่แรกตั้งเมืองพัทลุงเมื่อครั้งตั้งพระวัดเขียน วัดสทิง และ สทิงพระ อนึ่งเมืองพัทลุงเมื่อแรกแต่เดิมนั้นสทิงพระเป็นเมืองกรุงสทิง พาราณสี แลเจ้าพระยาสทิงพระนั้นชื่อเจ้าพระยากรุงสทิงพาราณสี"

ความในเพลนางเลือดขาวนั้นบอกให้ทราบว่า เมืองสทิงพระนั้น เดิมเรียกว่า "กรุงสทิงพาราณสี" คำว่า "พาราณสี" เป็นชื่อที่ได้รับอิทธิพล วัฒนธรรมอินเดียและเป็นเมืองสำคัญเปรียบประหนึ่งกรุงพาราณสีของอินเดีย มี เจ้าเมืองปกครองชื่อว่า "เจ้าพระยากรุงสทิงพาราณสี" (เจ้าพระยากรุงทอง) (ชัยวุฒิ พิชะกุล. 2538 : 93) จากหลักฐานเอกสารและหลักฐานทางด้าน

โบราณคดีทำให้สันนิษฐานได้ว่าเมืองสทิงพระหรือกรุงสทิงพาราณสี " เป็นเมืองท่าแห่งหนึ่งอยู่บนแหลมมลายูด้านอ่าวไทย ชื่อ "ชือ" (Chih - u) ซึ่งแปลว่าประเทศดินแดง (The Red - Earth Land) ซึ่งต่อมาภายหลังจีนเรียก "จี - โล - ตึง" (Jih - lo - ting)" (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2531 : 43) ดังที่ผาสูช อินทราวุธ (2535 : 118) กล่าวว่า

ชุมชนโบราณเหล่านี้เจริญรุ่งเรืองในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ มีการติดต่อค้าขายกับอินเดีย และรับวัฒนธรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาเข้ามาด้วย ดังปรากฏเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ พระพุทธรูป และพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนาทั้งนิกายหินยานและมหายานจำนวนมาก ในบริเวณแหล่งโบราณคดีดังกล่าว (เมื่ออายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 18)

ความข้อนี้สอดคล้องกับหลักฐานในรายงานการขุดค้นทางโบราณคดีของกองโบราณคดี กรมศิลปากร เกี่ยวกับชุมชนแรกเริ่มสมัยประวัติศาสตร์ในคาบสมุทรสทิงพระ ปี พ.ศ. 2522 ดังที่ชราพงษ์ ศรีสุชาติ (2528 : 49) ได้สรุปรายงานไว้ว่า

ภายในตัวชุมชนโบราณสทิงพระนั้น เฉพาะที่ขุดค้นจำนวนทั้ง 4 หลุมนั้น ได้พบหลักฐานที่บ่งบอกว่าเจ้าของวัฒนธรรมนี้เป็นชุมชนโบราณสมัยพุทธศตวรรษที่ 15 - 18 มากกว่ายุคก่อนหน้านั้น แต่การพบหลักฐานที่กำหนดอายุได้แน่ชัดถึงพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 ตามการรับอิทธิพลทั้งของจีนและอินเดีย (เครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ถัง และอักษรปัลลวะ "เก" บนภาชนะดินเผา) ย่อมแสดงว่าดินแดนคาบสมุทรสทิงพระสมัยชุมชนเกษตรกรรมยุค ๆ แรก ๆ (Pastorial) ได้รับอิทธิพลสมัยประวัติศาสตร์จากอินเดียและจีน ไม่ว่าจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม

มาตั้งแต่ไม่น้อยกว่าพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 และมีการเข้าอยู่อาศัย ตั้งชุมชน เติบโตต่อเนื่องมาเจริญรุ่งเรืองเป็นชุมชนเมืองโดยแท้จริง ในพุทธศตวรรษที่ 15 - 18 ตามลำดับ

จึงกล่าวได้ว่าเมืองสทิงพระหรือกรุงสทิงพาราณสี เป็นเมืองที่เก่าแก่ที่สุดในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาและมีอำนาจการปกครองชุมชนต่าง ๆ ในบริเวณนี้ มาตั้งแต่สมัยศรีวิชัยและสมัยตามพรลิงค์ เป็นเมืองท่าหรือศูนย์กลางสำคัญสำหรับพ่อค้าชาวฮินดูและชาวจีน การติดต่อกับชุมชนร่วมสมัยในประเทศใกล้เคียง ชุมชนร่วมสมัยในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ชุมชนร่วมสมัยในชวาภาคกลาง และ "ยัง เป็นศูนย์กลางสำคัญในการส่งออกภาชนะดินเผาประเภทหม้อคุณที่ผลิตจากแหล่งโบราณคดีปะโอไปขายยังสุมาตรา ชวา และไปถึงฟิลิปปินส์อีกด้วย" (ผาสุข อินทรารุช. 2535 : 125)

ดังได้กล่าวแล้วว่าอำนาจทางด้านการเมืองการปกครองนั้นเชื่อว่าเมืองสทิงพระหรือกรุงสทิงพาราณสี เป็นเมืองหนึ่งที่อยู่ภายใต้อำนาจรัฐศรีวิชัย ครั้นรัฐศรีวิชัยเสื่อมอำนาจลงประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 โดยมีอาณาจักรตามพรลิงค์หรือต่อมาคือเมืองนครศรีธรรมราชกลายเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ เมืองสทิงพระหรือกรุงสทิงพาราณสีก็ยังคงตกอยู่ในอำนาจของอาณาจักรตามพรลิงค์หรือเมืองนครศรีธรรมราช เพียงแต่มีอิสระในการปกครองชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ครั้นเมืองสทิงพระหรือกรุงสทิงพาราณสีเสื่อมอำนาจลงเมืองพัทลุงทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา ก็พัฒนาขึ้นมาเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาแทนเมืองสทิงพระหรือกรุงสทิงพาราณสี และเป็นบริวารของเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่ง "เป็นผู้นำทางการเมืองในเมืองในดินแดนคาบสมุทรมาเลย์ โดยมีเมืองขึ้น 12 เมืองเรียกว่า เมืองสิบสองนักษัตร" (ขงยูกท ชูแฉ่น. 2529 : 19) ดังกล่าวแล้ว

ส่วนวัดจะทิ้งพระ (วัดสทิงพระมหาธาตุ) ซึ่งถือได้ว่าเป็นวัดประจำเมืองสทิงพระหรือกรุงสทิงพาราณสีนั้น ตั้งอยู่ตรงกันข้ามกับคูเมืองสทิงพระด้านทิศใต้ ในหมู่ที่ 4 ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ห่างจากที่ว่าการ

อำเภอสังขละบุรีไปทางทิศเหนือประมาณ 200 เมตร ความในเพลานางเลือดขาว กล่าวถึงการสร้างวัดเข็ญ วัดสัง และวัดสังฆประอันเป็นวัดของคณะป่าแก้ว และเจ้าพระยากรุงทองแห่งกรุงศรีอยุธยาเป็นผู้สร้างพระมหาธาตุเจดีย์ขึ้นทั้ง 3 วัดเช่นเดียวกัน ดังความในเพลานางเลือดขาวถนัดหนึ่งว่า "ครั้นวันพฤหัสบดี เดือนแปด ขึ้น 5 ค่ำ กุณเอกศก จึงเจ้าพระยากรุงทอง ๗ สกิง ทำพระมหาธาตุ ๗ สกิงบริบูรณ์พร้อมกันทั้งสามอาราม แลก่อเป็นเขตขณทั้งสามอารามนั้นแล้ว" (ชัชวาลิ พิชะกุล. 2538 : 116) ส่วนอายุสมัยของพระมหาธาตุเจดีย์วัดสังฆประนั้น นักโบราณคดีมีความเห็นว่ามีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ดังที่อนุวิทย์ เจริญศุกกุล (2525 : 205 - 206) กล่าวไว้สรุปได้ว่า พระมหาธาตุเจดีย์วัดสังฆประมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 เพราะเป็นกลุ่มเจดีย์ทรงกลมที่เกิดขึ้นเมื่อพุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้เข้ามาเผยแพร่ในภาคใต้ของประเทศไทย โดยทั่วไปจะใช้ชื่อกระมังขนาด"ใหญ่เป็นหลัก ใช้ฐาน 2 แบบคือ เจดีย์ทรงกลมบนฐานกากบาท เช่น พระมหาธาตุเจดีย์วัดสังฆประกับเจดีย์ทรงกลมฐานจตุรัส เช่น พระมหาธาตุเจดีย์วัดพะโคะ เป็นต้น ลักษณะสถาปัตยกรรมของพระมหาธาตุเจดีย์วัดสังฆประนั้น ชัชวาลิ พิชะกุล (2527 : 167) อธิบายไว้ว่า

ลักษณะพระมหาธาตุเจดีย์ เป็นเจดีย์ที่ก่อด้วยอิฐดินเผาปะการังถือปูน ฐานเดิมก่อด้วยอิฐดินแบบไม่มีแบบ เป็นรูปสี่เหลี่ยมมีเสาหลอกแบ่ง เป็นช่อง ๆ ต่อมาในสมัยอยุธยาได้ก่อฐานเพิ่มเติมเป็นแบบย่อมุมไม้ยี่สิบ มีชั้นพระโด่งแหลมทั้ง 4 ทิศ อิทธิพลศิลปะโกธิคของชาวตะวันตกซึ่งเข้ามาแพร่ในอาณาจักรไทยตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199 - พ.ศ. 2231) แต่ไม่มีบัลลังก์ เสามหาดตั้งบนคอระฆัง ระหว่างเสามะหาดมีรูปสาวกปูนปั้นนูนต่ำ จำนวน 16 องค์ ต่อขึ้นไป เป็นปล้องโฉนและยอดเจดีย์ พระมหาธาตุเจดีย์ สูงจากฐานถึงยอด 20 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 6 เมตร ฐานกว้าง 17 เมตร

นอกจากพระมหาธาตุเจดีย์แล้วภายในวัดสทิงพระยังมีโบราณวัตถุสถานอื่น ๆ อีก เช่น เจดีย์ข้างวิหารพระนอน องค์ระฆังแบบโอดว่า อิทธิพลศิลปะลังกา วิหารพ่อเฒ่านอนหรือวิหารพระพุทธรูปไสยาสน์ภายในวิหารมีพระนอนหรือพระพุทธรูปไสยาสน์ 1 องค์ ขนาดยาว 14 เมตร สูง 2 เมตร ศิลปะสมัยอยุธยา ชาวบ้านเรียกว่า "พ่อเฒ่านอน" หอระฆัง ก่อด้วยอิฐถือปูนสร้างราวสมัยรัชกาลที่ 5 สูง 9 เมตร ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ 3 เมตร กำแพงวัดก่อด้วยอิฐถือปูน พระครูวิจารณ์ศีลคุณ (ชู) สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2435 - พ.ศ. 2437 โดยซื้ออิฐเก่าจากเมืองสทิงพระมาใช้ในการก่อสร้างปัจจุบันได้รับการบูรณะใหม่หมดแล้ว (ชัยวุฒิ พิยะกุล. 2527 : 168 - 169)

2.4 เมืองพะโคะและวัดพะโคะและพระพุทธรูปทวดสำลี เมืองพะโคะหรือเมืองพัทลุงสิงห์ ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 6 ตำบลชุมพล อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ห่างจากที่ว่าการอำเภอสทิงพระไปทางทิศเหนือประมาณ 15 กิโลเมตร ซึ่งได้แก่บริเวณแหล่งที่ตั้งวัดพะโคะ เขาพะโคะ บริเวณเขาคูหา (เขาโคหา) ซึ่งบริเวณเหล่านี้อยู่ห่างกันในรัศมีประมาณ 1 กิโลเมตร หรือตามพิกัดภูมิศาสตร์ เส้นรุ้ง 7 องศา 36 ลิปดา 15 พิลิปดาเหนือ และเส้นแวง 100 องศา 23 ลิปดา 40 ลิปดาตะวันออก จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีของชุมชนโบราณสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในบริเวณคาบสมุทรสทิงพระที่ปรากฏวัดพะโคะของกองโบราณคดี กรมศิลปากร ปี พ.ศ. 2522 ซึ่งธราพงศ์ ศรีสุชาติ (2528 : 39 - 41) นำมากล่าวไว้สรุปได้ว่า บริเวณเหล่านี้มีสภาพเป็นเนินเขาลูกโดดเดี่ยว ๆ จึงแตกต่างไปจากแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ในคาบสมุทรสทิงพระซึ่งมักตั้งอยู่บนแนวสันทราย หรือโคกกลางทุ่งนา เนินเขาพะโคะเป็นเนินเขาหินกรวดมนมีลักษณะลาดลง ไม่สูงชันมากนัก เป็นที่ตั้งของวัดพะโคะ ห่างออกไปทางทิศเหนือประมาณ 500 เมตร มีเนินเขาเดี่ยว ๆ อีกลูกหนึ่ง คือ เนินเขาคูหาเป็นเขาหินทราย สูงประมาณ 10 - 20 เมตร มีพื้นที่โดยรอบเป็นทุ่งนาและป่าละเมาะและ "พัง" ขนาดใหญ่ทางด้านตะวันออกของเนินเขา พังแห่งนี้เรียก

ชื่อว่า "พืงพระ" เป็นรูปสี่เหลี่ยม ขนาดประมาณ 300 x 300 เมตร นับเป็นพืงใหญ่ที่สุดที่สำรวจพบในคาบสมุทรมหานคร เนินเขาคูหาปรากฏลักษณะของถ้ำ 2 ถ้ำ ลานหน้าถ้ำสูงจากพื้นดินประมาณ 1 - 2 เมตร อยู่ตรงกับบริเวณพืงพระ ถ้ำทั้งสองห่างกันประมาณ 10 เมตร และบริเวณด้านหน้าถ้ำพบแท่นหินโยนิ (ฐานเสียบศิวลึงค์) รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ ลักษณะของถ้ำ ถ้ำแรกมีทางเข้าเป็นรูปโค้ง สูงประมาณ 2.5 เมตร มีลักษณะเรียบคมได้สัดส่วนแสดงให้เห็นว่าเกิดจากการขุดเจาะของมนุษย์ ภายในถ้ำพื้นผิวของผนังถ้ำเรียบเสมอกัน ขนาดของถ้ำกว้างประมาณ 3.5 เมตร ลึกประมาณ 4.5 เมตร มีการสกัดผนังถ้ำทั้งสองด้านเป็นแท่นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สูงจากพื้นถ้ำประมาณ 30 - 40 เซนติเมตร ตอนในสุดของถ้ำมีแท่นอีกแท่นหนึ่งเป็นแนวขวางสูงกว่าสองแท่นที่เป็นแนวนอนเหนือแท่นสำคัญนี้มีภาพเขียนลายเส้นสีแดง เป็นรูปวงกลมใหญ่ 1 วง มีรอยขีดตำหนิภายในวงกลมนี้ถูกล้อมส่วนตอนข้างและตอนบนด้วยกรอบสี่เหลี่ยมมุมฉากที่มีปลายแต่ละด้านขมวดม้วนเข้าใน นอกจากนี้บริเวณพื้นถ้ำข้างแท่นสูงที่มีภาพเขียนอยู่เหนือขึ้นไป มีลักษณะของการขุดเป็นแนวร่องยาวคล้ายร่องน้ำ จากข้างแท่นสูงผ่านหน้าแท่นติดผนังแนวนอนไปสิ้นสุดที่ปากถ้ำ สำหรับถ้ำที่สองนั้น มีทางเข้าเป็นรูปโค้ง เช่นเดียวกับถ้ำแรก มีขนาดสัดส่วนใกล้เคียงกันแต่ไม่ปรากฏการเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมทั้งสองด้านแบบถ้ำแรก จากหลักฐานของถ้ำที่พบที่ เขาคูหาประกอบด้วยหลักฐานข้างเคียงคือฐานโยนิและศิวลึงค์ (อยู่บนเนินวัดพะโคะ) และหลักฐานอื่น ๆ ในคาบสมุทรมหานคร นักโบราณคดีจึงสันนิษฐานว่าศาสนาสถานที่สร้างขึ้นบนเขาคูหานี้เป็นสถานที่เพื่อประกอบพิธีกรรมตามคติศาสนาฮินดูในลัทธิไศวนิกาย กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 14

จากการศึกษาสภาพแหล่งโบราณคดีบริเวณวัดพะโคะ หลักฐานที่ปรากฏและการศึกษาชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง ได้พบหลักฐานสมัยอยุธยา คือเจดีย์และวัดพะโคะ วัดพะโคะและถ้ำคูหาจึงถือได้ว่าเป็นวัดและบริเวณสำคัญ ดังปรากฏหลักฐานในหนังสือกัลปนาวัดจังหวัดพัทลุง โดยปรากฏชื่อวัดพะโคะว่าเริ่มสถาปนาพระพิหารบนเขาพิเพชรวิง (ภีพัชรวิง) ซึ่งเป็นเขาหนึ่งในที่วัดหลวง และปรากฏ

ชื่อ เขาควาอยู่ทางทิศอุดร เป็นอีกเขาหนึ่งในบรรดาเขาสี่ลูกของบริเวณวัดหลวง (ธราพงศ์ ศรีสุชาติ. 2528 : 41) ความขื่อนี้สอดคล้องกับที่ประชุม ชุมเพ็งพันธ์ (2528 : 55) กล่าวถึงความเจริญของชุมชนใหญ่ฝั่งทะเลสาบตะวันตกบริเวณ เขาพะโคะเอาไว้ว่า

ชุมชนทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลากลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกในราว พ.ศ. 2146 รัชกาลพระเอกาทศรถ หรือหลังจากนี้ราว พ.ศ. 2180 ในรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ศูนย์กลางความเจริญใหญ่ได้มาปรากฏอยู่แถบบริเวณวัดพะโคะ (ต. ชุมพล) และเมืองพัทลุงจะย้ายมาปรากฏชื่อที่นี้ด้วย เพราะข้อความในตำรากัลปนาจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2153 ใช้คำว่า "หัวเมืองพัทลุง เขาบรรพต" (พระโคะ) และ "วัดวาอารามจังหวัดเมืองพัทลุง" และในตำรากัลปนาบางฉบับก็จะระบุคำว่า "หัวเมืองพะโคะ" (พระโคะ) ให้เห็นเป็นแนวอยู่ว่าขณะนั้นดินแดนโดยรอบทะเลสาบสงขลา มีชุมชนความเจริญกระจายตั้งอยู่เป็นหย่อม ๆ ที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญขนาดเป็นตำบลหรือเมืองได้มีปรากฏหลายแห่ง อาทิ สทิงพระ สทิงบางแก้ว พระโคะ ตะพังยาง ภูเขาสวรรค์ ฯลฯ

กล่าวได้ว่าการกัลปนาให้กับวัดต่าง ๆ ในบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาในสมัยอยุธยา (พุทธศตวรรษที่ 21 - 22) นั้นได้สร้างความเป็นปึกแผ่น ความเข้มแข็ง และความเจริญรุ่งเรืองแก่วัดและชุมชนน้อยใหญ่ที่มีการกัลปนาอุทิศที่ดินและข้าพระเป็นจำนวนมากไว้ให้กับวัดต่าง ๆ ในหัวเมืองพัทลุงและสงขลา เพราะนอกจากจะอุทิศที่ดิน ผู้คน และทรัพย์สินต่าง ๆ ให้กับวัดแล้ว พระมหากษัตริย์ก็ยังให้อำนาจแก่ผู้นำสงฆ์ในทางการเมืองอีกด้วย (ซึ่งเป็นการบันทึกทอนหรือคานอำนาจของผู้ปกครองฝ่ายอาณาจักรโดยตรงและเป็นผลดีในทางการเมืองการปกครองหัวเมืองท้องถิ่นแก่กรุงศรีอยุธยา) ดังปรากฏว่าในสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถแห่งกรุงศรีอยุธยาทรงโปรดให้มีการกัลปนาขึ้นในหัวเมืองพัทลุง โดยให้ความสำคัญกับวัดพะโคะ ซึ่ง

"พระครุราชเมธีศรีปริมาจารย์ซึ่งเป็นเจ้าคณะมีอำนาจในการปกครองวัดต่าง ๆ ไปทั่วบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา" (ขงยุทธ ชูแก้ว. 2529 : 61) การทำนุบำรุงพุทธศาสนาในเขตเมืองพัทลุงและสงขลาได้มีมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในสมัยที่สมเด็จพระราชมนูญ หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า "หลวงพ่อกวด" เป็นเจ้าคณะลังกาชาติอยู่ที่วัดพะโคะ ปรากฏว่าทางกรุงศรีอยุธยาได้ให้ความสำคัญแก่วัดพะโคะเป็นอย่างยิ่งดังที่ ขงยุทธ ชูแก้ว (2529 : 64) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

สมัยที่พระราชมนูญได้เป็นเจ้าคณะลังกาชาติอยู่ที่วัดพะโคะนั้น ปรากฏว่าทางอยุธยาได้กลับมาให้กับวัดดังกล่าวอย่างคึกคักจะเห็นได้จาก "---ให้ข้าหลวงแต่งสำเภากับสามวาศอก บรรทุกอิฐและขลตพระมาลิกเจดีย์พระมหาธาตุออกมาแต่เมืองศรีอยุธยาแลให้นายจัน---ถือขลตพระซึ่งหล่อด้วยเบญจโลหะสามวาศอก---พระราชทานโปรดแต่งออกมาแต่พระคลังหลวง---" นอกจากนี้เมื่อแต่งตั้งเจ้าเมืองออกมากินเมืองพัทลุงในระยะตั้งแต่ปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมาก็ได้จัดวัสดุ "---ให้แก่ออกเมืองราช ๗ แสน (เจ้าเมืองพัทลุง - ผู้วิจัย) เว่าสำเภาบรรทุกอิฐนั้นออกไป---และให้ออกเมืองราช ๗ แสนช่วยกันก่อพระศรีรัตนมหาธาตุให้บริบูรณ์ตามตราโกษานั้น---" ในส่วนที่เป็นพืชผลไร่นาก็ให้รับการยกเงิน "---ขาดออกจากส่วยหลวง---

ด้วยเหตุดังนี้จึงเห็นได้ว่าในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยาวัดพะโคะเป็นศูนย์กลางทั้งการศานาและการปกครองมีบทบาทต่อผู้คนและชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บนคาบสมุทรสทิงพระซึ่งต้องอยู่ภายใต้การดูแลและการปกครองของพระโดยมีวัดพะโคะเป็นศูนย์กลางหรือสำนักใหญ่ของคณะลังกาชาติ ฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาซึ่งปรากฏในแผนที่ภาพที่แสดงภาพวัดต่าง ๆ ที่ขึ้นกับวัดพะโคะสมัยกรุงศรีอยุธยา จำนวนภาพวัดและสถานที่สำคัญต่าง ๆ มีถึง 250 แห่งตั้งที่สุทิวังค์ พงศ์ไพบูลย์. (2523 : 64) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

แผนที่ภาพฉบับนี้ เขียนขึ้นภายหลัง ปี พ.ศ. 2223 (แต่ก่อน พ.ศ. 2242) คือหลังจากปราบชบถแขกเมืองสงขลาได้แล้ว และเจตนาในการเขียนก็ เพื่อบอกเขตหัวเมืองพัทลุงฝ่ายตะวันออก พร้อมกับบอกชื่อวัดที่ขึ้นกับวัด พระโคธะ คณะลังกาชาติ สมัยพระครูธรรมทีวากรวรมุนีศรีสัตตธรรมาทิพ และอาจจะเป็นผลสืบเนื่องมาจากการชนะแขกชบถเมืองสงขลาในปี 2223 ซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ปัญหาต่อไปที่จะต้องนำมากล่าวก็คือข้อคิดเห็นของนักวิชาการส่วนหนึ่งที่ กล่าวว่า เมืองพะโคหรือเมืองพิพิทสิงห์เป็นที่ตั้งของเมืองพัทลุง สมัยอยุธยา ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นเพราะปรากฏหลักฐานและเอกสารหลายอย่างโดยเฉพาะกัลปนาวัดจังหวัดพัทลุงที่กล่าวออกชื่อ "หัวเมืองพัทลุง เขาบรรพต" (เขาพะโคธะ) หรือ "เขาพุทธบาทบรรพตพะโคธะแลอารามจังหวัดเมืองพัทลุง" "พระครูธรรมทีวากรวรมุนีศรีสัตตธรรมาทิพหัวเมืองพัทลุง เขาบรรพต" ดังที่ สงบบ ส่องเมือง (2528 : 96) กล่าวสรุปเรื่องเมืองพัทลุงเก่าที่พะโคธะไว้ ตอนหนึ่งว่า

เมืองพัทลุงเก่าที่พะโคธะมีฐานะเป็นเมืองบริวารของนครศรีธรรมราช รวมอยู่ในกลุ่มเมือง 12 นคร และอาจจะมีฐานะพิเศษเป็นเมือง หน้าด่านทางด้านใต้ จึงมีร่องรอยของความเจริญทางด้านพระพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์เป็นอย่างมาก ขนาดของเมืองพัทลุงตามที่ปรากฏใน แผนที่กัลปนาวัดชั้นวัดพะโคธะมีข้อมูลดังนี้ มีเมืองชั้น 2 เมือง คือ สหิงพระกับพังยาง มีวัดทั้งหมด 63 วัด บ้านหรือหมู่บ้าน 70 หมู่บ้าน ตะพัง 11 แห่ง คลอง 23 แห่ง รวมสถานที่ที่ปรากฏทั้งหมดใน แผนที่ 250 แห่ง ที่มีชื่อกำกับทั้งหมด

อย่างไรก็ตามเรื่องหัวเมืองพัทลุงที่เมืองพะโคะ หรือเมืองพิพัทสิงห์นั้นยังไม่มีข้อยุติในทางวิชาการ เพราะนักวิชาการส่วนหนึ่งก็ไม่เห็นด้วยกับสมมุติฐานที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งผู้วิจัยมีข้อสังเกตบางประการ ประการแรก ณ เชียงเขาพิพัทสิงห์ (เขาพะโคะ) นั้น พระยาธรรมรังคัลเมื่อครั้งเป็นเจ้าเมืองสทิงพระ ได้นิมนต์พระมหาอโนมทัสสีไปอัญเชิญพระมหาธาตุมาแต่เมืองลังกา มาก่อพระศรีรัตนมหาธาตุสูง 1 เส้น แล้วสร้างวัดสร้างพระวิหาร พระธรรมศาลา พระอุโบสถ มีกำแพงล้อมรอบ สูง 6 ศอก ณ เชียงเขาพิพัทสิงห์ เรียกว่า "วัดหลวง" (ช็ยวุฒิ พิชะกุล. 2527 : 30 - 31) ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของเขาพิพัทสิงห์ "ณ เชียงเขาพิพัทสิงห์ เรียกว่า วัดหลวง ก็น่าจะเป็นวัดกุฎีหลวง (วัดหลวง)" (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2525 : 44) พงศาวดารเมืองพัทลุงกล่าวว่าอยู่ในราว พ.ศ. 2057 (จ.ศ. 876) รัชสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา อันแสดงให้เห็นว่าอำนาจทางการเมืองการปกครองหรือศูนย์กลางการปกครองฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลายังอยู่ที่เมืองสทิงพระไม่ได้อยู่ที่เมืองพะโคะหรือเมืองพิพัทสิงห์หรือแม้แต่คำว่า "วัดหลวง" ที่กล่าวว่าพระยาธรรมรังคัล เจ้าเมืองสทิงพระเป็นผู้สร้าง จะหมายถึงวัดพะโคะบนหรือ เชียงเขาพิพัทสิงห์ก็ตาม ประการที่สองการเปลี่ยนชื่อเขาพิพัทสิงห์มาเป็นเขาพะโคะและ/หรือเมืองพะโคะนั้น ปรากฏหลักฐานในกัลปนาจังหวัดพัทลุงว่าต่อมาผแดงศรีทิมขอฟันที่ ณ เชียงพิพัทสิงห์ต่อพระนไลขมุย (พระนไลขมุย) ว่าจะสร้างพระวิหารและก่อรูปพะโคะ เมื่อได้รับอนุญาตแล้วผแดงศรีทิมก็สร้างพระวิหารขึ้นตั้งแต่นั้นมาจึงเรียกว่า เขาพะโคะต่อมาพระสามีมราม (สมเด็จพระเจ้าพะโคะหรือหลวงพ่อทวด) กับพระครูสังฆธรรมรังษีพุทธบวรจาวี ขอฟันที่บนเขาพะโคะ สร้างเจดีย์พระศรีรัตนมหาธาตุสูง 1 เส้น 5 วามีระเบียงรอบ สร้างพระธรรมศาลา พระวิหาร และพระอุโบสถ (ช็ยวุฒิ พิชะกุล. 2527 : 31) และน่าจะมาสำเร็จในสมัยที่พระรามนักปราชญ์ (สมเด็จพระเจ้าพะโคะหรือหลวงพ่อทวด) เป็นที่ "พระราชาขมุย" แล้วอันตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถแห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2148 - พ.ศ. 2163) ประมาณ พ.ศ. 2158 ได้มีการพระราชทานที่กัลปนาครั้ง "พระครูเทพราชเมาวีศรีปรมาจารย์ราชประชาหัวเมืองพะโคะคณะลังกาชาติ"

(สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์. 2525 : 48) จึงทำให้วัดพะโคะและเมืองพะโคะมีบทบาท ทั้งทางด้านศาสนาและการเมืองการปกครองบริเวณฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา ประการที่สามชื่อของเจ้าเมืองสทิงพระที่ปรากฏในหนังสือกัลปนาวัดจังหวัดพัทลุงก็ออก เพียงชื่อพระยาธรรมรังค์ว่ากินเมืองสทิงพระหลังจากนั้นก็ออกชื่อเจ้าเมืองว่ากินเมืองพัทลุง เช่น ออกราช ๗ แสน ออกสุรราชาออกหลวงเขาวราชเดชะ เป็นต้น ไม่ปรากฏชื่อเจ้าเมืองสทิงพระอีก ซึ่งอาจจะเป็นเพราะเมืองสทิงพระลดความสำคัญลงหรือเพราะสทิงพระคือเมืองพัทลุงในสมัยนั้น ประการที่สี่ ในสมัยอยุธยาเมืองพัทลุง เป็นเมืองชั้นตรี (พระอัยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง พ.ศ. 1998 สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) มีหลักฐานว่าเมืองพัทลุงมีเมืองบริวาร 8 เมือง รวมทั้งเมืองพะโคะด้วย ในสมัยรัตนโกสินทร์รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองพัทลุงมีเมืองขึ้น 7 เมืองรวมทั้งเมืองพะโคะด้วย (ชัยวุฒิ พิชะกุล. 2538 : 149 : 150) ประการที่ห้ามีหลักฐานยืนยันว่าในสมัยอยุธยาวัดพะโคะเป็นศูนย์กลาง คณะลังกาชาติในบริเวณฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา วัดเขียนบางแก้วเป็นศูนย์กลางคณะปาแก้วในบริเวณฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา เป็นไปได้หรือไม่ว่าวัดพะโคะหรือเมืองพะโคะมีฐานะและบทบาทสำคัญทางฝ่ายศาสนจักรที่มีอำนาจหน้าที่ในการบริการบ้านเมืองหรือศูนย์กลางการปกครองหัวเมืองท้องถิ่นเฉพาะส่วนที่มาขึ้นกับวัดหรือเป็นกรรมสิทธิ์ของวัดตามกัลปนาเท่านั้นอันเป็นประเด็นในทางวิชาการที่จะต้องมีการศึกษาค้นคว้ากันต่อไป

ส่วนโบราณวัตถุสถานภายในวัดพะโคะที่สำคัญได้แก่พระสุวรรณมาลิกเจดีย์ศรีรัตนมหาธาตุ ตั้งอยู่บนเขาพะโคะส่วนที่สูงที่สุด เป็นพระเจดีย์ก่อด้วยอิฐดินเผาและอิฐปะการังด้วยดินผสมขางไม้ ฐาน 3 ชั้น แต่ละชั้นมีเจดีย์ที่ศตวรรษระฆังคว่ำ ชั้นละ 4 องค์ รวมองค์ใหญ่ยอดกลางเป็น 13 องค์ ฐานชั้นที่ 2 และชั้นที่ 3 แต่ละด้านมีซุ้มพระปูนปั้น ปางห้ามญาติ ฐานชั้นที่ 3 เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางเปิดโลกฐานชั้นล่างมีซุ้มหัวช้างโผล่ด้านละ 4 ซุ้ม แต่ช้างปูนปั้นหักพังเหลือเพียงหัวเดียว ต่อมาทางวัดได้ซ่อมแซมใหม่จนครบทุกด้าน เมื่อ พ.ศ. 2520 ซุ้มช้าง

และองค์เจดีย์เห็นได้ชัดเจนว่าเลียนแบบพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช มีบันไดทางขึ้นสู่ฐานทักษิณชั้นที่ 2 อยู่ทางทิศใต้ ฐานชั้นล่างมีระเบียงล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน และมีพระพุทธรูปปูนปั้นเรียงรายตามระเบียง แต่เป็นของสร้างใหม่สมัยพระอาจารย์แก้ว พุทฺทมณี ภายในระเบียงยังมีชิ้นส่วนของพระพุทธรูปหินทรายสมัยลพบุรีตอนปลาย และชิ้นส่วนของเศียรพระพุทธรูปปูนปั้นสมัยอยุธยา (ชัชวาลิพิทยกุล, 2527 : 185) มีข้อน่าสังเกตว่า ฐานชั้นล่างของสถูปเจดีย์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า หากสถูปเจดีย์ซึ่งมีโครงสร้าง มีสัมปบริวารบนมุมหลังคาตามณฑปมีมุขทำเป็นซุ้มหน้าบัน ประดับมณฑปทั้ง 4 ด้าน และเป็นลักษณะเจดีย์ 5 ยอด ก็เป็นอิทธิพลศิลปะสมัยศรีวิชัย ซึ่งรับเอาคติธรรมทางพุทธศาสนานิกายมหายาน สถูปเจดีย์วัดพะโคะก็มีรูปปั้นฐานดังที่ปรากฏ คงได้รับอิทธิพลสมัยศรีวิชัยด้วย (สมใจ ศรีนวล, 2525 : 58) เจดีย์องค์เล็กตั้งอยู่ทางทิศเหนือพระมหาธาตุเจดีย์ ก่อด้วยอิฐถือปูน เลียนแบบเจดีย์องค์ใหญ่ องค์ระฆังคว่ำแบบพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชสร้างสมัยอยุธยา นอกจากนี้ "ในระดับแนวเดียวกันก็พบซากฐานอยู่รอบ และที่ด้านหน้าสถูปองค์ใหญ่ที่ปรากฏยอดเจดีย์เล็ก ๆ ให้เห็นอยู่ หากแต่ซากฐานที่ปรากฏนั้นไม่ชัดเจนพอที่จะสันนิษฐานได้จึงไม่ทราบแน่ชัดว่าจะเป็นซากเจดีย์บริวาร 8 องค์ ซึ่งหมายถึงมรรค 8 แบบเจดีย์วัดเจตีย์งามในบริเวณใกล้เคียงหรือไม่ว่าง" (สมใจ ศรีนวล, 2525 : 59) วิหารพระพุทธไสยาสน์ ก่อด้วยอิฐถือปูนสมัยอยุธยา (สมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. 2148 - พ.ศ. 2153) มีพระพุทธไสยาสน์ก่อก่อด้วยอิฐถือปูนนั้นขนาดใหญ่ยาว 17 เมตร เรียกว่า "พระพุทธโคตมะ" หรือพระพุทธรูปโคตม อุโบสถ ก่อด้วยอิฐถือปูนขนาดเล็กสร้างสมัยอยุธยา ต่อมาชำรุดจึงมีการบูรณะขึ้นใหม่ รอบอุโบสถมีใบพักเสมาจำหลักหินทรายแดง ศิลปะสมัยอยุธยา จำนวน 8 ใบ โบราณวัตถุสถานอื่น ๆ เช่น มณฑปพระพุทธรูปทอนสุาวรีย์สมเด็จพระเจ้าพะโคะ วิหารถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาหรือพระธรรมศาลา ลูกรักแก้ว-พญาภู พระพุทธรูปสมัยอยุธยาหล่อด้วยสำริดฝีมือชาวพื้นเมือง จำนวน 6 องค์ มีพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่องค์หนึ่งที่เรียกว่า "ทวดสำลี" หรือ "ทวดยายหมูลี" หรือ "นางนวลทองสำลี" เป็นพระพุทธรูปปางอุ้มบาตร สูง 150 เซนติเมตร

สังเกตเค้าพระพักตร์และเครื่องทรงเป็นแบบนางกษัตริย์ พระองค์นี้ชาวบ้านนับถือมาก ใช้ประทับเรือพระบกเพื่อเข้าขบวนแห่ในวันออกพรรษาเป็นประจำทุกปี คือพอถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านก็จะนำพระองค์นี้ออกสงฆ์น้ำและประทับเรือพระแห่ไปสมโภช ณ บริเวณศาลาโพธิ์ ซึ่งอยู่ไปทางทิศใต้ของวัดพะโคะ ประมาณ 1 กิโลเมตร (บ้านนาแพรจันทร์ ซึ่งปรากฏอยู่ในแผนที่ภาพสมัยอยุธยา ออกชื่อว่าแพรพระจันทร์ - ผู้วิจัย) จากนั้นก็แห่กลับมานำไปสมโภชต่อที่วัดศิลาลอย 1 คืนจึงแห่กลับ (ครั้น รมณีโชติ. 2525 : 69) พระพุทธรูปองค์นี้มีตำนานที่เกี่ยวข้องกับตำนานโนรา ตำนานนวลทองลาลี ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว ตำนานนางเลือดขาว ดังกล่าวแล้ว

2.5 วัดท่ากระและพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัว วัดท่ากระตั้งอยู่ในหมู่ที่ 9 ตำบลคลองรี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา ห่างจากที่ว่าการอำเภอสังขละไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 6 กิโลเมตร ประวัติความเป็นมาของวัดท่ากระนั้นเกี่ยวข้องกับตำนานเจ้าแม่อยู่หัวหรือพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัว และตำนานตาสายพราหมณ์จันทร์กล่าวคือ ประวัติเจ้าแม่อยู่หัวตามในตำนานกระแสที่ 2 ที่กล่าวถึงพระหน่อลูกน้ำพัดพามาติดอยู่ที่อำเภอท่ากระ ซึ่งตอนนั้นเรียกว่าท่าทอง ได้อาศัยอยู่กับตาสายพราหมณ์จันทร์ จนกระทั่งสมเด็จพระเจ้าแม่เสด็จมารับตัวพระหน่อกลับบ้านเมือง พระนางได้สร้างวัดท่าทองพร้อมกับประทานภาคทองให้ตาสายพราหมณ์จันทร์เป็นของรางวัลที่ได้อุปการะเลี้ยงดูพระหน่อ วัดท่าทองก็คือวัดท่ากระในปัจจุบันดังความในตำนานที่ สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529 : 855) นำมากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

ส่วนสมเด็จพระเจ้าแม่เห็นทั้งโอรสและพี่เลี้ยงหายไปที่ให้คนออกติดตามแต่ไม่พบ ทาโหรมาทำนาย โหรบอกว่าโอรสไม่เสียชีวิตแต่จะตกไปอยู่ทางทิศใต้ ต่อมาผู้ที่ออกติดตามได้มาพบที่บ้านแพจันทร์ จึงร้องขอกลับแต่ยายไม่ยอมให้ สมเด็จพระเจ้าแม่จึงเสด็จมาเอง ตอนแรกยายไม่ยอม

ให้แก่ในที่สุดก็ยอม สมเด็จพระเจ้าแม่อยู่หัวจึงประทานลาดทองเป็นรางวัลให้กับยาย พร้อมกับตั้งวัดขึ้นเรียกว่าวัดท่าทองก่อนยายตาจะถวายเป็นลาดทองให้กับวัด มีบางคนนำเอาลาดทองไปทำเป็นแหวนเกิดให้โทษ มีอาการฟกชวมและเท้าเปื่อย คนเหล่านั้นพากันบนบานและนำมาคืนแก่วัดอาการต่าง ๆ ก็หายไป ต่อมาสมภารแก้วเจ้าอาวาสได้ไปปรึกษากับเจ้าแม่ที่เมืองสทิงพระว่าจะเอาลาดทองหล่อเป็นพระพุทธรูป เจ้าแม่ก็โปรดอนุญาต ท่านสมภารจึงปรึกษากับเจ้าแม่กำหนดวันหล่อ เจ้าแม่กำหนดเอาวันพุธ เดือน 6 ซ่างแรม พอถึงกำหนดเจ้าแม่ก็เสด็จมา ได้หล่อพระพุทธรูปขึ้น ชาวบ้านจึงพากันเรียกว่า "เจ้าแม่อยู่หัว" มาตราบนานเท่าทุกวันนี้

เจ้าแม่อยู่หัวหรือพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัว เป็นพระพุทธรูปทองคำ ปางสมาธิ ศิลปะสมัยอยุธยา ฝีมือช่างท้องถิ่น ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 2 เซนติเมตร สูงประมาณ 2.5 เซนติเมตร เก็บไว้ในผอบประดิษฐานอยู่ในมณฑปวัดท่ากระดานลลองรี อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมือง และยังเกี่ยวข้องกับตำนานโนรา ตำนานตาชายพราหมณ์-จันทร ตำนานนางเลือดขาว ดังกล่าวแล้ว และเป็นที่มาของการรำโนราโรงครูวัดท่ากระดานในงาน "พิธีสมโภชและสงฆ์เจ้าแม่อยู่หัว" หรือ "ประเพณีงานตาชายฮ่าน" ในวันพุธแรกของข้างแรมเดือน 6 ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

2.6 เมืองสทิงและวัดสทิง (สทิงใหญ่) เมืองสทิง ตั้งอยู่ในบ้านสทิง ตำบลทานโพธิ์ อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเขาชัยสนไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 10 กิโลเมตร ชัยวุฒิ พิชะกุล. (2527 : 136 : 137) สันนิษฐานว่าเมืองสทิงตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนบ้านสทิงใหญ่ มีเนินดินสำคัญ 2 แห่งคือ เนินดินริมทะเลสาบ เป็นที่ตั้งของวัดสทิงน้อย และเนินดิน

กลางทุ่งนาห่างจากทะเลสาบประมาณ 1 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของวัดสัทสังใหญ่
 ทั้ง 2 แห่งมีร่องรอยของชุมชนที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งในสมัยอยุธยา เมืองสัทสังและวัด
 สัทสังปรากฏชื่อในเพลานางเลียดชาวซึ่งได้กล่าวมาแล้วได้ชี้ให้เห็นว่าเมืองพัทลุง
 บางแก้วตั้งขึ้นพร้อมกับการสร้างพระพุทธรูปหรือพระมหาธาตุวัด เขียนบางแก้ว
 วัดสัทสัง (วัดสัทสังใหญ่) และวัดสัทสังพระ ขณะเดียวกันเจ้าพระยากรุงทองได้สร้าง
 พระมหาธาตุเจดีย์ขึ้นที่วัดทั้ง 3 แห่ง สำเร็จพร้อมกันทั้งพระพุทธรูปและ
 พระมหาธาตุเจดีย์ คงจะมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 (ชัยวุฒิ พิชยะกุล.
 2538 : 125) ความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัดสัทสังและเมืองสัทสัง
 แม้จะปรากฏหลักฐานว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองสัทสังเป็น
 เมืองบริวารขึ้นกับเมืองพัทลุงก็ตามในสมัยอยุธยาทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา
 ศูนย์กลางการปกครองสงฆ์คณะป่าแก้วก็อยู่ที่วัด เขียนและวัดสัทสัง ดังที่ยงยุทธ ชูแวน
 (2531 : 131 - 132) กล่าวไว้สรุปได้ว่าการกัลปนาในสมัยสมเด็จพระเพทราชา
 มีความแตกต่างไปจากการกัลปนารั้งก่อน ๆ เพราะส่วนกลางไม่ไว้วางใจให้เจ้า
 เมืองและบรรดากรมการเมืองทั้งหลายได้ช่วยซ่อมแซมวัดวาอารามอีกต่อไป อันอาจ
 จะเนื่องมาจากเจ้าเมืองเป็นคนท้องถิ่นที่ทางอยุธยาไม่สามารถควบคุมได้ ทางอยุธยา
 จึงได้แต่งตั้งคณะสงฆ์จากส่วนกลางให้ออกมาควบคุมโดยตรง ศูนย์กลางของสถาบัน
 สงฆ์ในสมัยนี้อยู่ที่วัด เขียน วัดสัทสัง (คณะป่าแก้ว) ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของ
 ทะเลสาบสงขลา โดยมีพระครูอินทเมวลีศรีญาณสาคร เป็นเจ้าคณะปกครองดูแลรักษา
 ที่บริเวณรอบ ๆ ทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีประมาณ 290 วัด และยังคงกล่าวอีก
 ตอนหนึ่งว่า

วัดเขียน วัดสัทสังมีที่ดินอยู่ในเขตการปกครองเป็นจำนวนมาก ที่ดินดังกล่าว
 แบ่งออกเป็นแปลง แปลงหนึ่ง ๆ เท่ากับ 1 เลนทุกบาท ซึ่งเมื่อรวม
 เลนทุกบาทของวัดเขียน วัดสัทสังแล้วก็จะกินเนื้อที่ถึงประมาณ 3 อำเภอ
 ของจังหวัดพัทลุง (ซึ่งเป็นเขตปลูกข้าวที่สำคัญในปัจจุบัน) ที่ดินซึ่งอยู่
 ในเขตการปกครองของวัดจะมีข้าพระอาศัยอยู่โดยมี "ห้วงาน" เป็นแม่งาน

ทำหน้าที่ต่อสวามิภักดิ์ข้าพระให้ทำประโยชน์ในที่ดินแปลงหนึ่ง ๆ เช่น วัดเขียน
มีข้าพระ 14 หัวงาน วัดสทังใหญ่มีข้าพระ 24 หัวงาน วัดสทังน้อยมี
ข้าพระ 12 หัวงาน เป็นต้น

วัดสทังน้อย ชาวบ้านเรียกว่า "วัดสทังเหนือ" วัดสทังใหญ่ชาวบ้านเรียกว่า
"วัดสทังใต้" ทั้งสองวัดตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 ตำบลห้วยโพธิ์ อำเภอเขาชัยสน
จังหวัดพัทลุง วัดสทังใหญ่อยู่ห่างจากวัดสทังน้อยไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้
ประมาณ 1 กิโลเมตร ส่วนโบราณวัตถุสถานที่นั้นในวัดสทังน้อยมีซากเจดีย์ปรากฏอยู่
ตามหลักฐานว่าสร้างในสมัยอยุธยา นอกจากนี้ก็มีชิ้นสำริดและเศียรพระพุทธรูป
หินทรายแดง ศิลปะสมัยอยุธยา แตกหักกระจายอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนวัด
สทังใหญ่ปัจจุบันไม่ปรากฏโบราณวัตถุสถานที่เหลืออยู่เลย นอกจากหลักฐานเอกสาร
เช่น ในสมัยอยุธยาพระครูอินทเมธาธิบดี ได้จำหลักรูปนางเลือดขาวจากไม้แก่นแคว
ฝอย เรียกว่า "ประทุมภาศเทวดานางเลือดขาว" หรือ "ประทุมเกษรเทวดา
สีอนางนาฏเทวีนางเลือดขาว" แลกล้อพระพุทธรูปองค์ใหญ่เป็นรูปพระงามเสมือน
ตั้งรูปนาง วัดสทังใหญ่จึงเรียกว่า วัดพระงามสทังใหญ่ เป็นต้น (ชัยวุฒิ พิชะกุล.
2527 : 136 - 137)

2.7 เมืองพัทลุง (บางแก้ว) และวัดเขียนบางแก้ว เมืองพัทลุง
ที่บางแก้วได้แก่บริเวณที่เรียกว่า "โคกเมือง" ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ที่บ้านบางแก้วใต้
หมู่ที่ 4 ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง ห่างจากวัดเขียนบางแก้ว
ไปทางทิศเหนือประมาณ 300 เมตร และห่างจากทะเลสาบสงขลาประมาณ
500 เมตร หรือตามพิภพภูมิศาสตร์ เส้นรุ้งที่ 7 องศา 25 ลิปดา 28 พิลิปดาเหนือ
และเส้นแวงที่ 100 องศา 10 ลิปดา 31 ลิปดาตะวันออก ปัจจุบันยังปรากฏโคก-
เนิน คูน้ำและโบราณวัตถุสถานที่กระจายอยู่เป็นจำนวนมากแต่ไม่ปรากฏ
ร่องรอยของกำแพงเมือง มีร่องรอยของคูเมืองด้านทิศใต้ เรียกว่า "คลองบางหลวง"
ขนาดกว้างประมาณ 30 เมตร แต่มีสภาพตื้นเขินเกือบหมดแล้ว นอกจากนี้ในบริเวณ
โคกเมืองพบพระพุทธรูปหินทรายแดงที่เรียกว่าพระพุทธรูปสองพี่น้อง พระคู่ลา

และเครื่องปั้นดินเผาสมัยต่าง ๆ เช่น สมัยราชวงศ์ชอง ราชวงศ์หยวน ราชวงศ์เหม็ง เครื่องสังคโลกสมัยสุโขทัย และเครื่องปั้นดินเผาแบบอันนัม กระจายอยู่ในบริเวณโคกเมืองและบริเวณใกล้เคียงจำนวนมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เมืองนี้มีความเจริญรุ่งเรืองติดต่อกันมาเป็นระยะเวลายาวนาน (ชัชวาลย์ พิยะกุล. 2538 : 92 - 93)

จากหลักฐานเพลานางเลือดขาวซึ่งได้กล่าวมาแล้วชี้ให้เห็นว่าเมืองพิทลุงที่ บางแก้ว เกิดขึ้นพร้อมกับสร้างพระหรือพระมหาธาตุ วัดเข็ญน วัดสัทง และ วัดสัทงพระ คณะสามป่าแก้วหรือเป็นวัดคณะป่าแก้ว และขึ้นกับเมืองสัทงพระ ซึ่งขณะนั้นมีชื่อเรียกว่า "กรุงสัทงพาราณสี" มีเจ้าเมืองชื่อว่า "เจ้าพระยา กรุงสัทงพาราณสี" ขณะเดียวกันหรือในเวลาต่อมาเจ้าพระยากรุงทองเจ้าเมือง สัทงพระหรือกรุงสัทงพาราณสีก็ได้สร้างพระมหาธาตุเจดีย์ขึ้นที่วัดทั้ง 3 แห่ง สำเร็จพร้อมกันทั้งพระพุทธรูปและพระมหาธาตุเจดีย์ ซึ่งในระยะแรก ๆ เมือง พิทลุงก็ตั้งขึ้นกับเมืองสัทงพระ เมื่อเมืองสัทงพระเสื่อมอำนาจลง เมืองพิทลุง ที่บางแก้วก็คงพัฒนาขึ้นเป็นเมืองที่สำคัญมีอำนาจเหนือชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา แทนเมืองสัทงพระแต่ก็อยู่ภายใต้อำนาจของเมืองนครศรีธรรมราช และกรุง ศรีอยุธยาในเวลาต่อมาในฐานะหัวเมืองขึ้นตั้งกล่าวแล้วในเรื่องความสัมพันธ์ ทางด้านการเมืองการปกครอง

เกี่ยวกับอายุสมัยของเมืองพิทลุงที่บางแก้ว จากหลักฐานทางโบราณคดีและ หลักฐานอื่น ๆ นักวิชาการส่วนใหญ่ลงความเห็นว่ามียุคไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 18 หรือมีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 "เมืองพิทลุงที่บางแก้วควรมีอายุตั้งแต่ คริสต์ศตวรรษที่ 13 - 14 (พุทธศตวรรษที่ 18 - 19) เป็นต้นมา และเริ่มมี บทบาทในฐานะที่เป็นเมืองท่าค้าขายกับต่างประเทศแทนเมืองสัทงพระซึ่งเริ่มหมด ความสำคัญลงไป" (ยงยุทธ ชูวัน. 2529 : 22)

ประชุม ชุ่มเพ็งพันธ์ (2528 : 55) ได้กล่าวถึงสภาพการณ์ทางสังคม และวัฒนธรรมของดินแดนรอบทะเลสาบสงขลาในยุคที่สามตอนหนึ่งว่า

ศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองปกครองและความเจริญของดินแดนคาบสมุทรมุท
สกลิงพระ - พัทลุง ได้ย้ายไปอยู่ทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา
บริเวณสทิง - บางแก้ว ซึ่งเป็นชุมชนใหญ่อยู่ก่อนแล้ว และชื่อเมือง
พัทลุงน่าจะเกิดขึ้นในยุคนี้ ตามเลาความที่ปรากฏในเพลาดารามเมือง
สกลิงพระ และตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเหตุการณ์อยู่
ในสมัยสุโขทัย หรืออยุธยาตอนต้นนั่นเอง

กล่าวสำหรับหลักฐานทางโบราณคดีที่เห็นในโคกเมืองและบริเวณโดยรอบพบ
เครื่องถ้วย เศษถ้วยจีน ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซ้อง เหม็ง เซ็ง เครื่องถ้วย
สุโขทัย เครื่องถ้วยญวน และเศษเครื่องปั้นดินเผาแบบเนื้อดินไม่เคลือบปะปน
กันอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ 17 - 22 (มณู ทรงกัลยาณวัตร. 2531 : 70)
ในทำนองเดียวกัน พิริยะ ไกรฤกษ์. (2531 : 83 - 96) ได้ศึกษาประวัติ-
ศาสตร์ศิลปะพัทลุงในช่วง พ.ศ. 1200 - 2310 ได้กล่าวสรุปผลการศึกษาศิลปะ-
วัตถุและโบราณสถานที่พบในบริเวณโคกเมืองและวัดเข็ญบางแก้วว่า ระหว่าง
พ.ศ. 1850 - 1950 เป็นช่วงระยะเวลาที่ปละท่าตะวันตกเริ่มมีบทบาทเท่าเทียม
กับปละท่าตะวันออกของทะเลสาบ และยังเป็นช่วงเวลาที่มีการปฏิสังขรณ์วัดเข็ญ-
บางแก้ว ระหว่าง พ.ศ. 2000 - 2150 เป็นช่วงระยะเวลาที่ศูนย์กลาง
ความเจริญรุ่งเรืองอยู่ที่บริเวณวัดเข็ญบางแก้ว ซึ่งมีความสำคัญทางเศรษฐกิจ
และทางศาสนา ทั้งยังอยู่ภายใต้ความควบคุมของนครศรีธรรมราชและพระนคร-
ศรีอยุธยา ซึ่งเป็นแม่แบบของศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในช่วงนี้ นอกจากนี้ ศรีศิกร
วัลลิภอดม (2527 : 23 - 29) ได้กล่าวถึงเมืองพัทลุงและวัดเข็ญบางแก้ว
เอาไว้ตอนหนึ่งว่า

หลักฐานเกี่ยวกับชุมชนโบราณที่พบรอบ ๆ ทะเลสาบสงขลา นอกจากเขต
แผ่นดินบกออกไปที่สำคัญ ได้แก่ บริเวณวัดเขียนบางแก้ว อำเภอ
เขาชัยสน จังหวัดพัทลุง มีทั้งโบราณสถานที่วัดและเนินดินที่เป็นชุมชน
ที่เรียกว่า โศกเมือง โบราณวัตถุที่พบมีพระพุทธรูปหินทรายแดง
ขนาดใหญ่ย่อย มีพระเจดีย์ทรงกลมขนาดใหญ่ และพบเศษเครื่องปั้น
ดินเผาจีนในสมัยราชวงศ์หยวนและหมิงเป็นจำนวนมาก รวมทั้งของ
ชาติอื่น ๆ และภายในท้องถิ่นด้วย โบราณวัตถุเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นของ
ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ลงมา ชุมชนโบราณที่วัดเขียนบางแก้วนี้
เป็นที่รู้จักกันดีว่าคือ เมืองพัทลุงเก่า---

ในทำนองเดียวกัน วิชัย อินทวงศ์ (2524 : 44) กล่าวถึงการสร้าง
เมืองพัทลุงที่โศกเมืองบางแก้วเอาไว้สรุปได้ว่า เมืองพัทลุงที่โศกเมืองบางแก้วซึ่ง
พระยาภูมาร นางเลือดขาว ได้ตั้งขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 1900 นั้นได้พัฒนา
เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้ ดังนั้น
เมื่อพิจารณาทั้งหลักฐานเอกสารและหลักฐานโบราณคดีที่กล่าวมาแล้วก็อาจจะสรุป
ได้ว่าเมืองพัทลุงที่บางแก้วจึงควรมีอายุไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 18 หรือมีอายุระหว่าง
พุทธศตวรรษที่ 19 - 20

ส่วนวัดเขียนบางแก้ว ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน
จังหวัดพัทลุง อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอเขาชัยสนไปทางทิศตะวันออกตามถนนสาย
เขาชัยสน - จงkepประมาณ 7 กิโลเมตร มีทางแยกจากถนนใหญ่ไปทางทิศเหนือ
ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร วัดตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของคลองบางแก้ว และ
อยู่ห่างจากทะเลสาบสงขลา ประมาณ 1 กิโลเมตร วัดเขียนบางแก้วเคยเป็นศูนย์กลาง
ทางพุทธศาสนาคณะป่าแก้วหรือคณะลังกาแก้วทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา
ในสมัยอยุธยา "เป็นที่สถิตของพระครูเจ้าคณะฝ่ายลังกาแก้ว อันเป็นพระสงฆ์คณะ
หนึ่งในสี่คณะขึ้นตรงต่อวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช" (ศรีศักร วัลลิโภดม
: 2535 : 20) วัดเขียนบางแก้วมีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับการตั้ง

เมืองพัทลุงที่โคกเมืองบางแก้ว ดังความที่ปรากฏในเพลานางเลือดขาวว่า
 "จับเดิมแต่แรกตั้งเมืองพัทลุง ครั้งเมื่อตั้งพระวัดเขียน วัดสัทัง และสัทิงพระ
 คณะสามป่าแก้ว อนุโลมเป็นหัวเมืองสัทิงพระ" สำหรับ ฤทธิชัย (2534 : 57)
 กล่าวถึงการตั้งเมืองพัทลุงและวัดเขียนบางแก้วจากความในเพลานางเลือดขาว
 เอาไว้ว่า

ตั้งพระหมายถึงสร้างหรือประดิษฐานพระพุทธรูปหรือสร้างวัด หรือสร้าง
 พระมหาธาตุเจดีย์ จึงพอจะอธิบายข้อความดังกล่าวได้ว่า เมืองพัทลุง
 เมื่อแรกตั้งหรือแรกสร้างนั้น สร้างขึ้นพร้อม ๆ กับวัดเขียน วัดสัทัง
 และวัดสัทิงพระ ซึ่งเป็นวัดคณะป่าแก้ว โดยอยู่ภายใต้การปกครอง
 ของเมืองสัทิงพระ หรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า กรุงสัทิงพาราณสี---

ชัชวาลย์ พิษะกุล (2529 : 2 - 6) กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของ
 วัดเขียนบางแก้วสรุปได้ว่า ตามตำนานพื้นบ้านกล่าวว่า เจ้าพระยาภูมารกับ
 นางเลือดขาวเป็นผู้สร้างแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 1492 ต่อมา พ.ศ. 1493
 เจ้าพระยาภูมารกับนางเลือดขาว ได้ไปลัญฉิมพระบรมสารีริกธาตุจากเกาะลังกา
 มาบรรจุไว้ในพระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว ส่วนในประวัติวัดเขียนบางแก้ว
 ของพระครูสังฆวิทย์ (เพิ่ม) เจ้าอาวาสวัดเขียนบางแก้วปัจจุบัน กล่าวว่า
 เจ้าพระยากรุงทองเจ้าเมืองพัทลุง (ในเพลานางเลือดขาวเป็นเจ้าเมืองสัทิงพระ)
 เป็นผู้สร้างวัดนี้ขึ้น เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน 8 ขึ้น 5 ค่ำ ปีกุน เอกศก พ.ศ.
 1482 จ.ศ. 301 ในทำเนียบวัดจังหวัดพัทลุงของพระครูศรีสังวาล (เอียด)
 อดีตเจ้าคณะจังหวัดพัทลุง กล่าวว่าวัดเขียนบางแก้วสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1482
 ในเพลานางเลือดขาวกล่าวถึงการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ของเจ้าพระยากรุงทอง
 เจ้าเมืองสัทิงพาราณสี ๗ วัดสัทัง วัดเขียน และวัดสัทิงพระ พร้อมกันทั้ง
 3 วัด ใน พ.ศ. 1542 จึงทำให้สันนิษฐานว่าวัดเขียนบางแก้วน่าจะสร้าง
 ขึ้นในสมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13 - 16) เพราะมีหลักฐานทางด้าน

โบราณวัตถุสถานในสมัยศรีวิชัยทั้งในวัดและบริเวณใกล้เคียง เช่น องค์พระมหาธาตุเจดีย์ ศิวลึงค์ โขนี้ พินบดยา พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรสำริด เป็นต้น วัดเขียนบางแก้วได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ต่อมาหลายครั้งที่สำคัญ เช่น สมัยพระครูอินทโมฬีศรีนันทราชฯ ระหว่าง พ.ศ. 2091 - พ.ศ. 2111 สมัยพระครูอินทเมาลีศรีญาณสาคร พ.ศ. 2242 ตรงกับสมัยสมเด็จพระเพทราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น

ส่วนโบราณวัตถุสถานในวัดเขียนบางแก้ว ที่สำคัญได้แก่ องค์พระมหาธาตุเจดีย์ ซึ่งตั้งอยู่ด้านหลังอุโบสถริมคลองบางแก้ว พิชยะ ไกรฤกษ์ (2531 : 91) กล่าวถึงรูปแบบทางศิลปกรรมว่า "เป็นพระธาตุที่เลียนแบบมาจากพระธาตุที่นครศรีธรรมราช และพระธาตุที่วัดพะโคะ ประดับตกแต่งด้วยช้างปูนปั้นและมีบันไดขึ้นไปสู่ลานประทักษิณ" ส่วน ชัยวุฒิ พิชยะกุล (2531 : 76 - 77) ได้อธิบายถึงรูปแบบและลักษณะร่วมศิลปกรรมของพระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้วไว้ตอนหนึ่งว่า

เป็นเจดีย์ก่อด้วยอิฐฐานรูปแปดเหลี่ยม วัดโดยรอบยาว 16.50 เมตร สูงถึงยอด 22 เมตร ฐานมีซุ้มพระพุทธรูปโค้งมน หรือรูปกุกุ จำนวน 3 ซุ้ม เหนือซุ้มมีเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยม ซุ้มละ 1 องค์ ลักษณะซุ้มพระคล้ายกับซุ้มพระเจดีย์บุโรพุทโธในเกาะชวา ระหว่างซุ้มมีรูปหัวช้างปูนปั้นโผล่ 3 หัว เหนือฐานเจดีย์ก่อเป็นฐานทักษิณ มีบันไดทางขึ้นอยู่ทางทิศตะวันออก เหนือบันไดก่อเป็นซุ้มยอด เดิมมีรูปยักษ์ปูนปั้นประดับอยู่ 2 ซ้างบันได องค์ระฆังคว่ำแบบลังกา องค์พระมหาธาตุเจดีย์ได้รับการบูรณะเปลี่ยนแปลงมาหลายครั้งแล้ว ทั้ง 4 มุมของพระมหาธาตุมีเจดีย์บริวาร 4 องค์ เป็นเจดีย์ก่อด้วยอิฐฐานสี่เหลี่ยม องค์ระฆังคว่ำปากผายแบบศิลปศรีวิชัย บางองค์ถูกเปลี่ยนแปลงรูปทรงใหม่เป็นแบบย่อมุมไม้สิบสองสมัยรัตนโกสินทร์ ตามตำนานกล่าวว่าพระมหาธาตุเจดีย์สร้างมาตั้งแต่สมัยศรีวิชัย แล้วมาเปลี่ยน

เป็นเจดีย์ทรงลังกาตามอิทธิพลพระมหาธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช
เมื่อพุทธศาสนานับลังกาวงศ์แพร่หลายเข้ามาในแถบนี้ราวพุทธศตวรรษที่ 18

ส่วนโบราณวัตถุสถานอื่น ๆ ที่สำคัญ เช่น เจดีย์ทิศ ตั้งอยู่ทั้ง 4 มุมของ
พระมหาธาตุเจดีย์ ฐานสูงรูป 4 เหลี่ยม องค์ระฆังแบบโอดว่า แบบอิทธิพลศิลปะ
ศรีวิชัย จำนวน 2 องค์ แบบขอมขมใบสี่เหลี่ยมอย่างเจดีย์ไม้เรียวหวดฟ้า จำนวน
2 องค์ ระเบียงวิหารคดล้อมรอบพระมหาธาตุ 3 ด้าน เว้นด้านทิศตะวันออกที่ติด
กับอุโบสถ ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ฝีมือช่างพื้นเมืองจำนวน
34 องค์ ชาวบ้านเรียกว่า "พระเวียง" อุโบสถเป็นแบบก่อด้วยอิฐถือปูน ซึ่ง
ได้รับการบูรณะครั้งหลังสุดเมื่อ พ.ศ. 2523 ใบพักเสมาจำหลักหินทรายแดง
ตั้งอยู่รอบอุโบสถจำนวน 8 ใบ ศิลปสมัยอยุธยาราวพุทธศตวรรษที่ 19 โอบสถ
พราหมณ์หรือเทวสถาน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระมหาธาตุเจดีย์
ชาวบ้านเรียกว่า "วัดแขก" บนเนินโอบสถพบฐานศิวลึงค์หรือโยนี 2 แขน
และศิวลึงค์ 1 องค์ วิหารกื่อน้ำพิพัฒน์สัตยา ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
ของโอบสถพราหมณ์พบชิ้นส่วนพระพุทธรูปจำหลักหินทรายแดงศิลปะอยุธยาตอนต้น
หลายชิ้นพระแก้วจุฬารัตน์มหาโพธิ์ ชาวบ้านเรียกว่า "พระจุฬา" หรือ "วัดพระจุฬา"
ประดิษฐานอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวิหารกื่อน้ำพิพัฒน์สัตยา เป็นพระพุทธรูป
หินทรายแดงปางมารวิชัย ศิลปะอยุธยาตอนต้น พระพุทธรูปสองพี่น้องเป็นพระพุทธรูป
หินทรายแดงทั้ง 2 องค์ ศิลปะอยุธยาตอนต้น นอกจากนี้ยังมีโบราณวัตถุสถานอื่น ๆ
ที่กระจัดกระจายอยู่ในบริเวณวัดเขื่อนอีก เป็นจำนวนมากแต่ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพชำรุด
ทรุดโทรม ที่จะนำมาถวายเป็นสักการะหนึ่งคือ พระพุทธรูปสำริดปางอุ้มบาตรศิลปะอยุธยา
ประดิษฐานอยู่บนภูมิจ้าวอาวาส ชาวบ้านเรียกว่า "แม่ทวด" ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เป็น
ศิลปะร่วมสมัยกับพระพุทธรูป "ทวดสำลี" วัดพะโคะและมีปะวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้อง
ข้องกับตำนานโนรา ตำนานเจ้าแม่อยู่หัววัดท่ากระดานนางเลือดขาว ดังที่ชัยวุฒิ
พิยะกุล (2529 : 14) นำมากล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

พระพุทธรูปสำริดปางอุ้มบาตรศิลปะอยุธยา ประดิษฐานอยู่บนกุฏิเจ้าอาวาส
 ชาวบ้านเรียกว่า "แม่ทวด" มีตำนานเล่าว่าสร้างขึ้นเพื่อฉลองแทนองค์
 "สมเด็จพระเจ้าแม่อยู่หัวเมือง" ซึ่งบางตำนานก็ว่าหมายถึง นางเลือดขาว
 แต่บางตำนานก็ว่าหมายถึง แม่ศรีมาลาตามตำนานโนรา ต่อมาเมื่อ
 วัดร้างได้มีผู้นำพระพุทธรูปองค์นี้ไปประดิษฐานไว้ในโพรงต้นโพธิ์ริมคลอง
 บางแก้ว จนกระทั่งเมื่อบูรณะวัดสมัยพระครุฑาเดิม (ปาน) นายหมัด
 ชาวอำเภอปากพะยูน ได้โค่นต้นโพธิ์แล้วนำพระพุทธรูปไปไว้บนกุฏิ
 เจ้าอาวาส ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์มาก
 เมื่อถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุก ๆ ปี ประชาชนก็จะอัญเชิญ
 พระพุทธรูปองค์นี้ขึ้นประดิษฐานบนบุษบกเรือพระ แล้วจะชักลากไปทำ
 พิธีสมโภชที่บริเวณ "โพธิ์หยุดพระ" ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้
 ของวัด เขียนบางแก้ว เล็กน้อยสถานที่นี้ตามตำนานกล่าวว่าเป็นส่วน
 ดอกไม้ของสมเด็จพระเจ้าแม่อยู่หัวเมือง แต่ก็ไม่มีความยืนยัน

ดังนั้นการศึกษาวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างตำนานโนราและตำนานท้องถิ่น
 ที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถานและโบราณวัตถุสถานรวมทั้งแหล่งโบราณคดีและ/หรือชุมชน
 โบราณที่เกี่ยวข้องกับตำนาน ได้ชี้ให้เห็นถึงหลักฐานในทางวัตถุที่ยังปรากฏหรือ
 มีร่องรอยหลงเหลืออยู่มาจนถึงปัจจุบัน โดยมีตำนานต่าง ๆ รวมทั้งตำนานโนราและ
 ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราเชื่อมโยงสัมพันธ์หรือบอกเล่าประวัติความเป็นมา
 ของศาสนสถานและโบราณวัตถุสถานเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นโคกขุนทา เขื่อนขุนทา
 เมืองสทิงพระและวัดจะทิ้งพระ เมืองพะโคะ วัดพะโคะ และพระพุทธรูปทวดสำลี
 วัดท่ากระและพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัว เมืองสทิงและวัดสทิง เมืองพัทลุงและวัดเขียน-
 บางแก้วรวมทั้งพระพุทธรูปแม่ทวดที่นำมากล่าวแล้ว ศาสนสถานและโบราณวัตถุสถาน
 เหล่านี้ มีบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมต่อชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน เป็นศูนย์
 รวมของความเชื่อศรัทธาของคนในชุมชน มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ทั้งด้านความเชื่อ
 เศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิดของคนในชุมชน และพฤติกรรม

ที่แสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ ที่เห็นได้จากความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม
ที่ปฏิบัติกันอยู่ในชุมชนนั้น ๆ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

4. ความสัมพันธ์ทางด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม

ดังได้กล่าวแล้วว่าการศึกษาด้านานของชุมชนหรือภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่งย่อม
สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับวิถีชีวิตของชุมชนทั้งด้าน ความเชื่อ
เศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ ทัศนคติ อารมณ์ การใช้เหตุผล และความรู้สึก
นึกคิดของคนในชุมชนหรือภูมิภาคนั้น ๆ การศึกษา เรื่องตำนานโนราและตำนาน
ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา พบว่า คณะโนรา
คนทรงครูหมอโนรา ลูกหลานตาชายโนรา และชาวบ้านโดยทั่วไปมีความเชื่อ
ประเพณี และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับโนราหลายประการ เช่น ความเชื่อเรื่อง
ครูหมอโนรา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ประเพณีและพิธีกรรมการรำโนราโรงครู
ประเพณีและพิธีกรรมเพื่อการครอบเศียรหรือผูกผ้าใหญ่ เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจะนำ
มากล่าวไว้ในบางประเด็นโดยสังเขปดังต่อไปนี้

4.1 ความสัมพันธ์ทางด้านความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโนรา¹ กล่าว
ได้ว่าความเชื่อเป็นสิ่งที่มัลลทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน
ความเชื่อจะเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ ทั้งนี้เพราะ "มนุษย์เกิดมาพร้อม"

¹ดูรายละเอียดเรื่องความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโนราได้จากงานวิจัย เรื่องโนรา
โรงครูตำบลท่าวัด อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุงของพิทยา บุหาวรัตน์
(2535 : 390)

กับความเชื่อ สร้างความเชื่อขึ้นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวระยะแรกก็เชื่อ ภูตผี เทวดา อารักษ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งหลาย นับเป็นวัฒนธรรมทางความคิดที่เกิดขึ้นในหมู่คน" (ธิดา สารธยา. 2523 : 86 - 95) ระบบความเชื่ออย่างน้อย 2 ประการ อันได้แก่ ศาสนา และไสยศาสตร์ ซึ่ง "ศาสนาเป็นความเชื่อที่มนุษย์สยบต่อสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ เป็นต้นว่า การกราบไหว้ ความเคารพนับถือ และการอ้อนวอนให้ช่วยคุ้มครอง ส่วนไสยศาสตร์เป็นความเชื่อที่มนุษย์พยายามคุมอำนาจเหนือสิ่งธรรมชาติ เพื่อใช้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง" (ดุษฎี ไชยโยธา. 2538 : 73) ต่อมาเมื่อมนุษย์มีเหตุผลมากขึ้น มีความคิดเห็นเป็นของตนเอง ไม่ยอมขึ้นอยู่กับอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติหรือสิ่งที่มองไม่เห็นและพิสูจน์ไม่ได้ เป็นลำดับของความคิดที่ประกอบด้วยเหตุผลเป็นความเชื่อในปัญญาของมนุษย์ จึงเป็นมูลเหตุให้เกิดลัทธิศาสนาที่สำคัญยิ่งใหญ่ขึ้นคือพุทธศาสนา

ชาวภาคใต้มีความเชื่อ เช่นเดียวกับชาวไทยในภาคอื่น ๆ คือเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ วิญญาณ ผีसा่ง เทวดา อารักษ์ เมื่อศาสนาพราหมณ์ ฮินดู และพุทธศาสนาได้แพร่หลายเข้ามาในภาคใต้ เกิดการผสมผสานระหว่างลัทธิดั้งเดิมหรือลัทธิผีสา่ง เทวดากับความเชื่อตามลัทธิศาสนาที่เข้ามาใหม่กลายเป็นความเชื่อใหม่ในท้องถิ่นที่เรียกว่า "พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน" โดยเฉพาะชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา เป็นแหล่งที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิศาสนาดังกล่าว ซึ่งยังปรากฏร่องรอยและหลักฐานให้เห็นจากศาสนสถานและโบราณวัตถุสถาน วรรณกรรมศิลปะการละเล่น เช่น หนังตะลุง โนรา ตลอดจนประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโนรา จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา มีคติความเชื่อพื้นฐานและคติความเชื่อที่มีการผสมผสาน เป็นคติความเชื่อของท้องถิ่นหรือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ได้แก่ ความเชื่อเรื่องครุฑมอโนรา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องการกับน ความเชื่อเรื่องการครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ ความเชื่อเรื่องการผูกผ้าปล่อย ความเชื่อเรื่องการตัดจุก ความเชื่อเรื่องการเหยียบเสน ความเชื่อเรื่องการตัดผมผีซ้อ ความเชื่อเรื่องการรำถีบหัวควาย ความเชื่อเรื่องการรำสอด-

เครื่องสอดท้าวไฉ ความเชื่อเรื่องการรักษาอาการป่วยไข้ ความเชื่อเรื่อง การเข้าทรงและร่างทรงซึ่งจะได้นำความเชื่อที่เกี่ยวข้อกับโนราที่มีอิทธิพล ต่อวิถีชีวิตของคณะโนรา ลูกหลานตาชายโนรา คนทรงครุหมอโนรา และชาวบ้าน โดยทั่วไปแม้ไม่เป็นเชื้อสายของโนรา มากล่าวไว้บางประเด็นดังนี้

4.1.1 ความเชื่อเรื่องครุหมอโนรา ครุหมอโนราคือบูรพา- จารย์หรือครูดั้นโนรา และบรรพบุรุษโนราที่ล่วงลับไปแล้ว บางแห่งเรียก ครุหมอโนราว่า "ตาชายโนรา" หรือ "ครุหมอตายาย" ครุหมอโนรามีหลาย องค์ดังปรากฏในตำนานโนรา บทกาศครูและบทร้องกลอนของโนรา เช่น ตาหลวงคง จอมเด่นหน้าทอง แม่ศรีมาลา พระเทพสิงทร เป็นต้น แต่มี ครุหมอโนราที่คณะโนราและชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบุคคลสำคัญที่เรียกว่า "พระราชครู" นั้นมี 12 องค์ แบ่งเป็นฝ่ายชาย 6 องค์ ฝ่ายหญิง 6 องค์ ได้แก่ พระเทพสิงทร ชุนศรีศรัทธา พระม่วงทอง หม่อมรอง พระยาสายฟ้าฟาด พรานบุญ แม่ศรีมาลา แม่นวลทองสำลี แม่แขนอ่อนฝ่ายขวา แม่แขนอ่อนฝ่ายซ้าย แม่ศรีดอกไม้ แม่คิ้วเหิน ดังปรากฏชื่อในบทเชิญครูหรือบทชุมนุมครูของคณะโนราแปลก ฐานะบาล บ้านท่าแค ตอนหนึ่งว่า

ราชครูของน้องทั้งสิบสององค์	คำลงขอเชิญเสด็จมา
หญิงหกชายหก	อย่าได้ขาดตกเสียงเลขหนา
ฝ่ายหญิงแม่แขนอ่อน	แม่ไม้เจ็บไม้ร้อนให้แม่มา
ลูกนั่งเชิญอยู่ใจใจ	แม่แขนอ่อนฝ่ายซ้ายทั้งฝ่ายขวา
ลูกนั่งร้องเชิญแม่นวลทองสำลี	พร้อมแล้วแม่ศรีมาลา
แม่นวลทองสำลีแม่ศรีดอกไม้	ลูกล้มเสียไม่ได้ร้องเรียกหา
ขอเชิญแม่เภาแม่เมาเคลื่อน	ปานลูกเชิญเชิญให้แม่มา
ลูกไหวแม่เจ้าไม้ทันเที่ยง	แม่เสียงหวานเสียงเกลี้ยงให้มาหา
แม่จันจุหรือศรีจุหร่า	แม่เขาเป็นภรรยาของตาม่วงทอง
แลตัวโรงครูชุนทา	ตายายท่านมาไม่ขัดข้อง

ร้องเชิญฝ่ายชายตาม่วงทอง   ขอเรียกร้องให้พ่อเสด็จมา
 ลูกไทม่วงทองหม่อมรองไม้ฟาด   ลูกนึ่งประกาศอาราธนา

คณะโนราและชาวบ้านทั่วไปต่างมีความเชื่อว่าครุหมอโนราเหล่านี้ยังมีความผูกพันกับลูกหลานที่มีเชื้อสายโนรา หากลูกหลานเพิกเฉยไม่เคารพบูชา ไม่เช่นไหว้ ครุหมอโนราอาจจะให้โทษหรือลงโทษด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ปวดหัว ปวดท้อง ปวดเมื่อยตามร่างกาย หรือเกิดอาการบวมตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย หรือเจ็บป่วยกระเสาะกระแสะ มีอาการผอมแห้งแรงน้อย รับประทานอาหารไม่ได้ เรียกอาการเช่นนี้ว่า "ครุหมออย่าง" หรือ "ตายายอย่าง" หากอาการต่าง ๆ ที่กล่าวแล้วเกิดขึ้นกับลูกหลานตาชายโนราหรือผู้ที่ไม่ทราบว่าเป็นตนเองมีเชื้อสายโนราหรือไม่ ก็ต้องไปหาหมอทางไสยศาสตร์ คนทรงครุหมอโนราหรือครุโนรา มาตรวจหาสาเหตุว่าเกิดจากอะไร หากทราบว่ามาจากภรรยาของครุหมอโนรา ก็จะต้องมีการบน การเช่นไหว้ ทำพิธีตั้งหิ้งบูชาโดยครุโนราหรือโนราใหญ่ หรือคนทรงครุหมอโนรา แล้วกล่าวคำสัญญาหรือทำทานบนที่ชาวบ้านภาคใต้เรียกว่า "เหมฺรย"¹ ไว้กับครุหมอโนราเมื่อหายป่วยหรือปลอดภัยแล้ว ก็จะแก้บนด้วยการเช่นไหว้อยอมรับนับถือครุหมอโนรา หรืออาจจะจัดโนราโรงครูเพื่อรำถวาย

¹ เหมฺรย หมายถึงการบนบานศาลกล่าว มี 2 ชนิด คือ เหมฺรยปาก หมายถึงการบนบานตกลงด้วยวาจา และเหมฺรยห่อ หมายถึงการบนบานโดยมีห่อเครื่องสังเวย แล้วอธิษฐานผูกพันไว้ เมื่อสำเร็จตามคำบนบานก็จะแก้หรือตัดห่อนั้นตามพิธีกรรม หรือด้วยการจัดโนราโรงครู

และกับต่อไป นอกจากจะให้โทษแก่ลูกหลานที่ไม่เคารพนับถือแล้ว หากครุหมอ-
 โนราต้องการให้ลูกหลานคนใดเป็นผู้สืบทอดการรำโนราหรือเป็นช่างทรงก็อาจจะ
 ส่วนแดงให้เห็นหรือบันดาลให้มีอาการต่าง ๆ เช่น เตี้ยงั้น จนกว่าลูกหลานคนนั้น
 จะรู้สาเหตุและยอมรับการเป็นโนรา หรือช่างทรง อาการก็จะหายเป็นปกติ
 ส่วนลูกหลานตาชายโนราที่ไม่ได้เป็นโนราโดยตรง แต่มีความเชื่อและเคารพ
 นับถือครุหมอโนรา ก็อาจจะมารำโนราถวายครุหมอโนราปีละครั้งในพิธีกรรม
 โนราโรงครู หรืออาจจะมาเช่นไหว้ด้วยขนมเดือนสิบ เช่นเดียวกับประเพณี
 วันสารทหรือชิงเปรตของภาคใต้ในวันรำโนราโรงครู เชื่อว่าจะเป็นสิริมงคลและ
 ไม่ถูกครุหมอโนราลงโทษ นอกจากนี้คณะโนราและลูกหลานตาชายโนรายังเชื่อว่า
 หากลูกหลานให้การเคารพนับถือครุหมอโนรา ไม่ครบพลู่ดหมื่น มีการเช่นไหว้
 อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง หรือจัดโนราโรงครูรำถวายก็จะส่งผลให้ชีวิตและครอบครัว
 เจริญมั่นคง จะขอพรหรือขอความช่วยเหลือจากครุหมอโนราในเรื่องใดก็จะสมความ
 ปราารถนา ซึ่งผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ความเชื่อในเรื่องครุหมอโนรามีส่วนสำคัญที่
 ทำให้มีการสืบทอดการรำโนราอย่างไม่ขาดสาย และโนรายังคงมีบทบาทหน้าที่
 และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนทั้งด้านความเชื่อและพิธีกรรมจากอดีตจนถึง
 ปัจจุบันดังกล่าวแล้ว

4.1.2 ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ไสยศาสตร์เป็นศาสตร์
 ที่ว่าด้วยอภินิหารวิเศษ เวทมนตร์คาถา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือสิ่งลึกลับที่มีอำนาจ
 เหนือมนุษย์และโซศกลาง โดยทั่วไปแล้วหมายถึงความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์
 ต่าง ๆ เป็นต้นว่า ผีเสื้อ เทวดา นางไม้ ฯลฯ ความเชื่อทางไสยศาสตร์เกิดขึ้น
 ในระยะแรก ๆ เมื่อมนุษย์พยายามค้นหาคำตอบเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ไม่
 สามารถหาคำตอบจากความรู้เดิมที่มีอยู่เกี่ยวกับธรรมชาติได้ ความเชื่อทาง
 ไสยศาสตร์จึงเป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ การติดต่อกับผู้มี
 อำนาจเหนือธรรมชาติทำได้โดยพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ เป็นต้นว่า การใช้เวทมนตร์
 คาถา โดยมีผู้ประกอบพิธีกรรม คือ แม่มด หมอผี คนทรง หรือจ้ำ แล้วแต่
 กรณี (อมรา พงศาพิชญ์. 2533 : 37) คติความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์มี

วัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อนำมาซึ่งความโชคดี ความสำเร็จ ความสุข และความปลอดภัย และเพื่อทำลายหรือขจัดปัดเป่าสิ่งอัปมงคลและภัยพิบัติทั้งปวง กล่าวสำหรับความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับโนรา ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับโชคกลาง ความเชื่อเกี่ยวกับเวทมนตร์คาถา โดยเฉพาะการรำโนรา โรงครูผู้ที่เป็นโนราใหญ่หรือหัวหน้าคณะจะต้องมีเวทมนตร์คาถาเพื่อป้องกันเสนียดจัญไร ป้องกันวิญญาณร้ายที่จะเข้ามาในพิธีโนราโรงครู ป้องกันคุณไสยที่จะได้รับจากบุคคลอื่น การประกอบพิธีกรรมบางอย่างในโนราโรงครูจะต้องใช้เวทมนตร์คาถาประกอบ เช่น การเบิกโรง การผูกขี้ผูกเยี่ยว (หมายถึงการควบคุมตนเองไม่ให้ปวดปัสสาวะหรืออุจจาระในขณะที่รำหรือประกอบพิธีกรรมด้วยการว่าหรือท่องคาถากำกับ) การแต่งตัว การสวมเทริด การแทงเข้ (จระเข้) การเหยียบเส้น การตัดผมผีซ้อ การรำถีบหัวควาย การชักเสียงให้ไพเราะ (หมายถึงการทำให้เสียงตนเองดังและมีความไพเราะติดใจคนฟังด้วยการว่าหรือท่องคาถากำกับ) เป็นต้น ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความขลังของโนราโรงครู เช่น เชื่อในเรื่องเทพเจ้าและวิญญาณศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม เป็นต้น เชื่อในวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ เช่น ทวดเกาะยอ ทวดวังเนียง ทวดแม่นางเรียม เป็นต้น ความเชื่อในเรื่องพระภูมิเจ้าที่ เช่น พระภูมิบันได พระภูมิเสาห้อง พระภูมิชายคา พระภูมิผู้ทำหน้าที่รักษาประตู ซึ่งชาวภาคใต้ออกเสียงเป็น "นนทรี" หมายถึงพระนันทิศวรผู้ทำหน้าที่เฝ้าประตู "ตามคติฮินดูเชื่อว่าเมื่อพระศิวะรำว่าพระนันทิศวรก็จะทำหน้าที่นั่งตีตะโพน เมื่อพระอิศวรเสด็จไปในที่ต่าง ๆ พระนันทิศวรก็จะแปลงกายเป็นโคทรง ยามปกติพระนันทิศวรจะทำหน้าที่เฝ้าทวาร" (สุธีรงค์ พงศ์ไพบูลย์, 2524 : 7)

เป็นต้น ส่วนความเชื่อเกี่ยวกับความขลังของโนราโรงครู ชาวบ้านและคณะโนราเชื่อว่าโนราโรงครูเป็นพิธีกรรมที่มีความขลังและศักดิ์สิทธิ์ สามารถประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ เช่น พิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ พิธีผูกผ้าปล่อย พิธีแก้บน พิธีเหยียบเส้น พิธีตัดจุก พิธีตัดผมผีซ้อ เป็นต้น ส่วนความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโนราในเรื่องอื่น ๆ เช่น ความเชื่อในเรื่องอำนาจเงินลับของโนรา

เช่น โนราใหญ่หรือหัวหน้าคณะ ขณะทำพิธีในโนราโรงครูเชื่อว่าจะมีอำนาจ
เร้นลับที่สามารถติดต่อและควบคุมวิญญาณต่าง ๆ และภูตผีได้ สามารถก้าวร่าย
หรือทำลายสิ่งผิดปกติหรือความชั่วร้ายที่เกิดจากอำนาจภูตผีได้ ความเชื่อในเรื่อง
โรงพิธี ความเชื่อในเรื่องเครื่องดนตรีว่ามีความขลังศักดิ์สิทธิ์มีครูรักษาจะลบลู่
หรือข้ามกรายไม่ได้ เป็นต้น ตัวอย่างความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ในเรื่องคุณไสย
ซึ่งหมายถึง "การให้เวทมนตร์ควาเกิดอาถรรพณ์ ทำให้ผู้ที่ถูกกระทำได้รับโทษภัย
เสื่อมถอยจากคุณความดีชื่อเสียงเสื่อมความเจริญ อาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยหรือ
ถึงแก่ความตายได้" (ณัช รัชชวิษา, 2538 : 165) ที่เป็นความเชื่อและ
ความกลัวของโนราว่าจะต้องอาถรรพณ์เป็นอันตรายได้ จึงต้องกล่าวคำอ้อนวอน
ครุหมอโนราให้มาช่วยคุ้มกัน ดังปรากฏในบทภาคครุตอนหนึ่งว่า

ราชครูของข้า	มาแล้วปล่อยข้าพ้นไป
เชิญพ่อเข้ามาหนึ่งนี้	ลูกหยาย ¹ ล่ายก็ให้พ่อหนึ่งใน
มาแล้วปล่อยข้าพ้นไป	มาอยู่เหนือเกล้าเกล้า
มาอยู่เหนือเหนือเกล้าเหนือผม	มาช่วยดับลมกันข้า ²

¹ หยาย คือ ขันหยาย

² ข้า หมายถึง ข้าหึ่ง ซึ่งเป็นขาศักดิ์เจ้าพวกหนึ่ง ผู้ใดกินเข้าไปแล้วจะ
ต้องตายเมื่อกินอาหารที่กำหนดไว้ ข้าสิ่งยังเป็นการเชื่อและการกระทำทาง
ไสยศาสตร์ที่ต้องการให้ศัตรูถึงแก่ความตาย โดยนำตัวยาที่เสกด้วยคาถาอาคม
ไปใส่ไว้ในอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งให้คนที่ต้องการทำลายกิน เมื่อบุคคลนั้นไป
กินอาหารชนิดเดียวกันเป็นครั้งที่ 2 ก็จะถึงแก่ความตายแต่ก็สามารถแก้ได้
ด้วยยาและเวทมนตร์คาถา เช่นเดียวกัน

กัณฑ์ลูกกลม¹ พรหมโหวด²

มากันพรายแกมยา

มากันให้ถวนให้ถึ

ละมบเขาฝิ่งไว้ริมทาง

กัณฑ์ผีโกด³ งามยา

ละมบ⁴ เขาฝิ่งไว้ริมทาง

มากันลูกน้ทุกที่ข้าง

จำไว้แวะซ้ายแวะขวา

¹ลูกกลม หรือล้นกลม คือกัณฑ์ ซึ่งเป็นการทำเสน่ห์ยาแฝดอย่างหนึ่ง โดยการลงคาถาอาคมไว้ที่กัณฑ์ เมื่อกัณฑ์ต้องลมส่งเสียงผู้ที่ถูกกระทำได้ยินเข้าก็จะเกิดความหลงใหลหรือเกิดอาการคลุ้มคลั่งอยู่ไม่ได้ ต้องมาหาเจ้าของหรือผู้ที่ให้ทำเสน่ห์ยาแฝดนั้น

²พรหมโหวด เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการกระทำทางไสยศาสตร์อย่างหนึ่ง โดยใช้คาถาที่เรียกว่า "คาถาพรหมโหวด" เสกลงในผ้าหรือสิ่งของอื่น ๆ เพื่อให้เกิดโทษแก่ศัตรู

³โกด คือภูตผี

⁴ละมบหรืออมบ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการกระทำทางไสยศาสตร์อย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดโทษแก่ศัตรู เช่นให้เสียชื่อเสียง ให้สติวิปลาส ให้พินาศถึงตาย การมบนั้นมีสาเหตุมาจากผู้ต้องการมบ ถูกรังแกข่มเหง ไม่สมหวังในความรัก การแข่งขันเพื่อเอาชนะกันของศิลปิน การมบมีหลายวิธี เช่น มบด้วยการฝิ่งรูปโดยหมอไสยศาสตร์จะเอาขี้ผึ้งรังร้างมาปั้นเป็นรูปคน แล้วใช้หนามที่คมแทงตามขนขาหน้าอก แล้วห่อด้วยผ้าขาวที่เขียนชื่อนามสกุลของศัตรู เสกคาถากำกับแล้วนำไปฝิ่งในน้ำคร่ำ ทางสามแพร่งหรือในป่าช้า ถ้าฝิ่งในป่าช้าให้เอาปาล์มหิวมีหางไป เช่นไต้หวันเจ้าเปรว (เจ้าป่าช้า) เสียก่อน ถ้าต้องการให้ศัตรูเจ็บปวดทรมานฝังให้ลึกลงไป 1 คืบ ถ้าต้องการให้ตายก็ฝังลึกลงไป 1 ศอก เชื่อว่าศัตรูจะตาย

สมความปรารถนาของผู้มบ (จรินทร์. คิริ. 2529 : 2713 - 2714)

4.1.3 ความเชื่อเรื่องการแก้บน การแก้บนหมายถึงการ ทำอย่างหนึ่งอย่างใดให้ขาดจากพันธะสัญญาที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ให้ไว้กับเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ครูหมอโนรา เป็นต้น การแก้บนเกิดจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์สามารถ ติดต่อกับดวงวิญญาณได้ ชาวภาคใต้เชื่อว่าสามารถติดต่อกับดวงวิญญาณได้โดยผ่าน พิธีบวงสรวง เช่นไหว้ และมีตลกในงานการติดตลก เช่น คนทรง ศิลปิน หมอไสยศาสตร์ เป็นต้น "การติดต่อกับวิญญาณเหล่านั้นมักเนื่องมาจากการบนบาน เพื่อประโยชน์บางอย่าง เรียกกันว่า "เหมฺมฺรย" คือการกล่าวอ้างวิญญาณ เหล่านั้นให้ช่วยเหลือหรือเลิกให้โทษต่าง ๆ" (พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุท. 2525 : 125) เหมฺมฺรยจึงเป็นพันธะสัญญาที่ผู้บนให้ไว้กับสิ่งที่เคารพนับถือ พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุท (2525 : 125) ได้อธิบายเรื่อง เหมฺมฺรยเอาไว้ว่า

เหมฺมฺรยมีทั้ง "เหมฺมฺรยปาก" คือการบนบานกับวิญญาณด้วยวาจา และ "เหมฺมฺรยห่อ" เป็นการจัดห่อเหมฺมฺรย มีข้าวสาร หมากพลู ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น ห่อเอาไว้แล้วกล่าวบนบาน ผู้เป็นเจ้าของคำบนบาน ต้องเก็บห่อเหมฺมฺรยไว้ ถ้าคำบนบานนั้นสัมฤทธิ์ผลต้องจัดการ "แก้เหมฺมฺรย" คือ ทำพิธีบวงสรวงตามที่ตกลงไว้ต่อนบนบาน หรือการแก้บน

ชาวบ้านและคณะโนราต่างมีความเชื่อในเรื่องการบนและการแก้บนที่เกี่ยวข้อง กับโนรา โดยเชื่อว่าสามารถบนบานขอความช่วยเหลือจากครูหมอโนราในเรื่อง ต่าง ๆ ได้แม้ชาวบ้านทั่วไปที่ไม่ได้มีเชื้อสายโนราโดยตรงการบนหรือการแก้บนของ ชาวบ้านและคณะโนรามืออยู่ 2 ลักษณะ คือการบนและแก้บนจากการที่ชาวบ้านหรือ ลูกหลานตาชายโนราขอความช่วยเหลือครูหมอโนราในเรื่องต่าง ๆ เช่น บนให้ หายจากอาการป่วยไข้ บนให้พ้นจากการถูกเกณฑ์ทหาร บนให้สองหายได้คืน บนให้สอบเข้าเรียนต่อได้ บนให้สอบเข้าทำงานหรือหางานทำได้ บนเมื่อมีคดีความ ขึ้นโรงขึ้นศาลให้พ้นโทษหรือได้รับการลดหย่อน บนให้ครอบครัวมีความสุข

บนให้คนในครอบครัวเลิกจากอบายมุข เป็นต้น แต่ครุหมอโนราจะไม่รับช่วยเหลือหรือรับบนในเรื่องที่ผิดศีลธรรม จารีตประเพณี เช่น เรื่องขู้สาว การลักขโมย การมุ้งร้ายต่อผู้อื่น เป็นต้น อีกประการหนึ่งคือการบนและแก้บนจากการที่ชาวบ้านหรือลูกหลานตายายโนราถูกครุหมอโนราลงโทษ ด้วยสาเหตุต่าง ๆ เช่นลูกหลานเพิกเฉยไม่เช่นไหว้ตายายโนรา ไม่ตั้งหิ้งบูชาตายายโนรา ต้องการให้ลืมทอดการรำโนราหรือเป็นร่างทรงครุหมอโนรา เป็นต้น ส่วนการบนและการแก้บนจะเป็นไปตามความเชื่อและพิธีกรรมของโนรา กรณีตัวอย่างการบนและการแก้บนของชาวบ้านท่ากระ ตาบลดคลองรี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา ต่อเจ้าแม่อยู่หัววัดท่ากระที่ชาวบ้านขอความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ เช่นเดียวกับ การบนขอความช่วยเหลือครุหมอโนรา แต่การแก้บนอาจจะแก้ด้วยการปิดทองพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัว บวชพระ บวชชี บวชชีพราหมณ์ รำโนรากวาย รำออกพรรษาถวายในโอกาสที่มีพิธีโนราโรงครูวัดท่ากระหรืองานตายายย่านในแต่ละปี (พิทยา บุษราวัฒน์. 2537 : 130 - 131) ความเชื่อเรื่องการบนและการแก้บนเป็นความเชื่อที่มีผลกระทบโดยตรงต่อชาวบ้านและลูกหลานตายายโนราทั้งทางร่างกายและจิตใจ ชาวบ้านและลูกหลานตายายโนราหลายคนต้องตั้งหิ้งบูชาครุหมอโนราต้องมีการบวงสรวงเช่นไหว้ ต้องจัดให้มีการรำโนรา-โรงครู มีการลืมทอดการรำโนรา เป็นคนทรงครุหมอโนรา ในทางกลับกันชาวบ้านและลูกหลานตายายโนราเชื่อว่าตนเองก็ได้รับความคุ้มครองและความช่วยเหลือจากครุหมอโนราในสิ่งที่บนบานขอความช่วยเหลือ ตลอดจนความสงบสุขและความเจริญก้าวหน้าในอาชีพการงาน จึงทำให้ความเชื่อเรื่องครุหมอโนรา การรำโนราโรงครู และศิลปะการรำรำโนรายังคงดำรงอยู่ในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา และพื้นที่อื่น ๆ ในภาคใต้มาจนถึงปัจจุบัน

4.1.4 ความเชื่อเรื่องการเหยียบเสน เสนเป็นเนื้อที่ออกนูนจากระดับผิวเป็นแผ่นถ้ามีสีแดงเรียก "เสนทอง" ถ้ามีสีดำเรียก "เสนดำ" ไม่ทำให้เจ็บปวดหรือมีอันตราย แต่ถ้างอกบางส่วนของร่างกาย เช่น บนใบหน้าจะดูน่าเกลียด ถ้าเป็นกับเด็ก ๆ เสนจะโตขึ้นตามอายุ (อุดม หนูทอง. 2531 :

171) ชาวบ้านและคณะโนราเชื่อว่าเส้นเกิดจากการกระทำของผีที่เรียกว่า "ผีโกละแสง"¹ ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่เฝ้าเสาโรงโนรา และส่วนหนึ่งเป็นเพราะ การทำเครื่องหมายของครุหมอโนราเพื่อต้องการเอาเด็กคนนั้นเป็นโนราโดยผ่านทางผีโกละแสง (แปลก ชนะบาล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิชยา บุขรรัตน์ เป็นผู้ สัมภาษณ์, ณ วัดท่าแค หมู่ที่ 1 ตำบลท่าแพ อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2532) เส้นไม่สามารถรักษาให้หายได้เนื่องจาก ให้โนราทำพิธีเหยียบเส้นได้ในวันโนราเข้าโรงครู ซึ่งมักจะทำกันก่อนรำคลังหงส์ โดยผู้ที่ เป็นเส้นหรือพ่อแม่ผู้ปกครองเตรียมเครื่องประกอบพิธีมามอบให้โนราใหญ่ ได้แก่ ขันน้ำหรือลาดใส่น้ำ หมาก พลุ รูปเทียน ดอกไม้ มีดโกน หินลับมีด เงินเหรียญ เครื่องทอง เครื่องเงิน กล้วยตา กล้วยเช็ดมอน รวงข้าว และเงิน 32 บาท (ในอดีตใช้ 12 บาท) จากนั้นโนราใหญ่จะเอาขันหรือลาด พร้อมด้วยอุปกรณ์ที่ผู้เป็นเส้นเตรียมมาใส่ลงในขันหรือลาด ทำพิธีจุดรูปเทียน ชุ่มนมเทวดา ชุ่มนมครุหมอโนรา สวดอักษรขอมที่หัวแม่เท้าของโนราใหญ่ แล้วว่าท่าแบบเขียนพราโย หรือ "ท่าอย่างสามชুম" มีโนราหรือครุหมอโนราใน ร่างทรงรำประกอบโดยถือกริช พระขรรค์ โนราใหญ่เอาหัวแม่เท้าไปแตะตรง ที่เป็นเส้นแล้วเอาหัวแม่เท้าไปจุ่มลงในขันหรือลาด ยกขันนมคว้นเทียน แล้วให้ หัวแม่เท้าไปเหยียบเบา ๆ ตรงที่เป็นเส้นโดยหันหลังให้ผู้ที่เป็นเส้น ว่าคาถากำกับ ในขณะที่เดียวกันโนราหรือครุหมอโนราในร่างทรงก็จะเอากริช พระขรรค์ไปแตะตรง ที่เป็นเส้นพร้อมกับบริกรรมคาถา ท่าเช่นนี้ 3 ครั้ง เสร็จแล้วเอามีดโกน หินลับมีด และของอื่น ๆ ในขันน้ำหรือลาดไปแตะที่ตัวผู้เป็นเส้นจนครบทุกอย่างเป็น

¹โนราบางคณะเชื่อว่าเส้นเกิดจากการกระทำของผีที่เรียกว่า "เจ้าเส้น"

เสร็จพิธี จากพิธีกรรมดังกล่าวเชื่อว่าเส้นจะค่อย ๆ จางหายไป ถ้าไม่หายก็ให้ทำซ้ำอีกจนครบ 3 ครั้ง เส้นจะหายไปเป็นที่สุด

4.1.5 ความเชื่อเรื่องการรักษาอาการป่วยไข้ เป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องครุหมอโนรา ชาวบ้านและคณะโนราเชื่อว่าครุหมอโนราและพิธีกรรมในโนราโรงครูสามารถรักษาอาการป่วยไข้บางอย่างได้ ซึ่งอาการป่วยไ้นั้นมาจากสาเหตุ 2 ประการ คือ อาการป่วยไข้ันเกิดจากความผิดปกติของร่างกาย และโรคภัยต่าง ๆ การรักษาเบื้องต้นก็คือการบนบานขอความช่วยเหลือจากครุหมอโนราที่ตนเคารพนับถือให้หายป่วยจากโรคนั้น ๆ แล้วจะแก้บนเมื่อหายเป็นปกติ อาการป่วยไข้บางอย่าง เช่น การเสียชีวิต ถูกคุณไสย ถูกวิญญาณผีร้ายเข้าสิงร่าง หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "ผีเข้า" ญาติพี่น้องต้องพาไปรักษากับครุหมอโนรา โดยผ่านศิลปินโนรา หรือคนทรงครุหมอโนรา การรักษาอาการผู้ป่วยจะใช้ทั้งการบน การรดน้ำมนตร์ การดื่มยา การปิดเป่าด้วยเวทมนตร์คาถา บางครั้งคนทรงครุหมอโนราอาจจะเดินทางไปช่วยเหลือรักษาถึงที่บ้านของผู้ป่วย เพราะอาการป่วยบางอย่างมีความเกี่ยวข้องกับครุหมอโนราจะต้องใช้การบน การตั้งหิ้งบูชา หรือการรำโนราถวายหน้าหิ้งบูชาครุหมอโนราในบางครั้ง อาการป่วยไข้ก็สาเหตุหนึ่งเกิดจากการกระทำหรือการลงโทษของครุหมอโนรา อันเนื่องมาจากความต้องการของครุหมอโนราที่ต้องการให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือลูกหลานตายายโนรา เป็นผู้สืบทอดการรำโนราเป็นคนทรงครุหมอโนรา หรือเกิดจากความเจษเมษของลูกหลานตายายโนราที่ไม่เคารพนับถือ ไม่บวงสรวงเช่นไหว้ครุหมอโนรา ดังได้กล่าวมาแล้วใน ความเชื่อเรื่องการแก้บน โดยเฉพาะผู้มีเชื้อสายโนราหรือเป็นลูกหลานตายายโนรามักจะต้องประสพและเกิดอาการป่วยไข้ต่าง ๆ เช่น ปวดท้อง เจ็บหน้าอก ปวดบวม ผอมแห้งแรงน้อยที่เรียกว่า "ตายายอย่าง" ชาวบ้านและคณะโนราเชื่อว่าอาการป่วยไข้ันมีสาเหตุจากการกระทำของครุหมอโนราจะต้องได้รับการรักษาด้วยวิธีการของโนราเท่านั้นจึงจะหาย และผู้ป่วยเมื่อหายแล้วก็ต้องทำตามความต้องการของครุหมอโนรา ไม่ว่าจะเป็นการแก้บน การตั้งหิ้งบูชา

การจัดโนราโรงครูถวาย ยอมรับเป็นโนราหรือคนทรงครูหมอโนรา อาการป่วยไข้อันเกิดจากการกระทำของครูหมอโนราจะต้องให้โนรา คนทรงครูหมอโนรา เท่านั้นเป็นผู้ขนบาน หรือเช่นไหว้ และต้องมีการว่าโนราครูถวายจึงจะได้รับการยินยอมจากครูหมอโนรา

กรณีความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูป! เจ้าแม่อยู่หัวหรือเจ้าแม่อยู่หัวแห่งวัดท่าคุระ ตำบลคลองขี้ ลัวะ เกลสึงพระ จังหวัดสงขลา อันเกี่ยวเนื่องกับตำนานโนรา และตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ของชาวบ้านท่าคุระและตำบลใกล้เคียง ชาวบ้านและคณะโนรา เชื่อว่าเจ้าแม่อยู่หัวเป็นครูหมอโนราองค์หนึ่งสามารถขนบานขอความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ เช่นเดียวกับครูหมอโนรา สามารถรักษาอาการป่วยไข้ สามารถคุ้มครองรักษาทรัพย์สินของชาวบ้าน ป้องกันภัยพิบัติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองได้ ดังนั้นการศึกษาเรื่องความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโนรา ซึ่งปรากฏให้เห็นในรูปของตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา การแสดงออกทางพฤติกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโนราของชาวบ้านและคณะโนราในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ล้วนเกิดขึ้นจากความกลัว และความต้องการในการแก้ปัญหาพื้นฐานทั้งทางร่างกายและจิตใจ เมื่อได้กระทำตามความเชื่อและพิธีกรรมนั้น ๆ แล้ว ความทุกข์ความเดือดร้อนทั้งทางร่างกายและจิตใจได้รับการผ่อนคลายในระดับหนึ่งหรือหมดไปในที่สุด ความเชื่อดังกล่าวมาแล้วจึงมีบทบาทต่อวิถีชีวิตทั้งส่วนปัจเจกชนและสังคมของชาวบ้าน และส่งผลให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับโนรา ซึ่งเป็นประเพณีและพิธีกรรมที่สนองตอบความเชื่อความต้องการ และการแก้ปัญหาความทุกข์ความเดือดร้อนของชาวบ้านต่อไป

4.2 ความสัมพันธ์ทางด้านประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับโนรา ดังได้กล่าวแล้วว่า ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อในเรื่องของภูตผีปีศาจก็รวมเรียกเป็นศาสนา "เพราะเป็นความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์" (อมรา พงศาพิชญ์. 2537 : 27) ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อในเรื่อง พระภูมิเจ้าที่ ทวดศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้ารวมทั้งความเชื่อในเรื่องครูหมอโนรา จัดเป็นความเชื่อ

ในทางศาสนาทั้งสิ้น อมรา พงศาพิชญ์ (2527 : 27) ได้กล่าวถึงส่วนประกอบของศาสนาและความเชื่อเอาไว้สรุปได้ว่า ส่วนประกอบของศาสนาและความเชื่อที่สำคัญมี 3 ส่วน ส่วนแรกคือความเชื่อในส่วประวัติหรือความจริงสูงสุด ส่วนที่สองคือพิธีกรรม ซึ่งพิธีกรรมทางศาสนาอาจจะเป็นสิ่งเดียวกันกับขนบธรรมเนียมประเพณีซึ่งสมาชิกในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ส่วนที่สามคือผู้ประกอบพิธีกรรม เช่นพระสงฆ์ในศาสนาพุทธ พราหมณ์ในศาสนาฮินดู คนทรงหรือหมอผีหรือศิลปินในสังคมที่เชื่อผีสังเทวดา ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราก่อให้เกิดความเชื่อในเรื่องครุหมอโนรา ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับโนรา และส่งผลให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับโนราหลายอย่างด้วยกัน เช่น ประเพณีและพิธีกรรมการครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ ประเพณีและพิธีกรรมการรำโนราโรงครู ซึ่งถือเป็นประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญที่สุดของโนรา จากการศึกษาวิจัยเรื่องโนราโรงครูของผู้วิจัยพบว่า ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลามีการจัดโนราโรงครูเพื่อรำถวายครุโนราและแก้บนครุหมอโนราอยู่ทั่วไปในช่วงระยะเวลาเดือนหกถึงเดือนเก้าของทุกปีและกระจายไปตามกลุ่มชาวบ้านในที่ต่าง ๆ ที่ยังเคร่งครัดและยังเคารพนับถือครุหมอโนรา แต่มีประเพณีและพิธีกรรมการรำโนราโรงครูอยู่ 2 แห่ง ที่จัดการรำโนราโรงครูในลักษณะศูนย์รวมของชาวบ้าน คณะโนรา ลูกหลานตาชายโนรา และผู้มีเชื้อสายโนรา โดยจัดติดต่อกันมาเป็นประจำทุกปีจนกลายเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวบ้านในท้องถิ่น บริเวณใกล้เคียง และส่วนอื่น ๆ ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา รวมทั้งประชาชนในบางจังหวัดของภาคใต้ด้วย คือ โนราโรงครูวัดท่ากระ ตำบลคลองรี อำเภอสังขะ จังหวัดสงขลา และโนราโรงครูวัดท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง

โนราโรงครูวัดท่าคุระ¹ ตำบลคลองวี อำเภอเสด็จพระ จังหวัดสงขลา จัดขึ้นเพื่อรำกับนเจ้าแม่อยู่หัว ซึ่งเป็นพระพุทธรูปทองคำ ปางสมาธิ ศิลปะสมัยอยุธยา ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 2 เซนติเมตร สูงประมาณ 2.5 เซนติเมตร เก็บไว้ในถอบประดิษฐานอยู่ในมณฑปวัดท่าคุระ ตำบลคลองวี อำเภอเสด็จพระ จังหวัดสงขลา ชาวบ้านท่าคุระและตำบลใกล้เคียงเรียกว่า "เจ้าแม่อยู่หัว" และเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่มือง มีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ซึ่งเป็นที่มาของการรำโนราโรงครูวัดท่าคุระหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "งานพิธีสมโภชและสงฆ์เจ้าแม่อยู่หัว" หรือ "งานตาสายย่าน" โดยจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 6 (วันแรม 1 ค่ำ ตรงตรงกับวันพุธ หากปีใดวันแรม 1 ค่ำไม่ตรงกับวันพุธก็ให้เลื่อนเป็นวันพุธถัดไป) จนกลายเป็นประเพณีของชาวบ้านท่าคุระที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน คำว่า "ตาสายย่าน" เป็นความเชื่อในเรื่องระบบเครือข่ายที่ชาวบ้านท่าคุระทุกคนจากอดีตจนถึงปัจจุบันล้วนสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกันหรือต่างก็มีตาสายร่วมกันคือ เจ้าแม่อยู่หัว การจัดงานตาสายย่านหรือโนราโรงครูกับนเจ้าแม่อยู่หัวเพื่อแสดงความกตัญญูต่อเจ้าแม่อยู่หัวที่มีต่อตนเองและครอบครัว ดังที่สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2529 : 671) กล่าวถึงประเพณีงานตาสายย่านของชาวบ้านท่าคุระเอาไว้ตอนหนึ่งว่า

¹ดูรายละเอียดได้ในงานวิจัยเรื่อง โนราโรงครูวัดท่าคุระ ตำบลคลองวี อำเภอเสด็จพระ จังหวัดสงขลา ของพิทยา บุขรารัตน์ (2537 : 284)

ประเพณีงานตายายย่าน มีจุดประสงค์สำคัญจำแนกได้เป็น 3 ประการคือ

1. เพื่อแสดงความกตัญญูตเวที่ต่อ "เจ้าแม่อยู่หัว" (ซึ่งเป็นพระพุทธรูปทองคำปางสมาธิหน้าตักกว้างประมาณ 2 เซนติเมตร ซึ่งตามตำนานว่าหล่อขึ้นที่วัดท่าคูระตรงกับวันพุธแรกของเดือน 6 ข้างแรมเมื่อประมาณ 300 ปีมาแล้ว และประดิษฐานอยู่ ณ วัดนี้ตราบจนทุกวันนี้) ที่ว่าเป็นการแสดงความกตัญญูตเวที่แทนคำว่าสมโภชก็เพราะชาวบ้านเชื่ออย่างแรงกล้าว่า "เจ้าแม่อยู่หัว" ให้คุณแก่ตนนานาประการ จึงมักขนานและวันนั้นจะเป็นวันทำพิธีแก้บนเป็นสำคัญ
2. เพื่อให้บรรดาบุตรหลานของชาวบ้านท่าคูระไปตั้งรกราก ณ ที่อื่น ได้กลับมาชุมนุมพร้อมกันและร่วมทำบุญกุศลให้แก่บรรพบุรุษของตน ซึ่งเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่าเป็นการ "ชุมนุมชาติ" หรือ "ชุมนุมญาติ"
3. เพื่อให้ผู้ที่เคยใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านท่าคูระ ทั้งมวล ตลอดจนญาติมิตรได้ร่วมกันจรรโลงศาสนาและวัฒนธรรมพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือประเพณีการรำโนราโรงครู---

โนราโรงครูวัดท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง จัดขึ้นเพื่อรำถวายครูโนราทั้งหมด และได้มาร่วมชุมนุมรับการเช่นไหว้จากลูกหลาน ตายายโนราโดยพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นการปลดภาระรับผิดชอบของลูกหลาน ตายายโนราให้สามารถก้มบหรือประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับโนราแทนการจัด โนราโรงครูขึ้นที่บ้านของตนเอง และเป็นที่รวมของโนรา ผู้มีเชื้อสายโนรา

¹ดูรายละเอียดได้ในงานวิจัยเรื่อง โนราโรงครู ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ของพิทยา บุขรารัตน์ (2535 : 390)

ลูกหลานตาชายโนรา และชาวบ้านโดยทั่วไปมาร่วมกันแสดงความกตัญญูทักเวทิต่อครูโนรา ชาวโนราถวายครูโนราแก่นับ และประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโนรา โดยจัดขึ้นในวันพุธที่ 2 ของเดือนหก เป็นเวลา 3 วัน พิทยาบุษราวัฒน์ (2535 : 287 - 288) กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของโนราโรงครูวัดท่าแคที่เป็นชนิดของโนราโรงครูใหญ่เอาไว้ตอนหนึ่งว่า

โนราโรงครูใหญ่วัดท่าแค เป็นการจัดโรงครูใหญ่เพื่อรำถวายครูโนราทั้งหมด มีโนรา ผู้มีเชื้อสายโนรา ลูกหลานตาชายโนรา และชาวบ้านทั่วไปในตำบลท่าแคตำบลอื่น ๆ ในจังหวัดพัทลุงและจังหวัดใกล้เคียง เช่น ตรัง สงขลา นครศรีธรรมราช เป็นต้น มาร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก การจัดโรงครูก็ไม่ได้มีเจ้าภาพที่ชัดเจนแต่เกิดจากความศรัทธาและความร่วมมือร่วมใจของชาวบ้านตำบลท่าแค โนราโรงครูใหญ่วัดท่าแคจึงมีลักษณะเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อเกี่ยวกับโนราของผู้เป็นโนรา ผู้มีเชื้อสายโนรา ลูกหลานตาชายโนราและชาวบ้านโดยทั่วไป คำว่า "ศรัทธาท่าแค ถัดแต่พ่อเทพสิงพร" ในบทกวีศครูของโนราทั่วไปจึงมีนัยสำคัญต่อตำบลท่าแคและโนราโรงครูใหญ่วัดท่าแคเป็นอย่างยิ่ง สิ่งที่แตกต่างจากโนราโรงครูทั่วไปอย่างเห็นได้ชัดคือคนทรงหรือร่างทรงครูหมอลโนราที่มีจำนวนมากเป็นพิเศษและมีคนทรงครูหมอลโนราแทบทุกองค์ ครูหมอลโนราบางองค์ เช่น แม่ศรีมาลา พระม่วงทองหรือตาม่วงทอง จอมเต่าหน้าทอง เป็นต้น มีคนทรงพร้อม ๆ กันหลายคนตามความเชื่อที่ว่าครูโนราสามารถแบ่งภาคเข้าทรงในเวลาเดียวกันได้หลายภาค ทั้งยังพบว่าคนทรงครูหมอลโนรา มีทั้งที่เป็นชาวบ้านตำบลท่าแค ตำบลอื่น ๆ ในจังหวัดพัทลุงและจากต่างจังหวัดมาร่วมด้วย ครูหมอลโนราที่เข้าทรงมีทั้งที่เป็นฝ่ายไทย ฝ่ายอิสลาม เช่น แม่เงินจุหรี แม่ศรีจุหรี ฝ่ายจีน เช่น แม่ศรีอชดอกหมาก ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นภรรยาของพระม่วงทองหรือตาม่วงทอง

กล่าวสำหรับโนราโรงครู โนราโรงครู หมายถึงโนราที่แสดงเพื่อประกอบพิธี เชิญครูหรือบรรพบุรุษโนรามายังโรงพิธีเพื่อรับการเช่นสังเวช เพื่อรับของกำบน และเพื่อครอบเทริดหรือผูกผ้าแก่ผู้แสดงโนรารุ่นใหม่ ด้วยเหตุที่ต้องทำการเชื้อเชิญครูมาเข้าทรงหรือมา "ลง" ยังโรงพิธี จึงเรียกพิธีกรรมนี้อีกชื่อหนึ่งว่า

"โนราลงครู" (ฉัตรชัย ศุภระภากรณ์. 2523 : 112) โนราโรงครูจึงเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ มีบทบาทต่อวิถีชีวิตและสังคมของชาวบ้านภาคใต้ โดยเฉพาะผู้ที่ เป็นโนราและผู้มีเชื้อสายโนรา ส่วนชาวบ้านทั่วไปก็ได้อาศัยบนบานขอความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ หรือมาขอรับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บบางอย่างจากครูหมอโนรา เมื่อได้รับผลสำเร็จตามความต้องการแล้ว จึงได้ทำพิธีโนราโรงครูเพื่อการเช่นไหว้ กำบนและประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ ดังได้กล่าวแล้ว

โนราโรงครูมีความมุ่งหมายในการจัดที่สำคัญอยู่ 3 ประการคือ เพื่อให้ไหว้ครูหรือไหว้ตายายโนราอันเป็นการแสดงกตเวทิตาคุณต่อครูของตน เพื่อทำพิธีกับบนหรือ "แก้เหฺมฺรข" และทำพิธีอื่น ๆ เช่น เหยียบเสน ตัดจุก ตัดผมผีซ้อ ผูกผ้าปล่อย เป็นต้น เพื่อทำพิธีครอบเทริด หรือ "พิธีผูกผ้าใหญ่" หรือ "พิธีแต่งพอก" (ภิญโญ จิตต์ธรรม. 2529 : 1359) นอกจากนี้การจัดโนราโรงครูในบางพื้นที่ก็มีความมุ่งหมายเฉพาะบางอย่างด้วย เช่น โนราโรงครูวัดท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เป็นการจัดเพื่อให้ครูหมอโนราหรือตายายโนราทั้งหมดมาร่วมชุมนุมกัน เพราะชาวบ้านเชื่อว่าบ้านท่าแคเป็นแหล่งกำเนิดโนรา เป็นที่สถิตหรือที่พำนักของครูโนรา (พิทยา บุขรารัตน์. 2535 : 144) โนราโรงครูวัดท่ากระ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา หรือที่เรียกว่า "งานตายายาน" มีความมุ่งหมายในการจัดเพื่อการกำบนและแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อ "เจ้าแม่อยู่หัว" ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์และมีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับโนรา (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2529 : 671) เป็นต้น

ความเป็นมาของประเพณีการรำโนราโรงครู

โนราโรงครูจะมีมาแต่เมื่อใดนั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด สันนิษฐานกันว่า คงจะมีมาพร้อมกับการเกิดโนราของภาคใต้ เช่นเดียวกับการไหว้ครูของศิลปะ การละเล่น และการแสดงอื่น ๆ ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ดำรงราชานุภาพ (2507 : 60 - 61) ทรงนิพนธ์เรื่องประเพณีละครโนราชาตรี ไว้ในตำนานละครอิเหนา ตอนหนึ่งว่า

การฝึกหัดละครโนราชาตรีเมื่อหัดรำเพลงครูได้แล้วจึงสอนให้ท่องบท เพราะละครโนราชาตรียังใช้ร้องกลอนสด (เหมือนอย่างเล่นเพลงหรือ ลิเก) ไม่มีหนังสือบทอย่างละครในกรุงเทพฯ แล้วสอนให้ร้องและ รำท่าบทไปจนพอทำได้ ผู้เป็นครูหัดจึงพาไปให้ครูใหญ่ครอบ เรียกว่า "เข้าครู" อันลักษณะครอบละครโนราชาตรีนั้น จะนิมนต์พระสวดมนต์ฉัน เข้าด้วยหรือไมกัแล้วแต่ใจ ไม่จำเป็น การที่ทำพิธีครูใหญ่เอาเทริดแขวน ไว้กลางโรงพิธีตรงใต้เทริดนั้น ตั้งต้นเสวตรสายสีสองนักหัตถ์ว่า แล้วปู หนังสือไว้บนกันชนลักษณะที่จะครอบครูใหญ่ให้ बैठขึ้นไปนั่งบนกันชนแล้วปลด เอาเทริดลงมาครอบศีรษะให้แล้วให้เด็กอุ้มขึ้นแล้วเพลงครูเข้ากันที่ปากยังจน จบลง แล้วเอาเทริดกลับไปแขวนไว้อย่างเดิม ทำอย่างนั้นทีละคน ไปจน หมดตัวผู้ที่จะเป็นละคร ก็เป็นเสร็จพิธีครอบส่วนตัวจำอาวดมักเกิดแต่พวก ปี่พาทย์ หรือลูกคู่ที่สอยเล่นเป็นจำอาวด เคยเห็นละครขึ้นเข้าก็เลยเป็น ตัวละครไป ไม่หัดรำมาแต่เดิม"

ในตำนานโนราที่เล่าโดยโนราวัด จันทน์เรือง ตำบลพังยาง อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ได้เล่าถึงการรำโนราโรงครูครั้งแรกว่า เป็นการรำของอจิตกุมาร ซึ่งเป็นบุตรของนางนวลทองสำลี และได้เดินทางกลับถึงเมืองมิญจาในวันพุธตอนบ่าย- รุ่ง เพื่อเฝ้าพระเจ้าตาคือพระยาสาयฟ้าพาด อจิตกุมารได้ทำพิธีอัญเชิญพระพี่เลี้ยง

เชิญพระยาหงษ์ทอง พระยาหงษ์เหมราช ที่เคยหลบหนีไปกลับบ้านเมือง โดยทำพิธีโรงครู ตั้งเครื่องสิบสอง เชิญครูเก่าแก่ให้มาดูการรำถวาย มากินเครื่องบูชา และเชิญพระพี่เลี้ยงคนอื่น ๆ กลับมาด้วย อจิตกุมารรำถวายครูเป็นเวลา 3 วัน 3 คืน ถึงวันศุกร์จึงเชิญครูทั้งหมดให้กลับไป พระยาสายฟ้าพาดได้ประทานเครื่องทรงของกษัตริย์ให้ และเปลี่ยนชื่อนางนวลทองสำลีเป็น ศรีมาลา เปลี่ยนชื่ออจิตกุมาร เป็น เทพลิงสอน การรำโรงครูของอจิตกุมารหรือเทพลิงสอนในครั้งนั้น จึงเป็นที่มาของการรำโนราโรงครูในปัจจุบัน ส่วนตำนานท้องถิ่นในเขตจังหวัดพัทลุง กล่าวถึงที่มาของการรำโนราโรงครูว่า เมื่อนางนวลทองสำลี ถูกเนรเทศโดยการลอบแพ และแพไปติดอยู่ที่เกาะกะรัง (เชื่อกันว่าเป็นส่วนหนึ่งของเกาะใหญ่ในทะเลสาบสงขลา อำเภอกระแสดำสนธิ์ จังหวัดสงขลา) นางนวลทองสำลีได้ไปอาศัยอยู่กับตาชายที่เทพดาเนรมิตให้มาช่วยเหลือนาง คือ ตาพราหมณ์ชายจันทร์ (บางตำนานเรียกว่า ตาชายพราหมณ์จันทร์) ส่วนนางนวลทองสำลีก็ได้ช่วยตาชายด้วยการปั่นฝ้ายทอผ้าเป็นการตอบแทนบุญคุณ ครั้นพระยาสายฟ้าพาดทรงนำทหารไปรับนางนวลทองสำลีกลับบ้านเมือง นางจึงได้รำโนราเพื่อถวายเทวดาและบูชาตาชายทั้งสอง อันเป็นการแสดงความกตัญญูตงตเวทีต่อตาชายที่ให้การช่วยเหลือนาง การรำโนราถวายเทวดาและบูชาตาชายของนางนวลทองสำลีในครั้งนั้น ถือว่าเป็นการรำโนราโรงครูครั้งแรกของโนรา และปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน (พิทชา บุหรารัตน์, 2535 : 142)

กล่าวได้ว่าความเป็นมาของโนราโรงครู นอกจากจะปรากฏในตำนานแล้ว โนราโรงครูคงเป็นพิธีกรรมเพื่อการไหว้ครู ครอบครู ที่มีมาพร้อมกับการเกิดโนราในภาคใต้ เช่นเดียวกับศิลปะการละเล่นและการแสดงอื่น ๆ นั้นเอง

รูปแบบเนื้อหาของโนราโรงครู

ชนิดของโนราโรงโรงครู

โนราโรงครูแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ โนราโรงครูใหญ่ และ โนราโรงครูเล็ก โนราโรงครูใหญ่หมายถึง โนราโรงครูเต็มรูป ปกติการรำโนรา

โรงศรใหญ่ทำกัน 3 วันจึงจบพิธี เริ่มตั้งแต่วันพุธไปสิ้นสุดในวันศุกร์ และจะต้องทำกันเป็นประจำ เช่น ทุกปี ทุกสามปี ทุกห้าปี แล้วแต่จะกำหนด การร่ำเช่นนี้จำเป็นต้ลงใช้เวลาเตรียมการนาน ใช้ทุนค่อนข้างสูง ตั้งแต่การปลูกสร้างโรงศร การต้ดต้ดณะโนรา การเตรียมเครื่อง เช่น ไม้ และ การเตรียมอาหาร เพื่อจัดเลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน เป็นต้น ส่วนโนราโรงศรเล็ก หมายถึงการร่ำโรงศรอย่างข่นข้อยใช้เวลาร่ำเพียง 1 คืนกับ 1 วันเท่านั้น ปกติจะเข้าโรงศรในตอนเย็นของวันพุธไปสิ้นสุดในวันพฤหัสบดี การร่ำโนราโรงศรเล็กมีจุดมุ่งหมายเช่นเดียวกับการร่ำโนราโรงศรใหญ่ แต่ไม่อาจทำพิธีให้ใหญ่โตเท่ากับการร่ำโนราโรงศรใหญ่ได้ เพราะมีปัญหาเรื่องเวลา ความไม่พร้อมในด้านอื่น ๆ ดังนั้นเมื่อถึงวาระที่ต้องทำการบูชาครุหมอโนราหรือดาชายนรตามที่ได้ตกลงไว้ เช่นถึงวาระสามปี ห้าปี จึงได้ทำพิธีอย่างข่นข้อยเสียก่อนสักครั้งหนึ่งเพื่อพิธีให้ขิดสัญญาต่อกครุหมอโนราหรือดาชายนร การทำพิธีอย่างข่นข้อยเช่นนี้เรียกว่า "การร่ำโรงศรเล็ก" หรือ "การค้ำครุ" หรือ "โรงแก่นค้ำครุ" ซึ่งหมายถึงค้ำประกัน การค้ำครุจึงมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อยืนยันว่าตนเองเป็นเชื้อสายโนราและยังไม่ลืมเคารพนับถือครุหมอโนรา โดยทั่วไปการค้ำครุเพื่อไม่ให้ตัวเองถูกลงโทษจากครุหมอโนราหรือดาชายนร แม้ว่าผู้ทำพิธีจะไม่รำนรตามสักก็ตาม แต่หากเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากนราก็คือว่ายังมีครุอยู่ จำเป็นต้องมาร่วมพิธีนี้เพื่อเป็นการบูชาครุหรือค้ำครุอันึงการร่ำโรงศรเล็กหรือการค้ำครุ เป็นพิธีกรรมอย่างข่นข้อย ถือกันว่ามีพลังหรือศักดิ์สิทธิ์น้อยกว่าการร่ำโรงศรใหญ่ ดังนั้นการแก่นและ การครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ จึงไม่นิยมทำในโรงศรเล็ก แต่จะทำในโรงศรใหญ่

องค์ประกอบในการรำนรโรงศร

โนราโรงศรใหญ่และโนราโรงศรเล็ก มีองค์ประกอบในการรำนรโรงศรที่สำคัญ ๆ ตือ

โนราใหญ่ ตือหัวหน้าคณะหรือนายโรงโนรา ซึ่งจะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในโนราโรงศร บางแห่งจะเรียกโนราใหญ่ว่า

"ครุหมอโนรา"

คณะโนรา มีประมาณ 15 - 20 คน อาจจะเป็นคณะโนราใหญ่เองหรือเป็นโนรจากหลายคณะมารวมกันเพื่อประกอบพิธีกรรมและให้ความบันเทิงแก่ผู้ชมด้วย

คนทรง หรือร่างทรงครุหมอโนรา ซึ่งอาจจะเป็นร่างทรงประจำครุหมอโนราองค์นั้น ๆ หรืออาจจะเป็นผู้มีเชื้อสายโนรา ลูกหลานตาชายโนราที่ครุหมอโนราจะเข้าทรง

ระยะเวลาและวันทำพิธี มักนิยมทำกันในฤดูแล้ง ในแถบจังหวัดตรัง มักทำในราวเดือนยี่ถึงเดือนสาม แถบจังหวัดพัทลุง นครศรีธรรมราช และสงขลา มักทำในเดือนหกถึงเดือนเก้า โดยไม่จำกัดวันขึ้นวันแรม (ฉัตรชัย ศุภระภาคุณ. 2523 : 114) และเริ่มทำพิธีเข้าโรงครูวันแรกในวันพุธ ไปสิ้นสุดในวันศุกร์

โรงพิธีหรือโรงครู มีลักษณะคล้ายโรงโนรารุ่นเก่า คือสร้างโรงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดกว้าง 9 ศอก ยาว 11 ศอก มี 8 เสา ไม้ยกพื้น โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน เสาตอนหน้าและหลังมีตอนละ 3 เสา ส่วนตอนกลางมี 2 เสา ไม่มีเสากลาง หน้าโรงหันไปทางทิศเหนือหรือใต้ เรียกว่า "ลอยหัน" (ลอยตะวันตก) ไม่หันหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือทิศตะวันตก เพราะเป็นการ "ขวางหัน" (ขวางตะวันตก) ตามความเชื่อของโนราว่าเป็นอัปมงคล หลังคาทำเป็นรูปหน้าจั่ว มุงด้วยจาก ตรงกลางจั่วครอบด้วยกระแฉ่ง ถ้าไม่มีกระแฉ่งก็ใช้ใบเตยมาแทนได้ การที่ต้องครอบกระแฉ่งบนหลังคาจั่วนี้ว่า เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงเมื่อครั้งนางนวลทองสลึงถูกลอยแพไปในทะเล ก็ได้อาศัยแฉ่งเป็นเครื่องมุงแพ เพื่อกันแดดมาโดยตลอด ชาวบ้านบางแห่งยังเชื่อว่าโรงพิธีจะมีผีนางโกละแฉ่งที่เรียกว่า "นางโกละแฉ่งหกเสา" ทำหน้าที่รักษาเสาโรงโนราและ "นางโกละแฉ่งสองตอน" ทำหน้าที่รักษากระแฉ่งที่มุงหลังคาโรงโนราทั้งด้านซ้ายขวา การมีกระแฉ่งมุงหลังคา จึงเป็นสัญลักษณ์และเป็นไปตามความเชื่อในเรื่องผีนางโกละแฉ่งด้วย ด้านหลังของโรงพิธีทำเป็นเพิงพักของ

คณะโหรา ด้านขวาหรือด้านซ้ายของโคง คาดเป็นร้านสูงระดับสายตาดจากเสาโคง ออกไปรับกับไม้ชายคาที่ย่นลงมาเพื่อเป็นที่วางเครื่องบูชา เรียกว่า "ศาล" หรือ "พาไล" พื้นโคงปูด้วย "สาตคล้า" (เสี้ยนสานด้วยคล้า) แล้วปูทับด้วย เสื่อกระจูด วางหมอนบุผ้าขาวทับ เรียกว่า "สาตหมอน" บนหมอนวางไม้ แตระและไม้กระดาน หรือเชิงเทียนติดเทียนเรียกว่า "เทียนครู" หรือ "เทียนภาศครู" โคงพิธีอาจจะตกแต่งด้วยผ้า กระดาษสี ธงราว และ สิ่งของอื่น ๆ อีกก็ได้

อุปกรณ์ในमारประกอบพิธี ที่สำคัญได้แก่ผ้าเพดานบนศาล หรือพาไล ผ้าเพดานใหญ่ในโคงพิธี ที่วางเทริด เลือหมอน เครื่องเขียนพิธี หม้อน้ำมนตร์ ไม้หวาย มีดหมอ นายศรีปากชาม นายศรีใหญ่หรือนายศรี ท้องโคง ดอกไม้ธูปเทียน ดอกแทงจระเข้ หยวกกล้วยตำรูปจระเข้ ใบชิง หรือกระแฉง ยันลงหิน หน้าพรานชายหญิง เทริด ย่าม ธนู เข็อกคล้อง- หงส์ เครื่องแต่งตัวโคงรา หน้าคา หน้าครุฑ ใบเลี้ยงพริ้ว ใบหมากผู้ เงินเหรียญ รวงข้าว มีดโกน พินลับมีด พระขรรค์ หนังสือ หนังสือ สำหรับที่วางหม้อน้ำมนตร์อาจจะทำด้วยไม้ไผ่สานเป็นตะกร้าทรงสูงเรียกว่า "ตรอม"

เครื่องบูชาประกอบพิธี จะจัดเครื่องบูชาครูเป็น 2 ส่วน คือ เครื่องบูชาถวายครูบนศาลหรือพาไลกับเครื่องบูชาที่ท้องโคง (ที่พื้นกลางโคง) เครื่องบูชาบนศาลหรือพาไลประกอบด้วย หมาก 9 คำ เทียน 9 เล่ม เครื่องเขียน 1 สำรับ กล้วย 3 หวี ด้อย 3 ท่อน ขนมในพิธีวันเสาร์เดือน 10 หรือวันชิงเปรต ได้แก่ พอง ลา ขนมบ้า ขนมเข้ข้าว ขนมเทียน 3 สำรับ ข้าวสารพร้อมหมากพลูเทียน จัดลงในภาชนะที่สานด้วยกระจูดหรือเตยขนาดเล็ก เรียกว่า "สอบนึ่ง" หรือ "สอปราด" 3 สำรับ มะพร้าว 3 ลูก เครื่องควา หวานหรือที่ 12 จำนวน 12 สำรับหรือ 12 ชนิด เสื่อ 1 ผืน หมอน 1 ใบ ผ้าขาว 1 ผืน ผ้านุ่งห่มชาย 1 ชุด ผ้านุ่งห่มหญิง 1 ชุด นายศรีปากชาม 1 ปาก หน้าพรานชายหญิงที่เรียกว่า "หัวอ้อกล้า" อย่างละหน้าเป็นอย่างน้อย เทริดตาม

จำนวนปีที่กำหนดว่าให้ทำพิธีครั้งหนึ่ง เช่น ถ้าทำพิธี 7 ปีต่อครั้ง ก็ใช้เทริด 7 ยอด ถ้าหาเทริดได้ไม่ครบก็ใช้ใบเตยทำเป็นรูปเทริดแทนได้ ที่เพดานศาลหรือพาไลผูกผ้าคาดเพดาน ใส่หมากพลู 1 คำ ดอกไม้ 3 ดอก เทียน 1 เล่ม และข้าวตอก 3 เม็ด บนศาลหรือพาไลได้คาดเพดาน ปลูกข้าวบนหมอน วางหัวพราน หัวทาสี ปักเทียนไว้ที่หน้าพราน มีไม้แตรวางไว้หน้าเทียน วางเครื่องเขียน หมอน้ำมนตร์ เทริด บายศรี และเครื่องสังเวทที่เป็นของแห้ง ใส่สำหรับวางไว้ตลอด 3 วัน ส่วนอาหารควาหวาน และที่ 12 ต้องเปลี่ยนทุกวัน ทุกสำหรับปักเทียนเอาไว้ นอกจากนี้ยังมี "ราด" คือเงินก่านลมี 3 บาท หรือ 12 บาท ส่วนเครื่องบูชาที่ห้องโรงประกอบด้วยธูปเทียน 9 ชุด ตัดไม้เป็นแพวางบนหมอนซึ่งวางไว้กลางโรง และบายศรีห้องโรง 1 สำหรับ

เครื่องดนตรีและลูกคู่ คือ ทับ 1 คู่ กลอง 1 ใบ ปี่นอก 1 เล้า โหม่ง 1 คู่ ฉิ่ง 1 คู่ ที่ขาดไม่ได้สำหรับโรงครูคือ แตรหรือไม้แตร บทประกอบทำรำและบทร้อง มีแตกต่างออกไปบ้างตามชนิดของโรงครู บทประกอบทำรำหมายถึง บทร้องกลอนของโนราที่มีทำรำประกอบ และใช้ในพิธีกรรมโนราโรงครู เช่น บทครูสอน บทประภม บทพलयามตามโฆลง บทฝนตกข้างเหนือ เป็นต้น ส่วนบทร้องหมายถึงบทร้องกลอนของโนราที่ไม่มีทำรำประกอบเช่น บทกาศครู บทขุมนมครู บทบูชาครูหมอ บทส่งครู เป็นต้น ผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมโนราโรงครู นอกจากโนราใหญ่ และคณะโนราแล้วก็มี เจ้าภาพ ผู้มาจับน ครอบเทริด เขยียบเส้น และชาวบ้านโดยทั่วไป เป็นต้น

ขั้นตอนการจัดพิธีกรรมโนราโรงครู

โนราโรงครูมี 2 ชนิด คือโนราโรงครูใหญ่กับโนราโรงครูเล็ก แต่รายละเอียดของพิธีกรรมบางอย่าง เช่น รำดล้องหงส์ รำแทงเข้ (จระเข้) ครอบเทริด จะทำกันในโนราโรงครูใหญ่เท่านั้น นอกจากนี้โนราโรงครูในแต่ละพื้นที่อาจจะมีชื่อแตกต่างกันบ้าง พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การตัดจุก เขยียบเส้น ตัดผมผีขอ การรำถึบหัวควาย จะมีหรือไม่มีก็ได้ ขึ้นอยู่กับความต้องการของ

เจ้าภาพและผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ สำหรับโนราโรงครูใหญ่ จะต้องกระทำกัน 3 วัน มีขั้นตอนการจัดพิธีกรรมดังนี้

พิธีกรรมในวันแรก ซึ่งเป็นวันพุทธตอนเย็น เริ่มตั้งแต่พิธีไหว้พระภูมิและตั้งศาลพระภูมิ เช่นเดียวกับการจัดศาลพระภูมิทั่วไป จากนั้นผู้เข้าร่วมจะประกอบพิธีทางศาสนา โดยนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 5 รูป มาสวดชัยมงคลคาถา ครั้นเวลาเย็นหรือค่ำที่ชาวบ้านมักได้เรียกว่า "เวลายามขุมรัง" คณะโนราจะเข้าโรง โดยเจ้าภาพต้องนำหมากพลูไปรับที่หน้าบ้าน คณะโนราจะขนอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น เครื่องแต่งตัวโนรา เกร็ด หน้าพราน ฯลฯ เดินเข้าโรงพร้อมกับประโคมเครื่องดนตรี หัวหน้าคณะจะเป็นผู้นำเข้าโรงพร้อมกับบริกรรมคาถาว่า "อลออ ออพลู ออแม่ ลอลา ออนอ เวียนแหวะท้องโรง" นำเครื่องและอุปกรณ์ต่าง ๆ ไปวางไว้ที่กลางท้องโรงเรียกว่า "ตั้งเครื่อง" ได้เวลาจึงทำพิธี "เบิกโรง" เพื่อเชิญครูหมอลโนราให้มาชุมนุมในโรงพิธี เริ่มจากเอาพานดอกไม้ธูปเทียน 2 พาน พานแรกวางไว้เป็นพานครู พานที่ 2 เอาเทียน 3 เล่ม หมาก 3 คำ คำกำนล 3 บาท หรือ 12 บาท เล็บสามมัย 3 ถัน ก้าวไล่มือ 3 วง จัดใส่พานจุดเทียน 3 เล่มพร้อมกับเทียนใหญ่ที่เรียกว่า "เทียนครู" นำเทียน 3 เล่มไปปักไว้ที่กลอง 1 เล่มพร้อมกับหมากพลู 1 คำ อีก 2 เล่มปักไว้ที่ทับไบละ 1 เล่ม หมากพลูไบละ 1 คำ จุดเทียนที่เครื่องสิ่งของบนหน้าพรานหน้าทาสีบนยอดเกร็ด โนราใหญ่ผู้ร่วมพิธียกพานหมากจุดเทียนอีก 1 เล่ม จับสายสิญจน์ที่ต่อจากเพดานหิ้งบูชาครูหมอลโนราบนบ้านเจ้าภาพมายังโรงโนราตั้งนะโม 3 จบ กล่าวชุมนุมเทวดา กล่าวชุมนุมครู ทำพิธีอัญเชิญเอาหมากคำแรกวางไว้ที่กลอง ไปเห็นหลังคาโรงเพื่อบูชาเทวดา หมากคำที่ 2 วางไว้ที่ทับไบละแรก ไปสอดไว้ใต้เสื่อเพื่อบูชานางธรีณี หมากคำที่ 3 วางไว้ที่ทับไบละที่ 2 พร้อมกับเทียน 1 เล่ม นำมาสอดเข้าไปในกำไลมือก่อน 3 รอบ แล้วจึงหัดเข้าไปในทับที่ ตีทับรัว ลูกคู่จะตีดนตรีอื่น ๆ ขึ้นพร้อมกันเป็นเสร็จพิธี

ต่อมาโนราจะ "ลงโรง" คือประโคมดนตรีล้วน ๆ ประมาณ 12 เพลง จบแล้วทำพิธีร้อง "กาศครู" โนราใหญ่จะแต่งตัวโนรากลางโรงพิธี

(เดิมโนราทัวไปจะแต่งตัวโนรากลางโรงพิธี เพื่อจับบทร้องและบทแสดงต่าง ๆ) กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย ครูบาอาจารย์ เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่บทร้องที่เรียกว่า "บทชานเอ" "บทหน้าตระ" "บทรายตระ" "บทเพลง-โทน" ดังตัวอย่างเช่น

บทชานเอ

รุ่งเอ๋ยรุ่งรุ่ง	จะให้วันางครตีฝั่งแผน
เอาหลิงมาพิงเป็นแท่น	รองตั้นมณษย์ทั้งหลาย
ตั้นซ้ายรองหญิง	ยังเล่าตั้นขวารองชาย
นาคเจ้าฤาสาย	ชานให้โนเนโนไน
-----	-----
หอมรสครูข้า	ส่งกลิ่นพ้อมาไรไร
หอมมาสูวแก่	ลูกเหลียวไปแลหอมไกล

บทหน้าตระ

ฤกษ์งามยามดี	ขานีชอบขามพระเวลา
ชอบฤกษ์จึงเบิกโรง	ดำเนินราชครูถ้วนหน้า
ราชครูของน้อง	ลอยแล้วให้ล่องเข้ามา
ราชครูของข้า	มาแล้วพ้อมอย่าผันไป

บทรายตระ

ลูกภาศราชครูเท่านั้นแล้ว	ผ่องแผ้วเป็นเพลงดาดา
ลูกไหว้นางหงส์กรงพาสี	ไหว้นางครตีเมขลา
ไหว้บริถิวราชา	ภูมาหาลาภมหาชัย
ลูกไหว้แม่โปกควดี	ครตีเนื้อเย็นได้เป็นใหญ่

บทเพลงโทน

หัตถ์ทั้งสองประคองตั้ง	ยกขึ้นเหนือเศียรร้าง	ดังดอกปทุมมา
หัตถ์ทั้งสองประคองเศียร	นั่งไหวเวียนแต่ซ้ำ	ย้ายไปหาขวา
ไหว้มนีนางพระศำสดา	พุทชิ่งถ่มมิ่งสิ่งมา	ไหว้อาจารย์
ไหว้คุณเสีลาพระบารมี	เวลาปาจะนี้ไหว้	พระคุณท่าน
ครุฑยักษ์ปีกขาวมาพญาบาล	ศัตรูหม่มมารชอนไ้	หลบหลีกหนี
ไหว้จักรพรรดิฟ้าครอบ	ไปทั่วทุกชั้นชั้นขอบ	รอบพระโลกี

โนราบางคณะ เมื่อกล่าวบทกวีเสร็จจบแล้ว โนราใหญ่จะร้องบทที่ว่าด้วยประวัติความเป็นมา และขั้นตอนการจัดพิธีกรรมโนราโรงครู เรียกว่า "บทบาลีหน้าศาล" ดังตัวอย่างตอนหนึ่งว่า

บอกบาลีชานเเอ	ว่าโนเนโนใน
ลักเลงผู้ใด	ถ้าพบในตำรา
หากแต่งชู้เติมได้	เหมือนพลายข้างงา
ชาติเชื้อโนรา	เป็นเอรเมืองคนหนึ่ง
ตั้งพระไตรโลกแล้ว	พระแก้วรั้งพิง
ยังหัดข้อซึ่ง	สิ่งหนึ่งไม่ทอด
ไม่ได้ตั้งชาติรี	ไว้เป็นที่ประโลมโลก
ระจับดับโศก	สนุกสบาย

จากนั้นจึงกล่าวเชิญครูด้วยบทชุมนุมครูและบทเชิญครูแล้วโนราใหญ่และผู้เข้าร่วมพิธีจะพร้อมกันกราบครู โดยกราบพร้อมกันจำนวน ๑ ครั้ง เมื่อกราบครูแล้วโนราใหญ่จะว่า "ถวาศครู" คือร่ายรำด้วยบทต่าง ๆ ของโนราเพื่อบูชาครู และ "จับบทตั้งเมือง" (โนราบางคณะจะจับบทตั้งเมืองในเช้าวันพฤหัสบดี อันเป็นวันที่สองของถวาศรำโนราโรงครู) บทตั้งเมืองหมายถึงบทร้องเพื่อการจับจองพื้นที่

โรงโนราเป็นกรรมสิทธิ์ของตนตามความเชื่อของโนราว่า เมื่อครั้งที่เจ้าชายน้อยหรือขุนศรีศรัทธาได้รำนอรากวายนพระยาสายฟ้าฟาดแล้ว พระองค์ได้ประทานเครื่องต้นของพระองค์ให้เป็นเครื่องแต่งตัวโนรา และประทานแผ่นดินให้ตั้งโรงโนรา ซึ่งเปรียบเสมือนว่าเป็นเมือง ๆ หนึ่งของโนรา โดยเหตุดังกล่าวโนราไปตั้งโรงที่ไหน โดยเฉพาะการตั้งโรงครู จะต้องมียกตั้งเมืองด้วยพิธีตั้งเมืองจะใช้ขันทองเหลืองหรือขันลงหินใบใหญ่ที่เรียกว่า "แม่ขัน" โดยคว้าขันลงแล้วเอาผ้าขาวปูทับ ใต้ขันจะมีข้าว 3 รวงใบเฉียงพริ้ว ใบหมากผู้หูกาคา หูกาเข็ดมอน มีดเขี้ยวด้วยกันแล้วเอามีดโกนหินลับมีด เงินเหรียญ 1 อัน และเทียนชัยใส่รวมเอาไว้ โนราใหญ่จะใช้เก้าอี้หวายเย็บขึ้นแล้วร่ายบทต่าง ๆ ตั้งแต่บทครูสอน บทสอนรำ และบทตั้งเมือง ตั้งตัวอย่างตอนหนึ่งว่า

พ่อตั้งลั่นตั้งสุด	ตั้งพวกมุนษย์ไว้ใต้หล้า
ตั้งหญิงคนชายคน	ใต้เป็นพืช เป็นผลสืบต่อมา
ได้ตั้งนางเอื้อยเป็นเจ้าเท่	เสร็จแล้งตั้งนางเอ้เป็นเจ้านา
พ่อตั้งนายคงเป็นเจ้าแดน	ตั้งนายไกรพลแสนเฝ้ารักษา
พ่อตั้งอาทิตย์ดวงพระจันทร์	ตั้งปีตั้งเดือนตั้งคืนตั้งวันถัดกันมา
ไหว้ท้าวอาทิตย์โคจร	ได้ตั้งเมืองอุดรปัญญา
ขอเมืองของพระองค์	นับได้ห้าพันวา
ตรงนี้แปเมืองราชา	นับไว้ได้ห้าโหล่นปลาย
พวกจีนไทยแขก	จ่ายแจกไปทั่วพาวาย
ตั้งร้านค้าขาย	ร้องถวายพระพรแจ้วแจ้ว

หลังจากร่ายบทตั้งเมืองแล้ว ก็ถือว่าเป็นเสร็จพิธีในวันแรก คณะโนราจะช่วยกันยกเครื่องสังเวศ เทริด หน้าพราน หน้าทาสี ฯลฯ ไปวางไว้บนศาลหรือพาไล เพื่อทำพิธีเช่นไหว้ในวันรุ่งขึ้น จากนั้นจะเป็นการรำทิวไปขอของคณะโนรา เพื่อให้ความบันเทิงแก่ผู้มาร่วมพิธีและชาวบ้านโดยทั่วไป

พิธีกรรมวันที่สอง คือวันพฤษภบดี ถือว่าเป็นวันครู เป็นวัน
ประกอบพิธีใหญ่ทั้งเพื่อการเซ่นไหว้ แก้วบน และพิธีกรรมอื่น ๆ เริ่มตั้งแต่ลงโรง
ภาสครู เช่นเดียวกับวันแรก เพียงแต่นั้นนอกจากจะเชิญครูให้มาชุมนุมแล้ว
จะมีการเซ่นไหว้และแก้วบนด้วย บทเชิญครูจึงแตกต่างไปจากวันแรกบ้าง ดังตัวอย่าง
ตอนหนึ่งว่า

เชิญพ่อมาไวไว	มารับเอาเครื่องบูชา
ลูกแต่งที่แก้วแต่งที่สิบสอง	ลูกแต่งข้าวรองไว้ท่า
ลูกแต่งไม้ขัดไม้ขัด	พร้อมทั้งข้าวพองข้าวลา
หมากพรวัวแล้วตาล	ทองดาวทองหวานมีน่านา
ลูกแต่งไม้ขัดไม้ขัด	ฟ้าพลัดลูกลูกแต่งเอาไว้ท่า
ราชครูของข้า	เชิญพ่อมากันให้พร้อม
มาเกิดมาแหละ	ราชครูอย่าแะอย่าอ้อม
เชิญมาให้พร้อม	มาชุมนุมบนบรรณศาลา

ในขณะที่โนราร้องบทเชิญครู ครูหมอลโนราหรือตาสายโนรา
ก็จะเข้าทรงในร่างทรงซึ่งคนทรงจะเตรียมตัว เพื่อเข้าทรงอยู่บนบ้านเจ้าภาพหรือ
ในโรงโนราคนทรงจะต้องนั่งผ้าโจงกระเบนใส่เสื้อสีขาวหรือสีอื่น ๆ มีผ้าสไบพาด
เฉียง ซึ่งส่วนใหญ่นิยมผ้าขาว และเตรียมเครื่องบูชาครูคือดอกไม้ธูปเทียนไปด้วย
การเข้าทรงเรียก่า "จับลง" จะเห็นได้จากอาการผิดปกติของคนทรง เช่น
มือ แขน ขาสั่น ลำตัวโอนเอนไปมา เมื่อเข้าทรงเต็มตัวแล้ว คนทรงจะจุด
เทียนลุกขึ้นร่ายรำตามเสียงโกลองของดนตรีลงมาจากบ้านเจ้าภาพ หากคนทรงอยู่
ในโรงโนราจะลุกขึ้นร่ายรำเช่นเดียวกัน ครูหมอลโนราหรือตาสายโนราบางองค์
ก็จะขึ้นไปบนศาลหรือพาไล เพื่อตรวจดูเครื่องสังเวยว่ามีสิ่งใดขาดหรือจัดไม่
ถูกต้องก็จะทักท้วง เจ้าภาพต้องจัดหาหรือแก้ไขจนเป็นที่พอใจ ครั้นครูหมอลโนรา
หรือตาสายโนราลงมานั่งยังโรงพิธีแล้ว เจ้าภาพและลูกหลานก็จะเข้าไปกราบไหว้

สอบถามเรื่องราวต่าง ๆ ซอลากซอพร แล้วนัดแนะกับครุหมอนโหราในเรื่องวันเวลาที่
ที่จะรำโหราในโอกาสต่อไป สำหรับการรับเครื่องสังเวช เมื่อทำพิธีเช่นไฉนนั้น
ครุหมอนโหราหรือตายาโหราในบางแห่งจะใช้เทียนที่จุดแล้วส่องวนไปตามเครื่อง
สังเวช แล้วจะเอาเทียนนั้นจ่อเข้าปากหรืออมควันเทียน โดยทั่วไปเวลาครุหมอน
โหราหรือตายาโหราเข้าทรงในร่างทรงเต็มตัวก็มักจะใช้เทียนจุดไฟแล้วจ่อเข้า
ปากเช่นกัน เรียกว่า "การเสวยดอกไม้ไฟ" เมื่อถึงเวลาจะออกจากร่างทรง
คนทรงจะทำเพลงเซ็ด คนทรงจะสะบัดตัวอย่างแรง แล้วทุกอย่างกลับสู่อาการปกติ
เรียกว่า "บัตทรง" สำหรับวันนี้หากมีผู้มาขอทำพิธีครอบเทริด โหราใหญ่และผู้ช่วย
อีกสองคนจะแต่งตัวเป็นพิเศษเรียกว่า "แต่งพอก" เพื่อทำพิธีครอบเทริดหรือ
ผูกผ้าใหญ่ รวมทั้งผู้เข้ารับการครอบเทริดก็ต้องแต่งพอกด้วย แต่ยังไม่ต้อง
สวมเทริด การแต่งพอกคือการนุ่งสนับเพลแล้วนุ่งผ้าลายตามแบบโหรา เอา
ผ้าขาวมาผืนหนึ่งพับเข้าเป็นชั้น ๆ อย่างมีระเบียบตามจำนวนเทริดที่ตั้งบนพาไล
และต้องจัดพอง ลาก ให้ครบตามจำนวนผ้าที่พับ เพื่อเช่นไหว้ครุด้วย ผ้าขาว
แต่ละชั้นจะต้องใส่หมาก 1 คำ เทียน 1 เล่ม เงิน 1 บาท เมื่อพับและบรรจุ
แล้วก็นำมาพันไว้รอบสะเอว แล้วนำเอาผ้าลายมาคลุมไว้ข้างหลังโดยมีผ้ารัด
ที่ผ้ารัดมีพอกห้อยสะเอวข้างละอัน มีผ้าเช็ดหน้า 1 ผืน ในผ้าเช็ดหน้าจะมี
หมาก 1 คำ เทียน 1 เล่ม เงิน 1 บาท ผูกเป็นข้อไว้ 1 ครั้ง เอา
ปลายข้างหนึ่งมาแขวนไว้ข้างสะเอว ต่อจากนั้นจึงนุ่งผ้าลายโดยปกติของโหรา
ทับลงแล้วจึงใส่ผ้าห้อยหน้า หางหงส์ เครื่องลูกปิด และสวมเทริด เพื่อ
ทำพิธีในขั้นต่อไป

การเช่นไหว้ครุหมอนโหราหรือตายาโหรา หลังจากร้องบท
เชิญครุแล้ว เจ้าภาพ ชาวบ้านหรือลูกหลานตายาโหราที่บนบานและสัญญาเอาไว้
ว่าจะแก้บนด้วยสิ่งของ ไม่ว่าจะ เป็นของควาหวาน วัตถุเครื่องใช้หรือเครื่องแต่งตัว
โหรา ก็จะนำมาส่งมอบให้กับโหราใหญ่พร้อมพานดอกไม้ธูปเทียน และเงินทำบุญที่
เรียกว่า "เงินช่าตายา" ตามที่ได้บนเอาไว้ หรือตามกำลังศรัทธาของแต่ละ
ละคน จากนั้นจะจุดเทียนที่เครื่องสังเวช เทียนบนยอดเทริด เทียนบนศาลหรือ

พาไล เกียนครูที่ท้องโรง รวมทั้งจุดเทียนเครื่องสังเวชนาหิ้งบูชาครุหมอโนรา บนบ้านเจ้าภาพด้วยโนราใหญ่ผู้ร่วมพิธียกพานดอกไม้ธูปเทียนชั้นบูชา จับสายสิญจน์พร้อมกัน โนราใหญ่กล่าวนำบูชาพระรัตนตรัย กล่าวชุมนุมเทวดา กล่าวชุมนุมครุหมอ กล่าวค่ากำบน เช่น ไหว้ และเชื้อเชื้อครุหมอโนราหรือตาสายโนรามารับเครื่องสังเวชนาและอวยพรแก่ลูกหลาน โนราใหญ่กล่าวค่าอุทิศส่วนกุศลไปให้ครุหมอโนราหรือตาสายโนรา แล้วนำเอาหมากพลูมาบริกรรมคาถามอบให้ผู้มากำบนทุกคน ๆ ละ 1 คำ นำไปกินเพื่อความเป็นสิริมงคล เรียกว่า "หมากจุกอก" เสริ่งพิธี เสริ่งเช่น ไหว้และกำบนด้วยสิ่งของแล้วโนราทั่วไปจะรำถวายครุ

การรำสอดเครื่องสอดกำไลและพิธีตัดจุก หลังจากโนราทั่วไปรำถวายครุแล้วก็จะมีการรำสอดเครื่องเพื่อให้ครุโนราได้ยอมรับการเป็นโนรา โดยเฉพาะโนราที่ผ่านการฝึกใหม่ ๆ ส่วนการรำสอดกำไลหรือ ไหมจ เป็นพิธีกรรมเพื่อรับศิษย์เข้าฝึกการรำโนรา ทั้งที่เคยหัดรำมาแล้วและยังไม่เคยหัดรำมาก่อน โดยผู้ปกครองจะนำบุตรหลานของตนพร้อมพานดอกไม้ธูปเทียนและเงิน 12 บาท ไปกราบครุโนรา โนราใหญ่รับมอบเครื่องบูชาแล้วก็จะสอบถามเพื่อยืนยันความสมัครใจและคำยินยอมจากผู้ปกครอง จากนั้นนำกำไลมาสวมมือให้ประมาณ 3 วง แล้วจับมือทั้งสองของเด็กยกขึ้นตั้งวาง เพื่อเอาเคล็ดในการรำโนรา ส่วนการรำสอดเครื่องหรือที่เรียกว่า "จำผ้า" ผู้เข้าพิธีต้องจัดพานดอกไม้ธูปเทียนและเงิน 12 บาทไปกราบครุโนรา เมื่อได้รับการยืนยันถึงความสมัครใจแล้ว โนราใหญ่จะรดน้ำมนตร์ เสกเป่าด้วยคาถา แล้วมอบเครื่องแต่งตัวโนราที่เรียกว่า "เครื่องต้น" ให้ผู้เข้าทำพิธีไปแต่งตัวและออกมารำถวายครุ โดยรำบทครูสอน บทสอนรำ ตามเวลาอันสมควรเป็นเสริ่งพิธี จากนั้นจึงทำพิธีตัดจุก โดยผู้ปกครองนำพานดอกไม้ธูปเทียน เงิน 12 บาท มามอบให้โนราใหญ่พร้อมกับตัวเด็ก คณะโนราจะให้เด็กนั่งลงบนผ้าขาว โนราใหญ่และครุหมอโนราองค์สำคัญ ๆ ในข้างทรง เช่น พระม่วงทอง ชุนศรีศรัทธา ทำพิธีรำรำถือไม้ทวยเขียนพราษและกรีซ พร้อมกับนำมนตร์มาประพรมที่ศรีษะเด็กและเอามือจับที่จุกของเด็ก บริกรรมคาถา ดนตรีเชิด จากนั้นจึงใช้กรีซตัดจุกของเด็กพอเป็นพิธี เสริ่งแล้ว

ประพรมน้ำมนต์อีกครั้ง ส่งตัวเด็กให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองพาเด็กไปตัดจุกหรือโกนผมจริงต่อไป

พิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ พิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ จะทำหลังจากพิธีตัดจุกแล้ว หากผู้เข้าพิธียังไม่เคยตัดจุก จะต้องทำพิธีตัดจุกก่อน เพื่อแสดงว่าเป็นผู้ใหญ่แล้ว และจะต้องมีอายุครบ 22 ปี ยังไม่แต่งงาน หากแต่งงานแล้วก็ต้องทำใบหย่าร้างโดยสมมติกับภรรยาเพื่อมิให้เป็นปราชัยตามความเชื่อในอดีต เมื่อครอบเทริดแล้วจะต้องไปรำโนราให้ครบ 3 ครั้ง เรียกว่า "รำ 3 วัด" หรือ "3 บ้าน" แล้วจึงมาเข้าพิธีอุปสมบทจึงจะถือว่าเป็นโนรา โดยสมบูรณ์แต่ในปัจจุบันสามารถอุปสมบทได้เลย พิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ เริ่มโดยผู้เข้าพิธีจัดพานดอกไม้ธูปเทียน และเงิน 12 บาท เข้าไปกราบครูโนรา โนราใหญ่จะจัดให้นั่งบนชั้นสิบสองนักชัตรที่วางคว่ำครอบชั้นอีกใบหนึ่ง ซึ่งใสน้ำ มีดโกนหินลับมีด ใบเงิน ใบทองหลวง ใบยอ แต่บางแห่งเอาใบยอกับ ใบทองหลวงมาวางซ้อนกันบนเสื่อกลางโรงให้ผู้เข้าพิธีนั่งบน เหนือที่นั่งจะผูกเทริดให้อวไว้ โดยมีสายสิญจน์ผูกโยงไปให้โนราใหญ่ ซึ่งตอนนี้เรียกว่า "อุปัชฌาย์" โนราอีก 2 คน เรียกว่า "คู่สวด" เส้นหนึ่ง หากผู้เข้าพิธี นิมนต์พระสงฆ์มาในพิธีด้วยก็จะผูกโยงสายสิญจน์ไปให้พระภิกษุถือไว้ เส้นหนึ่ง อีกเส้นหนึ่งโยงไปให้บิดามารดาและญาติพี่น้องของผู้เข้าพิธีถือไว้ เมื่อจะครอบเทริด ผู้ถือสายสิญจน์ทั้ง 3 เส้นจะค่อย ๆ ผ่อนเชือกหย่อนเทริดลงมาโนรา คนใดคนหนึ่งจะจับเทริดให้ครอบลงศีรษะขณะหย่อนเทริด หากไม่มีพระภิกษุในพิธี โนราใหญ่และจันราผู้ช่วยจะสวดมนต์เช่นเดียวกับพระให้รั้นโต เมื่อเสร็จแล้ว ด้ายที่ผูกเทริดจะพันเทริดเอาไว้ จากนั้นโนราใหญ่ก็ทำพิธีมอบเครื่องหมายความเป็นโนราหรืออุปกรรมในการรำ มีพระขรรค์ หอกแทงเข้ (จระเข้) เป็นต้น เพื่อแสดงว่าได้เป็นโนราใหญ่และสามารถประกอบพิธีโนราโรงครูได้ต่อไป หลังจากนั้นโนราที่ได้รับการครอบเทริดจะรำถวายครู โดยเริ่มรำที่หนักหรือหนัก ซึ่งจัดเตรียมไว้ตั้งแต่บทสรรเสริญครู บทครูสอน บทสอนรำ บทประณม และรำท่าบทพอเป็นพิธี เป็นอันแล้วเสร็จ

พิธีกรรม ด้วยการทำโนราถวายครู และการรำออกพรรษา หรือจับบทออกพรรษา หลังจากพิธีครอบเทริดแล้ว โนราหรือชาวบ้านที่ได้มโนมา เพื่อขอความช่วยเหลือเหลือครูหมอโนรา หรือบพพานเพราะถูกตายายโนราลงโทษและ ได้สัญญาหรือทำทนายเอาไว้ว่าจะกลับด้วยการรำโนราหรือจับบทออกพรรษา จะมา กลับกันในเดือนนี้ โดยช่วงเช้าจะกลับกันได้เฉพาะผู้ที่กลับด้วยการรำโนรา เริ่มตั้งแต่แต่งตัว แล้วนำพานดอกไม้ธูปเทียน เงิน 12 บาทหรือตามที่ครูโนรา กำหนด ไปมอบให้โนราใหญ่หรือครูหมอโนราในร่างทรงที่ตนได้บนเอาไว้ จากนั้น โนราใหญ่หรือผู้ช่วยจะเป็นผู้นำในการรำ แล้วให้ผู้นับรำตาม บทที่ใช้รำกลับ มีบทสรรเสริญครู บทครูสอน บทสอนรำ ซึ่งจะรำบทต่าง ๆ พอเป็นพิธี จบแล้ว ไปกราบครูโนราอีกครั้ง แล้วรับการประพรมน้ำมนต์ ส่วนการกลับด้วยการออก รำพรรษาหรือจับบทออกพรรษา จะกลับได้ในเวลาที่เลยเที่ยงวันไปแล้ว ผู้นับรำจะ ต้องแต่งตัวพรรษา นำเครื่องบูชาามอบให้โนราใหญ่ เช่นเดียวกับ การกลับด้วยการรำโนรา โนราใหญ่หรือผู้ช่วยจะเป็นผู้นำในการจับบทออกพรรษาแล้วให้ผู้นับรำตาม บทที่ใช้ เช่น บทพระราม บทขุนช้างขุนแผน เป็นต้น

พิธีผูกผ้าปล้อลม เป็นสสรประกอบพิธีเพื่อตัดขาดจากความ เป็น โนราและไม่ถูกครูหมอโนราหรือตายายโนราลงโทษ การทำพิธีผูกผ้าปล้อลมอาจทำ ในเวลากลางคืนของวันพฤหัสบดีก็ได้ ผู้เข้าพิธีเตรียมพานดอกไม้ธูปเทียน เงิน 12 บาท มามอบให้โนราใหญ่ กราบขอขมาครูโนราและบอกความจำเป็นที่ต้อง เลิกรำโนรา จากนั้นโนราใหญ่จะมอบเครื่องแต่งตัวโนราให้ผู้นับรำเข้าไปแต่งตัว แล้วออกมารำโนราเป็นครั้งสุดท้ายอย่างเต็มความสามารถ จบแล้วโนราใหญ่ จะเรียกไปถามคำยืนยันอีกครั้ง จากนั้นโนราใหญ่มีกรรมศาลาให้ตัดขาดจาก ความ เป็น โนราแล้วให้ผู้นับรำผูกปล้อลมไปนอกโรงโนราและถอดเครื่องแต่งตัวโนราออก แล้วนำเครื่องแต่งตัวโนราทั้งหมดส่งให้โนราใหญ่โดยต้องส่งมาทางข้างหลังตนเอง และไม่หันไปมองโรงโนราเป็นเสร็จพิธี ในวันที่สองเมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมต่าง ๆ แล้วก็จะ เป็นการรำท้าวไป เพื่อให้ความบันเทิงแก่ผู้ชม และถือว่าเป็นการรำถวายครูด้วย

พิธีกรรมในวันที่สาม คือวันศุกร์อันเป็นวันสุดท้ายของพิธีกรรมโนราโรงครูใหญ่โดยเริ่มตั้งแต่ลงโรงภาคครู เชิญครู และรำทั่วไปเพื่อถวายครู เช่นเดียวกับวันที่หนึ่งและวันที่สองจากนั้นคณะโนราก็จะรำบทที่เรียกว่า "ลิบสองบท ลิบสองเพลง" เช่น บทสอนรำ บทประอม บทนางนกจอก บทนกเปิดกาน้ำ บทพระสุชน - นางมโนห์รา บทไกรทอง ดังตัวอย่าง เช่น

บทพระสุชน - นางมโนห์รา

ขอแสดงแจ้งเรื่องในเบื้องบท	ครบกำหนดลิบสองท่านองสาร
กล่าวถึงนางมโนห์ราปวีศาชาญ	พญาจารย์จะเอาไปเผาไฟ
ขึ้นมาราบบาทแม่ผัว	ส่งสารตัววิบัติไม่แคล้วจะตักขี้
ขอปีกหลักหน้แม่ผัวไป	ถึงเวียงชัยไกลลาศปราสาททอง

บทไกรทอง

ข้าละวันฝันโกรชโดดน้ำตลง	รับหมายมุ่งเอาแพไม้แลเหลียว
นายไกรขึ้นร้ายมนตร์อยู่คนเดียว	กุมภีลเหลียวพาดหางเข้ากลางแพ
นายไกรขึ้นขี่หลังไม่ยั้งหยุด	กุมภีลมุดล่องไปในกระแส
ลิบสองบทดไว้พอได้แล	งดแต่เพียงนี้พระราชครู

การเหยียบเส้น หลังจากโนรารำบทลิบสองบทลิบสองเพลงแล้ว ก็จะทำพิธีเหยียบเส้น เส้น เป็นเนืองอกที่ขึ้นจากระดับผิวน้ำหนึ่ง เป็นแผ่น ถ้ามีสีแดงเรียกว่า "เส้นทอง" ถ้ามีสีดำเรียกว่า "เส้นดำ" เส้นไม่ทำให้เจ็บปวดหรือมีอันตราย เส้นอาจจะงอกบนศีรษะ บนใบหน้า บางส่วนของร่างกาย ทำให้ดูน่าเกลียด ถ้าเป็นกับเด็กเส้นจะโตขึ้นตามอายุ ชาวบ้านและคณะโนรา เชื่อว่าเส้นเกิดจากกระทำของ "ผีโอกะแซง" หรือ "ผีเจ้าเส้น" หรือเพราะ การทำเครื่องหมายของครูหมอโนราหรือตายนโนรา เส้นรักษาให้หายได้โดย การเหยียบของโนราในพิธีกรรมโนราโรงครู ดังนั้นผู้ที่ เป็นเส้นหรือผู้ปกครองต้อง

จัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีมาลบให้โนราใหญ่ ได้แก่ขันน้ำหรือภาดใส่ น้ำ
หมากพลู ธูปเทียน ดอกไม้ มีดโกน หินลับมีด เงินเหรียญ เครื่องทอง
เครื่องเงิน หน้ำดา หน้ำดาเซ็ดหมอน รวงข้าว และเงิน 32 บาท (ในอดีตใช้
12 บาท) จากนั้นโนราใหญ่จะเอาน้ำใส่ขันหรือภาดพร้อมด้วยอุปกรณ์อื่น ๆ ที่ได้
เตรียมมา ทำพิธีจุดธูปเทียน ช่มนมเทวดา ช่มนมครุหมอโนรา ลงอักขระขอม
ที่หัวแม่เท้าของโนราใหญ่ แล้วร่ายทำแบบเขียนพราศ หรือ "ทำอย่างสามชุม"
มีโนราหรือครุหมอโนราในร่างทรงร่ายประกอบโดยภักดิ์ ละครรดี โนราใหญ่
เอาหัวแม่เท้าไปแตะตรงที่เป็นเส้นดั่งเอาหัวแม่เท้าไปเหยียบเบา ๆ ตรงที่เป็น
เส้นโดยหันหลังให้ผู้ที่เป็เส้น ว่าคาถากำกับในขณะเดียวกันโนราหรือครุหมอโนรา
ในร่างทรงก็เอากิริช ละครรดี ไปแตะตรงที่เป็นเส้นพร้อมกับบริกรรมคาถา
ทำเช่นนี้ 3 ครั้ง เสร็จแล้วเอามีดโกน หินลับมีด และของอื่น ๆ ในขันน้ำหรือ
ภาดไปแตะที่ตัวผู้เป็เส้นจนครบทุกอย่าง เป็เสร็จพิธี จากพิธีกรรมดังกล่าว
เชื่อว่าเส้นจะค่อย ๆ หายไป ถ้าไม่หายให้ทำซ้ำอีกจนครบ 3 ครั้ง เส้นจะหาย
ไปในที่สุด

การตัดผมพิธีชื่อ ผมพิธีคือผมที่จับตัวเป็กระจุกโดยธรรมชาติ
เหมือนผูกมัดเอาไว้ตั้งแต่แรกคลอด (เป็วันผมเป็ไยมาก) ชาวบ้านและคณะโนรา
บางแห่งเชื่อว่าผมพิธีเกิดจากความต้องการของครุหมอโนราหรือตาชายโนรา
ที่จะให้บุคคลบางคนมาเป็โนราหรือคนทรงครุหมอโนรา จึงผูกผมเป็เครื่องหมาบ
เอาไว้ โดยเฉพาะครุหมอโนราหรือตาชายโนราฝ่ายอิสลาม ได้แก่ โต๊ะห้าดา
ยีนมูหมี และลูกสาวของโต๊ะห้าดาคือ จันจุหรี ศรีจุหรว เชื่อว่าถ้าใครตัดผมนี้
ลอกด้วยตัวเองจะเกิดโทษภัย แต่แก้ได้โดยให้โนราใหญ่ตัดออกให้ในพิธีกรรมโนรา
โรงครู ผมที่ตัดออกแล้วให้เก็บไว้กับตัวผู้เป็เจ้าของ เชื่อว่าจะเป็ซองคลัง
สามารถป้องกันอันตรายได้ แต่โนราใหญ่จะต้องทำพิธีขออนุญาตจากครุหมอโนรา
หรือตาชายโนราเสียก่อน หากไม่อนุญาตแม้จะตัดผมออกแล้วก็จะผูกผมใหม่อีก
ผู้เข้าพิธีต้องเตรียมพานดอกไม้ธูปเทียน เงิน 12 บาท มามอบให้โนราใหญ่
ทางคณะโนราจะเตรียมกวาดไกร มีดหมอหรือละครรดีเอาไว้ เริ่มพิธีโดย

บวิกรมคามา ผู้เข้าพิธีปูผ้าขาวรองรับผมของตนเอง โนราใหญ่ทำน้ามนตร์
 รดหัวผู้เข้าพิธี แล้วว่า "ทำสามย่าง" หรือ "ทำย่างสามขุม" ตัดผมที่จับตัว
 กัน 3 ครั้งด้วยกรรไกร พระขรรค์ หรือมีดหมอ เก็บผมที่ตัดออกแล้ว 3 ครั้ง
 เรียกว่า "สามหยีบ" มอบให้ผู้เข้าพิธีหรือผู้ปกครองไปเก็บรักษาไว้ที่บ้าน
 เชื่อว่าหลังจากตัดผมมีชี้ออกแล้ว ผมที่งอกขึ้นใหม่จะไม่ผูกกันเป็นกระจุกอีกต่อไป
 การร่ำค้ำองหงส์ ใช้ร่ำเฉพาะในพิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่
 และพิธีเข้าโรงครูเท่านั้น เพื่อให้พิธีสมบูรณ์ในการร่ำใช้ผู้ร่ำ 8 คน โดยโนราใหญ่
 เป็น "พญาหงส์" โนราคนอื่น ๆ อีก 6 คนเป็นหงส์ และผู้ร่ำเป็นพราน 1 คน
 วิธีร่ำสมมติท้องโรงเป็นสระอโนดาต ดังความในบทร้องกลอนร่ำค้ำองหงส์ตอนหนึ่ง
 ว่า

สอดปีกสองหางไวไว	เราหวังจะไปที่สระ
ผู้ปีนก่อน	พร้อมทั้งหกหล่อนร่อนตามหลัง
เสร็จแล้วมาถึง	จับต้นไทรอิงแล้วจันจวา
ปีกนี้ตีวงร่อนลงสระ	มาชำระสระสระสงพระคงคา

จากนั้นจึงร้องกลอนบททำนองพญาหงส์ ดังตัวอย่างบทร้องกลอนร่ำค้ำองหงส์
 ตอนหนึ่งว่า

(ทอยตีหนึ่งตั้งข้าเจ้าพญาหงส์เหอ)	ปีกเจ้าอ่อนร่อนลงในดงป่าไผ่
แลหน้าแลตาเจ้าตีตี	เหตุไทรไปมีผิวเมืองไกล
ร่อนลงในดงป่าไผ่	(ทอยตีหนึ่งตั้งข้าเจ้าพญาหงส์เหอ)

ตอนที่หงส์กำลังร้องกลอนบททำนองพญาหงส์ พรานจะออกมาด้อม ๆ
 มอง ๆ เพื่อเลือกค้ำองพญาหงส์ พอจบบทกลอนพรานเข้าจู่โจมไล่ค้ำองหงส์
 ดนตรีเข็ด หงส์วิ่งหนีเป็นรูป "ยันต์เต่าเลือน" (เป็นยันต์ที่เขียนหรือลงอักขระบน
 รูปตัวเต่าหรือกระดองเต่า เพื่อใช้ป้องกันตัวป้องกันเสนียดจัญไร และให้เกิด
 โชคลาภ เมตตากุรุษ) นายพรานไล่ค้ำองได้พญาหงส์ พญาหงส์ใช้สติปัญญา
 จนสามารถหลุดพ้นจากบ่วง เป็นการจบการร่ำ เชื่อกันว่าร่ำค้ำองหงส์ในโรงครู
 ทั้งตัวพญาหงส์หรือโนราใหญ่และผู้แสดงเป็นพราน มีครูหมอโนราเข้าทรงด้วย

การร่าทรงเข้ (จระเข้) ใช้ร่าเฉพาะในพิธีกรรมโนราโรงครู เท่านั้น โดยร่าหลังจากคล้องหงส์แล้ว ผู้ร่ามี 7 คน โนราใหญ่ร่าเป็น "นายไกร" ที่เหลืออีก 6 คน เป็นสหายของนายไกร อุปกรณ์มีเข้ 1 ตัว ทำจากต้นกล้วยพังลา (กล้วยตานี) ตัดโศด ๆ ชูดให้ติดเหง้า นำมาแกะสลักส่วนเหง้าให้เป็นหัวเข้ ขาใช้ หยวกกล้วยตัดเป็นรูปขาแล้วใช้ไม้เสียบไว้ ทางทำด้วยกางมะพร้าว เมื่อเสร็จแล้ว ใช้ไม้ขนาด 2 คืบ 4 อันปักเป็นขาหิ้ง เชื่อกันว่า คนที่จะทำตัวจระเข้นั้น จะต้องเป็นผู้มีความรู้ทางเวทย์มนต์คาถา เพราะหลังจากทำตัวจระเข้เสร็จแล้วจะต้องทำ พิธีบวงสรวงธาตุ เรียกวิญญาณไปใส่ เบิกหูเบิกตา เรียกเจตภูติไปใส่ หากทำ ไม่ถูกต้อง ก็อาจเป็นเสนียดจัญไรแก่ตนเอง ก่อนนำเข้าพิธี คนทำจระเข้ต้อง ทำพิธีสังเวยลวักด้วยหมากพลู ดอกไม้รูปเทียน และเหล้าขาว แล้วนำไปวาง หิ้งโรงโนราด้านตะวันตก ให้จระเข้นั้นหัวไปทางทิศเหนือ หากหันหัวไปทาง ทิศอีสาน โนราจะไม่แทง บนตัว หัว และหางจระเข้ติดเทียนไว้ตลอด ด้านหน้า ที่จะไปแทงเข้ จะต้องเอาหยวกกล้วยพังลา (กล้วยตานี) 3 ก้อน มาทำเป็น แพนเพื่อให้โนราเหยียบก่อนออกไปแทงเข้ นอกจากนี้มีทอก 7 เล่ม เรียกชื่อต่างกัน เช่น ทอกพิชัย ทอกกระบวย ใบตะกุง ปานชนะ เป็นต้น การร่าทรงเข้จะ เริ่มด้วยโนราใหญ่จุดเทียนตรงบายศรี และที่ครู แล้วขับบทเพลงโทน (จับบท ไกรทอง) เนื้อความเป็นการทำขวัญนายไกร และการละเล่นในพิธีทำขวัญ ดังตัวอย่างตอนหนึ่งว่า

วันเสาร์เช้าขึ้นตาครูล้นใหม่
พร้อมด้วยมิตรและมารดา
ตาครูจุดเทียนเวียนวันหน้า
หมู่พรกษุณโชนคนงาน
มวสออกร่าง่าตั้งท่าขึ้น
พวกแขกโลกहितถือกริชวี
มวร่ากระบี่ตีไม้สอง

ให้ไกรทองเข้าโรงพระพิธี
ให้ญาติวงศ์มานั่งใกล้บายศรี
วาดไว้แก้วที่ร้องเชิญขวัญ
ตำลึ้น นมขานเล่นไปพลัน
สองเท้าประจันกันเข้าลวง
มีดจับกระบี่ตีกระบอง
นั่งของมองรับเข้าจับกัน

แสนสนุกตริภควันเจ็ดคืนวัน

มาเล่นงานท่าชวิญเจ้าไกรทอง

จากนั้นโนราจะเปลี่ยนเรื่องมาจับเรื่องราว ฝ่ายชาละวันว่า เกิดนิมิตฝันประหลาดจึงต้องไปหาพระอัยกา ให้เป็นผู้ทำนายฝัน พระอัยกาได้ทำนายฝันให้ว่าเป็นนางฟ้า จะต้องถึงแก่ชีวิต จากนั้นดนตรีท่าเพลงเชิด โนราว่าบทสี่สี่ใหญ่ ร่ายรำด้วยท่ารำที่แสดงอำนาจสง่างามแล้วออกจากโรงไปแทงเข้ ก่อนออกจากโรงบริเวณศาลาแทงเข้ โดยเอาหัวแม่เท้ากดพื้นแล้วกล่าวว่า "พุทชัง ระงับจิต ชัมมัง ระงับใจ สิ่งขังสูไป ตัวสูคือท่าน ตัวกูคือพระกาล ชัมมัง พุทชัง อะระหัง สูอย่าอ้อ บรรดาศัตรู เขี้ยบบดิน กินน้ำ หายใจเข้าออก ต้องแสงพระอาทิตย์ พระจันทร์ ทำร้ายแก่ข้าพเจ้าไม่ได้ มีญาเตร จาเมปวิสติ" ต่อจากนั้นโนราออกจากโรงใช้เท้าเหยียบแพหยวกแล้วกล่าวบริเวณศาลาว่า "นางมีเจ้าข้า ตัวยังหรือไม่ สิ่งชาติงโลกังชา นาติ ติโล กาวีฑู ข้าพเจ้าจะออกไป ลอย่าให้มียออันตราย พุทชังระงับจิต ชัมมังระงับใจ สิ่งขังสูไป ตัวสูคือท่าน ตัวกูคือพระกาล อัมมิพุทชัง อะระหัง สูอย่าอ้อ บรรดาศัตรู เขี้ยบบดินกินน้ำ หายใจเข้าออก ต้องแสงอาทิตย์พระจันทร์ ทำร้ายแก่ข้าพเจ้าไม่ได้ มาอยู่แก่ข้าพเจ้าให้หมด" จากนั้นโนราใหญ่ผู้รำเป็นสหายนายไกรครุหมอนราก็ร่ายรำไปยังตัวจระเข้ แล้วโนราใหญ่กล่าวบริเวณศาลากำกับว่า "โอมธรณีสาร กูคือผู้ผลาญ อุบากร์ให้ได้แก่เจ้าไพร จังไพรให้ได้แก่นางธรณีสิกข์ได้แก่ตัวกู" แล้วจึงใช้หอกแทงเข้ เอาเท้าถีบให้เข้หงายท้อง โนราคนอื่น ๆ ก็ใช้หอกแทงเข้ต่อจากโนราใหญ่ แล้วว่าบทปลงอนิจจัง กรวดน้ำให้ชาละวัน จบแล้วศาลาถอนเสนียดจากเข้ เป็นอันจบกระบวนรำ

เมื่อร่ายบทแทงเข้แล้วคณะนราก็กลับเข้าโรงโนรา จากนั้นโนราใหญ่จึงร้องบท "ชาครุหมอล" หรือ "ชาตายาย" เพื่อเป็นการบูชาครุหมอนรารหรือตายายโนรา โดยเจ้าภาพ ลูกหลานตายายโนราจะนำเงินมาบูชาครุตามกำลังศรัทธาเรียกว่า "เงินชาครุหมอลตายาย" เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ครุหมอนรารหรือตายายโนราให้แก่เจ้าภาพและลูกหลานตายายโนรา ดังตัวอย่าง

บทชาครุหมอตตอนหนึ่งว่า

สุทีสุตี

ความชั่วล่อเข้ามาใกล้
ลูกหลานยกขางไปข้างไหน
ลูกหลานจะไปทำไร
เจ้าทองแผ่นดิน
ข้างงามได้เทียมภูเขา
เจ้าทองหม่อม

ร้อยปีอย่ามีความเจ็บไข้

ความไว้ให้ไกลกาชา
ตาพรตตามไปช่วยรักษา
ไว้ข้างงามได้เทียมปลายป่า
ต้นเถติเดียวไม่เกี่ยวเอา
ได้เนกต์เจ็ดเกวียน
ลากมาด้วยล้อด้วยเกวียน

ต่อจากบทชาครุหมอตอายุ และลูกหลานได้อุทิศส่วนกุศลไปให้ครุหม่อ-
โนราหรือดาชานโนราแล้ว โนราใหญ่จะร้องบท "ส่งครุ" เพื่อส่งครุหม่อโนรา
หรือดาชานโนรากลับ ดังตัวอย่างบทร้องต่อไปนี้

ซ้ายมาแล้วพวกเธอ

ซ้ายแล้วเวลา
ไม่อาจเข้าไปตามน้อง
ข้างไปไม่ลืมร้อง
ตัดว่าร้องส่ง
แรกๆ หัวขี้เฒ่า
ไปหน้าให้มิลาก
เชิญไปพ่อไป
แพรทหนึ่งไปโทษ
ถึงทางสองแพรท

ใจไว้มันเหงาเหงาไปทั้งป่า

พวกโนราจะลาโรง
เหมือนเจ้าปลายทองตามโชลง
โชลงไปไม่ลืมน้องหนา
ทุกองค์พระเทวดา
ถึงเวลาร้องส่งให้พ่อไป
ลูกอยู่หลังให้มีชัย
ส่งเที่สมทางสองแพรท
แพรทหนึ่งไปแขก
แยกไป ถัดพระเทวดา

เสร็จจากส่งครุหมอนโนราหรือตาขายโนราแล้วโนราใหญ่ก็จะทำพิธี "ตัดเหมุรย" (ตัดทานบน) ซึ่งเป็นพิธีตัดเครื่องบูชาและเครื่องเซ่นไหว้ตาขายให้ขาดแยกจากกัน เป็นเคล็ดว่า "เหมุรย" หรือพันธะสัญญาที่เคยให้ไว้แก่ครุหมอนโนราหรือตาขายโนราได้ขาดกันแล้ว สิ่งที่โนราใหญ่ตัดได้แก่ บายศรีห้องโรง เชือกมัดข้อโรง จากบนศาลหรือพาไล 3 ดับ เชือกผูกผ้าหรือเพดานศาลหรือพาไล 1 มุม เชือกผูกผ้าคาดเพดานห้องโรง 1 มุม และท่อเหมุรย ซึ่งวางอยู่บนศาลหรือพาไล วิธีตัดเหมุรย โนราใหญ่จะถือมีดหมอ 1 เล่ม เทียน 1 เล่ม หมากพลู 1 คำ ไว้ในมือขวาแล้วร่ำทำตัดเหมุรย โดยตัดแต่ละอย่างตามที่กล่าวมาแล้วไปตามลำดับขณะที่ตัดจะว่าความกำกับไปด้วย เสร็จแล้วเก็บเครื่องบนศาลหรือพาไลไปวางไว้นอกโรง ทำพิธีพลิกสาดพลิกหมอน ร่ำบนสาดแล้วถอดเทวีตออกเป็นอันเสร็จพิธีการร่ำโนราโรงครุ

ประเพณีการร่ำโนราโรงครุ มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะโนราโรงครุเป็นพิธีกรรมทางความเชื่อที่เป็นความเชื่อทางพุทธศาสนา ระดับชาวบ้าน อันหมายถึงความเชื่อในหลักคำสอนของพุทธศาสนาซึ่งผสมผสานกับลัทธิพราหมณ์และความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์หรือผีสิงเทวดา (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ. วิรัชนิภาวรรณ. 2533 : 21) อันรวมไปถึง การเห็นไหว้วันรพบุรุษ การเข้าทรง และพิธีกรรมทางความเชื่ออื่น ๆ ที่ปรากฏในโนราโรงครุ ความเชื่อและพิธีกรรมโนราโรงครุจึงมีบทบาทและหน้าที่ต่อปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวมตามลักษณะของพุทธศาสนาระดับชาวบ้าน (ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2527 : 72) เพราะศาสนาจะเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเพื่อช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ของปัจเจกบุคคลและสังคมส่วนรวม ปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาพื้นฐานของสังคมมนุษย์ที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศ ปากท้อง ความขัดแย้ง การอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ ความลึกลับและอำนาจเหนือธรรมชาติ ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ การติดต่อสื่อสารกัน การแสดงออก และการฝึกฝนหย่อนใจ เป็นต้น (งามพิศ สัตย์สงวน. 2531 : 20)

5. ความสัมพันธ์ทางด้านอื่น ๆ

ความสัมพันธ์ทางด้านอื่น ๆ ระหว่างตำนานโบราณ ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโบราณกับสังคมและวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้แก่ การสร้างระบบความสัมพันธ์และการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอนุรักษ์ สิ่งเสริมเผยแพร่วัฒนธรรม การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและ วัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่าง ๆ ซึ่งจะได้นำมากล่าวในรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 การสร้างระบบความสัมพันธ์และการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมกล่าวได้ว่า "สังคมทั่วไปประกอบไปด้วยระบบต่าง ๆ มากมาย เช่น ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม ระบบการเมือง และระบบอื่น ๆ ซึ่งแต่ละระบบจะมีบทบาทและหน้าที่ต่อสังคม รวมทั้งมีบทบาทและโครงสร้างสัมพันธ์กันด้วย" (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ, 2533 : 5) ตำนานโบราณตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโบราณก่อให้เกิดความเชื่อในเรื่องครุฑหม้อโบราณและเป็นที่มาของประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับโบราณโดยเฉพาะการรำโบราณโรงครู ดังนั้นโบราณโรงครูและพิธีกรรมในโบราณโรงครูซึ่งเป็นระบบหนึ่งในสังคมท้องถิ่นย่อมมีบทบาทและหน้าที่ต่อสังคม และบทบาทนั้นจะต้องสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ ในสังคมด้วย และเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากการมารวมกลุ่มกันเพื่อประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อและความศรัทธาร่วมกัน ดังกรณีการรำโบราณโรงครูวัดท่าคูระ ตำบลคลองรี อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ของชาวบ้านท่าคูระและตำบลใกล้เคียง การรำโบราณโรงครูวัดท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ของชาวบ้านท่าแคและตำบลใกล้เคียงรวมทั้งชาวบ้านในท้องถิ่นอื่น ๆ ในจังหวัดพัทลุง และจังหวัดใกล้เคียงที่มาเข้าร่วมในพิธีกรรมดังกล่าว การที่สมาชิกของสังคมมีความเชื่อทางศาสนาเหมือนกัน มีผลทำให้เกิดความเชื่ออันหนึ่งอันเดียวกันในฐานะในสังคม (อมรา พงศาพิชญ์, 2533 : 62) นั่นคือพิธีกรรมทางความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชุมชนคือพิธีกรรมโบราณโรงครู จะมีบทบาทสำคัญในกรณีที่ทำให้ชาวบ้านต่างมีความรู้สึกร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นำมาซึ่งความเป็นเอกภาพและสัมพันธ์ภาพ

ในสังคม กรณีการจัดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมหรือการจัดระบบเครือข่ายของชาวบ้านภาคใต้โดยอาศัยความเชื่อ เรื่องครุหมอโนรา คือการนับถือครุหมอโนราองค์เดียวกันหรือสายเดียวกันหรือการมีตาศายโนราร่วมกัน ได้สร้างความผูกพันกันเหมือนญาติพี่น้อง เมื่อมีการรวมกลุ่มหรือพบปะกันก็มักอ้างถึงการมีตาศายโนราองค์เดียวกันเรียกว่า "สาวย่านกันถึง"¹ จึงถือว่าเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านด้านความเชื่อที่มีส่วนในการสร้างพลังชุมชนและความมั่นคงในชุมชนด้วย นอกจากนี้การได้มากระทำกิจกรรมร่วมกันในพิธีกรรมโนราโรงครู ตั้งแต่การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับตาศาย กินเลี้ยง รื่นเรียงสังฆทานด้วยกัน และยังเป็นเหตุให้มีการรวมญาติมิตรที่อาศัยอยู่ห่างไกลได้กลับมาพบกันอีกครั้ง เช่นเดียวกับประเพณีชิงเปรตหรือวันสารทเดือนสิบของชาวภาคใต้ การได้กลับมาพบกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน มีเป้าหมายอันเดียวกัน ย่อมจะสร้างความเข้าใจ เข้าใจ มีความรักสามัคคี ความผูกพัน ในฐานะที่เป็นหมู่พวกเดียวกัน อันก่อให้เกิดเอกภาพและสัมพันธ์ภาพในสังคม ขณะเดียวกันความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ก็ได้รับการปลูกฝังและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง หล่อหลอมเชื่อมโยงเป็นระบบที่มีโครงสร้างสัมพันธ์กับระบบอื่น ๆ ในสังคม ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นคือลักษณะเด่นของสังคมไทยและวัฒนธรรมไทยที่อาศัยประเพณีและพิธีกรรมทางความเชื่อในการ

¹ สาวย่าน หมายถึงการจัดลำดับความสัมพันธ์ระหว่างพี่น้องหรือระบบเครือญาติที่มีความเกี่ยวข้องหรือเป็นญาติกันโดยทางใดทางหนึ่ง ในที่นี้หมายถึงลูกหลานตาศายโนราซึ่งถือว่าเป็นญาติพี่น้องกัน เพราะนับถือตาศายโนราร่วมกันหรือองค์เดียวกัน

รวมกลุ่มและสร้างความเป็นปึกแผ่นไว้แก่สังคม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ โบรมิสส์ลอร์ มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski) ในเรื่องหน้าที่ของ ศาสนาต่อวิถีชีวิตมนุษย์และสังคมว่ามีอะไรบ้าง ซึ่งฉลาดชาญ รมิตานนท์ (2527 : 72) นำมากล่าวไว้สรุปได้ว่า ศาสนามีหน้าที่ในการให้คำอธิบายแก่สังคม มีหน้าที่ในการสนับสนุนอย่างมีพลังแก่สถาบันพื้นฐานต่าง ๆ ของสังคม มีหน้าที่ในด้านการสนับสนุนให้พลังใจในกรณีเกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์รู้สึกว่าจะไม่สามารถควบคุมได้ มีหน้าที่ในการย่นยืดยาวต่าง ๆ ของสังคมให้เข้าเป็นเอกภาพ (integrative functions) ในทางด้านกลับกันเมื่อศาสนาอันหมายถึงความเชื่อเกี่ยวข้องกับครูหมอโนราและพิธีกรรมโนราโรงครูทำหน้าที่สนับสนุนและให้ความช่วยเหลือธรรมแก่สถาบันต่าง ๆ ในสังคม สถาบันเหล่านั้นก็ย่อมต้องสนับสนุนค้ำจุนปกป้องรักษาและทำนุบำรุงศาสนาคือความเชื่อเกี่ยวกับครูหมอโนรา และโนราโรงครูอย่างเต็มที่เช่นกัน เพื่อให้สังคมดำเนินไปในแนวทางที่สอดคล้องและมีสัมพันธภาพกับความเชื่อ ระบบเศรษฐกิจและการเมืองในสังคมท้องถิ่นนั้น

ส่วนการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลและสังคมนั้นสามารถมองเห็นได้ค่อนข้างชัดเจน เพราะโนราโรงครูและพิธีกรรมในโนราโรงครูเกิดขึ้นจากความเชื่อ ความศรัทธา ย่อมส่งผลต่อการปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมแก่คณะโนรา ลูกหลาน ตาชายโนรา และชาวบ้านทั่วไป พิธีกรรมโนราโรงครูเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความสำนึกในความผิดบุญคุณต่อครูบาอาจารย์ ต่อบิดามารดา ต่อพ่อแม่ตาชาย ทั้งที่ล่วงลับไปแล้วและยังมีชีวิตอยู่ โดยเฉพาะศิลปะนี้ที่มีความมั่นคงในการสืบทอดนั้นถือครูบาอาจารย์ บิดามารดา และผู้มีพระคุณย่อมจะเป็นแบบอย่างแก่โนรา ในรุ่นหลังรวมทั้งลูกหลานตาชายโนราและชาวบ้านทั่วไปได้เอาเป็นเยี่ยงอย่าง นอกจากนี้ขนบนิยามต่าง ๆ ที่ปฏิบัติในโนราโรงครูและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโนรา มีส่วนในการควบคุมพฤติกรรมบุคคลและสังคม เช่นโนราที่จะเข้าท้าวพิธีรับการครอบเศหรือผูกผ้าใหญ่เพื่อเป็นโนราที่สมบูรณ์จะต้องเป็นผู้ที่ยังไม่แต่งงาน ทั้งผู้ให้เพื่อรักษาประเพณีที่ตั้งงามของการมีครอบครัวจะต้องมีความพร้อมและอยู่ในวัยอันสมควร การบวชนเอบลดความชั่วช่าเหลือจนครูหมอโนราหากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ

ผู้สาวหรือการผิดลูกเมียผู้อื่น การลักขโมย การเบียดเบียนทำร้ายผู้อื่น เชื่อกันว่า
 ครูหมอโนราจะไม่รับบ่นหรือไม่ให้การช่วยเหลือ จึงเท่ากับเป็นการควบคุมพฤติกรรม
 ของบุคคลและสังคมโดยทางอ้อม บุคคลที่ถูกเลือกเป็นคนทรงครูหมอโนราแล้ว
 จะต้องประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม มีความเมตตากรุณา มีความซื่อสัตย์
 ไม่ผิดลูกเมียผู้อื่น ตัดขาดจากนายบขทั้งปวง หากฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามก็จะไม่ได้
 รับการยอมรับจากครูหมอโนรา และยิ่งจะถูกลงโทษด้วยวิธีการต่าง ๆ การปฏิบัติ
 ตนในลักษณะดังกล่าวนอกจากจะเป็นการควบคุมตนเองแล้วยังเป็นแบบอย่างแก่
 ชาวบ้านทำให้ได้รับความเชื่อถือศรัทธาจากชาวบ้านในสังคมนั้นด้วย ในทำนอง
 เดียวกันโนรา ผู้มีเชื้อสายโนรา ลูกหลานตาชายโนรา ก็ต้องดำรงตนอยู่ใน
 กรอบของจารีตประเพณีและศีลธรรมจรรยาจึงจะได้รับการยอมรับจากครูหมอโนรา
 หรือตาชายโนรา และส่งเสริมให้มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตและการงาน เป็นต้น

5.2 การอนุรักษ์ ส่งเสริมเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม กล่าวได้ว่าความเชื่อ
 เรื่องครูหมอโนรา พิธีกรรมในโนราโรงครูมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ส่งเสริมเผยแพร่
 ศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะการสืบทอดการรำโนราหากจะเปรียบเทียบกับศิลปะการ
 ละครเล่นประเภทอื่น ๆ ในภาคใต้แล้ว ไม่ว่าจะเป็หนังตะลุง เพลงบอก ลีเกปา
 ฯลฯ จะพบว่าความเชื่อในเรื่องครูหมอโนรา และการปฏิบัติต่อครูหมอของตน นั้น
 โนราจะมีความเข้มข้นมากกว่าศิลปะการละครเล่นประเภทอื่น ๆ ที่กล่าวแล้ว นอกจากนี้
 นี้พิธีกรรมบางอย่างที่ทำกันในโนราโรงครู ถือว่าเป็นพิธีกรรมที่ขลังและศักดิ์สิทธิ์
 เช่นพิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ให้แก่โนราใหม่เพื่อให้เป็นโนราที่สมบูรณ์ นั่นคือ
 ผู้ที่ผ่านพิธีกรรมครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่แล้วสามารถเป็นโนราใหญ่หรือนายโรง
 โนราและประกอบพิธีกรรมในโนราโรงครูต่อไปได้ อันเป็นการสืบทอดมรดกวัฒนธรรม
 ด้านนี้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง เมื่อได้เป็นโนราใหญ่แล้วบางคนก็จะไปตั้ง
 คณะโนราของตนเอง และต้องมีผู้ร่วมคณะทั้งคนรำ คนแสดง และลูกคู่ ซึ่งเป็น
 ผลโดยตรงของการสืบทอดการรำโนรา อันเป็นการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่
 ศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นหรือของภาคใต้ด้านโนราให้ดำรงอยู่สืบไปโดยตัวคิดป็น
 ซึ่งการรำโนราเป็นวิถีชีวิตที่แท้จริงของเขา ไม่ใช่การอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่

ศิลปวัฒนธรรมโดยบุคคลหรือองค์การภายนอกที่เข้าไปตามหน้าที่มีเป้าหมายบางอย่าง ขาดความต่อเนื่อง และไม่ใช่วิถีแห่งความเป็นไปของวัฒนธรรมนั้น ๆ โดยตรง เราจึงมักได้เห็นความล้มเหลวหรือเป็นไฟไหม้ฟางไปในที่สุด นอกจากนี้การทำพิธีว่าสอดเครื่องสอดกำไลหรือสอดไหหรือของโนรารุ่นใหม่เพื่อการยอมรับการเป็นโนราของครูโนราต่อบุคคลนั้น ๆ ที่เข้าทำพิธี ย่อมจะปลูกฝังความเชื่อ ความรัก และความศรัทธาในการว่าโนราให้แก่คนรุ่นใหม่มากยิ่งขึ้น นับเป็นวิธีการทางจิตวิทยาหรือเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในการสร้างและสืบทอดมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นของตน ส่วนพิธีกรรมอื่น ๆ ในโนราโรงครูได้มีส่วนตอกย้ำบทบาทและหน้าที่ของศิลปินที่มีต่อปัจเจกบุคคลและสังคมในการทำหน้าที่ช่วยเหลือในการแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคม ทั้งการบำบัดอาการทางจิตและทางกายภาพ เช่น การบน การแก้บน การรักษาอาการป่วยไข้ เป็นต้น วัฒนธรรมดังกล่าวสามารถสนองความต้องการของบุคคลในสังคมทั้งทางจิตและชีวภาพตามทฤษฎีการหน้าที่ (Functionalism) วัฒนธรรมนั้นก็จะดำรงอยู่และได้รับการสืบทอดต่อไป

5.3 การสร้างสื่อดัชนีภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่าง ๆ กล่าวได้ว่าตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา และความเชื่อในเรื่องครูหมอโนราได้ก่อให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับโนราคือโนราโรงครู โนราโรงครูนั้นมีขั้นตอนและองค์ประกอบของพิธีกรรมที่ซับซ้อน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ และสร้างความเชื่อความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับชาวบ้าน ดังนั้นผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมจึงได้เห็นความหลากหลายในการประกอบพิธีกรรมของโนรา เช่น การครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ การทำพิธีผูกผ้าปล่อย การทำพิธีเหยียบเสนา เป็นต้น พิธีกรรมเหล่านี้ได้สร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโนรา โดยเฉพาะโนราโรงครูแต่ที่เน้นให้เกิดความรู้และสติปัญญามองเห็นสัจจะของชีวิต คือการสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องของคุณธรรม ความกตัญญูรู้คุณ กฏแห่งอนิจจัง ดังปรากฏในบทร้องกลอนที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในโนราโรงครู ที่เรียกว่า "สิบสองเพลง" ดังตัวอย่างเช่น

บทกวีน้ำหรือบทกวีเปิดกาน้ำ

อ้ายไซชายอ้ายไซชายเออ	เหวยอ้ายไซชายอา
ความรู้ของมึงนี่หนา	มึงได้เรียนมาจากใด
เอนกเข้ามาเป็นครู	นึกให้อดสูดสูหัวใจ
ไซชายทูลสนองไป	ว่าข้าได้รู้ได้รู้มาเอง
ไซชายเพื่อนแสนกลับลอก	ลวยได้ลอกโยนเล่นเป็นเพลง
โยนเองแล้วรับเอง	ลอกเหอมันแทงตัวตาย
นี่แหละบุญของคุณครู	ลบหลู่ท่านเสียเสียไม่ง่าย
ลอกเหอมันแทงเอาตัวตาย	ไซชายมาลบลบบุญคุณครู

บทโคลงหรือบทอนึ่งจึ่งหรือบทขุนทา

นิจจาเอ๋ยฝูงคน	ลางบ้างพืลางบ้างผอม
บ้างทฤษบ้างตรอม	ลางบ้างผอมเหมือนไซ้
นิจจาเหล่าฝูงคน	แก่แล้วหล่นเหมือนใบไม้
ลางบ้างตายเจ็บลางบ้างตายไซ้	ลางบ้างเที่ยตายไปก่อนฉิว
ทำบุญเอาไว้ไม่รอดตัว	ลางบ้างตัวตายไปก่อนเม็ย
แก้วแหวนเงินทอง	บ้านเรือนสาบสูญเสีย
ตัวตายไปก่อนเม็ย	ไม่ได้พาอะไรไป
ร้อยไปมันไม่ได้	สิ่งที่ได้ตัดตัวไป
มันได้แต่เดินไฟ	เดินไฟกับท่อนไม้

หากนำเอาบทร้องบทกวีต่าง ๆ ของโนราทั้งที่เป็นกาว่าเพื่อความบันเทิง หรือเพื่อประกอบพิธีกรรมมาพิจารณา จะเห็นว่าบทร้องบทกวีเหล่านั้นส่วนใหญ่เกิด จากปฏิภาณไหวพริบที่สามารถหยิบยกเอาสิ่งแวดลอมที่อยู่รอบตัวมาแต่งเป็นบทกลอน บางครั้งก็นำเอาเรื่องราวที่ปรากฏในวัฒนธรรมพื้นบ้านซึ่งแพร่กระจายและอยู่ใน วิถีชีวิตของชาวบ้านแล้วมาผูกคำร้องเชื่อมโยงถ่ายทอดเป็นบทร้องบทกวีของโนรา

หรือที่เรียกว่าเป็นการผลิตซ้ำ (Reproduction) ในทางวัฒนธรรมไปสู่ชาวบ้าน
 ในอีกรูปแบบหนึ่งเป็นการตอกย้ำความเข้าใจสร้างเสริมภูมิปัญญารักษา
 วัฒนธรรมพื้นบ้านโดยตัวชาวบ้านเอง เช่น นิทานชาวบ้านเพลงกล่อมเด็ก
 วรรณกรรมท้องถิ่น ที่ให้ทั้งความรู้ ความคิด และคติเตือนใจ ตัวอย่างเช่น

บทฟ้าลั่น

ฟ้าเอ๋ยฟ้าลั่น	มันลั่นขึ้นมาครั้นครั้น
ส่งสารสาวน้อยตัวเหิน	สาวเพลินตามตัวโนรา
โนราเขายกเครื่องไป	หัวใจของน้องเหมือนจะบ้า
สาวเพลินตามตัวโนรา	เป็นน้ำวังเวงใจเอ๋ย
ฟ้าเอ๋ยฟ้าลั่น	มันลั่นขึ้นมาผางผาง
เอามือเท้าดวง	เอาหลังมาพิงกับตอไม้
สาวพรหมจรรย์	คราวนี้จะได้กับพ่อหม้าย
เอาหลังมาพิงกับตอไม้	ร้องให้ด้วยฟ้าลั่นเอ๋ย

บทฝนตกข้างเหนือ

ฝนตกข้างเหนือ	โตนมันตกลงจาลา
แทงท้อลงมา	ถูกเขาพระยากรุงจีน
ฝนตกข้างหัวนอน	ทะลวยไปถูกประตู
ถูกเขาพระยากรุงจีน	ต่อสู้เชิงด้วยเขาฮาไธ้ง
พี่ไม้อาจบ้าไปตามน้อง	เหมือนเจ้าพลายทองตามโหลง
พี่ไปไม่ลืมโรง	โหลงไปไม่ลืมน้องหนา

บทพระรณเสนา

พระรณบช้ำทำพลิกไพล่
 ลวงให้กินสุราพุดจาง
 ได้ดวงเนตรแม่ป้าห่อชาผง

รักใคร่เมรีพีไม่เห็นห่าง
 ถามต่างต่างนางแจ้ไม่แพร่งพราย
 แล้วขึ้นทรงพาซีเหาะหนีหาย

นอกจากนี้ในพิธีกรรมครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ นอกจากโนราใหญ่จะทำพิธีครอบเทริดให้แล้วยังมีการแนะนำตักเตือนในการประพฤติปฏิบัติ การใฝ่หาความรู้ การรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี และความรักในวิชาชีพตนเอง ล้วนเป็นผลสะท้อนกลับไปยังชาวบ้านที่มาร่วมกิจกรรม แม้ในบทกาศครู บทตั้งเมืองของโนราก็ยังมีแนะนำให้มนุษย์ได้เห็นคุณค่าของธรรมชาติ สะท้อนทัศนคติและความเชื่อของชาวบ้านที่มีต่อเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อในเรื่องมนุษย์ต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ มนุษย์ต่อธรรมชาติ มนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกัน เช่นการอธิบายถึงกำเนิดของจักรวาลของฟ้า ของแผ่นดิน ตามความเชื่อในทางศาสนาโลกทัศน์และมโนทัศน์ของชาวบ้าน อันเป็นการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่าง ๆ แก่ผู้คนที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือท้องถิ่นของตนโดยกระบวนการทางความเชื่อและพิธีกรรมที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน การตอกย้ำให้ตระหนักว่าสรรพสิ่งทั้งหลายอยู่ในระบบเดียวกันและมีความสัมพันธ์ในเชิงกำหนดซึ่งกันและกัน นั่นคือวิถีคิดที่ตระหนักในระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ว่าแต่ละส่วนล้วนเกี่ยวข้องพึ่งพาอาศัยกัน การเสียสมดุลในด้านใดด้านหนึ่งย่อมส่งผลถึงด้านอื่น ๆ "พิธีกรรมจึงเป็นผลผลิตทางปัญญาหรือเป็นศาสตร์เพื่อการควบคุมคุณภาพของสรรพสิ่งนั่นเอง" (มาลี ไพรสน. 2532 : 29) ด้วยเหตุดังกล่าวความเชื่อในเรื่องครูหมอโนรา โนราโรงครูและพิธีกรรมในโนราโรงครูจึงสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมั่นคง เพราะเป็นระบบความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและระบบความเชื่ออื่น ๆ ของคนในสังคมเชื่อมโยงเป็นระบบโครงสร้างอันเดียวกัน จนสืบสานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและ

ภูมิปัญญาของท้องถิ่นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จึงกล่าวได้ว่าการศึกษาวิจัย เรื่องตำนานโนราภีความสัมพันธ์ทางสังคม และวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ชี้ให้เห็นว่าตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราภีมีความสัมพันธ์ทางด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ สังคม และชีวิตความเป็นอยู่ ด้านศาสนสถานและโบราณวัตถุสถาน ด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม และความสัมพันธ์ทางด้านอื่น ๆ ได้แก่ การสร้างระบบความสัมพันธ์และการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน ด้านต่าง ๆ ดังประจักษ์พยานที่เห็นได้จากหลักฐาน เอกสาร แหล่งโบราณคดี ศาสนสถาน โบราณวัตถุสถาน ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับโนรา ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ประพฤติปฏิบัติสืบเนื่องกันมา ต่ออดีตถึงปัจจุบัน หลักฐานเหล่านั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐาน การอพยพ เข้ามาอยู่อาศัยของผู้คนต่างเผ่าพันธุ์ ต่างลัทธิศาสนา ต่างประเพณีและความเชื่อ แล้วค่อยหล่อหลอมผสมผสานเข้าด้วยกันจนกลายเป็นวิถีชีวิต คตินิยม และประเพณี ทัศนคติ พัฒนาการเป็นชุมชนน้อยใหญ่ที่สามารถสร้างบ้านแปงเมือง มีอำนาจและมีระบบการเมืองการปกครองเป็นของตนเอง มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม เป็นศูนย์กลางทางด้านศาสนา สร้างสรรค์ภูมิปัญญาเพื่อการดำรงอยู่และความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราภีได้สะท้อนให้เห็นพัฒนาการของบ้านเมืองในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาว่า ชุมชนโบราณได้ก่อตัวขึ้นทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แล้วค่อย ๆ พัฒนาขึ้นเป็นชุมชนสมัยประวัติศาสตร์ ต่อมาทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาหรือบริเวณที่เรียกว่า "แผ่นดินบก" พัฒนาการขึ้นเป็นบ้านเมือง มีผู้คนอพยพจากฝั่งตะวันตกและจากแหล่งอื่น ๆ เข้าไปอยู่อาศัยมากขึ้น มีการติดต่อค้าขายทางทะเลกับดินแดนอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกจนกลายเป็นเมืองท่าสำคัญแห่งหนึ่งของแหลมมลายูตอนเหนือในที่สุด ซึ่งรู้จักกันในชื่อเมืองสทิงพระหรือสทิงพารณสี ในราวพุทธศตวรรษที่ 15 มีอำนาจครอบคลุมชุมชนบริเวณรอบลุ่ม

ทะเลสาบสงขลา ส่วนทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา ก็เกิดเป็นชุมชนโบราณต่าง ๆ ขึ้นที่บริเวณเขาควหาสวรรค์และเขาลอกทะเล ชุมชนโบราณวัดเขียนบางแก้ว ชุมชนโบราณบ้านพระเกิด เป็นต้น ต่อมาเมืองสทิงแองเสื่อมอำนาจลงในราวพุทธศตวรรษที่ 19 ชุมชนโบราณวัดเขียนบางแก้วก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นเมืองพัทลุงบางแก้ว มีอำนาจครอบคลุมชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาแทนเมืองสทิงพระ โดยอยู่ภายใต้อำนาจของเมืองนครศรีธรรมราช ในฐานะเป็นเมืองหนึ่งในเมือง 12 นักขัตร์ และต่อมาก็ขึ้นกับกรุงศรีอยุธยาในฐานะหัวเมืองชั้นตรีดังกล่าวแล้ว กล่าวสำหรับพัฒนาการของชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาจนกลายเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง การเป็นเมืองท่าในการค้าขาย ศูนย์กลางทางศาสนาและศิลปวัฒนธรรมนั้นอวสานเหตุปัจจัยหลายประการไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ การเมืองการศาสนา ดังที่ประชุมผู้เขียน (2528 : 59) กล่าวเอาไว้ตอนหนึ่งว่า

การเจริญเติบโตและการขยายตัวของชุมชนโดยรอบทะเลสาบสงขลา นอกจากขึ้นกับปัจจัยความเหมาะสมทางเกษตรกรรมและสิ่งแวดล้อมตามทางภูมิศาสตร์แล้ว ยังมีปัจจัยที่น่าศึกษาสองด้านคือ ทางฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายปกครองบ้านเมือง ซึ่งทั้งสองฝ่ายจะมีความสัมพันธ์กันมาไม่น้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับบทบาทของผู้มีอำนาจศาสนา ละหัวหน้าชุมชน หรือเจ้าเมืองในแต่ละยุคสมัยว่าจะรักษาสภาพทางสังคมและแก้ไขสถานการณ์ทางการเมืองได้อย่างไรให้เหมาะสม เท่าที่สังเกตเห็นรู้สึกได้ว่า ทางฝ่ายผู้นำทางศาสนาจะมีบทบาทนำหน้าอยู่เสมอในขณะเดียวกัน ฝ่ายปกครองจะไม่ค่อยดำรงสภาพกัน เช่น ช้างแน่นอนเท่าใดนัก จึงมีการเปลี่ยนแปลงตัวเจ้าเมืองบ่อยครั้งตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งการกระทำใด ๆ ทั้งฝ่ายศาสนาและฝ่ายปกครอง ย่อมมีต่อการสร้างสรรค์ความเจริญเติบโตของชุมชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

บทที่ 5

บทย่อ สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

บทย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องตำนานโนราห์กับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัย เอกสาร ข้อมูลภาคสนาม ในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา และเสนอรายงานผลการศึกษาวิจัยด้วย วิธีพรรณนาวิเคราะห์ ตามวิธีการและขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย

1.1 เพื่อศึกษารวบรวมตำนานโนราห์และตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

1.2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตำนานโนราห์และตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์กับสังคมและวัฒนธรรมในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

2. วิธีดำเนินการวิจัย

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1.1 เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับโนราห์ ตำนานโนราห์ ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ ชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

2.1.2 เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามที่เกี่ยวกับตำนานโนราห์ ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ โบราณวัตถุสถาน ชุมชน แหล่งโบราณคดีที่เกี่ยวข้องบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยวิธีสัมภาษณ์ โนราห์ ชาวบ้าน การสังเกตและถ่ายภาพประกอบ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ตามข้อ 2.1.2 มาแยกแยะเป็นหมวดหมู่ตามขอบเขตของเนื้อหา

3.2 นำข้อมูลมาตีความ ชะยาความ อธิบายความโดยการวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ คติชนวิทยา และมานุษยวิทยา

4. นำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การจัดทำรายงานผลการศึกษาวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis)

5. สรุปผลการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาวิจัย เรื่องตำนานโนราห์กับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาในเรื่องตำนานโนราห์และตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานโนราห์และตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์กับสังคมและวัฒนธรรมในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ปรากฏผลการศึกษาวิจัยสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

5.1 ตำนานโนราห์และตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ปรากฏทั้งที่เป็นตำนานโนราห์ที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ตำนานโนราห์ที่ปรากฏในบทกาศครูและบทร้องกลอนของโนราห์ ตำนานโนราห์ที่มาจากหลักฐานเอกสาร ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์และรวมทั้งข้อวินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโนราห์

5.1.1 ตำนานโนราห์ที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน โดยนำมาจากคำบอกเล่าของชาวบ้านตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุงซึ่งแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือกลุ่มที่เชื่อว่าการตั้งครุฑของนางนวลทองสำลีมีสาเหตุมาจากการเสวยเกษรดอกบัว ส่วนกลุ่มที่ 2 นั้นเชื่อว่าการตั้งครุฑของแม่ศรีวิมาลาหรือนางนวลทองสำลีนั้นเกิดจากการลักลอบได้เสืงกับ

พระมิ่งทองหรือตาม่วงทองซึ่งเป็นมหาดเล็กคนสำคัญในราชวัง จากนั้นจึงไปเสวยเกสรดอกบัวที่เทพสิงหรบ แอ่งภาตฤติลงมาอยู่ เพื่อถือกำเนิดในเมืองมนุษย์เป็นขุนศรีศรีทศวา

5.1.2 ตำนานโนราห์ที่ปรากฏในบทกวีและบทร้องกลอนของโนราห์ ทั้งผู้วิจัยนำมาจากบทกวีและบทร้องกลอนของคณะโนราห์แปลกขนาด ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมโนราห์โรงครูตำบลท่าแค อำเภอเมือง-พัทลุง จังหวัดพัทลุง ประกอบด้วย บทชานเอ บทหน้าแตระ บทรายแตระ และบทเพลงทับเพลงโทน ที่กล่าวถึงประวัติของโนราห์ เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นกับโนราห์ ชื่อบุคคลและสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ ส่วนบทร้องกลอนคือบททวดหน้าศาล เป็นบทบอกเล่าประวัติโนราห์ ขั้นตอนและองค์ประกอบในพิธีกรรมโนราห์โรงครู

5.1.3 ตำนานโนราห์ที่มาจากหลักฐานเอกสาร ได้แก่ ตำนานโนราห์ที่เล่าโดยชนรูปแบบกัณธราทร (โนราห์พุ่ม เทว) ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและคำกาพย์ ตำนานโนราห์ที่ปรากฏในรูปกลอน 4 ตำนานโนราห์ที่เล่าโดยโนราห์วัด จันทร์เรือง ตำนานโนราห์ที่ปรากฏในตำนานละครอิเหนาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจักษ์ภาพ ตำนานโนราห์ที่ปรากฏในตำนานละครชาตรีของกรมศิลปากร และตำนานที่เล่าโดยนายพูน เรืองนนท์ ในหนังสือการเล่นของไทย ของ มนตรี ตราโหมก ตำนานดังกล่าวต่างบอกเล่าประวัติความเป็นมาของโนราห์ เหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ โดยมีสาระสำคัญแตกต่างกันออกไปในบางตำนานโดย เฉพาะตำนานโนราห์ที่ปรากฏในตำนานละครอิเหนาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจักษ์ภาพ

5.1.1 ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราห์ ได้แก่

5.1.4.1 ตำนานนางเลือดขาว เป็นตำนานท้องถิ่นที่แพร่หลายในจังหวัดพัทลุง และจังหวัดอื่น ๆ ในภาคใต้ ชาวบ้านและ

คณะโบราณคดีพบทับถือนางเลือดขาวว่าเป็นครุฑโบราณองค์หนึ่ง เพราะเชื่อว่านางเป็นคนคนเดียวกับแม่ศรีมาลาหรือนางนวลทองสำลีและเจ้าแม่อยู่หัว

5.1.4.2 ตำนานตาชายพราหมณ์จันทร์ เป็นตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับตำนานโบราณ ตำนานนางนวลทองสำลี ตำนานทวดสำลี ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว เพราะบุคคลทั้งสองได้ชื่อว่าเป็นผู้อุปการะเลี้ยงดูนางนวลทองสำลีและเจ้าแม่อยู่หัวอันเป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูปทวดสำลีและพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัว

5.1.4.3 ตำนานทวดสำลี เป็นตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปสำริดทรงเครื่องปางลุ่มบาตร ศิลปะสมัยอยุธยา ในวัดพะโคะ ตำบลชุมพล อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา ชาวบ้านเรียกว่า "เจ้าแม่อยู่หัว" หรือ "ทวดหนูลี" ตามตำนานกล่าวว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่เจ้าแม่อยู่หัวหรือนางนวลทองสำลีก่อนจากตาชายพราหมณ์จันทร์กลับบ้านเมืองของตน

5.1.4.4 ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว เป็นตำนานท้องถิ่นเกี่ยวกับพระพุทธรูปทองคำ ปางสมาธิ ศิลปะสมัยอยุธยา ซึ่งประดิษฐานอยู่ในเขตวัดท่าคูระ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา ชาวบ้านเรียกว่า เจ้าแม่อยู่หัว และเป็นที่มาของการทำโบราณวัตถุวัดท่าคูระหรืองานประเพณีตาชายย่าน

5.1.5 ข้อวินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโบราณ ได้แก่ข้อวินิจฉัยของท้าวสาโร เข็มมยง สุรกิจบรรหาร และภิญโญ จิตต์ธรรม สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และอุดม หนูทอง ข้อวินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่นต่างกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของโบราณว่ามีพัฒนาการและเจริญรุ่งเรืองขึ้นในดินแดนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาที่เป็นเมืองพัทลุงโบราณทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออกของทะเลสาบสงขลา

5.2 ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานโบราณและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโบราณวัตถุสิ่งของและวัฒนธรรมในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา จากการ

ศึกษาวิจัยพบว่ามีความสัมพันธ์ในเรื่องต่อไปนี้

5.2.1 ความสัมพันธ์ทางด้านการเมืองการปกครอง
 ตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราได้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการ
 ของชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาในเรื่องการเมืองการปกครองของ
 ชุมชนโบราณสทิงพระหรือเมืองสทิงพระ ชุมชนโบราณเขาพะโต๊ะหรือเมือง
 พัทธสิงห์ ชุมชนโบราณบางแก้วหรือเมืองพัทลุง กล่าวได้ว่าชุมชนโบราณสทิงพระ
 หรือเมืองสทิงพระมีการสร้างบ้านแปงเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 โดยอิงกับ
 อำนาจรัฐหรืออาณาจักรศรีวิชัยและตามพลังค์หรือนครศรีธรรมราช ครั้นประมาณ
 พุทธศตวรรษที่ 18 - 19 เมืองสทิงพระก็เริ่มเสื่อมอำนาจลง เกิดศูนย์กลาง
 ทางการเมืองการปกครองแห่งใหม่ บนฝั่งทะเลสาบตะวันตกนั้นเชื่อว่าเป็นชุมชน
 โบราณเขาพะโต๊ะหรือเมืองพัทธสิงห์ ส่วนฝั่งทะเลสาบตะวันตกคือชุมชนโบราณ
 บางแก้วหรือเมืองพัทลุงที่บางแก้วมีอำนาจเหนือชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา
 แทนเมืองสทิงพระที่หมดความสำคัญลงไป

5.2.2 ความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และชีวิต
 ความเป็นอยู่ ชุมชนโบราณสทิงพระหรือเมืองสทิงพระได้ชื่อว่าเป็นเมืองท่าสำคัญ
 ของคาบสมุทรมลายูตอนเหนือ ครั้นเมืองสทิงพระเสื่อมอำนาจเมืองพัทลุงที่บางแก้ว
 ก็เข้ามาแทนที่นอกจากจะเป็นเมืองท่าในการค้าขายแล้ว ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบ
 สงขลาถึงเป็นแหล่งสินค้าสำคัญที่เป็นที่ต้องการของตลาด เช่น พริกไทย ดีบุก
 ริงนก ข้าวและของป่า เช่น สมุนไพร ไม้ไผ่ งาช้าง หนังสัตว์ เป็นต้น
 ในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ ชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นชุมชน
 เกษตรกรรม ผู้คนยังคงอยู่ในวิถีผลของสิ่งเหนือธรรมชาติ มีความเชื่อในเรื่อง
 ผีसाงเทวดา ความเชื่อในเรื่องครุฑมอ ความเชื่อว่ามีมนุษย์สามารถติดต่อกับดวง
 วิญญาณได้ ความเชื่อในเรื่องภูแห่งกรรมและภพหน้าว่ามีจริง เป็นต้น

5.2.3 ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนสถาน และโบราณวัตถุ-
 สถาน ตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราได้ชี้ให้เห็นถึงหลักฐาน
 ในทางวัตถุที่ยังปรากฏหรือมีร่องรอยหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบันที่เป็นทั้งแหล่ง

โบราณคดี ชุมชนโบราณ ศาสนสถาน และโบราณวัตถุสถาน ได้แก่ โศกขุนทด
เขื่อนขุนทด เมืองสีทิงพระและวัดจันทงพระ เมืองพะโคะวัดพะโคะและพระพุทธรูป
ทวดสำลี วัดท่าคุระและพระพุทธรูปเจ้าแม่อยู่หัว เมืองสีทิงและวัดสีทิง เมือง
พิทลุงและวัดเทียนบางแก้วรวมทั้งพระพุทธรูปแม่ทาดในวัดเทียนบางแก้ว ศาสนสถาน
และโบราณวัตถุสถานที่กล่าวแล้วมีบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมต่อชุมชนทั้งในอดีต
และปัจจุบัน

5.2.4 ความสัมพันธ์ทางด้านความเชื่อ ประเพณี และ
พิธีกรรม ตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราเป็นที่มาของ
ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในบริเวณ
รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้แก่ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโนราตั้งแต่ความเชื่อ
เรื่องครุหมอโนรา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องการแก้บน
ความเชื่อเรื่องการเหยียบเส้น ความเชื่อเรื่องการรักษาอาการป่วยไข้
ความสัมพันธ์ทางด้านประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญคือประเพณีการรำโนราโรงครู
ซึ่งมีขั้นตอนของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องครุหมอโนรา โนราโรงครู
มี 2 ชนิด คือ โนราโรงครูใหญ่และโนราโรงครูเล็ก โนราโรงครูใหญ่จะ
ประกอบพิธี 3 วัน เริ่มตั้งแต่วันพุธไปสิ้นสุดในวันศุกร์ ส่วนโนราโรงครูเล็กจะ
ประกอบพิธี 2 วัน เริ่มตั้งแต่วันพุธไปสิ้นสุดในวันพฤหัสบดี พิธีกรรมที่สำคัญ
ได้แก่ การเซ่นไหว้และแก้บนครุหมอโนรา การรำสอดเครื่องสอดกำไลและ
พิธีตัดจุก พิธีครอบเทริดหรือผูกผ้าใหญ่ การเหยียบเส้น การรำคล้องหงส์
การรำแทงเข้ (จระเข้) และพิธีส่งครู

5.2.5 ความสัมพันธ์ทางด้านอื่น ๆ ได้แก่การสร้างระบบ
ความสัมพันธ์และการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอนุรักษ์ ส่งเสริม
เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่าง ๆ
ความเชื่อเรื่องครุหมอโนรา และพิธีกรรมโนราโรงครูมีส่วนสำคัญในการสร้าง
ระบบความสัมพันธ์และการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม เพราะเป็นพิธีกรรม
ที่ผู้มาร่วมกิจกรรมมีความเชื่อในเรื่องเดียวกัน มีความรู้สึกร่วมกันเป็นอันหนึ่ง

อันเดียวกัน และเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่เวทีและการเคารพนับถือครูบาอาจารย์ ความเชื่อเรื่องครุหมอโนราที่มีส่วนในการควบคุมพฤติกรรมของลูกหลานตาชายโนรา คนทรงครุหมอโนรา ให้ดำรงอยู่ในจารีตประเพณีและศีลธรรมอันดี และก่อให้เกิดความรักสามัคคีในหมู่พวกเดียวกัน รวมทั้งการสืบทอดการรำโนรา การรักษานขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับโนราเอาไว้ไม่ให้สูญหาย ขณะเดียวกันโนราโรงครูและพิธีกรรมโนราโรงครูมีขั้นตอนและองค์ประกอบที่ทำให้ผู้มาร่วมพิธีได้รับความรู้ในเรื่องโนราและโนราโรงครู ความรู้ในเรื่องศาสนาระดับชาวบ้าน ความเข้าใจในเรื่องคุณธรรม ความกตัญญูรู้คุณ กฎแห่งอนิจจัง และด้านอื่น ๆ ดังปรากฏอยู่ในบทร้องกลอนที่ใช้ประกอบพิธีกรรมโนราโรงครู เช่น บทตั้งเมือง บทยกเบ็ดกาน้ำ บทโศกภัย บทฟ้าลั่น เป็นต้น

อภิปรายผล

ผลการศึกษาวิจัยเรื่องตำนานโนรากับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา มีข้อควรสังเกตดังต่อไปนี้

1. การศึกษาวิจัยเรื่องตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ทั้งตำนานโนราที่มาจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ตำนานโนราที่ปรากฏในบทภาคครูและบทร้องกลอนของโนรา ตำนานโนราที่มาจากหลักฐานเอกสาร ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา พบว่าตำนานโนราที่มีสาระหลักแตกต่างไปจากส่วนอื่นต่าง ๆ คือตำนานโนราที่ปรากฏในตำนานละครอิเหนาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรราชานุภาพ ที่กล่าวถึงขุนศรีท้าวว่าอยู่ในกรุงศรีอยุธยา หลังจากต้องราชทัณฑ์แล้วก็ถูกลอยแพไปจากนคร แพไปติดอยู่ที่เกาะลิบง และพวกชาวเรือรับมาส่งที่เมืองนครศรีธรรมราช แล้วได้ฝึกโนราให้กับชาวเมืองนคร จากการศึกษาวิจัยไม่พบตำนานที่บอกเล่าโดยชาวท้องถิ่นที่ใกล้เคียงกับตำนานโนราในตำนานละครอิเหนาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพอีกเลย ส่วนละครชาตรีที่แพร่หลายอยู่ในภาคกลางและ/หรือกรุงรัตนโกสินทร์นั้นก็มีหลักฐานค่อนข้างชัดเจนว่าได้รับรูปแบบการแสดงไปจากโนราของภาคใต้ "สมัยโบราณละครชาตรีเป็นที่นิยมแพร่หลายทางภาคใต้ คงจะนิยมแสดงเรื่องพระสุชน - นางมโนห์รา จึงเรียกการแสดงประเภทนี้ว่า โนราห์ชาตรี ต่อมาละครชาตรีเข้ามาสู่ภาคกลางในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีและสมัย ร.3 โดยลำดับทำให้เกิดความแพร่หลายสืบมา" (พ.ต.หญิง ละเอียด โปษะภุชณะ, 2523 : 18 - 19) และตำนานโนราที่ปรากฏในตำนานละครชาตรีของกรมศิลปากร แม้เรื่องราวของตำนานจะบอกว่าเกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยา แต่สาระหลักของตำนานก็ใกล้เคียงกับตำนานโนราส่วนอื่น ๆ ที่ต่างกล่าวถึงนางนวลทองสำลี พระเทพสิงหนร ชุนศรีศรัทธา และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับบุคคลทั้งสามจนกลายเป็นครุต้นของโนรา เรื่องราวของตำนานโนราและตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราล้วนกล่าวถึง ชื่อบุคคล ชื่อสถานที่ เหตุการณ์ และองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นในดินแดนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังที่อุดม หนูทอง (2536 : 24) กล่าวไว้ว่า

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้เขียน พบว่าเรื่องราวเกี่ยวกับโนรา ไม่ว่าจะเป็นตำนานโนรา ตำนานสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับโนรา บทกลอนเก่า ๆ ของโนรา โดยเฉพาะบทกวีครุตลอดจนการยอมรับนับถือครุหมอตายายโนรา ล้วนแต่รู้เรื่องและปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายมากในบริเวณจังหวัดพัทลุง สงขลา นครศรีธรรมราช ซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับทะเลสาบสงขลา---

ส่วนตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ไม่ว่าจะเป็นตำนานนางนวลทองสำลี ตำนานชุนศรีศรัทธากำแค (ซึ่งไม่ได้นำรายละเอียดมากล่าวไว้) ตำนานนางเลือดขาว ตำนานตายายพรหมณ์จันทร์ ตำนานทวดสำลี ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว ตำนานเหล่านี้น่ามีปรากฏทั้งฝั่งทะเลสาบสงขลาตะวันออกและตะวันตก บางตำนานก็เกี่ยวข้องกับ

เรื่องประวัติความเป็นมาของโนราโดยตรง บางตำนานเป็นเรื่องเกี่ยวกับวีรบุรุษหรือบุคคล เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสถานที่ ปุชนิยมสถานที่สำคัญ และ/หรือโบราณวัตถุสถานที่อื่น แต่เรื่องราวส่วนหนึ่งจะเกี่ยวข้องกับหรือเชื่อมโยงสัมพันธ์กับโนราหรือตำนานโนรา เช่น ตำนานนางเลือดขาว ตำนานทวดสลี่ ตำนานเจ้าแม่อยู่หัว เป็นต้น สำหรับจุดกำเนิดและพัฒนาการของโนราในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลานั้น ผู้รู้ท้องถิ่น เช่น เทวสาร (2508 : 5 - 29) กล่าวว่า โนราเป็นการร่ายรำสำหรับบูชาเทพเจ้า พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์ ในศาสนาพราหมณ์ เมื่อพราหมณ์เข้าสู่ภาคใต้ จึงนำการละเล่นชนิดนี้เข้ามาด้วย ความเชื่อนี้สอดคล้องกับตำนานโนราจากคำบอกเล่าของชาวบ้านบทร้องกลอนของโนราในการประกอบพิธีกรรมโนราโรงครู โดยเฉพาะบทบาลีหน้าศาล ที่กล่าวถึงเทพเจ้าผู้ให้กำเนิดโนราคือเทพสิงห ซึ่งหมายถึงพระศิวมหาเทพหรือพระอิศวรผู้เป็นต้นกำเนิดแห่งศิลปะการร่ายรำและการบันเทิงทั้งปวง อีกทั้งท่ารำแม่บทของโนรามีส่วนคล้ายกับ "ท่ากรรมะ" ในคัมภีร์ภรตนาฏยศาสตร์ของอินเดีย และโนรายังคล้ายคลึงกับละครร่ากถากลีของอินเดียใต้ที่เรียกว่า "ชาตรา" ซึ่งเป็นละครที่ร่อนเร่ไปแสดงตามที่ต่าง ๆ หลักฐานทั้งทางด้านเอกสาร โบราณวัตถุสถานที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อพิธีกรรมและองค์ประกอบบางอย่างของโนราแสดงให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ จึงน่าจะเชื่อได้ว่าโนราคงจะเป็นอารยธรรมของอินเดียภาคใต้ที่แพร่เข้ามาในภาคใต้ของประเทศไทย "ราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 16 ซึ่งเป็นช่วงที่อาณาจักรศรีวิชัยเจริญรุ่งเรือง" (ผาสุข อินทราวุช. 2529 : 89 - 105) และเจริญรุ่งเรืองขึ้นในดินแดนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นอย่างต่ำ "ชาวอินเดียจากแคว้นเบงกอล (ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในภาคใต้) ก็คงจะเรียกรูปแบบละครเร่ร่อนนี้ว่า ชาตรา ชาตรี (ภาษาสันสกฤต) ซึ่งสำเนียงเบงกอลก็เรียกว่า ชาตรา ชาตรี ดังกล่าวแล้ว" (ผาสุข อินทราวุช. 2529 : 89 - 105)

ส่วนพัฒนาการของโนราในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา เมื่อพิจารณาความในตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนราแล้วก็จะเห็นว่าโนรา มีพัฒนาการไปพร้อมกับพัฒนาการของบ้านเมืองในบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา กล่าวคือ โนราอาจจะก่อตัวขึ้นจากฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาในชุมชนโบราณเมืองพัทลุง แต่มีพัฒนาการเจริญรุ่งเรืองขึ้นทางฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยที่เมืองสทิงพระมีอำนาจเหนือชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ครั้นเมื่อเมืองสทิงพระเสื่อมอำนาจเมืองพัทลุงที่บางแก้วก็กลายเป็นศูนย์กลางความเจริญและมีอำนาจเหนือชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาแทนเมืองสทิงพระ โนราก็กลับมาแพร่หลายและเจริญรุ่งเรืองทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา ดังที่ชัชวาลิ พิชยะกุล (2531 : 78) กล่าวถึงพัฒนาการของเมืองพัทลุงและดินแดนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาเอาไว้ตอนหนึ่งว่า

ชุมชนโบราณในพัทลุงได้ก่อตัวขึ้นในสมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้วค่อย ๆ เจริญขึ้นเป็นชุมชนสมัยประวัติศาสตร์ ขยายความเจริญไปยังฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา พัฒนาการขึ้นเป็นเมืองสทิงพระหรือเมืองสทิง-พาราณสี ในราวพุทธศตวรรษที่ 15 มีอำนาจควบคุมชุมชนโบราณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ขณะเดียวกันก็เกิดชุมชนโบราณขึ้นที่บริเวณเขาควหาสวรรค์ และเขาอกทะลุ ชุมชนวัดเขียนบางแก้ว และชุมชนบ้านพระเกิด ต่อมาเมื่อเมืองสทิงพระค่อย ๆ เสื่อมลง ในพุทธศตวรรษที่ 19 เจ้าพระยาภูมารถกับนางเลือดขาว ซึ่งปกครองผู้คนอยู่ที่บ้านพระเกิด ก็อพยพผู้คนขึ้นไปตั้งอยู่ที่บริเวณชุมชนวัดเขียนบางแก้วแล้วก่อตัวขึ้นเป็นเมืองพัทลุง โดยอยู่ภายใต้อำนาจของเมืองนครศรีธรรมราช ในฐานะเป็นเมืองหนึ่งในเมือง 12 นักษัตริย์ ขณะเดียวกันเมืองพัทลุงที่โคกเมืองเก่าก็มีอำนาจเหนือชุมชนต่าง ๆ ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา แทนที่เมืองสทิงพระ ซึ่งลดฐานะลงเป็นเมืองบริวารของเมืองพัทลุงในราวพุทธศตวรรษที่ 19

2. การศึกษาวิจัยเรื่องตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา และข้อวินิจฉัยของผู้รู้ท้องถิ่นในเรื่องความเป็นมาของโนรา ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางด้านการเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และชีวิตความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ทางศาสนสถาน และโบราณวัตถุสถาน ความสัมพันธ์ทางด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ความสัมพันธ์ทางด้านอื่น ๆ ได้แก่ การสร้างระบบความสัมพันธ์และการควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านต่าง ๆ นั้น ทำให้เราได้มองเห็นถึงพัฒนาการและความเจริญรุ่งเรืองเรื่องทางด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ที่เจริญรุ่งเรืองในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ เป็นศูนย์กลางทางการค้า และเป็นเมืองท่าสำคัญในคาบสมุทรมลายูตอนเหนือ มีการติดต่อค้าขายกับอินเดียและรับวัฒนธรรมเนื่องในศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา เข้ามาด้วยทั้งนิกายหินยานและมหายาน รวมทั้งการติดต่อกับชุมชนร่วมสมัยในประเทศใกล้เคียง และการติดต่อค้าขายกับจีนด้วย เมืองที่มีความสำคัญและเป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครองทั้งทางฝั่งทะเลสาบสงขลาตะวันออกและตะวันตก เริ่มตั้งแต่เมืองสทิงพระหรือสทิงพาราวสี่ในราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 18 เมืองพัทลุงที่บวงแก้วที่ปรากฏเป็นชุมชนเมืองมาอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เมืองพะโคหรือเมืองพิพัทสิงห์เป็นศูนย์กลางการเมืองการปกครอง และการศาสนาของชุมชนคาบสมุทรสทิงพระในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะวัดพะโคะที่เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลา ในขณะที่วัดเข็ญบางแก้วและวัดสทิงเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และชีวิตความเป็นอยู่นั้น กล่าวได้ว่าดินแดนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา นอกจากจะเป็นศูนย์กลางทางการค้าและเป็นเมืองท่าที่สำคัญแล้วภายในชุมชนยังเป็นแหล่งรวมสินค้าพื้นเมืองซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นพริกไทย ดีบุก ริงนก

ข้าว และของป่า เช่น สมุนไพร ไม้ไผ่ หนังสัตว์ เขาสัตว์ เป็นต้น โดยเฉพาะเมืองพัทลุงซึ่งมีพื้นที่ราบเหมาะแก่การปลูกข้าว จึงเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2535 : 11) กล่าวถึงความสำคัญของการปกครองที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจและศาสนาสรุปได้ว่า การค้าระหว่างประเทศเป็นปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจที่ผดุงรักษาสถาบันการปกครองของบ้านเมืองในแถบนี้ตลอดมา ขณะเดียวกันศาสนาและศาสนสถานที่สำคัญก็เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการรักษาสถานภาพและบทบาทของผู้ปกครองตลอดมา แม้ปัจจุบันศาสนาและศาสนสถานจะลดบทบาททางด้านนี้ลงไป แต่ศาสนสถาน โบราณวัตถุสถานที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนา เช่น พระมหาธาตุวัดเจ้กั้งพระ พระมหาธาตุวัดเขียนบางแก้ว พระศรีรัตนมหาธาตุวัดพะโคะ โดยเฉพาะศาสนบุคคล อย่างเช่นสมเด็จพระราชมนี (หลวงพ่อทวด) ยังคงเป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อ ความศรัทธา ของพุทธศาสนิกชนอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย

กล่าวเฉพาะบทบาทด้านศาสนาหรือความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศาสนาของชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังปรากฏหลักฐานทั้งที่เป็นโบราณวัตถุ โบราณสถานที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาทั้งนิกายหินยานและมหายานมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 18 โดยเฉพาะในสมัยกรุงศรีอยุธยาประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 22 พุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์เผยแพร่เข้ามาและแผ่คลุมทั่วไปในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา "พุทธศาสนามลังกาวงศ์เข้ามาเจริญรุ่งเรืองที่เมืองสร้างวัดวาอาราม เจดีย์ วิหาร พระพุทธรูป ปรากฏอยู่ทั่วไปหมด" (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, 2531 : 48) สมัยกรุงศรีอยุธยาเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองพัทลุง มีการแบ่งเจ้าคณะสงฆ์เป็นตำแหน่งพระครู 4 องค์ คือ พระครูภาแก้ว พระครูการาม พระครูกาชาด และพระครูกาเดิม ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีความสัมพันธ์กับลัทธิลังกาวงศ์ บทบาทของสถาบันศาสนาในบริเวณนี้มีหลักฐานปรากฏให้เห็นเด่นชัด ไม่ว่าจะเป็นหนังสือกัลปนาวัต ตำราแผนที่ภาพเมืองนครศรีธรรมราช เพลานางเลือดขาว ตำนานนางเลือดขาว

และ/หรือตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา ดังที่สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ (2523 : 110) กล่าวถึงบทบาทของสถาบันศาสนาสมัยกรุงศรีอยุธยาในชุมชน บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาเอาไว้ตอนหนึ่งว่า

สมัยกรุงศรีอยุธยาสถาบันศาสนามีหน้าที่และอำนาจอย่างกว้างขวาง สามารถมีทรัพย์สินและข้าพระคนทวนเพื่อทำนุบำรุงวัดโดยเฉพาะ รัฐบาลกลางให้อำนาจแก่พระครูเจ้าคณะปกครองดูแลข้าพระคนทวน ในคณะเดิมที่ ข้าพระคนทวนเหล่านั้นได้รับการงดเว้นการเสียส่วย อากกรและการเป็นเลกวัด เจ้าเมืองและกรมการเมืองไม่มีอำนาจ บังคับตัดความทั้งแพ่งและอาญา รัฐบาลกลางมีนโยบายใช้สถาบัน ศาสนาเข้าช่วยการปกครองและการป้องกันอาณาจักรฝ่ายนี้ โดยใช้ วิธีให้สิทธิและอำนาจแก่พระสงฆ์เจ้าคณะดังกล่าวแล้ว โดยเพื่อถ่วง อำนาจกับเจ้าเมืองและกรมการเมือง รวมทั้งให้แต่ละคณะถ่วงอำนาจกันเอง

3. ความสัมพันธ์ระหว่างตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ โนราทางด้านความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม จะเป็นความสัมพันธ์ที่ เกี่ยวข้องกันโดยตรง และมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนรอบลุ่ม ทะเลสาบสงขลาอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโนรา อันมีผลมาจากตำนานโนรา ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับโนรา เช่นความเชื่อ เรื่องครุหมอโนรา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความเชื่อเรื่องการแก้บน ความเชื่อเรื่องการเหยียบเส้น ความเชื่อเรื่องการรักษาอาการป่วยไข้ เป็นต้น โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องครุหมอโนรา ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อผู้เป็นโนรา ลูกหลานตายายโนราหรือผู้มีเชื้อสายโนรา คนทรงครุหมอโนรา หรือชาวบ้าน โดยทั่วไปที่ต้องการขอความช่วยเหลือจากครุหมอโนรา ไม่ว่าจะเป็นการบน ขอความช่วยเหลือ การรักษาอาการป่วยไข้ ผู้ที่มีเชื้อสายโนรา ลูกหลาน ตายายโนรา คนทรงครุหมอโนรา ผู้ที่เป็นโนราโดยตรง จะต้องให้การ

เคารพนับถือครูหมอโนรา ต้องบวงสรวง เช่น ไท่วี ครูหมอโนรา จะละเลขหรือเพิกเลขไม่ได้ เพราะจะได้รับการลงโทษจากครูหมอโนราอย่างรุนแรง ความเชื่อในเรื่องดังกล่าวส่งผลให้เกิดประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับโนรา คือ ประเพณีการรำโนราโรงครูที่ได้กล่าวมาแล้วว่ายังคงปฏิบัติสืบทอดกันอยู่ในชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา และในบางพื้นที่ยังมีความเข้มข้นในด้านความเชื่อและพิธีกรรม โดยเฉพาะชุมชนบ้านท่าคุระ ตำบลคลองวี อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ชุมชนบ้านท่าแค ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง ที่มีการจัดพิธีกรรมโนราโรงครูเป็นประจำทุกปี ด้วยเหตุดังกล่าวพิธีกรรมโนราโรงครูจึงมีบทบาทและหน้าที่ต่อปัจเจกบุคคลและต่อสังคมส่วนรวมตามลักษณะของพุทธศาสนา ระดับชาวบ้าน " เพราะศาสนาจะเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือแก้ปัญหาต่าง ๆ ของปัจเจกบุคคลและต่อสังคมส่วนรวม " (งามพิศ สัตย์สงวน, 2531 : 20) โนราโรงครูจึงมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านในภาคใต้ ไม่ว่าจะเป็นการสืบทอดการรำโนรา ความเชื่อเรื่องกาแรกับน มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการจัดพิธีกรรมโนราโรงครู และการสร้างโนราสืบทอดกันมาไม่ขาดสาย การช่วยเหลือชาวบ้านในการรักษาอาการป่วยไข้ และสามารถบนบานขอความช่วยเหลือจากครูหมอโนรา ซึ่งต้องอาศัยพิธีกรรมโนราโรงครูเป็นสำคัญ ความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโนรา การปฏิบัติตัวของโนรา คนทรงครูหมอโนรา และลูกหลานตายายโนรา ได้ส่งผลต่อการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลและสังคม สามารถที่จะสร้างเอกภาพและสัมพันธ์ภายในสังคม เพราะมีความรู้สึกเป็นหมู่พวกเดียวกัน มีความเชื่อและศรัทธาในเรื่องเดียวกัน จึงเป็นที่มาของความเข้าใจ ความรักสามัคคีและความมั่นคง นอกจากนี้ประเพณีการรำโนราโรงครูและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับโนรามีส่วนในการสร้างและส่งเสริมอาชีพแก่ชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นผู้รำโนราลูกคู่โนรา คนทรงครูหมอโนรา สามารถมีรายได้ส่วนหนึ่งมาเลี้ยงตนและครอบครัวได้ บางคนกลายเป็นศิลปินโนราที่มีชื่อเสียง สามารถตั้งเป็นคณะออกรับงานการแสดงอยู่ในปัจจุบัน เป็นต้น นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า ประเพณีการรำโนราโรงครูและพิธีกรรมบางอย่าง เช่น พิธีครอบเทวิตหรือผูกผ้าใหญ่

พิชี่ว่าสอดเครื่องหรือสอดท่าไผ่ เป็นการแสดงออกถึงคุณธรรมด้านคารวะธรรม มีความเคารพนับถือครูบาอาจารย์ มีความกตัญญูรู้คุณ มีเมตตาธรรมเป็นเครื่องชี้นำในการช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อน ช่วยคลี่คลายปัญหาทางด้านร่างกายและจิตใจ ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมการแก้บน พิธีผูกผ้าปล่อย การเหยียบเส้น ตัดจุก ตัดผมพิธีขอ เป็นต้น พิธีกรรมโนราโรงครูจึงมีส่วนสำคัญในการสืบทอดและรักษามรดกวัฒนธรรมด้านศิลปะการละเล่นโนราเอาไว้อย่างดีจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะระบบความเชื่อและพิธีกรรมโนราโรงครูเป็นไปอย่างประสานกลมกลืนหรือสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างแนบแน่นด้วยเหตุผลดังที่ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527 : 142) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

การดำรงอยู่ของความเชื่อทั้งผี - พราหมณ์ - พุทธ และวิทยาศาสตร์ สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมไทยควบคู่กันไปโดยไม่เกิดการหักล้างซึ่งกันและกัน ที่เป็นเช่นนั้นเพราะความเชื่อในแนวต่าง ๆ เหล่านั้นเมื่อวิเคราะห์ในเชิงหน้าที่นิยม (Functionalism) ต่างก็ทำหน้าที่ในการตอบสนองความต้องการ หรือความจำเป็นของผู้คนในสังคมทั้งในด้านจิตใจและวัตถุที่แตกต่างกัน ดังนั้นผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมไทย จึงสามารถเลือกใช้วิธีการหนึ่งหรือคำอธิบายแนวใดแนวหนึ่งในการแก้ไขปัญหาในชีวิตของแต่ละคน แต่ละชนชั้นอย่างสอดคล้องกับสถานภาพทางชนชั้นและสถานการณ์โดยมีโลกทัศน์ (ซึ่งน่าจะแยกแยะเป็นโลกทัศน์ของกลุ่มคนหรือชนชั้นที่ต่างสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และการเมืองออกจากกัน) ที่อาจต่างระดับกันเป็นปัจจัยหนึ่งที่ควบคุมอยู่เบื้องหลัง

ด้วยเหตุดังกล่าวแล้ว โนราโรงครูและพิธีกรรมโนราโรงครูจึงสามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมั่นคง เพราะเป็นระบบความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและระบบความเชื่ออื่น ๆ ของคนในสังคมเชื่อมโยงเป็นระบบโครงสร้างอันเดียวกัน มีส่วนในการแก้ไขปัญหาพื้นฐานและตอบสนองความต้องการทั้งของ

ปัจเจกชนและสังคม ทำให้สังคมดำรงอยู่อย่างปกติสุข เมื่ออาทร ช่วยเหลือ
 พี่พวอาศัยซึ่งกันและกัน จนสืบสานเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของ
 ท้องถิ่นและ/หรือชุมชนบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ทำอย่างไรให้ผู้ที่มีส่วน
 เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนได้มีส่วนเข้าไปสนับสนุนส่งเสริม หรือแม้แต่
 การศึกษา ทำความเข้าใจ ก็อาจทำให้มองเห็นภูมิปัญญาของชาวบ้านและ
 คุณค่าในมรดกวัฒนธรรมของชาติ ของท้องถิ่น ที่สามารถนำมาพัฒนาคุณภาพ
 ชีวิตของประชาชน พัฒนาสังคมและประเทศชาติไปในทิศทางที่พึงประสงค์ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องตำนานโนราห์กับความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรม
 บริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ศาสนสถานและโบราณวัตถุสถานที่กล่าวถึงในงานวิจัยนี้ ไม่ว่าจะเป็น
 เป็นศาสนสถานและโบราณวัตถุสถาน ในวัดจะทั้งพระ วัดพะโต๊ะ อำเภอสทิงพระ
 จังหวัดสงขลา วัดเขียนบ่วงแก้ว อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง อยู่ในสภาพ
 ชำรุดทรุดโทรม ชาวศรัทธาเอาใจใส่ดูแลอย่างจริงจัง แม้จะได้รับการบูรณะ
 ปฏิสังขรณ์จากกรมศิลปากรไปบ้างแล้วก็ตาม แต่ยังขาดความต่อเนื่อง มรดก
 วัฒนธรรมของชาติของท้องถิ่นเหล่านั้นควรจะได้รับการเอาใจใส่มากกว่านี้
 โดยเฉพาะหน่วยงานราชการในท้องถิ่นควรจะไปดูแลรับผิดชอบอย่างจริงจัง
 เรื่องจำเป็นเร่งด่วนที่พึงกระทำคือการจัดสภาพแวดล้อมทางศิลปกรรม ต่อศาสนา
 สถานและโบราณวัตถุสถาน เหล่านี้ก่อนที่การพัฒนาและความเจริญทางวัตถุจะเข้าไป
 เบียดบังทำลายจนไม่เหลือคุณค่าในความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติของท้องถิ่น
 อื่นเลย การดูแลบำรุงรักษานอกจากจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจและตระหนักใน
 คุณค่าแล้ว มรดกวัฒนธรรมเหล่านั้นยังเป็นศูนย์รวมของความเชื่อและความศรัทธา
 ในพุทธศาสนาของชาวบ้าน และอาจจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีส่วน
 นำรายได้เข้าสู่ท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่งด้วย

2. หน่วยงานราชการ สถาบันหรือองค์กรต่าง ๆ ของเอกชน หรือ หน่วยงานทางวัฒนธรรมโดยตรง ควรเข้าไปให้การสนับสนุนส่งเสริมประเพณี การรำโนราโรงครู โดยเฉพาะการรำโนราโรงครูที่วัดท่าคุระ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา การรำโนราโรงครูวัดท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เพราะวัฒนธรรมที่ปรากฏในโนราโรงครู พิธีกรรมโนราโรงครู และความเชื่อเรื่องครูหมอโนรา เป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านหรือเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน จริง ๆ ที่เกิดและปฏิบัติสืบทอดกันมาโดยผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้น เป็นระบบ ความเชื่อที่มีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญต่อปัจเจกชนและสังคมโดยรวม รวมทั้ง โนราโรงครูและพิธีกรรมโนราโรงครู มีส่วนสำคัญต่อการสืบทอดและรักษามรดก วัฒนธรรมของท้องถิ่นโดยเฉพาะศิลปะการรำโนราของภาคใต้

3. ในทางด้านการพัฒนาสังคม กล่าวเฉพาะผู้มีส่วนเกี่ยวข้องใน การพัฒนาสังคม เช่น กลุ่มนักพัฒนา กลุ่มแพทย์ กลุ่มนักปกครองและประชาชน ทั่วไป จะต้องทำความเข้าใจและยอมรับว่าความเชื่อในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับโนรา เป็นระบบหนึ่งในสังคมที่มีบทบาทและหน้าที่ที่เป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน และปฏิบัติ ต่อกันมาอย่างยาวนานยากที่จะเปลี่ยนแปลงได้ นักพัฒนาจะต้องทำความเข้าใจ ในวัฒนธรรมชุมชน ไม่ดูหมิ่นหรือเหยียดหยามความเชื่อและกิจกรรมดังกล่าว การทำความเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนจะเป็นส่วนช่วยให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ และได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน ในขณะเดียวกันการเผยแพร่ความรู้ การปลูกฝังแนวความคิดและวิธีการใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาชาวบ้านแก่ชาวบ้าน ก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เมื่อชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในทางวิทยาศาสตร์ และการแพทย์แผนปัจจุบันมากขึ้น ความเชื่อและการกระทำบางอย่างที่ไม่ใช่แก่น หรือสาระหลักของวัฒนธรรมที่แท้จริงก็จะค่อยหมดไปเอง

4. ประเพณีการรำโนราโรงครู โดยเฉพาะที่วัดท่าคุระ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา และวัดท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง จัดเป็นประจำทุกปีและมีระยะเวลาที่แน่นอน สามารถนำมาใช้เพื่อการส่งเสริม

การท่องเที่ยวได้ โดยการนำนักท่องเที่ยวไปสู่แหล่งวัฒนธรรมพื้นบ้าน เพียงแต่
 ผู้สนับสนุนส่งเสริมจะต้องไม่เข้าไปปรับเปลี่ยนรูปแบบชื้อตอนหรือองค์ประกอบอื่น ๆ
 ของประเพณีและพิธีกรรม เพื่อสนองนักท่องเที่ยว เช่นเดียวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน
 อื่น ๆ ที่เคยเป็นมาแล้ว เพราะกลับกลายเป็นการทำลายวัฒนธรรมพื้นบ้านมากกว่า
 การส่งเสริม ประเด็นสำคัญจึงน่าจะอยู่ที่การจัดการ การสร้างความเข้าใจแก่
 นักท่องเที่ยว และการพัฒนาส่วนอื่น ๆ เช่น ถนนหนทาง บริเวณที่จอดรถ
 เครื่องสาธารณูปโภคอื่น ๆ ที่จำเป็น ก็จะมีส่วนช่วยเกื้อหนุนกิจกรรมของชาวบ้าน
 ดังกล่าวแล้ว

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

1. ควรจะได้มีการศึกษาวิจัยเรื่องสารัตถะที่ปรากฏอยู่ในบทร้องกลอน
 ของโนรา
2. ควรจะได้มีการศึกษาเรื่องสถานภาพและบทบาทของคนทรง
 ครูหมอโนราในภาคใต้
3. ควรจะได้มีการศึกษาวิจัยเรื่องความเชื่อด้านอื่น ๆ ของชาวบ้าน
 ภาคใต้ เช่น ความเชื่อเรื่องทวด ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ของชาวภาคใต้
 เป็นต้น

บรรณานุกรม

- ครั้น มณีโชติ. "ของดีวัดพะโคะ," ใน วัดพะโคะ. หน้า 62 - 83.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2525.
- งามพิศ สัตย์สงวน. "มานุษยวิทยา : มโนภาพ 'วัฒนธรรม'," สังคมศาสตร์. 25(1) : 1 - 7 ; เมษายน 2531.
- จวิน คิริ. "มบ," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 7. หน้า 2713 - 2714. กรุงเทพฯ : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2529.
- _____. นิทานชาวบ้านจากตำบลลาป่า อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง. ปรินฤพานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2531. ถ่ายเอกสาร.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. ผีเจ้านาย กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พายัพออฟเซตพรินท์, 2527.
- ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์. "ความเชื่อบางประการของโนรา," ใน ชีวิตไทยปักษ์ใต้. บรรณาธิการโดย ฉัตรชัย ศุกระกาญจน์. หน้า 183 - 186. กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, 2523 ก.
- _____. "พิธีกรรมที่นำศึกษาในโนราโรงครู," ใน พุ่มทิวา ที่ระลึกงานงานเชิดชูเกียรติศิลปินภาคใต้ : ศูนย์ปัทมภัทรากร. หน้า 111 - 125. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2523 ข.
- ชัยวุฒิ พิชะกุล. ข่าวระเพลานางเลือดขาว. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง, 2525. ตัดสำเนา.
- _____. ความรู้เรื่องโบราณวิทยาเมืองพัทลุง. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2527.
- _____. ประวัติวัดเขียนบางแก้ว. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2529.

ชัยวุฒิ พิชะกุล. "หลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์พัทลุง
พุทธศตวรรษที่ 12 - 20" ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์
และโบราณคดีพัทลุง. บรรณาธิการโดย สารูป ฤทธิชัย.
หน้า 73 - 82. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง
โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2531.

_____ . การศึกษา "เพลานางเลือดขาว" ฉบับวัดเขียน
บางแก้วอำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง. ปริชญ์นิพนธ์ ศศ.ม.
สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2538.
ถ่ายเอกสาร.

ดวงเดือน บุณยวง และโอทอง คำอินธุ์. แนวคิดและยึดครองท้าวฮุ่ง
ท้าวเจือง. แปลโดย ช่างโพธิ์สีตาและสมชาย นิลอาชี.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2540.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ. ตำนานละครอิเหนา.
พระนคร : คลังวิทยา, 2507.

เทวสารโร (นามแฝง). เทพสาร บรรพ 2. พัทลุง : โรงพิมพ์
สกุลไทย, 2508.

ธราพงศ์ ศรีสุชาติ. "หลักฐานใหม่จากการปฏิบัติงานขุดค้นทางโบราณคดี
กองโบราณคดี กรมศิลปากร เกี่ยวกับชุมชนแรกเริ่มสมัยประวัติศาสตร์
ในคาบสมุทรสทิงพระ," ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทร
สทิงพระ. หน้า 47 - 51. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งแสงการพิมพ์,
2528.

ธิดา สาระยา. "กัลป์นากับภรรยาตัวของชุมชน," เมืองโบราณ.
7(1) : 86 - 95 ; ธันวาคม 2523 - มีนาคม 2524.

- ชิตา สารชะยา. "ประวัติศาสตร์ "เมืองนคร" จากตำนานประวัติศาสตร์,"
 ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 3
ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชจากภาษาและวรรณกรรม.
 หน้า 287 - 299. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราชและ
 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2528.
- _____. "มองประวัติศาสตร์ไทยจากตำนาน," เอกวัฒน์ไทย.
 1(3) : 85 - 89 ; มีนาคม 2520.
- นาฏวิภา ชลิตานนท์. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
 ธรรมศาสตร์, 2524.
- นิธิ เอี้ยวศรีวงศ์. "การใช้แนวคิดเรื่องศูนย์กลางและเครือข่ายในการ
 ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น," ใน สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์
และโบราณคดีเมืองสงขลา. บรรณาธิการโดย พรศักดิ์ พรหมแก้ว
 และจำนงค์ แรกพินิจ หน้า 9 - 15. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535.
- นิธิ เอี้ยวศรีวงศ์ และอาคม พิศัยะ. หลักฐานประวัติศาสตร์ใน
ประเทศไทย ส 012. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2525.
- ประชุมพงศาวดาร เล่ม 12. พงศาวดารเมืองพัทลุง. กรุงเทพฯ :
 คุรุสภา, 2507.
- ประทีป ชุ่มพล. "วรรณกรรมภาคใต้ประเภทตำนาน : การศึกษา
 เฉพาะกรณี," เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมภาคใต้
จากหนังสือชุด. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2528.
 อัดสำเนา.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ุ. ไถยา - สุราษฎร์ธานี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2519.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์. "นางเลือดขาว," ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ 2. หน้า 219 - 233
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, 2525.

_____ . "เมืองพัทลุงสมัยโบราณ," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. บรรณาธิการโดย สารูป ฤทธิชัย. หน้า 36 - 51. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2531.

_____ . "สภาพการตั้งทางสังคมและวัฒนธรรมของดินแดนรอบทะเลสาบสงขลา," ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ. หน้า 53 - 59. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งแสงการพิมพ์, 2528.

ปราณี วงษ์เทศ. "นิทานเรื่องเล่าประเภทร้อยแก้ว," ใน พื้นถิ่นพื้นฐาน : มิติใหม่ของคติชนวิทยาและวิถีชีวิตสามัญของ "พื้นบ้านพื้นเมือง". บรรณาธิการโดย วรณี วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน. หน้า 116 - 131. กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2531.

ปรีชา กาญจนาคม และมณู ทรงกลายวัตร. "พัทลุงในอดีต," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. บรรณาธิการโดย สารูป ฤทธิชัย. หน้า 56 - 72. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2531.

ปรีชา นุ่นสุข. "ตำนานพราหมณ์เมืองนครศรีธรรมราช : ภาคของศาสนาพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช พุทธศตวรรษที่ 19 - 23," เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมภาคใต้จากหนังสือชุด. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2528. อัดสำเนา.

ผอบ โปษกฤษณะ. วรรณกรรมประกอบการเล่นละครชาตรี.

โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยฯ กรุงเทพฯ :

กระทรวงศึกษาธิการ, 2523.

ผ่องพันธุ์ มณีรัตน์. มานุษยวิทยากับการศึกษาคติชาวบ้าน. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

ผาสุข อีทรารุณ. "ความสัมพันธ์ทางด้านศาสนาและความเชื่อของ

เมืองสงขลากับหัวเมืองต่าง ๆ และดินแดนภายนอก," ใน

สงขลาศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา.

บรรณาธิการ โดย พรศักดิ์ พรหมแก้วและจำนงค์ แรกพิณิจ.

หน้า 117 - 143. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป,

2535.

_____. "ละครชาตรีหรือโนห์รา," ใน ประวัติศาสตร์

และโบราณคดีนครศรีธรรมราช ชุดที่ 4 เอกสารประกอบ

การสัมมนาทางวิชาการประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 4.

หน้า 98 - 105 นครศรีธรรมราช : วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช,

2529.

พรหมศักดิ์ เจริญสวัสดิ์ และปรีชา นุ่นสุข. "ศาสนาและความเชื่อต่าง ๆ

ของชุมชนโบราณในภาคใต้," ใน รายงานการสัมมนาเรื่อง

ประวัติศาสตร์ - โบราณคดีศรีวิชัย. หน้า 110 - 127.

กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2525.

พิทยา บุขรารัตน์. โนราโรงครูตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง

จังหวัดพัทลุง. ปริญญาโท ศึกษาศาสตร์. สงขลา : มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทร์วิโรฒ สงขลา, 2535. ถ่ายเอกสาร.

- พิทยา บุขรวรัตน์. รายงานวิจัยโนราโรงครูวัดท่ากระ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา. สงขลา : โครงการอุดหนุน การวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2537. ถ่ายเอกสาร.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. "ประวัติศาสตร์ศิลปะพัทลุง (ระหว่าง พ.ศ. 1200 - 2310) ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. บรรณาธิการโดย สารูป ฤกษ์ชู. หน้า 83 - 116. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2531.
- ภิญโญ จิตต์ธรรม. โนรา : โรงเรียนสตรีฝึกหัดครูสงขลา, 2508.
- มนตรี ตราโมท. การละเล่นของไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2540.
- มณู ทรงกลขาณวัตร. "เมืองพัทลุงตามความในตำนาน," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. บรรณาธิการ โดย สารูป ฤกษ์ชู. หน้า 66 - 71. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2531.
- มาลี ไพรसन. "พิธีกรรมเกี่ยวกับคารเกษตรและความอุดมสมบูรณ์ของ ภาคเหนือ : การศึกษาในแง่ความสัมพันธ์กับชีวิตทางเศรษฐกิจ และสังคม," ใน เอกสารการประชุมสัมมนาเรื่องวัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลง : การสัมมนาผลการวิจัยภาคเหนือ ระหว่างวันที่ 26 - 27 กรกฎาคม 2532. หน้า 1 - 34. เชียงใหม่ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และศูนย์ส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2532. อัดสำเนา.
- ยงยุทธ ชูแ้วน. พัฒนาการของชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งแต่ คริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18. ปรินิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529. อัดสำเนา.

- ยงยุทธ ชูแก้ว. "พัทลุง : จากเมืองปลายแดนของอยุธยาสู่เมือง
ภายในอาณาจักรในสมัยต้นรัตนโกสินทร์," ใน รายงาน
การสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง. บรรณาธิการ
โดย สารูป ฤกษ์ชู. หน้า 117 - 134. พัทลุง :
ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง, 2531.
- เริงชัย ต้นสกุล. "ทะเลสาบสงขลาและศักยภาพในการพัฒนา,"
วารสารทักษิณคดี. 3(1) : 39 - 54 ; ตุลาคม - มีนาคม
2535 - 2536.
- ล้อม เฟื่องแก้ว. "วรรณกรรมภาคใต้ประเภทตำนานและพงศาวดาร,"
เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมภาคใต้จากหนังสือชุด.
สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2528. อัดสำเนา.
- วิชัย อินทวงศ์. ตามรอยเจ้าแม่อยู่หัววัดท่ากระ อ. สทิงพระ
จ. สงขลา. สงขลา : โรงพิมพ์เมืองสงขลา, 2524.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ. การเข้าทรง
และร่างทรง ความเชื่อ พิธีกรรม และบทบาทที่มีต่อสังคม.
กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2533.
- วิเชียร ฒ นคร. "ตำนานและความเป็นมาของโน้ตราหรือโนรา,"
ใน พุ่มทော ที่ระลีกงานเชิดชูเกียรติศิลปินภาคใต้ :
ขุนอุปถัมภ์นรากร. หน้า 73 - 99. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2523.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. "ตำนานอุรังคธาตุกับความคิดคำนึงทางโบราณคดี,"
ใน ประวัติศาสตร์และโบราณคดีอีสาน. หน้า 150 - 167.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2521.

ศรีศักร วัลลิโภดม. "แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นพัทลุง,"

ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง.

บรรณาธิการโดย สาารูป ฤทธิชู. หน้า 212 - 231.

พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง. โรงเรียนสตรีพัทลุง,
2531.

_____. "เล่าเรื่องเมืองสงขลา," ใน สงขลาศึกษา
: ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา. บรรณาธิการ
โดย พรศักดิ์ พรหมแก้วและจ่านงค์ แรกพิณิจ. หน้า 17 - 27.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535.

_____. "สิ่งพระและสิ่งกาสุกะ" เมืองโบราณ. 10(1)
23 - 29 ; มกราคม - มีนาคม 2527.

สกรรจ์ จันทรัตน์ และสงบ ส่งเมือง. การเริ่มต้นและพัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลาเก่า. สงขลา :
กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2532. ถ่ายเอกสาร.

สงบ ส่งเมือง. รายงานวิจัยการพัฒนาเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรี
สมัยรัตนโกสินทร์ 2310 - 2444. สงขลา : โครงการบริการ
วิชาการ ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา,
2523. อัดสำเนา.

สมคิด ทองสง. "พัฒนาการของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา,"
วารสารทักษิณคดี. 3(1) : 19 - 37; ตุลาคม - มีนาคม
2535 - 2536.

สมใจ ศรีนวล. "โบราณสถานและสถาปัตยกรรมวัดพะโคะ," ใน
วัดพะโคะ. หน้า 55 - 61. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยาม
การพิมพ์, 2525.

สมนึก สุวรรณโณ (สมนึก ระวังง). ศาสน์เจ้าแม่อยู่หัว ฉบับปฐมฤกษ์
พ.ศ. 2537. สงขลา : มงคลการพิมพ์ (จิงจิง), 2527.

- สารูป ฤทธิชัย. "ชุมชนเมืองโบราณบางแก้ว," ใน สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจังหวัดพัทลุง. หน้า 56 - 62. พัทลุง :
หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดพัทลุง โรงเรียน
สตรีพัทลุง, 2534.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. "หนังสือพระพุทธรูปหามณีรัตนปฏิมากร," ศิลปวัฒนธรรม.
4(6) : 68 ; เมษายน 2526.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "ความเชื่อของชาวภาคใต้," ใน
สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 2. หน้า 467 - 468.
กรุงเทพฯ : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สงขลา. 2529.
- _____. "ความสำคัญของวัดพะโต๊ะในอดีต," ใน
วัดพะโต๊ะ. หน้า 44 - 54. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงสยาม
การพิมพ์. 2525.
- _____. "ความเชื่ออันเนื่องแต่ลัทธิศาสนาของชาวใต้,"
ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. 2529 เล่ม 2. หน้า
478 - 482. กรุงเทพฯ : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2529 ก.
- _____. "โนรา," ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้
พ.ศ. 2529 เล่ม 5. หน้า 1804 - 1819. กรุงเทพฯ :
สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา,
2529 ข.
- _____. รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแถบลุ่มทะเลสาบสงขลา
ฝั่งตะวันออกสมัยอยุธยา. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2523.

- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. "เอกลักษณ์ของคนตรีพื้นเมืองภาคใต้ : เจ้าแห่ง
จังหวัด," ใน ดนตรีพื้นเมืองภาคใต้เนื่องในโอกาส
"งานส่งเสริมดนตรีไทยภาคใต้ ครั้งที่ 1" ณ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา วันที่ 24 - 25 มกราคม พ.ศ. 2524.
บรรณาธิการโดย อุดม หนูทอง. หน้า 2 - 8. กรุงเทพฯ :
สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา,
2524.
- สุพิศรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ
: ไทยวัฒนาพานิช, 2529.
- อนุวิทย์ เจริญศุกกุล. "สถาปัตยกรรมแบบศรีวิชัยในคาบสมุทรภาคใต้
ประเทศไทย," ใน รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์ -
โบราณคดีศรีวิชัย. หน้า 204 - 207. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
พิมพ์เศ, 2525.
- อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์
สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2533.
- _____. "มนุษย์กับวัฒนธรรม," ใน สังคมและวัฒนธรรม.
พิมพ์ครั้งที่ 4. หน้า 23 - 34. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2537.
- อุดม หนูทอง. ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านภาคใต้. สงขลา :
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา,
2531. อัดสำเนา.
- _____. โนรา. สงขลา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ภาคใต้, 2536.

อุดม หนูทอง. วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทนิทานประโลมโลก.
สงขลา : ศูนย์ส่งเสริมภาษาและวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, 2521.

บุคลากรกรม

- เกษม นรมนตรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรารัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าคุระ ตำบลคลองวี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.
- โกศล ประชุมวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรารัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าคุระ ตำบลคลองวี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.
- คลองต เมืองหนู เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรารัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 18/1 หมู่ที่ 5 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ. 2532.
- เคลื่อน สงศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรารัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าคุระ ตำบลคลองวี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.
- เงือบ จันทรมณี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรารัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าคุระ ตำบลคลองวี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.
- จาง เกลี้ยงประไพ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรารัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 6/1 หมู่ที่ 4 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2532.
- ชัย แสงเขียว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรารัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 67 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 20 มกราคม พ.ศ. 2533.
- ชื่น เกลี้ยงช่วย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรารัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าคุระ ตำบลคลองวี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.

- ดำ พัดทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรวรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 92 หมู่ที่ 9 ตำบลคลองรี อำเภอสีทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538.
- ดวง แป้นน้อย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรวรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าคูระ ตำบลคลองรี อำเภอสีทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.
- ทิน จิตรภักดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรวรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าคูระ ตำบลคลองรี อำเภอสีทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.
- เที่ยง ชูศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรวรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าแค หมู่ที่ 1 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2533.
- น้อม คงเกลี้ยง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรวรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์พัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2532.
- แปลก ชนะบาล และคนอื่น ๆ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรวรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าแค หมู่ที่ 1 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2533.
- พระเจริญ สุนทร (เจริญ เขมจารี) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรวรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าคูระ ตำบลคลองรี อำเภอสีทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538.
- พร้อม สังกข์ทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุขรวรัตน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่าคูระ ตำบลคลองรี อำเภอสีทิงพระ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.

- เพียร เพชรน้อย และคนอื่น ๆ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุชราวัฒน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าแค อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม พ.ศ. 2533.
- ริน รัตนชู และแมว รัตนชู เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุชราวัฒน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ บ้านเลขที่ 69 หมู่ที่ 9 ตำบลคลองรี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538.
- สุพิศ รักขโรจน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุชราวัฒน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่ากระดี่ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.
- เสวีียน ธรรมศิริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุชราวัฒน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่ากระดี่ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.
- เอื้อน จินดาวงศ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิกษา บุชราวัฒน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, ณ วัดท่ากระดี่ ตำบลคลองรี อำเภอสังขละ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2537.

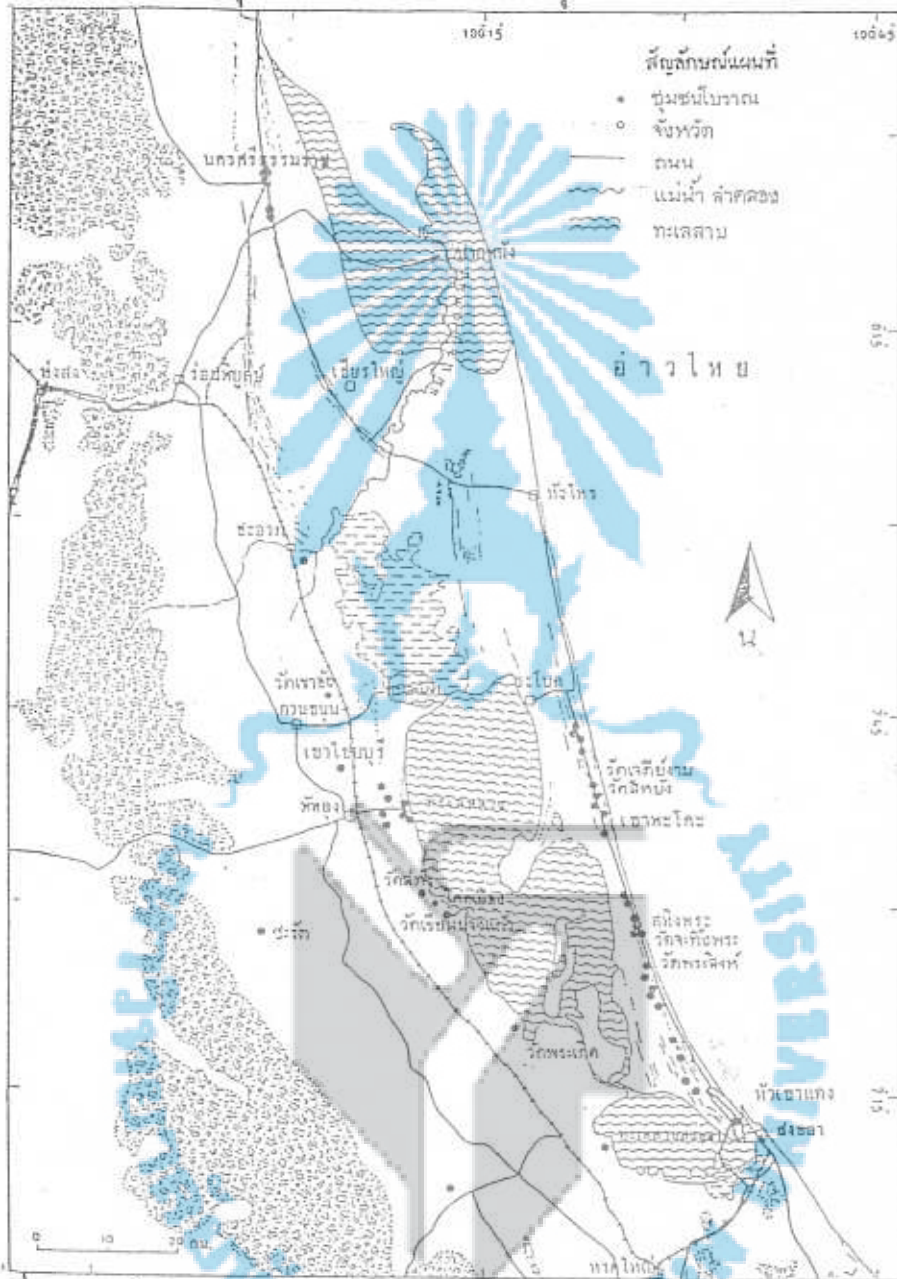

มหาวิทยาลัย

แผนที่แสดงที่ตั้งชุมชนโบราณบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา

ที่มา : ท้าว สุขจรรยา. สถาปัตยกรรมศาสตร์และการตั้งถิ่นฐานชุมชน

โบราณบริเวณรอบลุ่มทะเลสาบสงขลา. เอกสารสัมมนาทาง

วิชาการเรื่อง พัทลุงศึกษา : พัฒนาการทางสังคมและ

วัฒนธรรมบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา. ศูนย์วัฒนธรรม

จังหวัดพัทลุง, วันที่ 23 - 25 สิงหาคม 2536.

แผนที่พระราชอาณาจักรและอาณาจักรใกล้เคียง เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2229

ที่มา : ศรีศักร วัลลิโภคม. เล่าเรื่องเมืองสงขลา. รายงานการสัมมนาทางวิชาการ เรื่องสงขลาศึกษา ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา. สถาบันทักษิณคดีศึกษา พฤษภาคม 2535

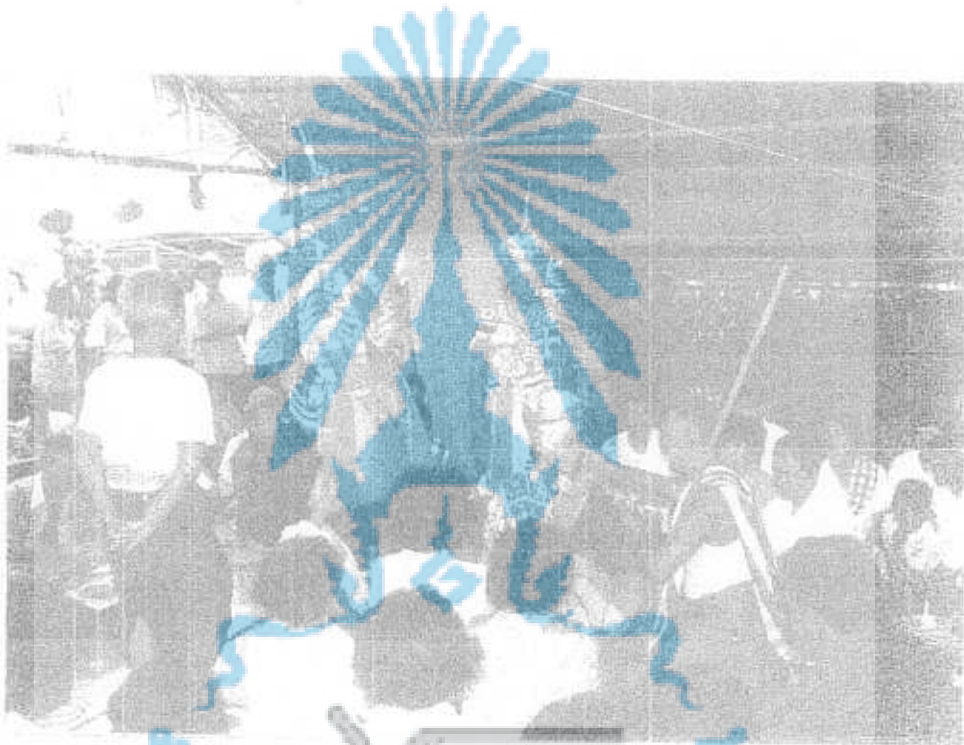

ภาพประกอบ จ. ๑. ปางสมาธิวิเศษของ สมเด็จพระสังฆราช วัดท่าม
สวนหลวง เชียงใหม่เมืองพิทลุง จังหวัดพิทลุง

ภาพประกอบ 5. รูปปั้นพราหมณ์ อมรินทร์เสรีศรีรักษา วัดท่าแค
ตำบลทาชด ลาเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง

ภาพประกอบ 6. นิทรรศการใหญ่ จัดทำขึ้นที่ศาลาหน้า
ศาลากลางเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง

ภาพประกอบ 7. การสืบทอดการรำโนรา ของลูกหลานตาชาโนรา
ชุมชนบ้านท่าแค อ่าวเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง

ภาพประกอบ 8. คละวินา ดนตรีชุดมอโนราห์ ชาวบ้าน ร่วมพิธี
ห่มผ้าพระมหาธาตุเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว เพื่อบำรุง
ค้ำจุนงิ้วเลือดขาวและห่มผ้าพระมหาธาตุ

ภาพประกอบ ๑. พระมหาศาลเจดีย์วัดเขื่อนบางแก่ง อำเภอเขาชัยสน
จังหวัดพัทลุง

ภาพประกอบ 10. พระมหาธาตุเจดีย์วัดจันทิมา (วัดสันทิมา)
ถนนจันทิมา กรุงเทพมหานคร

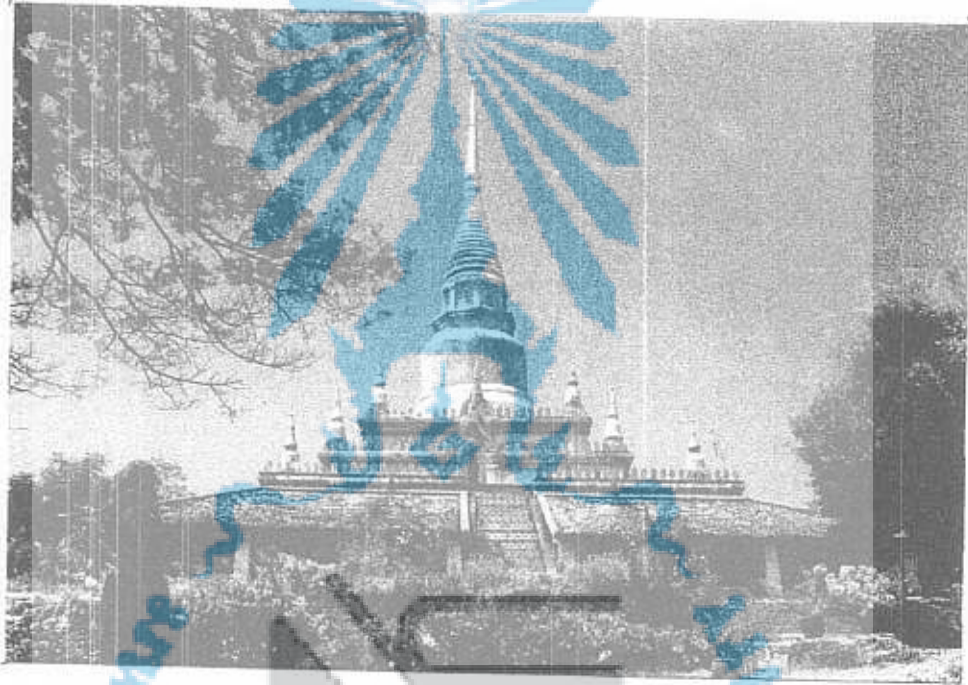

ภาพประกอบ 11. ช่างบ้านร่วมกันปิดทองกับน พระพุทธรูป
(เจ้าแม่อยู่หัว (เจ้าสอง) ในวัดวานรารังสรรค์
วัดท่าตุ้ม อ.สวนผึ้ง จ.ราชบุรี) ขณะพลสึงพระ
จังหวัดสงขลา

ภาพประกอบ 12. ถ้าเขาคูหา ศาสนสถานเนื่องในศาสนาพราหมณ์
ตำบลชมพู อําเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

ภาพประกอบ 13. พระศรีรัตนมหาธาตุเจดีย์ วัดพะโคะ ตำบลชุมพล
อำเภอสตงพพะ จังหวัดสงขลา

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ นายพิทยา บุขรารัตน์

คุณวุฒิ กศ.บ ศศ.ม. (โทษคดีศึกษา)

ประสบการณ์ในการวิจัย

เรื่องโนราโรงครู ตำบลท่าแค

อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง

เรื่องโนราโรงครู วัดท่ากระ

ตำบลคลองรี อำเภอสทิงพระ

จังหวัดสงขลา

วรรณกรรมหนังสือ ดั้น อรมุต

ตำแหน่งหน้าที่ในปัจจุบัน

นักวิจัย 7 สถาบันทักษิณคดีศึกษา

มหาวิทยาลัยทักษิณ

สถานที่ทำงาน

สถาบันทักษิณคดีศึกษา บ้านอ่าวทราย

หมู่ที่ 1 ตำบลเกาะข้อ อำเภอเมือง

สงขลา จังหวัดสงขลา 90100

โทร (074) 331185 - 9

